

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DEMOKRATİK ALMAN
CUMHURİYETİ'NDEN TÜRKİYE'YE PROPAGANDA YAYINI YAPAN
BİZİM RADYO (1958-1989)**

DOKTORA TEZİ
Oğuz ERDUR

Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Genel Türk Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulvahap KARA

HAZİRAN 2023

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DEMOKRATİK ALMAN
CUMHURİYETİ'NDEN TÜRKİYE'YE PROPAGANDA YAYINI YAPAN
BİZİM RADYO (1958-1989)**

DOKTORA TEZİ

Oğuz ERDUR

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulvahap KARA

HAZİRAN 2023

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Desteklerini her zaman hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma,

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DEMOKRATİK ALMAN
CUMHURİYETİ'NDEN TÜRKİYE'YE PROPAGANDA YAYINI YAPAN
BİZİM RADYO (1958-1989)**

ÖZET

Bizim Radyo 1958 yılında Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin Leipzig şehrinde Türkiye içinde illegal ilan edilmiş Türkiye Komünist Partisi'nin dış bürosu tarafından kuruldu. Gizli bir propaganda radyosu olan Bizim Radyo'nun temel amaçları arasında Türkiye'ye yönelik komünizm propagandası yapmak, anti-emperyalist yayınlara imza atmak ve sosyalist ülkelerdeki politik gelişmeleri Türkiye'deki dinleyicilerine aktarmak yer almaktadır. 1989 yılına kadar yayın hayatını sürdüren Bizim Radyo İsmail Bilen, Nazım Hikmet ve gazeteci Sertel ailesinin üyeleri Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Yıldız Sertel tarafından kurulmuştur. Daha sonra Zeki Baştımar, Aram Pehlivanian, Hayk Açıkgöz ve eşi Anjel Açıkgöz, Bilal Şen ve Gün Benderli gibi isimlerin katılımı sonucunda genişleyen kadrosuyla yayın hayatına devam eden Bizim Radyo birçok konu hakkında propaganda yayınları yaptı. Bu konular arasında Türk-Sovyet dostluğu, Amerikan emperyalizmi karşıtlığı, Türkiye'deki işçi-köylü hareketleri, Batı Almanya'daki Türk işçiler, Türkiye'deki askeri darbeler ve ordu, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO), Amerika Birleşik Devletleri'ne hizmet ettiklerini düşündükleri Demokrat Parti, Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve kendilerine ideolojik olarak daha yakın buldukları Türkiye İşçi Partisi gibi siyasi partiler, Türk dış politikasını ilgilendiren Kıbrıs ve Ortadoğu gibi meseleler ve Kürt hareketi yer almaktadır. Bizim Radyo, Soğuk Savaş'ın bitişini simgeleyen 1989 yılındaki Berlin Duvarı'nın yıkılmasının birkaç gün öncesinde yayın hayatını noktalamıştır. 31 yıllık yayın hayatına bakıldığında Bizim Radyo'nun propaganda yayınları Türkiye iç siyasetinde, Türk-Sovyet ilişkilerinde ve daha birçok konuda etki bırakmıştır. Ayrıca Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmeye başladığı 1960'ların ikinci yarısında Bizim Radyo'nun propaganda yayınları Türkiye tarafından sık sık Sovyetlere şikayet edilmişse de bu yayınlar iki ülke arasında büyük bir sorun yaratmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizim Radyo, Propaganda, Soğuk Savaş, Türkiye Komünist Partisi, Gizli Radyolar, İsmail Bilen, Nazım Hikmet.

**OUR RADIO THAT BROADCASTED PROPAGANDA TO TURKEY FROM
GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC IN THE COLD WAR PERIOD
(1958-1989)**

ABSTRACT

Our Radio was founded in 1958 in the city of Leipzig in the German Democratic Republic by the foreign office of the Communist Party of Turkey, which was declared illegal within Turkey. A clandestine propaganda radio, Our Radio's main purposes include making communist propaganda towards Turkey, making anti-imperialist broadcasts and conveying political developments in socialist countries to its listeners in Turkey. Our Radio, which continued its broadcasting life until 1989, was founded by İsmail Bilen, Nazim Hikmet and members of the journalist Sertel family, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel and Yildiz Sertel. Subsequently, Our Radio, which continued its broadcasting life with its expanded staff as a result of the participation of names such as Zeki Baştımar, Aram Pehlivanyan, Hayk Açıkoğuz and his wife Anjel Açıkoğuz, Bilal Sen and Gun Benderli, made propaganda broadcasts on many subjects. These issues include Turkish-Soviet friendship, anti-American imperialism, worker-peasant movements in Turkey, Turkish workers in West Germany, military coups in Turkey and the army, North Atlantic Treaty Organization (NATO), Central Treaty Organization (CENTO), Political parties such as the Democratic Party, the Justice Party, the Republican People's Party, which they think serve the United States of America, and the Workers' Party of Turkey, which they find ideologically closer to them, issues such as Cyprus and the Middle East that concern Turkish foreign policy, and the Kurdish movement. Our Radio ended its broadcasting life a few days before the fall of the Berlin Wall in 1989, which symbolized the end of the Cold War. Considering its 31-year broadcasting life, Our Radio's propaganda broadcasts had an impact on Turkey's domestic politics, Turkish-Soviet relations and many other issues. In addition, in the second half of the 1960s, when Turkish-Soviet relations began to develop, Our Radio's propaganda broadcasts were frequently complained to by Turkey to the Soviets, but these broadcasts did not cause a major problem between the two countries.

Key Words: Our Radio, Propaganda, Cold War, Turkish Communist Party, Clandestine Radios, İsmail Bilen, Nazim Hikmet.

ÖNSÖZ

Bizim Radyo ile ilgili bir tez çalışması hazırlama fikri, 2017 senesinde savunduğum “Soğuk Savaşın Başlangıcından 12 Mart Muhtırasına Türk-Sovyet İlişkilerinde ABD Etkisi” adlı yüksek lisans tezimi yazım aşamasında Bizim Radyo ile tanışmamla başladı. İlk başta bir makale şeklinde planladığım bu çalışma, danışman hocam Prof. Dr. Abdulvahap KARA’nın da teşvikleriyle bir doktora tezi çalışmasına dönüştü. Türkiye’de hem Soğuk Savaş dönemi hem de radyo propagandasıyla ilgili çalışmaların azlığı, bunun yanısıra Bizim Radyo ile ilgili bir akademik çalışmanın yapılmaması, bu tezi yazmamın nedenleri arasındadır.

Bu tez çalışmasının oluşum, gelişim ve sonuçlanma aşamalarında ilgi, bilgi, tecrübe ve desteklerini çok yakından hissettiğim değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Abdulvahap KARA’ya teşekkürü borç bilirim. Yine tez izleme komite üyelerinden kıymetli hocalarım Prof. Dr. Osman YORULMAZ’a ve Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE’ye verdikleri ufuk açıcı bilgiler ve tez çalışmamın ilerleyişi konusundaki destekleri için teşekkür ederim. Yine tez izleme komite üyelerinden olan, fakat kurum değiştirdiği için daha sonra komite üyeliğinden ayrılmak zorunda kalan Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU’na yardım ve teşvikleri için ayrıca teşekkür ederim. Tez yazım süresince Rusça derslerine katıldığım ve Rusçanın gelişmesine büyük katkı sağladığımı düşündüğüm Prof. Dr. Osman YORULMAZ’a ve Dr. Mahir ASLAN’a teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışmasının meydana gelmesinde maddi olarak büyük destek sağlayan Türk Tarih Kurumu’na 4 yıl süresince verdiği burstan dolayı ne kadar teşekkür etsem kâfi gelmeyecektir.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. PROPAGANDA VE RADYO.....	6
1.1. Propaganda Kavramı.....	6
1.1.1. Tanımı.....	6
1.1.2. Tarihsel Süreci.....	7
1.1.3. Amaçları, Yöntemleri ve Özellikleri.....	9
1.1.4. Çeşitleri.....	10
1.2. Radyonun Propaganda Amaçlı Kullanılması.....	12
1.2.1. Radyonun İcadı ve Yaygınlaşması.....	12
1.2.2. Radyonun Propaganda Amaçlı Kullanılmaya Başlaması.....	14
1.3. Soğuk Savaş Öncesi Radyo ve Propaganda.....	14
1.3.1. Nazi Almanyası.....	14
1.3.2. SSCB.....	18
1.3.3. İngiltere.....	21
1.3.4. ABD.....	23
1.4. Soğuk Savaş Döneminde Radyo ve Propaganda.....	26
1.4.1. Batı Bloğu Propaganda Radyoları.....	27
1.4.1.1. Voice of America (VOA).....	27
1.4.1.2. Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL).....	32
1.4.1.3. British Broadcast Corporation (BBC).....	38
1.4.2. Doğu Bloğu Propaganda Radyoları.....	40
1.4.2.1. Moskova Radyosu.....	40
1.4.2.2. Pekin Radyosu.....	43
1.4.3. Korsan ve Gizli Radyolar.....	46

2. BİZİM RADYO VE ÖRGÜTSEL YAPISI.....	49
2.1. Bizim Radyo'nun Kuruluşu ve Gizlilik Meselesi	49
2.2. TKP Dış Bürosu.....	51
2.3. Sovyet Desteği.....	55
2.4. Bizim Radyo'nun Yönetici ve Çalışanları.....	58
2.4.1. İsmail Bilen.....	58
2.4.2. Zeki Baştımar.....	61
2.4.3. Nazım Hikmet.....	62
2.4.4. Sertel Ailesi.....	66
2.4.5. Hayk Açık göz-Anjel Açık göz.....	71
2.4.6. Aram Pehlivan.....	73
2.4.7. Fahri Erdinç.....	73
2.4.8. Gün Benderli.....	74
2.4.9. Bilal Şen.....	75
2.5. Yayın Süreci.....	75
2.6. Hedefler.....	78
2.7. 1962 TKP Dış Büro Toplantısı ve Bizim Radyo'da Görüş Ayrılıkları	80
2.8. TKP'nin Sesi Radyosu ve Atılım Döneminde Bizim Radyo (1967-1983)...	87
2.9. Radyonun Yayın Hayatının Sona Ermesi.....	92
3. BİZİM RADYO'NUN TÜRKİYE'YE YÖNELİK PROPAGANDA YAYINLARI VE TÜRKİYE'DEN VE TÜRKİYE DIŞINDAN YAYINLARA TEPKİLER.....	95
3.1. Bizim Radyo Yayınlarında Esas Hedefler.....	95
3.1.1. Komünizm Propagandası ve Türk-Sovyet Dostluğuna Teşvik.....	95
3.1.2. Amerikan Emperyalizmi Karşıtlığı.....	100
3.2. Bizim Radyo Yayınlarında Siyasi Partiler.....	106
3.2.1. Demokrat Parti (DP).....	106
3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP).....	112
3.2.3. Adalet Partisi (AP).....	117
3.2.4. Türkiye İşçi Partisi (TİP).....	120
3.3. Bizim Radyo Yayınlarında Türkiye'nin İç ve Dış Meselelerine Bakış.....	126
3.3.1. Türkiye'deki Askeri Darbeler.....	126
3.3.1.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Ordusu	126
3.3.1.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası.....	135

3.3.1.3. 12 Eylül 1980 Darbesi.....	138
3.3.2. Ortadoğu Krizleri.....	139
3.3.3. Kıbrıs Meselesi.....	143
3.3.4. Türkiye’deki İşçi-Köylü Hareketleri.....	154
3.3.5. Batı Almanya’daki Türk İşçiler.....	165
3.3.6. Kürt Meselesi.....	168
3.4. Bizim Radyo Yayınlarına Türkiye ve Türkiye Dışından Tepkiler.....	179
3.4.1. Bizim Radyo’ya Türkiye’den İlk Tepkiler.....	179
3.4.2. TBMM’de Bizim Radyo.....	180
3.4.3. Antikomünist Neşriyatta Bizim Radyo.....	184
3.4.4. Türk-Sovyet Diplomatik Görüşmelerinde Bizim Radyo ve Türk Basınına Yansımaları.....	189
3.4.5. Bizim Radyo Yayınlarına ABD ve Batı Bloğundan Yaklaşımlar.....	191
SONUÇ.....	193
KAYNAKLAR.....	200
EKLER	213
ÖZGEÇMİŞ.....	219

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKEL:	Emekçi Halkın İlerici Partisi
AP:	Adalet Partisi
BBC:	British Broadcast Corporation
CENTO:	Central Treaty Organization
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA:	Central Intelligence Agency
DİSK:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP:	Demokrat Parti
FBIS:	Foreign Broadcast Information Service
KUTV:	Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi
MBK:	Milli Birlik Komitesi
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO:	North Atlantic Treaty Organization
OIRT:	Organisation Internationale de la Radiodiffusion et Television
RFE:	Radio Free Europe
RL:	Radio Liberty
SBKP:	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
THİF:	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TİÇSF:	Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TKP:	Türkiye Komünist Partisi
TÜSTAV:	Türkiye Sosyal Tarih Vakfı
USIA:	United States Information Agency
VOA:	Voice of America

GİRİŞ

“Soğuk Savaş Döneminde Demokratik Alman Cumhuriyeti’nden Türkiye’ye Propaganda Yayını Yapan Bizim Radyo (1958-1989)” adlı bu tez çalışmasının ana konusu, Türkiye’de illegal ilan edilen Türkiye Komünist Partisi’nin dış bürosu tarafından Soğuk Savaş’ın en şiddetli dönemlerinden birinde, 1958 yılında Doğu Almanya’nın Leipzig şehrinde kurulan, Türkiye’ye yönelik komünizm ile anti-emperyalizm propagandası yayınlarına imza atan, gizli radyo kategorisindeki “Bizim Radyo” ve bu radyonun yaptığı yayınlardır.

Bizim Radyo’nun hangi yönleriyle bir gizli propaganda radyosu olduğunu belirtmek, kimler tarafından destelenerek kurulduğu, temel yayın politikasının ne olduğu ve yayınlarında ne amaçladığı, Türkiye’nin iç ve dış siyasetine nasıl yaklaştığını vurgulamak, Türkiye’den nasıl tepkiler aldığı yanında Sovyetlerin ve ABD’nin Bizim Radyo’ya bakış açısına, Türk siyasetinde, Türk solunda, Türk sağında ve Türk-Sovyet ilişkilerinde nasıl bir etki bıraktığını irdelemek bu çalışmanın esas meseleleridir.

Bizim Radyo’yu merkezine alan ilk çalışma Aclan Sayılğan’ın 1969 yılında basılan “Bizim Radyo ve Hoparlörleri” adlı eseridir. Bizim Radyo’nun yayın hayatının 11.yılında basılmış bu eserde, araştırmamız sonucunda elde edilen bilgilerle uyuşmayan birçok husus yer almaktadır. Bunlara verilebilecek en önemli örnek, Sayılğan’ın Bizim Radyo’nun gerçek yöneticisi olarak eski bir Nazi olan Herbert Melzig ismini ortaya atması (Sayılğan, 1969, s.12-13), lakin bizim çalışmamızın hiçbir aşamasında bu isme rastlanılmamış olmasıdır. Sayılğan’ın eseri Bizim Radyo’nun sermayedarları ve kurucularına yer vermesinin ardından radyo yayınlarıyla CHP ve ona yakın basın arasındaki benzer haberlerin derlenmesine ayrılmıştır. Sayılğan’ın

eski bir komünist olması ve daha sonra antikomünist bir çizgide yazmaya başlaması onun Bizim Radyo hakkında objektif bilgiler sunmasının önünde engel teşkil etmiş olabileceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Yine de bu kitap, Bizim Radyo ile ilgili basılan ilk eser olması bakımından önemlidir.

Bizim Radyo'yu merkeze oturtan ikinci çalışmaysa Bizim Radyo çalışanlarından Anjel Açıköz'ün derlediği, Nazım Hikmet'in Bizim Radyo'da yaptığı yayınları barındıran ve 2002 yılında basılan "Bizim Radyo'da Nazım Hikmet" adlı eserdir. Nazım Hikmet'in 1958'den 1963 yılındaki ölümüne kadar olan süreçteki imza attığı yayınlara yer veren bu eser, hem Bizim Radyo'nun ilk yıllarındaki yayın politikası hakkında hem de Nazım Hikmet'in politik görüşü hakkında kuvvetli bilgiler sunmaktadır.

Tarafımızdan yazılan ve Bizim Radyo'yu konu alan 2020 yılında yayınlanan "Soğuk Savaş Döneminde Doğu Almanya'dan Türkiye'ye Komünist Propaganda Aracı: Bizim Radyo" adlı araştırma makalesi ve Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali editörlüğünde hazırlanan ve 2022 yılında yayınlanan "Radyo Kitabı" adlı eserdeki "Soğuk Savaş Döneminde Gizli Bir Propaganda Radyosu: Bizim Radyo" adlı yazı ile Sinan Kıyanç'ın 2021 yılında yayınlanan "Soğuk Savaş Yıllarında Bir Aktör: Bizim Radyo" adlı araştırma makalesi son yıllarda Bizim Radyo ile alakalı az sayıdaki çalışmalardır. Bunların yanında Gencer Baykul'un 2017 yılında basılan "Bizim Radyo" adlı romanı ismini Bizim Radyo'dan alsa da kurgusal karakterlere yer vermektedir.

Bizim Radyo yayınlarının kayıtları ise parça parça ve ayrı yerlerde bulunmakta olup derli toplu bir şekilde arşivlenmemiş durumdadır. Soğuk Savaş şartları altında CIA bünyesinde kurulan ve komünist blok radyo yayınlarının kaydedildiği Foreign Broadcast Information Service'in 1958-1961 yılları arasındaki Bizim Radyo kayıtları oldukça geniştir. Bunun dışında CIA arşivinde yer alan diğer belgelerde de Bizim Radyo hakkında bilgiler mevcuttur.

TBMM Tutanak Dergisi'nde Bizim Radyo hakkında TBMM'de yapılan görüşmeler bulunmaktadır. Akis, Milliyet, Tercüman, Dünya ve Cumhuriyet gibi gazeteler ve dergilerde Bizim Radyo ile ilgili haberler ve yazılar mevcuttur. Buna ek olarak Türk-Sovyet ilişkileriyle ilgili araştırma eserleri ve makalelerde, Bizim Radyo'ya yer ayrılmıştır. Bizim Radyo'ya yer veren bir diğer kesim Fethi Tevetoğlu, İlhan Darendelioğlu ve Aclan Sayılğan gibi anti-komünist yazarların komünizmi sert bir

şekilde yerdiği eserleridir. Genellikle Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin destekleriyle basılan bu kitaplardan biri olan Fethi Tevetoğlu'nun “Faşist Yok Komünist Var” adlı yapıtında, Bizim Radyo kurucularından Nazım Hikmet'ten “Nazım Hikmetof” diye bahsedilmekte ve onun için “Bizim Radyo'dan kızıl salyalar saçan kuduz sanatçı” ifadelerini kullanılmaktadır (Tevetoğlu, 1963, s.72).

Bu çalışmanın meydana gelmesinde en önemli paylardan biri de hiç şüphesiz yazdıkları hatıratlarda Leipzig yıllarına değinen Gün Benderli, Yıldız Sertel, Bilal Şen ve Hayk Açıkgöz gibi Bizim Radyo'da görev yapmış şahıslara aittir. Gün Benderli'nin otobiyografik nitelik taşıyan, 2003 yılında basılan “Su Başında Durmuşuz” ve 2020 yılında basılan “Giderayak Anılarımdaki Nazım Hikmet”; Yıldız Sertel'in 2008 yılında basılan “Nazım Hikmet ile Serteller”; Erden Akbulut ve Ersin Tosun tarafından derlenen ve 2019'da basılan “Bilal Şen Anılar-Notlar” ve Hayk Açıkgöz'ün otobiyografik nitelik taşıyan ve 2015 yılında basılan “Anadolulu Bir Ermeni Komünistin Anıları” adlı eserlerinde Bizim Radyo'ya büyük kısımlar ayrılmıştır. Yine Bizim Radyo'nun çalışanlarından Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve TKP'nin Moskova grubunda yer alan Vartan İhmalyan, hatıratlarında Bizim Radyo yıllarına değinmişlerdir. Bu hatıratların sahipleri Bizim Radyo çalışanları olması nedeniyle verdikleri bilgilerin objektifliği konusunda soru işaretleri olmasına rağmen çoğu hatıratta eleştirel bir üslup benimsenmiş olması dikkate değerdir.

Yukarıdaki eserlerin dışında Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) tarafından basılan Bizim Radyo'nun kurucu ve yöneticilerinden İsmail Bilen ve Zeki Baştımar'ın biyografileri, 2017 yılında basılan ve Leipzig'deki Açıkgöz ailesi ve Nazım Hikmet'i merkezine alan “Leipzig'de Bir Aile ve Nazım Hikmet” adlı eser ve yine TÜSTAV tarafından basılan TKP ve dış bürosu ile ilgili eserler Bizim Radyo hakkında bilgiler barındırmaktadır. Bunların en önemlileri 2002 yılında yayınlanan “TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı” ve Erden Akbulut tarafından derlenip 2004 yılında basılan “TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları” adlı eserlerdir. 2002 yılında basılan eserde özellikle Bizim Radyo'nun yönetici ve çalışanları arasındaki gruplaşma ve görüş ayrılıkları konusunda kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca eski TKP'lilerin Bizim Radyo'da çalışmaları da radyo hakkında bilgilere yer verdiği eserler mevcuttur. Bunlardan biri Osman Rauf Alper'in kaleme aldığı ve 1999 yılında basılan “Mülteci Komünist” adlı eserdir. Bu eser sadece Bizim Radyo değil, TKP'nin birçok yurtdışı örgütlenmesi hakkında geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Bu eserlere ek

olarak kısa bölümlerle yer alsada çeşitli araştırma eserlerinde Bizim Radyo hakkında önemli bilgilere ulaşabilmekteyiz. Bizim Radyo hakkında bilgilerin yer aldığı diğer bir çalışma Metin Gür tarafından yazılan ve 2002 yılında basılan “Diyardan Diyara TKP’nin Avrupa Yılları” adlı eserdir. Bu eserde özellikle TKP’nin Batı Avrupa’da örgütlenme faaliyetleri ele alınmaktadır.

Bu tez çalışması üç ana bölümden meydana gelmektedir. “Propaganda ve Radyo” adlı birinci bölümde Bizim Radyo’nun gizli bir propaganda radyosu olmasından dolayı propaganda kavramına, kavramın tarihsel sürecine, amaçlarına, yöntemlerine ve çeşitlerine yer ayrılmıştır. Ardından radyonun icadı ve propaganda amaçlı kullanılması konusuna değinilmesinin sonrasında Soğuk Savaş dönemi öncesinde Nazi Almanya’sı, SSCB, İngiltere ve ABD’de propaganda amaçlı radyo faaliyetleri irdelenmiştir. Bunun ardından Soğuk Savaş dönemiyle beraber radyo propagandası faaliyetlerinde ne tür değişiklikler olduğu ve kurulan batı ve doğu bloklarına ait Voice of America, Radio Liberty, Radio Free Europe, BBC, Moskova Radyosu ve Pekin Radyosu gibi en çok bilinen propaganda radyoları incelenmiştir. Son olarak Bizim Radyo’nun bir gizli radyo olması nedeniyle “Korsan ve Gizli Radyolar” alt başlığında bu radyoları diğer büyük, devlet destekli radyolardan ayıran özelliklere ve gizli radyolardan örneklere değinilmiştir.

“Bizim Radyo ve Örgütsel Yapısı” adlı ikinci bölüm, Bizim Radyo’nun kuruluş aşamasına ve bu aşamadaki gizli kalma çabasına, TKP dış bürosunun kısa tarihine, radyoya Sovyet desteğine, İsmail Bilen, Zeki Baştımar, Nazım Hikmet ve Sertel ailesi gibi radyonun kurucularına, yöneticilerine ve çalışanlarına, temel propaganda hedeflerine, radyodaki görev dağılımına ve yayın sürecine, 1962’de Leipzig’de yapılan TKP dış büro toplantısına ve ardından parti grubundaki fikir ayrılıklarına ve Bizim Radyo’nun 1970’lerin başındaki Atılım döneminden 1989’daki yayın hayatının sonuna kadar olan döneme ayrılmıştır.

“Bizim Radyo’nun Türkiye’ye Yönelik Propaganda Yayınları ve Türkiye’den ve Türkiye Dışından Yayınlara Tepkiler” adlı üçüncü ve son bölümde radyo yayınlarındaki temel hedefler olan Komünizm propagandası ve Türk-Sovyet dostluğuna teşvike, Amerikan emperyalizmi karşıtlığına, Türkiye’deki siyasi partilerden DP, CHP, AP ve TİP ile ilgili yayınlara ve bunlar üzerinden TKP’nin Türkiye’deki iç siyasete bakışına, Türkiye’deki askeri darbelere ve ordunun misyonunun nasıl olması gerektiğine dair yayınlara, Türkiye’nin dış siyasetinde

önemli yer tutan Kıbrıs meselesi ve Ortadoğu krizleri üzerinden ABD yanlısı ilan ettikleri Türk hükümetlerini eleştiren yayınlara, Türkiye'deki işçi ve köylü hareketleriyle alakalı yayınlara, Batı Almanya'daki Türk işçilere yönelik faaliyetlere ve yayınlara, Türkiye'deki Kürt sorunu hakkındaki yayınlara ve özel programlara, Bizim Radyo hakkında TBMM'de yapılan görüşmelere ve milletvekillerinin radyo hakkındaki görüşlerine, özellikle 1960'lar ve 1970'lerde artan antikomünist neşriyatta Bizim Radyo'dan nasıl bahsedildiğine, sonrasında Bizim Radyo'nun Türk-Sovyet ilişkilerindeki yerine ve Sovyetlerin radyo hakkındaki açıklamalarına, ABD ve Batı bloğunun Bizim Radyo'ya bakışına yer ayrılmıştır. Bu bölümde Foreign Broadcast Information Service'in günlük raporlarına geniş bir şekilde yer verilmiş ve örnekler sunulmuştur.

1.PROPAGANDA VE RADYO

1.1. Propaganda Kavramı

1.1.1. Tanımı

Latince “propagare” kelimesinden türeyen propaganda, taze bir bitkinin filizlerini yeni bitkiler üretmek gayesiyle toprağa bahçıvan tarafından dikilmesi manası taşımaktadır (Brown, 1992, s.11). Bu bağlamda, bir fikri veya düşünceyi meydana getirme, yayma ve çoğaltma manalarını içerir. Sosyal bilimlerin tüm alanlarındaki çoğu terimde olduğu gibi “propaganda” kavramı hakkında da birçok tanım mevcuttur. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre (1998, s.1827) “bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmaya, benimsetmeye ve yayma amacıyla söz ve yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışma” manasına gelmektedir. Propaganda hakkında 1930’larda ilk bilimsel çalışmalara imza atan Amerikalı iletişim teorisyeni Harold Laswell propagandayı, “en geniş manada yazılı, sözlü ve görsel temsillerin manipülasyonu vasıtasıyla insanların eylemlerini etkileme teknikleri” olarak tanımlar (Torun, 2016, s.23). Kanadalı felsefe profesörü Randal Marlin ise 1938’de propagandayı “bir bireyin yeterince bilgilendirilmiş, rasyonel, yansıtıcı yargılarını hafifletecek veya bastırarak şekilde inanç veya eylemi etkilemek veya geniş kitlelere yönelik tutumları telkin etmek için iletişim yoluyla yapılan örgütlü girişim” olarak ifade eder (Pedrini, 2018, s.13). R.G. Wreford’a göre propaganda çirkin bir sözcük olup “ilgi çekici enformasyon ve kanaat yayma işlemi” olarak açıklanabilir (Qualter, 1980, s.259). Fransız propaganda teorisyeni Jacques Ellul propagandayı, “psikolojik bakımdan bütünleştirilmiş ve belirli bir düzen içerisinde yapılaşmış bir kitlenin eyleme katılmasını sağlamak amacıyla örgütlenmiş bir grubun psikolojik araçlardan yararlanarak uyguladığı yöntemlerin bütünü” olarak belirtir (Geçikli, 1999, s.267). Propaganda, Jowett ve O’Donnell (2012, s.2)’a göre belirli fikirleri yayma ve tanıtmaya eylemiyken Nevzat Tarhan (2017, s.34), kavramı “bir topluluğun düşüncelerini, duygularını, davranışlarını, tavır ve hareketlerini etki altında tutmak ve onları değiştirmek amacıyla yayınlanan bilgi,

belge, doktrin ve görüşler” olarak tanımlar. Frederick Lumley’e göre propaganda “belli bir fikir ve davranışın kökenini, bununla ilgili çıkarı, kullandığı yöntemleri, yaymak istediği içeriği ve benimseyenlerin karşılayacağı sonuçları göz önünde tutarak, bu hususlardan birini, birkaçını veya hepsini göz etmek suretiyle onu yayma ve kabul ettirme gayretidir” (Erkış&Summak, 2011, s.294). Bıçakçı ise propaganda için yalın bir tanımlamaya giderek “bir mesajın tek yanlı olarak hedef kitleye dayatıldığı asimetrik iletişim yöntemidir” ifadesini kullanır (Apak, 2018, s.19). Propagandayla ilgili en kapsamlı tanımı Terence Qualter (1980) şöyle yapmaktadır:

“Bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için, haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyet”. (s.279).

Propagandayla ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde bazı ortak noktalar dikkat çekmektedir. Fatma Geçikli’ye (1999, s.268) göre bu ortak noktalar şunlardır:

- Propaganda tek yönlü ve taraflı bir iletişim sürecidir.
- Abartılar üzerine kurulmuştur. İyi niyete ve dürüstlüğe her zaman yer verilmez.
- Tekrar yoluyla ikna edilmeye çalışılır.
- Bilinçli bir girişimdir ve bireyle birlikte kitleleri hedef alır.
- Yapıcı, yanıltıcı hatta yıkıcı olabilir.

1.1.2. Tarihsel Süreci

Propagandanın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Aztek ve Maya gibi Orta Amerika kültürlerinde ve Mısır’da, yönetenlerin halka kendi güç ve kutsallıklarını ispatlamak gayesiyle kullandıkları bazı sembol ve simgeler; Sümer, Babil ve Asur gibi medeniyetlerde bulunan ihtişamlı anıtlar, kuleler ve binalar Yunan medeniyetinin ortaya çıkışına kadar propaganda amaçlı kullanılmıştır (Çetin, 2014, s.246-247). Günümüz manasıyla ilk kullanımı ise Antik Yunan dönemine rastlamaktadır. Daha sonra Antik Roma’da, Çin’de, Hindistan’da propaganda uygulamalarına rastlanmaktadır. Antik Yunan’da sofistler tarafından söz söyleme şeklinde uygulanmış, sonraları Sokrat ve Demosthone bu uygulamayı devam ettirmiştir. Roma’da Çiçeron, Çin’de Sun Tzu ve Hindistan’da Kantilya propagandanın ilk uygulayıcıları olarak dikkat çekmektedir (Gürgen, 1990, s.135).

Eski çağlarda daha çok söz söyleme ve hitabet şeklinde gelişen propaganda uygulamaları Orta Çağ'dan itibaren dini bir boyut kazanmıştır. Dini propagandanın ilk örneklerini 11.yy'da Haçlı Seferleri'nde görmekteyiz. Müslümanlara karşı savaşmak için Haçlı ordularına asker toplamak, İslam dinini kötülemek ve misyonerlik faaliyetlerine girişmek Katolik Kilisesi'nin uygulamaya koyduğu propaganda faaliyetlerinden bazılarıdır.

Matbaanın icadı ve Avrupa'da reform hareketlerinin başlamasıyla propaganda faaliyetleri daha geniş bir alana yayıldı. 17.yy'ın ilk yarısında Avrupa'da yaşanan din savaşları ve mezhep çatışmalarının Katolik Kilisesi'nin gücünü kıracağı ve silahla karşı koyulamayacağı anlaşılmaya başlayınca Papa XV. Gregory, 22 Haziran 1622'de "Sacra Congregatio de Propaganda Fide" yani "İtikatı Yayma Cemaati" adlı kuruluşu meydana getirdi. Bu kuruluş Katolik Kilisesi'nin resmi organı haline geldi ve kilisenin doktrinini benimsetmek için Avrupa'daki Protestanlara ve Amerika'daki putperestlere seslenen bir propaganda yürütmeye başladı. "Sacra Congregatio de Propaganda Fide" tarihte propaganda adının geçtiği ilk kuruluş olması bakımından önemlidir (Qualter, 1980, s.255-256). Bu kuruluşun faaliyetleri, halkı kontrol etmek ve kitleleri eyleme geçirmek için güdülemek isteyenler için örnek teşkil etti. Ayrıca, ilk zamanlarda herhangi bir fikir veya düşünceyi yaymak için kurulan örgütleri ifade eden propaganda kavramı, artık o fikir veya düşüncenin kendisini ifade etmek için kullanılmaya başladı (Gürgen, 1990, s.136).

Propaganda, 11.yy'da İngiltere'nin Normanlar tarafından istilasında, 1337-1453 yılları arasında Fransa ile İngiltere arasında yaşanan Yüzyıl Savaşları'nda, 15.yy'da İngiltere'de Tudor hanedanlığı zamanında, 17.yy'ın ilk yarısında birçok Avrupa devletinin katıldığı Otuz Yıl Savaşları'nda, 17.yy'ın ikinci yarısı ve 18.yy'ın başlarında Fransa'da hüküm sürmüş XIV. Louis zamanında, Amerikan ve Fransız devrimleri dönemlerinde ve Napolyon tarafından sıklıkla uygulandı (Taylor, 2003).

1776'da Amerika'nın bağımsızlığının ilanı ve 1789 Fransız Devrimi'nden sonra propagandanın siyasi boyutu peyderpey ön plana çıkmaya başladı. Fransız entelektüel Jean Domenach (1969, s.20-21), siyasi propagandanın Fransız Devrimi'nden sonra başladığını ve ilk propaganda söylevleri ve görevlilerinin bu dönemde ortaya çıktığını vurgulamakta ve yeni propagandanın kaynaklarının devrimden beslendiğini belirtmektedir.

Propaganda tarih boyunca çeşitli iletişim araçlarından faydalanmıştır. Kitaplar, gazeteler, afişler, broşürler ve bildiriler matbaanın yaygınlaşması sayesinde sıklıkla kullanılmıştır. 19.yy'ın sonlarından ve günümüze kadar teknolojik gelişmelere paralel olarak tiyatro, sinema, radyo, televizyon ve sosyal medya gibi yeni araçlar ortaya çıkmıştır. Propagandacıların I.ve II. Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş dönemlerinde en çok başvurduğu propaganda araçlarının başında radyo gelmekteydi.

1.1.3. Amaçları, Yöntemleri ve Özellikleri

Propagandanın amacı her şeyden önce ikna etmektir. Bireyi veya genellikle kitleyi her türlü imkândan yararlanarak inandırmak veya inandırmamak istediği bir fikir veya düşünce hakkında etkilemek propagandacının temel gayesidir. Propagandanın bir diğer amacı, karşı tarafta yeni bir tutum geliştirmek, karşı tarafın mevcut tutumunun şiddetini yükseltmek veya mevcut tutumunu değiştirmektir (Armağan, 1999, s.419). Propagandanın sürekli ve etkili olabilmesi için propagandacının devlet desteği alarak meşruluk kazanması da başka bir amaç olarak öne sürülebilir (Erkış&Summak, 2011, s.302). Fransız siyaset bilimcisi Suzanne Labin (1976, s.10) propagandanın “elde edilmiş bireylerin fikirlerini daha yüksek seviyeye çıkartmak” ve “henüz elde edilmemiş bireylerin fikirlerini istenen yöne çekilmesini sağlamak” olarak iki amaca hizmet ettiğini söyler.

Propaganda organize ve planlı bir süreç olduğundan karşısındaki kitleyi etkileyebilmek için birtakım yöntemlere başvurur. Bu yöntemlerden en önemlisi telkindir. Telkin yönteminin uygulanmasında propagandacı bazı yollara ihtiyaç duyar. Bunlardan biri propagandacının hedef kitlesini etkilemek için bazı isimleri lakapla değiştirmektir. Komünist veya Rus yerine “Kızıl” ya da Yahudi yerine “yid” kelimesinin kullanılması buna örnektir. Bir diğer yol tekrardır. Propagandacı söylemini ne kadar sık dile getirirse inandırıcılığı da o kadar artar. Başka bir yol yalana başvurmaktır. Propagandacı kitleleri etkilerken yalan söylemekten kaçınmaz. Yalana dayalı propaganda Nazi Almanyası'nda oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Seçme diğer bir telkin yoludur. Propagandacı amacına uygun araçları veya bilgileri seçer ve diğer karmaşıklıkları eler. Propagandacı siyasi ve dini bir otoriteye sığınarak dışlanmaktan korunur. Düşmanın veya hedef kitlenin iyi tanınması ve tanımlanması da propagandacıya yarar sağlar. Kendi görüşü hakkında cesur iddialarda bulunmak da

propagandanın etkisini yükseltse de bu iddiaların tartışmaya açık olmaması önemlidir (Geçikli, 1999, s.269; Erkiş&Summak, 2011, s.302-303).

Propagandanın özelliklerini sıralayacak olursak en başta aynı anda hem bireye hem de kitleye seslenebilme özelliği gelmektedir. Propagandacı kitleye seslenirken içerisindeki bireyi bundan ayrı tutmaz. Propaganda bütüncül bir nitelik taşıdığı için kitleye seslenirken zıt temaları kullanması onu başarısızlığa sürükler. Bu yüzden temel bir fikir veya düşünce çeşitli iletişim araçlarından yararlanılarak bir bütün halinde verilir. Propaganda istikrarlı ve uzun soluklu olmalıdır. Kısa süreli propagandaların bazı özel durumlar dışında etkili olması güçtür. Propaganda örgütlü, propagandacı organize olmalıdır. Böylece daha planlı ve programlı bir propaganda hedefine daha kolay ulaşır. Propaganda bireyi eyleme geçirecek veya eyleme kendiliğinden katacak biçimde hareket etmelidir. Propagandacı seslendiği kitlenin psikolojisini iyi bilmelidir. Bu ona yapacağı propagandada yardımcı olur. Propagandanın uygulandığı zamanın ve bu zamanın özellikleri de iyi yorumlanmalıdır. Ayrıca propagandanın başarılı olabilmesinde diğer bazı noktalara dikkat çekmek gerekir. Bunlar propagandacının kullandığı birtakım araçlardır. Bunların en önemlileri tanıklık ve halktan biri kavramlarıdır. Propagandacı saygın kişilerin desteğini kendi propagandasında kullanarak avantaj sağlamak ister. Halktan biri kavramı da özellikle kitleler üzerinde etkili olur. Halk bazı politik şahsiyetlerde kendinden örnekler gördüğünde kendini ona daha yakın hissederek. Seçim zamanlarında halkın arasına karışan politikacılarda bu gözlemlenmektedir. Kısacası, propagandacının sesleneceği hedef kitlenin özelliklerini, sosyolojik ve psikolojik yapısını, geleneklerini bilmeden girişeceği propagandada başarılı olma ihtimali çok düşük olacaktır (Gürgen, 1990, s.140-145).

1.1.4. Çeşitleri

Propaganda birçok yönden kategorilere ayrılmıştır. Bu kategorilendirmelere ait ilk çalışmalar Ellul'a aittir. Ellul (1973, s.61-83) propagandayı politik ve sosyolojik, dikey ve yatay, rasyonel ve irrasyonel olarak ayırmıştır. Daha sonraki dönemlerde propagandanın başka yönlerden kategorilere ayrıldığını görmekteyiz. Propaganda kavramı; sahası bakımından iç ve dış olmak üzere ikiye, kapsamı bakımından genel, sınırlı ve ferdi olmak üzere üçe, konusu bakımından siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri olmak üzere dörde, doğruluğu bakımından beyaz, siyah ve gri olmak üzere üçe biçimi bakımından enformatik, psikolojik savaş ve kültürel olmak üzere üçe ve süresi

bakımından kısa, orta ve uzun olmak üzere üçe ayrılır (Erkış&Summak, 2011, s.299). Beyaz propagandanın esas özelliği kaynağının açık ve biliniyor olmasıdır. Bu propaganda çeşidinde sunulan bilgilerin doğru olması önemlidir. Buradaki amaç karşı tarafa güven duygusunu verebilmektir. Genellikle devlet eliyle yürütülen beyaz propaganda bir rejimin ya da ideolojinin haklılığını karşıya ikna ettirme çabası güder. Soğuk Savaş döneminde Voice Of America ve Moskova Radyosu bu amaçla beyaz propagandadan yararlanmıştı (Cull&Culbert&Welch, 2003, s.425-426). Beyaz propagandadaki asıl hedef, kitlelerin ortaya konulan çözümden başka bir seçenek düşünmemesini sağlamak ve güven kazanmaktır. İngiliz basın kuruluşu BBC, II. Dünya Savaşı'nda doğru haberler yaparak Hitler'in bile güvendiği bir kaynak haline gelmişti. Hitler BBC için "istediğini söyler ama doğruyu söyler" demiştir (Avcı, 2018, s.77-78).

Kara propaganda ise beyaz propagandadan tamamen zıt, kaynağı gizli ya da yanlış bir yerden izlemine verilen, çok sık bir şekilde yalandan, aldatmadan ve uydurmadan faydalanan bir propaganda çeşididir. Kara propagandanın en bilinen örneği İngiliz gazeteci Sefton Delmer'in II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı yaptığı ve Hitler hakkında ağır suçlamalarda bulunduğu radyo yayınlarıdır. (Cole, 1998, s.75). Kara propagandaya bir diğer örnek, II. Dünya Savaşı yıllarında Alman radyolarından İngiltere'ye seslenen "Lord Haw-Haw" lakaplı William Joyce'un abartılarla dolu konuşmaları ve İngiltere'nin savaşı kaybedeceği iddialarıydı. Bu yayınları her gece 6 milyon İngiliz dinliyordu ve böylece Almanlar amacına ulaşıyordu (Öymen, 2014, s.208). Kara propaganda düşmanın moralini düşürmek gayesiyle radyolar dışında sahte gazeteler, broşürler, kitapçıklar, posta pulları hatta parayla da yapılabilirdi. (Manning &Romerstein, 2004, s.27-28).

Kara propagandanın malzemesi iftiralar, sahte deliller ve yalanlar olduğundan iki karşı görüşlü kitle veya ideoloji arasındaki düşmanlığı arttırıcı etki yapmakta ve kaynağı gizli olduğu için karşı propaganda pek etkili olmamaktadır (Tarhan, 2017, s.39-41). Kara propagandanın en başarılı örneklerinden biri 1956 yılında Macaristan'daki ayaklanmadan sonra kurulan "Özgür Macaristan Radyosu" idi. Aslında radyoyu Sovyet komünizmine karşı Macaristan gibi ülkeleri kullanarak başarılı olamayacağını göstermek ve utandırmak için ABD'ye karşı KGB kurmuştu ve bu durumu uzun süre CIA dahi anlamamıştı (Cull&Culbert&Welch, 2003, s.42).

Gri propaganda ise beyaz ve kara propogandanın ortasında konumlanır. Bu propoganda türünde kaynak bazen açık bazen gizli olabilir, fakat bilgilerin doğruluğu tespit edilemez. Genellikle “kimin yararına” sorusu sorularak kaynağın asıl kökeni tespit edilebilir (Manning&Romerstein, 2004, s.123-124). Gri propogandada ikna faaliyetini yürüten propoganda unsurunun fonlanması, desteklenmesi ve düzenlenmesi göze çarpar. Politik kampanyalara verilen destekler ve reklam faaliyetleri gibi olaylarda gri propogandaya rastlanır (Çetin, 2014, s.243). Soğuk Savaş döneminde yayın yapan Özgür Avrupa Radyosu, CIA tarafından finanse ve organize edilmesine karşın, CIA ile herhangi bir bağlantısı olduğunu reddediyordu. Bunun dışında gri propoganda sıklıkla rakibi veya düşmanı utandırmak ve küçük düşürmek için yapılıyordu. Moskova Radyosu’nun, Kennedy ve Martin Luther King suikastlarını ABD’ye karşı propoganda aracı olarak kullanması bunun en somut örneklerinden biridir (Jowett&O’Donnell, 2012, s.20).

Beyaz, kara ve gri propoganda örnekleri daha da çoğaltılabilir, fakat aralarındaki temel ayrım kaynağın gizli olup olmamasıdır. Beyaz ve kara propoganda birbirine tamamen zıt kutuplarda yer alırken, gri propoganda bunların ortasına yerleşir. Her üç propoganda türünün uygulamalarında radyo hemen dikkatleri çekmektedir. Başka bir deyişle 20.yy’da propogandacıların yararlandığı temel iletişim aracı radyodan başkası değildir.

1.2. Radyonun Propaganda Amaçlı Kullanılması

1.2.1. Radyonun İcadı ve Yaygınlaşması

Günümüzde radyonun mucidinin Guglielmo Marconi mi yoksa Nikola Tesla mı olduğu halen tartışma konusudur. Radyo ile ilgili ilk çalışmalar 1860'lara uzanır. 1860'ta İskoç fizikçi James Maxwell'in çalışmalarını 1885'te Alman fizikçi Heinrich Hertz geliştirdi. Marconi ise 1895'te ses aktarımını ilk uygulayan kişi oldu. Marconi ayrıca 1897'de, İngiltere'de sesin 55 km kadar uzağa ulaşmasında rol oynadı (Aziz, 1981, s.8-9). Kimi görüşlere göre Hırvat asıllı Amerikalı fizikçi Nikola Tesla, radyonun asıl mucidiydi. Bu görüşü savunanlar ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1943'te verdiği, elektromanyetik alanda Tesla'nın Marconi'den daha önce yayın yaptığı kararını öne sürmektedirler. Sesi aktarma konusunda Marconi ve Tesla tartışmalarının yanında, sesi ilk kimin yayınladığı konusunda da ihtilaflar bulunmaktadır. Bazı görüşler ilk defa sesi Amerikalı mucit Lee De Forest'in yayınladığını belirtirken diğer

görüşler Kanadalı mucit Reginald Fessenden ismini savunmaktadırlar. “Radyonun Babası” olarak bilinen Lee De Forest, Eyfel Kulesi’nden ve New York Metropolitan Operası’ndan yayın yaparak dünyayı şaşkına çevirdi. Fessenden ise “O Holy Night” adlı ünlü Noel şarkısını yayımlayarak, gemilerde seyreden telsizcileri şoke etti (Eryılmaz, 2005, s.89-90).

Radyo ile ilgili teknik buluşlar ilk olarak deniz haberleşmesinde kullanıldı. Radyonun ünlenmesi iki deniz faciası sonrasına rastladı. 1910 ve 1912’de batan “Republic” ve “Titanic” adlı gemilerde radyo sistemi bulunmaktaydı. Bu sistem sayesinde yapılan haberleşmeyle can kaybı sayıları en aza indi. ABD tarafından 1910’da “Telsiz Gemi Yasası” çıkarılırken Avrupa’da ise ilk düzenli telsiz kullanımı 1914’te Almanya’da gerçekleşti (Aziz, 1981, s.9).

Dünyada sürekli radyo yayıncılığının başlaması ise 1921 yılındadır. David Sarnoff, Frank Conrad, Ambrose Fleming, Harold Arnold ve Edvin Armstrong gibi bilim insanlarının radyoyu geliştirme çabaları sonucunda 1921’de ABD Pittsburgh’da Westinghouse fabrikası radyosunda ilk profesyonel yayıncılığın başlamasıyla radyo yayınları sürekli hal aldı (Oskay, 1971, s.13). 1921’de 4 olan ABD’de düzenli yayın yapan radyo sayısı 1922’nin sonunda 392’ye yükseldi. ABD’nin dışında 1922’de İngiltere, Fransa ve SSCB’de, 1923’te Almanya’da, 1927 yılına kadar Arjantin, Avustralya, İtalya, Japonya, Norveç, Yeni Zelanda, Hollanda, İsveç, Çekoslovakya ve Güney Afrika’da düzenli radyo yayınları başladı. 1930 yılına gelindiğinde Asya ve Afrika’daki bazı ülkeler dışında tüm kıtalarda düzenli radyo istasyonları kuruldu. İngiltere’de BBC, Fransa’da ORTF, ABD’de ABC, NBC, CBS, Japonya’da NHK, Kanada’da CBC gibi radyo istasyonları faaliyete geçti (Aziz, 1981, s.10-11).

Radyonun dünyada yaygınlaşmasına bakıldığında, 1921’de ABD’de 50 bin radyo alıcısı varken bu sayı 1927’de 6,5 milyona, 1939’da ise 31 milyona çıktığı görülmektedir. Almanya’da halka yönelik yayınlar 1925’te Weimar Cumhuriyeti’nin bölgesel kurumu “Reichs Rundfunk Gesellschaft” bünyesinde toplandı ve daha sonra tüm ülke için yayınlar yapacak “Deutsche Welle” kuruldu. Almanya’da 1937’de 8,5 milyon radyo alıcısı bulunurken bu sayı 1939’da 10,2 milyona yükseldi. İngiltere’de ise 1922’de Posta Bakanı Neville Chamberlain’in çabalarıyla “British Broadcasting Company” kuruldu. 1927’de devlet, kurumun mallarını satın alıp ismini “British Broadcasting Corporation” olarak değiştirdi (Jeanneney, 1998, s.146-149).

Radyonun bu denli ilgi görmesi ve yaygınlaşmasında, onun kendine özgü bazı özelliklerinin etkisi yadsınamaz. Özellikle 20.yy'ın ilk teknolojik iletişim aracı olması ve 1910'lardaki deniz facialarında gözle görülür yardımı, radyonun ününün gazeteler aracılığıyla bir anda tüm dünyaya yayılmasında rol oynadı. Radyonun bu kadar çabuk benimsenmesinde okuma yazma bilmeyenlerin de faydalanabilmesi, kişisel olması ve doğrudan bireye seslenmesi, hızlı bir iletişim sağlaması, basit ve ucuz olması, seçici ve öğretici olması ve şaşırtıcı özelliğini olması etkili oldu.

1.2.2. Radyonun Propaganda Amaçlı Kullanılmaya Başlaması

Radyonun haber verme, eğitime, eğlendirme ve reklam dışında ikna işlevi de bulunmaktadır. Hükümetler, radyonun ikna işlevini görmekte gecikmemişlerdir. Bu durum radyonun propaganda amaçlı kullanılmasının ateşleyicisi olmuştur. 1938 senesinde Amerikalı oyuncu ve yazar Orson Welles'in, bir radyo programında "Dünyalar Savaşı" adlı romanın temsilini yapması ve Amerikalıların, dünyanın gerçekten uzaylılar tarafından istila edildiğini sanıp büyük panik yaratması, radyonun kitleleri ikna ediciliği özelliğine verilebilecek örneklerin başında gelmektedir (Öztürk, 2017, s.168).

Radyoyu siyasi gayelerle kullanan ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in, 1932 başkanlık seçimlerindeki ve ardından ABD'nin II. Dünya Savaşı'na müttefiklerin yanında girmesi gerektiğini anlatan konuşmalarını kapsayan "Ocak Başı Sohbetleri" adlı radyo programı serisi radyonun propaganda amaçlı kullanımına verilebilecek en önemli örneklerden biridir (Akarcalı, 2003, s.247; Jeanneney, 1998, s.154).

Radyo, propaganda aracı olarak asıl etkisini II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve savaş yıllarında göstermiştir. Daha sonra Soğuk Savaş döneminde de bu etkisini arttırarak sürdürmüş ve asıl propaganda misyonlarını Soğuk Savaş döneminde üstlenmiştir.

1.3. Soğuk Savaş Öncesi Radyo ve Propaganda

1.3.1. Nazi Almanyası

Propagandanın sistematik ve planlı bir şekilde kullanılmaya başlaması Nazi Almanyası döneminde Adolf Hitler ve Joseph Goebbels'in öncülüğünde gerçekleşmiştir. Nazilerin 1933'te Weimar Cumhuriyeti'ni yıkıp yönetimi ele almasında propaganda faaliyetleri önemli rol oynamıştır. 1919'da üye olduğu Alman

İşçi Partisi'nde propaganda çalışmalarından sorumlu olan Hitler 1921'de gösterdiği başarılar sonucu partinin liderliğine getirildi. 1923'te hükümete karşı darbeye girişince yakalanıp hapse atıldı ve burada propagandaya geniş yer ayırdığı "Kavgam" adlı eserini kaleme almaya başladı. (Öymen, 2014, s.159-160).

Hitler, Marksistler tarafından çok iyi bir şekilde kullanıldığını gördüğü propagandanın önemini kavramıştı. Hitler'e göre propaganda akıllı bir şekilde yapıldığı takdirde gerçek bir sanattır. Propaganda amaca ulaşmada kullanılan bir araçtır ve I. Dünya Savaşı'nda Almanya propagandadan yararlanamamıştır. Ona göre propaganda kitlelere hitap etmeli, az şey söylemeli, fakat durmadan tekrar etmelidir. Propagandanın idaresi estetik anlayışa sahip olanlara veya her şeyi kanıksamış kişilere emanet edilmemelidir, çünkü bu kesimler kitleyi değil edebi kişileri etkiler (Hitler, 2005, s.143-149). Hitler'e göre propagandanın görevi taraftar toplamaktır. Propaganda sayesinde bir doktrin tüm millete duyurulup kabul ettirilmeye çalışılır. Propagandanın diğer görevi mevcut düzeni veya yeni bir doktrini millete nüfuz ettirmeye çalışmaktır. Hitler, partide yaptığı propaganda faaliyetleri sayesinde kısa bir zamanda birçok insanın kendilerine hak vermeye başladığını belirtmektedir (Hitler, 2005, s.461-464).

1933'te Nazilerin iktidara gelmesinden sonra ilk iş olarak 13 Mart 1933'te "Propaganda ve Halkı Aydınlatma Bakanlığı" kuruldu. Tarihte ilk defa propagandayı bakanlık çatısı altında toplayan Almanya'da bu bakanlığın başına, Hitler'in 1926'da tanıştığı ve partinin propaganda çalışmalarının başına atadığı Joseph Goebbels getirildi (Akarcalı, 2003, s.90). Propaganda Bakanlığı'nın kurulmasıyla Hitler sadece radyoyu değil, ayrıca basın, sinema, tiyatro, okul, işçi ve iş adamlarını da kontrol altına almış oluyordu. 1939'a kadar geçecek sürede Hitler, Almanya'yı Lenin ve Mussolini'nin devletlerinden daha güçlü hale getirmiştir. Hitler'in bu başarısının altında diğer birçok faktörle birlikte Goebbels önderliğinde propagandayı iyi kullanması yatıyordu (Miller, 1941, s.70).

Goebbels'in en önemli özelliği büyük propagandacılar arasında insan bilimleri dalında yüksek öğrenim yapan tek kişi olmasıdır (Domenach, 1969, s.73). Goebbels ayrıca, propagandayı planlı ve sistematik düzleme oturtan ve bunları yazıya dökülmesini sağlayan ilk kişidir. 1945 yılında Berlin'de ele geçirilen 6800 sayfalık belgede 1942-1943 arasındaki dönemi kapsayan ve Goebbels tarafından yazdırıldığı büyük ölçüde kabul gören propaganda ilkeleri yer almaktadır. Bu ilkelere göz atıldığında dikkati ilk çeken "Propagandanın algılanması için dinleyicinin dikkati uyanmalı ve dikkat çeken

bir iletişim aracı ile propaganda yayımlanmalıdır” maddesidir. Goebbels’e göre bu iletişim araçlarının başında radyo gelmektedir. O, radyo ile propaganda yapılmasının dinleyiciyi bir zaman sonra sıkabileceğini düşündüğünden radyolarda eğlendirici ve dinlendirici programların da bulunmasını savunur. Buna ek olarak Goebbels, radyo aracılığıyla propagandada, diyaloglarla yapılan programlardan ziyade düz haber metni şeklinde sunulan programların daha etkili olduğunu vurgular (Doob, 1968).

Almanya’da ilk radyo yayınları 1915’te başlamış, 1923’te sistematik hale gelmişti, fakat gazete Hitler’in başa geçmesine kadar olan süreçte dağıtım ve çeşitlilik açısından radyodan daha yaygındı. Radyolar, Weimar Cumhuriyeti döneminde tüm ülkeye yayılmıştı ve tek bir yerden idare edilmiyordu (Kallis, 2005, s.31). Almanya’da 1933’ten önce neredeyse tüm kentlerde şehir radyoları mevcuttu, fakat Goebbels’in radyoyu Almanya’daki Katolik, Protestan, burjuva veya köylü ayırt etmeksizin herkesin homojenliğini sağlayacak bir araç olarak görmesi nedeniyle, 1933’te çıkarılan bir yasa ile tüm radyo yayınları Propaganda Bakanlığı’na bağlanmış ve Yahudiler, sosyal demokratlar ve komünistler radyolardan atılmıştır (Akarcalı, 1998, s.91, 114). 25 Mart 1933’te çıkarılan ilk kanunda, radyo yayıncılarına sıkıcı olmamaları, yaratıcı ve modern olmaları söylenmiş, onlar da yayınları tamamen milliyetçi konuşmalara ve askeri müziklere ayırmamışlar ve 1939’a kadar olan süreçte müziğe ayrılan kısım gittikçe artmıştır. Bunun yanında edebiyat konuşmaları da yayınlarda önemli bir yer teşkil etmiştir (Evans, 2005, s.136).

Radyo sayesinde rejimin her türlü isyan düşüncesini ortadan kaldırdığını söyleyen Goebbels, radyo üreticilerini sadece Alman istasyonlarını alabilecek alıcıları piyasaya sürmeye yöneltti. Bu alıcılar daha sonra “Goebbels Burunları” olarak adlandırıldı (Jeanneney, 1998, s.72). “Volksempfänger” denen bu radyo alıcılarının herkes tarafından alınması amacıyla hükümet, halka para yardımında bulundu. Böylece her evde bir radyo alıcısı olacak ve propaganda herkese ulaşacaktı. Bir zaman sonra şehrin neredeyse tüm köşelerinde toplu radyo dinlemeleri uygulamasına geçildi. Bunun dışında radyo bekçisi uygulaması hayata geçirildi. Radyo bekçileri, radyosu olmayan kişilere radyo almayı özendiriyor, hatta onlara borç para bile veriyordu (Kuruoğlu, 2006, s.23-24).

1934’te Almanya’da 6 milyon radyo alıcısı bulunuyordu. 1939’da Alman ailelerin yüzde 70’inin evinde radyo mevcuttu (Öymen, 2014, s.169). Goebbels’in çabalarıyla 1938’in başında 8 milyona yükselen radyo alıcısı sayısı, 1939’da 15 milyona, 1941’de

16 milyona yükselmişti (Somerville, 2012, s.114). Radyo yayınlarında Hitler'e oldukça fazla yer ayrılıyor ve "Führer Sesleniyor" yayınlarına tüm Almanya dikkat kesiliyordu. Radyoda Hitler'in en sevdiği marş olan "Badenweiler Marşı" çaldığı zaman halk Hitler'in konuşmasının çok yakın olduğunu anlıyordu (Akarcalı, 2003, s.115). Eğer Hitler'in doğumunu öven bir konuşma yayınlanacaksa bu konuşmadan önce Wagner'in "Meistersinger Overtürü", eğer Hitler'in kahramanlar günü konuşması yayınlanacaksa bu konuşmadan önce Beethoven'ın "Eroica"sı çalınırdı. Hitler'in 1935 yılındaki konuşmalarının radyo vasıtasıyla 56 milyon insan ulaştığı vurgulanmaktadır (Somerville, 2012, s.115).

II. Dünya Savaşı yıllarında Hitler'in belirlediği propaganda stratejilerine göre; halk sürekli olarak propagandayla meşgul edilmeli, hata yapıldığı hiçbir zaman kabul edilmemeli, düşmanın en ufak konuda bile haklılığına yer verilmemeli, yapılan suçlamalar derhal reddedilmeli, düşman karşısına alınıp her daim kötülenmeli, halkın yalanlara kolay kanacağı unutulmamalı ve yalan sürekli tekrarlanmalıydı. Radyo yayınları bu stratejiler çerçevesinde yapıldı ve yabancı radyoları dinleyenlerin cezalandırılacağına dair bir kararname çıkarıldı. (Öymen, 2014, s.186-188).

Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nı fiilen başlatmasına neden olan Polonya'yı işgalinde radyo önemli bir rol oynadı. 31 Ağustos 1939'da Polonya sınırındaki Glewitz bölgesindeki Breslau Radyosu'na, Polonyalı oldukları her hallerinden belli olan silahlı kişiler baskın düzenlediler. Almanya'ya "kin kusan" bir bildiri okuyup görevlerini tamamladılar. Aslında bu kişiler Hitler'in ajanlarıydı ve kara propaganda görevini yerine getirmişlerdi. Bu olayın hemen ertesinde Goebbels radyo baskını, kontrolden çıkan Polonyalıların gerçekleştirdiğini açıkladı. Ertesi gün Almanya, Polonya topraklarına girdi ve II. Dünya Savaşı başladı (Jeanneney, 1998, s.167-168). Bu olay Hitler ve Goebbels tarafından Nazi propagandasının ne kadar başarılı uygulandığını ve radyolar aracılığıyla yapılan kara propagandanın etkilerini gösteren önemli örneklerden biridir.

Savaş yıllarında Almanların radyo propagandasında iki problem ortaya çıktı. İlki, SSCB ile savaş halindeyken Sovyet halkına radyoyla seslenememektir. Goebbels SSCB yönetimini, halkına sadece yerel istasyonları dinlettiği için övüyordu. Diğer problem ise Almanların işgal ettiği ülkelerdeki radyo alıcılarını toplama konusundaki ikilemdi. Eğer bu ülkelerdeki radyo alıcıları toplatılırsa halk Nazi propagandasından mahrum kalacaktı, eğer toplatılmazsa düşman propagandası yapılmaya devam

edecekti. Ayrıca Goebbels, savaş yıllarında radyoda savaş esirlerinin isimlerinin okutulmasının faydasına dikkat çekmiş ve bunu uygulamıştı (Doob, 1968, s.346-347).

Nazi Almanyası'nda 1933'te haftada 14 saat yapılan dış yayınlar 1939'da haftada 58 saate çıktı. 130 Alman istasyonu her gün 53 farklı dilde 180 yabancı haber programına imza atıyordu. Dış yayınlar için dünya Kuzey Amerika, Güney Amerika, Afrika, Doğu Asya, Güney Asya ve Avustralya olmak üzere 6 bölgeye ayrılmıştı (Akarcalı, 2003, s.118). Alman kısa dalga radyo yayınları birçok Alman'ın yaşadığı Arjantin'de tekrar yayınlanıyordu. Almanlar bu yayınlarında "anti-semitizm" ve "ırkçılık propagandası" yapıyordu (Thussu, 2000, s.27).

II. Dünya Savaşı'nda Nazi işgali altında kalan Avrupa'da, radyo vericileri Goebbels tarafından etkili bir şekilde kullanılıyordu. Düşman ordularının geri çekilirken sabote ettiği vericileri kısa sürede tekrar onarabilen özel ekipler kuran Goebbels bu sayede Berlin'de hazırlanmış yayınları Prag, Brüksel, Varşova, Oslo, Kopenhag, Atina ve Belgrad'da yayımlatıyordu (Kuruoğlu, 2006, s.23). 1941'de Almanya'nın Yugoslavya'yı işgalinden sonra Belgrad'da kurduğu radyo istasyonundan Kuzey Afrika'ya yaptığı yayında ilk defa Lale Anderson'un seslendirdiği "Lili Marleen" şarkısının yayınlanması Kuzey Afrika'daki Alman askerlerine büyük moral kaynağı olmuştu. Bu şarkının sözleri 1915'te Rus cephesine giderken kendisini bekleyecek sevgilisine ithaf eden Alman askeri Hans Leip'e aitti. Bu şarkı Almanlara olduğu kadar onlarla aynı cephede savaşan İngiliz askerlerini de etkiledi ve daha sonra cephedeki tüm askerlerin ortak bir şarkısı haline geldi. Goebbels'in hiç hoşlanmadığı bu durum propaganda tarihinde büyük izler bıraktı (Akarcalı, 2003, s.116).

Almanların radyo propagandasındaki başarısı Hitler ve Goebbels'in kişisel başarısı olmakla beraber bunu sistemli bir şekilde yapmaları etkiyi arttırmıştır. Akademisyen Keith Somerville (2012) Nazi Almanyası'nın yaptığı propagandanın görüntüsünün "II. Dünya Savaşı'nı kaybetti, ama propaganda savaşını kazandı" fikrine yol açtığını belirtmektedir (s.88). Yani, II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın mağlup edilmesi onların radyo propagandasının başarısız olduğu anlamına gelmemektedir.

1.3.2. SSCB

20.yy'ın en önemli siyasi olaylarından biri Rusya'da çarlık rejiminin 1917'de yıkılıp yerine Bolşevik rejiminin kurulmasıydı. 1917'de Sovyet devriminin meydana gelmesinde Bolşevik liderlerden Vladimir Lenin ve Lev Troçki'nin propagandayı

etkin bir şekilde kullanmasının rolü büyüktü. Lasswell (1951) de bunu doğrulayacak bir şekilde, 1917 Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesinde partinin her üyesinin enerjisini propagandaya adanmış olduğunu belirtmekte ve siyasi propagandayı güç elde etmede iyi şekilde kullandıklarını ifade etmektedir (s.66-67).

Domenach (1969, s.23,35), modern manada propagandayı ilk kullananların Bolşevik liderler Lenin ve Troçki olduğunu söyler ve dönemin Sovyet propaganda tarzını “Lenin Tipi Propaganda” olarak tanımlar. Lenin ve Troçki, devrim sırasında burjuvalaşmış kitleleri propaganda ve kışkırtma yoluyla canlandırmak istemiş ve ayaklanma ile propagandayı kaynaştırmıştır. Lenin tipi propagandanın ana gayesi Marksist-Leninist ideolojiyi tüm Sovyet vatandaşlarına aşılama, Komünist Parti'nin tüm politikalarının tartışma götürmeden kabul görmesini sağlamak ve böylece yeni bir Sovyet insan tipi yaratmaktır (Öymen, 2014, s.285).

Lenin, propagandanın önemini 1902 yılında “Ne Yapmalı” adlı kitabında vurgulamıştı. Bu kitapta Lenin, ajitasyon ve propaganda kavramlarına değinip iki kavram arasındaki ayrımı açıklamıştı. Ona göre ajitasyon cahiller içindi ve sürekli tekrarlanan basit ve tek bir düşüncenin kitlelere sunulması manası taşıyordu. Propaganda ise çok daha az kişiye ulaşabilen, daha karmaşık halde bulunan fikirleri ifade ediyordu. Bu sebeple ajitatörlerin söze, propagandacıların yazıya sarıldığını belirtiyordu (Akarcalı, 2003, s.202).

Lenin tipi propagandanın en önemli kavramlarından biri parolaydı. Paroladan kasıt karmaşık politikaların veya hedeflerin kısa bir slogan şeklini almasıdır. Bu parolalara örnek olarak; “İktidar Sovyetlerindir”, “Toprak ve Barış”, “Ekmek, Barış, Özgürlük” verilebilir. Bu parolalar dönemin siyasi ruhuna göre ve kitlelerin bilinç düzeyine göre belirleniyordu. Troçki, devrimi gerçekleştirmede birçok imkansızlıklara karşı başarı elde edilmesinde bu parolaların önemine dikkat çekmişti (Domenach, 1969, s.29-30).

Bolşevikler 1917'de “Ajitasyon ve Propaganda Departmanı”nı (AGİTPROP) kurdular (Akarcalı, 2003, s.202). 1917'de Sovyet Devrimi gerçekleştikten sonra Bolşevik Kızılordu ile Çarlık yanlısı Beyazordu arasında bir iç savaş başladı. Bu iç savaş sırasında Bolşevikler, halka devrimi anlatmak için sinemadan ve tiyatrodan oldukça verimli faydalandı. Ülkenin neredeyse her noktasına devrimin önemini anlatan sinema filmlerinin gösterildiği “ajitasyon trenleri” gönderildi (Alagöz, 2012, s.242). Kısa bir süre sonra da kitap, gazete ve poster gibi tüm materyaller devlet kontrolüne geçti ve

ideolojinin aktarımı gayesiyle kullanıldı. Diğer tüm iletişim araçları gibi radyolar da Bolşeviklerin propaganda amaçlı kullandığı bir enstrüman haline geldi.

Radyonun icadından sonra batılı ülkeler radyo kullanımında Rusya'nın önündeydi. 1913 yılında Rusya'da sadece 230 telsiz iletim istasyonu mevcutken aynı sene İngiltere'de bu sayı 1600'den yüksekti. Savunma Bakanlığı bu nedenle Moskova, Bakü, Taşkent ve Vladivostok şehirlerini kapsayan bir radyo istasyon ağı kurma kararı aldı ve daha sonra yabancı şirketlerin katkılarıyla Rusya'da radyolar yaygınlaşmaya başladı. Devrim öncesinde Rusya'da 1910 yılında hükümet ve askeri radyoların dışında toplam sadece 30 radyo istasyonu bulunuyordu (Lovell, 2015, s.18).

30 Ekim 1917'de Lenin'in devrim mesajı halka, radyo aracılığıyla yayınlandı. Bu mesajda Kerenski hükümetinin devrildiği, Kerenski'nin tutuklandığı, yeni bir Sovyet hükümetinin kurulduğu ve tüm resmî kurumların Sovyet kontrolüne geçtiği söylendi (Thussu, 2000, s.27). Sovyetlerde radyo, 1917'de Troçki tarafından da “acı çeken kitlelere seslenmek” gayesiyle kullanıldı. Radyo yayınları sayesinde işçiler, köylüler ve askerler etki altına alındı (Domenach, 1969, s.35). Lenin, radyo için “kağıtsız gazete” ifadesini kullanıyordu ve komünist ideolojinin ülke içinde yayılmasında okuma yazma bilmeyen insanların da yararlanacağı için radyoya özel bir önem veriyordu. Bu düşünceler sonucunda 1922'de Moskova'da radyo yayınları başladı. 1925 yılında ise dünyada ilk defa kısa dalga radyo yayını Moskova'dan yapılmaya başladı. 1928 yılında radyo yayınları, “Posta Telgraf Halk Komiserliği” bünyesinde toplandı. (Hale, 1975, s.17-18). 1925-1930 yıllarını içeren süreçte Sovyetler radyodan Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinde komünist propagandaya başladı (Thussu, 2000, s.27).

Lenin'in 1924'te ölümü sonrası Sovyetlerde, 1910 yılına kadar Bakü'de propaganda bürosunu da yönetmiş olan Joseph Stalin dönemi başladı. 1925'te AGİTPROP'a bağlı olarak bir radyo komisyonu kuruldu ve sansürden sorumlu devlet organı Sovyetler Birliği Basında Devlet Sırlarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün (GLAVLİT) radyo yayınları üzerinde denetimi arttı (Lovell, 2015, s.30). Stalin başa geçtikten sonra Almanlarla Sovyetler arasında uluslararası arenada çekişme gittikçe arttı. 1930'lu yıllar boyunca Sovyet radyoları Almanlar aleyhinde yayınlar yapmaya başladı. 1939'da “Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması” imzalanmasının ardından radyo propagandası durdu, fakat Almanların 1941'de saldırıya geçmesinden sonra tekrar başladı (Kuruoğlu, 2006, s.26).

1941 yılına kadar Sovyetlerde radyoya propaganda amacıyla verilen önem çok yüksek değildi. 1944'te Agitprop'a bağlı tek departman dışında herhangi bir merkezi radyo kanalı yoktu. Moskova'da 1941 yılında apartmanlar, kulüpler, fabrikalar, sokaklar ve meydanları kapsayan yaklaşık 630 bin radyo noktası bulunuyordu. 1944'e gelindiğinde radyo alıcıları, radyo noktaları ve hoparlörlerin toplam sayısı 5 milyonu, fakat diğer ülkelerle kıyaslandığında bu sayı oldukça düşüktü. Radyo yayınlarının Sovyet vatandaşlarına Rusça dışında Estonya, Litvanya, Letonya, Belarus, Ukrayna, Romanya ve Tatar dillerinde yapılırken 1944'te ülke içine 37, ülke dışına ise 28 dilde yayın yapıldığı bilinmektedir (Berkhoff, 2012, s.20-23). Ülke içine yapılan yayınlarda çok sayıda dil kullanılması Sovyetlerde çok sayıda farklı milletten halkların yaşamasından kaynaklanmaktadır.

Sovyetlerde sinema ve afişler, propandada radyodan daha önemli yere sahipti. Radyo propagandasının ilk önce Sovyet liderler tarafından önemsendiğini ve kullanıldığını görsek de daha sonra Hitler ve Goebbels liderliğinde Naziler radyo propagandasında Sovyetlerin önüne geçmişlerdir. Bu bağlamda Nazilerin Sovyet radyo propagandasını planlı hale getirip ülke yönetiminin her alanına yaydıkları söylenebilir.

1.3.3. İngiltere

İngiltere'de propaganda faaliyetleri I. Dünya Savaşı yıllarında başladı. O yıllarda Almanların özellikle ABD'yi yanlarına çekmek için posterler ve broşürlerle yaptığı propagandalar İngiltere'nin tepkisini çekmiş ve Başbakan Lloyd George'un, yurtdışındaki halkları bilgilendirmek ve Almanların yalanlarını ortaya dökmek amacıyla bir propaganda örgütü kurmasına yol açmıştır. 1914'teki kabine görüşmelerinin ardından Lancaster Dükalığı Şansölyesi ve Ulusal Sigorta Komisyonu başkanı Charles Masterman, oluşturulacak yeni organizasyonun başına davet edildi ve uygulanacak propaganda konusunda yapılan görüşmeler sonrasında Wellington House binasında savaş propaganda bürosunu kurdu. Savaş Propaganda Bürosu bu nedenle artık "Wellington House" olarak anılmaya başladı. Wellington House, iki yıl içerisinde İngiliz propagandasının merkezi haline geldi. Masterman büroya o dönemin genç tarihçilerinden Arnold Toynbee ve Lewis Namier gibi isimleri davet ederek onlardan faydalandı (Sanders, 1975, s.119-120). Çok büyük dağıtım ağına sahip olan bu büronun, 1915'te 17 dilde bastırıldığı kitap, broşür ve diğer yazılı yayınlar 2,5 milyonu,

ertesini yıl ise 7 milyonu bulmaktaydı. 1917 yılında Wellington House'un propaganda çalışmalarında 54 kişi görev yapmaktaydı (Öymen, 2014, s.121).

1916 yılında adı "Enformasyon Dairesi" olarak değiştirilen büronun başına Albay John Buchan getirildi. Daha sonra 1918'de Lord Beaverbrook'un başkanlığında kurulan Enformasyon Bakanlığı'na bağlansa da hep Wellington House adıyla anılmaya devam etti. Bu propaganda bürosunun ana gayesi İngilizlerin her konuda haklı, düşmanlarının ise haksız olduğunu özellikle ABD'de yaymak ve ABD'nin savaşa kendi yanlarında girmesini sağlamaktı. Bu amaçla beyaz ve kara propagandaya sıklıkla yer verdi. Almanlar, "Cani Hunlar" olarak tanımlanırken Alman imparatorundan "canavar" olarak bahsedildi. 1915'te Londra'da yayınlanan *Financial Times* gazetesinde Alman imparatoru Wilhelm'in üç yaşındaki Belçikalı bir çocuğa işkence yapılmasını bizzat emrettiği bir haber yayınlandı. Bu haberin bir propaganda yalanı olduğunu 1925'te Avam Kamarası'nda İngiliz Dışişleri Bakanı Neville Chamberlain itiraf etti. Diğer bir itiraf da 1938 yılında İngiliz diplomat Harold Nicholson'dan geldi. Nicholson, I. Dünya Savaşı'nda lanet edilecek seviyede yalana başvurduklarını söyledi (Öymen, 2015, s.333-334).

I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte propaganda bürosu dağıtıldı. Aristokrat geleneğe sahip İngilizler propagandaya zaten olumsuz bakmaktaydı ve "Almanlar İngiliz propaganda yalanlarına karşı gerçekleri ispat edebilseydi neler olurdu düşüncesi" onları bu karara almaya iten nedenlerden biri oldu. II. Dünya Savaşı'nın başlarına kadar propaganda İngiltere'de önemli bir rol oynamadı (Akarcalı, 2003, s.218-219).

İngiltere'de ilk radyo yayını 1920'nin Şubat ayında yapıldı. 1921'de BBC'nin öncüsü sayılan "British Broadcast Company" faaliyete başladı. Özel sektöre ait bir girişim olan bu şirket bir süre sonra mali zorluklarla karşılaşınca bir kamu kuruluşu oluşturulmasına karar verildi ve 1 Ocak 1927'de BBC yani "British Broadcast Corporation" kuruldu. BBC 1936'ya kadar sadece bir radyo kuruluşuyken 1936 yılında televizyon yayınlarına başladı (Cole, 1998, s.85). BBC'nin ilk yöneticisi John Reith, kurumun eğitim ağırlıklı olduğunu düşünse de 1932'de BBC, İngiliz Hükümeti'nin kültürel propagandadaki dış kolu haline geldi. Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilmeye başlanan BBC, birçok dilde müttefiklere, düşmanlara ve tarafsızlara seslenmeye başladı (Cull&Culbert&Welch, 2003, s.37-38). 1935 yılında BBC'nin Kuzey Amerika Ofisi, New York'ta kuruldu. Bu ofisin amacı İngiltere, ABD

ve Kanada arasındaki yanlış anlamaların giderilmesi ve halkla ilişkilerin geliştirilmesiydi (Hilmes, 2013, s.208).

Savaş yıllarına gelindiğinde BBC'nin yayınlarında tek bir ilke vardı o da “gerçeği aktarmaktı”. BBC 1939 yılında 6 dilde yayın yapıyorken Almanya’da bu sayı 53 idi. 1940’tan itibaren BBC 16 dilde yurtdışına yayın yapmaya başladı. Başbakan Winston Churchill de bu yayınlara destek veriyordu. (Jeanneney, 1998, s.174-175). II. Dünya Savaşı’nın başlangıcında BBC'nin yayın yaptığı diller arasında İngilizce dışında Güney Afrika Dili, Arapça, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Portekizce ve İspanyolca bulunuyordu. BBC, savaş sonunda 39 dilde yayın yapar durumdaydı (Thussu, 2000, s.28).

İngiltere’de 1939 yılında iki propaganda birimi teşkil edildi. Bunlar İngiltere içinde faaliyet gösterecek “Enformasyon Bakanlığı” ve “Düşman Ükelere Propaganda Bakanlığı” idi. İki birimin başına da politikacı Hung Dalton getirildi. Operasyonların başında ise diplomat Sir Robert Bruce Lockhard bulunuyordu. 1941’de ismi “Siyasal Savaş Dairesi” olarak değişen birimin Enformasyon Bakanlığı ile koordineli çalışması planlanmıştı. Daha sonra bu birim, savaş sırasında radyo aracılığıyla beyaz ve kara propagandayı bir silah olarak kullandı. 1940 ve 1941’de Amerikalı radyocu Edward Murrow’un, Londra Alman saldırıları altındayken yaptığı yayınlar beyaz propagandaya bir örnek oluşturmuştu. Murrow’un, ABD’nin savaşa dahil olması için yaptığı yayınlar önemli bir etki bırakmıştı (Akarcalı, 2003, s.223-224).

John Reith, savaş sırasında BBC’nin güvenilirliğini ancak doğruluk standardını sağlarsa koruyabileceğini açıklamış ve abartılı propaganda yayınlarının BBC’ye güveni azalttığını söylemiştir. Buna ek olarak Winston Churchill de BBC’nin ülkeye yarardan çok zarar verdiğini ifade etmiştir (Cole, 1998, s.86).

1.3.4. ABD

ABD, 20.yy’ın başlarında hem coğrafi konumu hem de siyasi geleneklerinin getirdiği etkiyle dış sorunlarda kendisini etkileme amaçlı girişimlere direnç gösterme eğilimindeydi. Avrupa’daki faşist ve komünist devletlerin propaganda faaliyetlerine mesafeli duran ABD halkı bu faaliyetlerin kendilerini ilgilendirmediğini düşünmekteydi. 1823 yılında Başkan Monroe tarafından ilan edilen ve temelde ABD’nin Avrupa’nın işlerine karışmayacağı, buna karşılık Avrupa devletlerinin de Amerika kıtasındaki iç meselelere müdahil olmayacağı fikrini kapsayan “Monroe

Doktrini”, I. Dünya Savaşı’na kadar ABD’nin izlediği bir politika olmuştur (Armaoğlu, 2012, s.100-101).

I.Dünya Savaşı patlak verdiğinde Amerikan halkı hem İtilaf hem de İttifak devletlerinin savaşta suçlu olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca İngiltere’nin yanıltıcı propagandası sayesinde savaşa katıldıklarını iddia ediyorlardı. Amerikan halkını ikna etme görevi ise Amerikan hükümeti tarafından yapılıyordu (Akarcalı, 2003, s.238). Başkan Wilson tarafından 13 Nisan 1917’de yani ABD’nin savaşa katılmasından bir hafta sonra “Kamu Enformasyon Komitesi” kuruldu. George Creel’in başkanlık ettiği bu komite ABD’nin ilk propaganda ajansıydı ve ana gayesi ABD’nin niçin savaşta olduğunu Amerikan halkına anlatmaktı. “Creel Komisyonu” olarak da bilinen bu komite yaptığı propagandada radyoyu, sinemayı ve gazeteyi etkili şekilde kullandı (Manning& Romerstein, 2004, s.65-66).

Savaşın sona ermesiyle birlikte Creel Komitesi dağıtıldı. Bunun en önemli nedeni ABD kongre üyeleri ve birçok diplomatın komite hakkındaki negatif düşünceleriydi. Buna halkın farklı kesimlerindeki tepkiler de eklenince ABD’de propaganda faaliyetlerine karşı bir kamuoyu oluştu. II. Dünya Savaşı yılları yaklaştığında İzolonistler denilen grup ABD Başkanı Roosevelt’i savaş çıkırtkanlığıyla suçlamaya başladı. Charles Lindbergh ve Father Coughlin’in liderliğini yaptığı İzolonistler bu yıllarda sık sık ABD’nin savaşa girmemesi gerektiğine dair yayınlarla ön plana çıktılar (Akarcalı, 2003, s.238-239). Hitler ve Mussolini sempaticanı olan Coughlin hem Roosevelt’e karşı hem de Yahudi karşıtı radyo yayınları yaptı. Hitler’in ABD’ye savaş ilanına kadar bu yayınlarını sürdüren Coughlin, bu dönemden sonra halkın tepkisiyle karşılaştı ve ortadan kayboldu (Somerville, 2012, s.37-41).

Roosevelt henüz ABD Başkanı olmadan önce New York Valisi iken de radyoyu başarıyla kullanmıştı. Başkanlık dönemindeyse Roosevelt radyoyu, halka iletişime geçmede ve halkı bilgilendirmede kullanmaya devam etti. Zaman zaman eşi Eleanor Roosevelt de radyoyu aynı maksatla kullanıyordu (Smith, 1997, s.76-77). Roosevelt aynı I. Dünya Savaşı’nda Başkan Wilson’un yaptığı gibi Amerikan halkını yeni bir savaşa ikna etmek için çaba harcadı. Amerikalılara seslendiği “Ocak Başı Sohbetleri” programının dışında 1942 yılında “Savaş Enformasyon Departmanı”nı kurdurdu. Bu departman Hollywood’dan, radyodan ve yazılı basından faydalandı. Roosevelt’in propaganda danışmanı Nelson Rockefeller ise Nazilerin Güney Amerika’daki propaganda faaliyetleri nedeniyle 1942’de “Enformasyonun Koordinasyonu

Örgütü”nü kurdurmuş ve bu örgüt daha sonra “Stratejik Hizmetler Ofisi” ile birleştirilmiştir. Bu örgütler ayrıca, savaştan sonra kurulacak CIA örgütünün de temelini oluşturacaktır (Öymen, 2014, s.223).

ABD’de uluslararası yayıncılığı tetikleyen olay Japonların Pearl Harbour baskınıdır. 1942’deki bu baskına kadar ABD’nin uluslararası yayın yapan hiçbir radyosu bulunmamaktaydı. Savaş Enformasyon Ofisi’nin kuruluşu daha sonra Soğuk Savaş döneminde Amerikan propagandasında başrol oynayacak Voice of America radyosunun temelini oluşturacaktır (Kuruoğlu, 2006, s.27).

Radyo bu yıllarda ABD propagandasında önemli roller oynamaya başladı. 1942 yılının Şubat ayında radyocu Norman Corwin’in “İşte Savaş Budur” adlı programı kısa dalgadan tüm dünyaya ulaştırıldı (Öymen, 2014, s.224). Corwin’in 13 bölümden oluşan bu radyo serisi tüm “Amerikalıları faşistlerin zulümlerine karşı birleşmeye” çağırıyordu ve Amerikan hanelerinin yüzde sekseninde bulunan radyolar sayesinde bu yayınlar neredeyse tüm ülke tarafından dinleniyordu (Spiller, 2004, s.55-56). Bunun yanında ABD’de beyaz propaganda yapan “Savaş Enformasyon Bürosu” dışında bir departman daha teşkil edildi. Bu departman kara propaganda amaçlı “Stratejik Savaş Departmanı” idi. Savaş Enformasyon Departmanı’nın başındaysa ünlü radyo yorumcusu Elmer Davis bulunuyordu (Akarcalı, 2003, s.243).

I. Dünya Savaşı sırasında George Creel’in, II. Dünya Savaşı’nda Elmer Davis’in büyük rol oynadığı Amerikan propagandasının muhasebesi yapıldığında ortaya oldukça maliyetli bir tablo çıkmaktadır. Creel Komitesi propaganda faaliyetlerine toplam 18 ayda yaklaşık 7 milyon dolar harcamıştır. Savaş Enformasyon Bürosu ise 3 yıl boyunca toplam 132 milyon doları propaganda faaliyetlerine harcamıştır (Davison, 1971, s.7).

Soğuk Savaş öncesi dönemdeki radyo propagandası faaliyetlerine baktığımızda radyonun I. Dünya Savaşı’nda henüz yeni bir icat olması nedeniyle fazla kullanılmadığını, asıl kullanım alanını Sovyetlerin ve Nazilerin çabalarıyla bulduğu ve II. Dünya Savaşı’nda yararlanıldığını görmekteyiz. Merkezi radyolarda yapılan propaganda yayınlarının sayısında Soğuk Savaş dönemiyle yerel radyoların katılmasıyla artış gözlenecek ve radyolar ideolojilerin savaşına hizmet edecektir.

1.4. Soğuk Savaş Döneminde Radyo ve Propaganda

Tarihteki en büyük ve en yıkıcı savaş olan II. Dünya Savaşı, ABD'nin Japonya şehirleri Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombalarının ardından Japonya'nın teslim olmasıyla sona erdi. Nazi Almanyası ABD'nin de destekleriyle Sovyetler tarafından mağlup edildi. Böylece ABD ve SSCB, en büyük askeri ve ekonomik güçler olarak II. Dünya Savaşı'ndan galip çıktılar. ABD ve SSCB savaş sonrası düzende anlaşamayınca Soğuk Savaş döneminin ayak sesleri duyulmaya başladı.

Yalta ve Potsdam Konferansları'nda dünyanın yeni düzeninde mutabakat sağlayamayan ABD ve SSCB arasındaki mücadelenin en büyük nedeni siyasi ideolojilerinin farklı olmasıydı. Komünizm ve kapitalizmin birbirine tamamen zıt dünya görüşüne sahip olması Soğuk Savaş'ın başlamasında temel etkendi. Bu ideolojik zıtlığın yanında bazı siyasi nedenlerin yol açtığı anlaşmazlıklar da bulunuyordu. Bunların başında SSCB'nin savaş sonrasında Doğu Avrupa'da yayılması, bu ülkelerde komünist rejimlerin iktidarı ele geçirmesini sağlamaya çalışması yer almaktaydı. ABD, SSCB'nin yayılma politikasına karşılık Truman Doktrini ile Marshall Planı'nı hayata geçirdi. Yayılmacı bir politika takip eden SSCB'ye karşı onu çevreleyici politika izleyen ABD 1947'de, Truman Doktrini kapsamında Avrupa'da Sovyet tehdidi altında bulunan Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımda bulundu. Ertesi yıl ise Sovyet tehdidi altındaki devletlere Marshall Planı adıyla ekonomik yardım yaptı. Sovyetler Birliği ise 1948'de Berlin'i abluka altına aldı ve böylece Berlin Krizi patlak verdi. Bu krizin sonucunda Demokratik Alman Cumhuriyeti kuruldu.

ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu dünya böylece şekillenmeye başladı. 4 Nisan 1949'da NATO kurularak Batı Bloğu, 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı kurularak Doğu Bloğu tamamen oluştu ve Soğuk Savaş'ın tarafları netleşti. Soğuk Savaş dönemi ABD ve SSCB'nin doğrudan bir sıcak çatışmaya girmediği, diplomasinin, karşılıklı yapılan propagandaların ve casusluk faaliyetlerinin ön plana çıktığı bir dönemdir. Her iki tarafın da nükleer güce sahip olması bir dehşet dengesinin ortaya çıkmasını ve tarafların sıcak çatışmadan kaçınmalarını gerektirdi. Propagandanın ön plana çıkması Soğuk Savaş'ta radyo propagandasının öneminin artmasını sağladı. Batı Bloğu ve Doğu Bloğu ülkeleri birbirilerinin ideolojilerini kötülemek ve kendi ideolojilerini benimsetmek için radyo propagandasından oldukça

fazla bir şekilde yararlanma yoluna gittiler. II. Dünya Savaşı'nda silahlar başroldeyken, Soğuk Savaş'ta bunun yerini radyolar aldı. Moskova, Doğu Avrupa ülkeleri ve Çin, Doğu Bloğu radyo propagandasında başı çekerken, ABD ve İngiltere Batı Bloğu radyo propagandasında belirleyici oldu.

1.4.1. Batı Bloğu Propaganda Radyoları

1.4.1.1. Voice Of America (VOA)

Voice Of America yani Amerika'nın Sesi Radyosu, II. Dünya Savaşı en sert şekilde sürerken 1942'de yayın hayatına başladı. 24 Şubat 1942'de VOA'nın ilk yayını William Harlan Hale şu sözlerle açtı: "Amerika'nın Sesi konuşuyor. Bugün Amerika 79 gündür savaşta. Şu anda sizinle Amerika ve savaş hakkında konuşacağız. Haberler iyi ya da kötü olabilir ama size gerçeği söyleyeceğiz" (Voice of America: A Brief History, s.1).

VOA, bu yıllarda henüz Soğuk Savaş diye bir dönem ortada yokken çoğunlukla Amerikan yaşam tarzını yansıtan programlara ağırlık verdi. VOA'nın iki büyük merkezi New York ve San Francisco'dan yurtiçine yönelik müzik yayınları ile eğlence amaçlı yayınlar ön plandayken yurtdışına yönelik yayınlardaysa ünlü radyo karakterlerinin bulunduğu özel programlar öne çıkıyordu (Sterling&Kitross, 1990, s.240). Bu dönemde NBC ve CBS gibi özel yayıncılar VOA'ya programlar üretmekteydi ve radyoda yayınlanacak dramalar ve belgeseller bu özel yayıncıların katkısıyla ortaya çıkıyordu. Bu programlar çoğunlukla İngilizce başta olmak üzere İspanyolca ve Portekizceydi. Müzik yayınlarındaysa daha çok popüler ve klasik parçalar çalınmaktaydı (Browne, 1976, s.12).

Bu yıllarda VOA yayınlarında Amerikalıların iyi bir halk olduğu, Amerika'nın cömert ve tarafsız olduğu, Amerika'nın bir demokrasi ülkesi olduğu, Amerikalıların düşünce ve ifade özgürlüğüne inandıkları, Amerika'da tüm ırklar ve grupların mutlu yaşadığı, Amerikalıların diğer halkların özgürlüklerine olumlu baktığı ve Amerikan hükümeti ve halkının hiçbir vakit sömürgeci politikalara yardım etmediği gibi fikirler empoze edilmeye çabalandı (Jeanneney, 1998, s.314).

II. Dünya Savaşı'nın bitişinden 1948'e kadar olan süreçte Amerikan Kongresi tarafından, VOA radyosuna artık ihtiyacın kalmadığı düşünülüp hizmetleri ve programlarının çoğunun kaldırılması kararı alındı. 1945'te VOA'nın Latin Amerika'ya yönelik yayınları Dışişleri Bakanlığı'na devredildi. Ancak 1948'den

itibaren Soğuk Savaş'ın somut olarak ortaya çıkması ABD'de VOA'ya olan ihtiyacın tekrar doğmasına sebep oldu. 1948'de Sovyetlerin Berlin Ablukası sonrası ABD kongre üyeleri dünyaya Amerika'nın sesini duyurmanın vakti olduğu düşüncesiyle hareket ettiler ve böylece Sovyetlerin yayınlarına karşılık verecek bir radyonun gerekliliği ortaya çıktı (Voice of America: A Brief History, s.5). 1948'deki bir diğer önemli gelişme Smith-Mundt Yasası'nın kabul edilmesiydi. Bu yasa ABD'nin, yurtiçinde propaganda yapmasına yasak koyması, fakat yurtdışına yapılacak enformasyon programları için yasal bir dayanak oluşturması bakımından önemlidir (Yıldız, 2016, s.115).

Berlin Ablukası sırasında VOA yayınlarını yoğunlaştırdı ve dünya Berlin Ablukası hakkındaki bilgilere ve haberlere VOA aracılığıyla ulaştı. Sovyetler ise VOA'nın yayınlarını engellemek için parazit yayınlarına başvurdu. Bu olaylardan sonra Amerikan Kongresi VOA'nın faydalı işlevini görerek 1949'da Amerikan politikasının ayrılmaz bir parçası olarak varlığını koruması konusunda görüş birliğine vardı (Browne, 1976, s.18). Tüm parazitlemelere rağmen 1949'da VOA 38 dilde haftada 800 saat yayın yapmaktaydı. Avrupa'ya yayılan toplam 60 İngiliz ve Amerikan vericisinden 24 saat yayınlanan Rusça programlar mevcuttu (Jeanneney, 1998, s.314).

Berlin Ablukası'nın ardından 1950'de Kore Savaşı patlak verdi. Bu olaydan sonra ABD, VOA'nın daha da geliştirilmesi için adım atılmasının şart olduğunun farkına vardı. Başkan Truman da Sovyetlerin ve komünizmin yalanlarının açığa vurulması yönünde karar verince VOA'nın teknik anlamda gelişmesi için yenilikler başlatıldı. 1947'de VOA'nın çeşitli vericileri bulunuyordu, fakat 1950'de bunlara ek olarak yeni vericilerin kurulmasına karar verildi (Browne, 1976, s.20.)

VOA'nın denizaşırı naklen yayın istasyonları Fas'ta Tangier'de, Münih'te, Selanik'te, Rodos'ta, Filipinler'de, Okinawa'da, Seylan'da, İngiltere'de Wooferton'da, Hawaii'de ve Liberya'da bulunuyordu. Bunların dışında ülke içinde, ikisi New York, ikisi New Jersey, ikisi California ve biri Ohio'da olmak üzere toplam 7 besleyici hat yer almaktaydı. VOA'nın tüm dünyaya özellikle Sovyetlere ulaşmasındaki en büyük engel yayınların parazitlerle sekteye uğratılmasıydı. VOA'nın Rusça yayınları ilk kez 1948'in şubat ayında Sovyetler tarafından parazite maruz kaldı. Sovyetlerin parazit yayınlarının o dönemde yaklaşık 2 bin radyo vericisini etkilediği bilinmektedir. Bu parazitler uluslararası yayıncılık ilkelerine aykırı olsa da Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler tarafından kullanılmıştır (Burgeni, Jacobs ve Martin, 1965, s.7-10). 1962

Küba Füze Krizi'nin ardından başlayan yumuşama döneminde Sovyetlerin 416 parazit istasyonunu kaldırdığı bilinmektedir (Jeanneney, 1998, s.316).

Kore Savaşı'nın ardından VOA'ya ayrılan bütçede artış meydana geldi. 1951'de Kongre, VOA'ya programlar için 7,5 milyon dolar bütçe ayırırken tesisler için bu miktar 41 milyon dolardı. 1953'te ise programlar için ayrılan bütçe 22 milyon dolara yükseldi (Browne, 1976, s.20). 1953 yılına kadar olan süreçte VOA'nın hedefi, komünist yönetim altındaki ülkelere kendi politik kararlarını verebilmelerini sağlamak için yayınlar yapmaktı. Bu bağlamda Sovyetleri çevreleyecek şekilde bu bölgelerde vericiler yerleştirdi (Kuruoğlu, 2006, s.29).

1953'e gelindiğinde Senatör Joseph McCarthy'nin başlattığı ABD içindeki Komünist avı siyaset ve sanat dünyasını derinden etkiledi. Komünist olduğundan şüphelenenlerin işlerine son verildi. Bu dönem, VOA'nın da zarar görmesine neden oldu. VOA'da çalışan komünistler ve komünizm sempatizanlarının ortadan kaldırılması, komünist yazarların çalışmalarına yer verilmemesi ve bu yazarların kitaplarının VOA kütüphanesinden çıkarılması gibi sonuçlar doğurdu. Bu paranoya döneminin yarattığı kaos ortamı VOA yayınlarını olumsuz etkiledi (Uttaro, 1982, s.117).

1953'te henüz McCarthy sorgulamaları devam ederken Başkan Dwight Eisenhower tarafından "Amerika Enformasyon Dairesi" (USIA) kuruldu. Savaş Enformasyon Ofisi'nin devamı niteliğindeki bu kurumun misyonları arasında "Amerikan politikalarını yabancı kültürlerle güvenilir ve anlamlı terimlerle aktarmak", "ABD'nin resmi politikaları, bürokratları ve kurumları hakkında bilgi vermek" ve "yurtdışıyla uzun ilişkiler kurmak için Amerikan vatandaşlarına ve kurumlarına katkı sağlamak" bulunmaktaydı. VOA böylece USIA'nın kontrolüne verilerek devlete devredildi ve ABD, tüm mesajlarını dünyaya yayabilecek bir ajans kurmuş oldu. USIA 1999'a kadar varlığını sürdürdü ve 1953-1999 yılları arasında 11 başkan tarafından idare edildi (Chodkowski, 2012, s.2-5).

VOA, devlete bağlanmış olsa da Rockefeller Vakfı gibi özel oluşumlardan finansal destek gördü. "VOA'nın amiral gemisi" konumuna gelen Rockefeller Vakfı, propaganda programlarına ihtiyaç duyulduğunda finansal destek vermekten çekinmedi, ayrıca bu vakfın projelerinde yer almış yazar ve yönetmenleri de radyoda istihdam edildi (Hilmes, 2018, s.57).

VOA'nın USIA çatısı altında devlet tarafından yönlendirilmesi çeşitli problemlere yol açtı. Ayrıca hükümet ile VOA yönetimin arasında bazı zamanlar politika farklılıkları baş gösterdi. Çalışanlarının çoğu diplomatik vizelerle seyahat eden ve gizli belgelere ulaşabilen gazetecilerden oluşan VOA ile bürokratlar arasında uyuşmazlıklar ortaya çıktı. Editoryal olarak son söz VOA'da olsa da hükümetten zaman zaman gelen baskılar birtakım sorunlar yaratıyordu. VOA, Soğuk Savaş boyunca bu problemlere rağmen yayınlarını sürdürdü (Uttaro, 1982, s.116).

VOA, USIA'ya bağlandıktan sonra merkezi New York'tan Washington'a taşındı. 50'ler ve 60'larda VOA, dünya yayıncılığında önemli bir konuma yükseldi. 1956 Macar Krizi, ABD ve Sovyetler arasındaki uzay yarışı, Süveyş Krizi gibi olaylarda dünyaya sesini duyurdu. Amerikan hayat tarzını yansıtan yeni programlar yayınladı. 1959'da İngilizce'nin kolay ve hızlı anlaşılması için özel programlar yaptı (Voice of America: A Brief History, s.7).

Soğuk Savaş döneminde VOA'nın yaptığı yayınlarla kilit rol oynadığı önemli olaylardan ikisi 1956'daki Macar Krizi ve 1962 Küba Füze Krizi idi. 1956 yılının ekim ayında anti-komünist bir grubun başlattığı ayaklanma daha sonra eski Macar Başkanı Ernest Gerö'nün Budapeşte Radyosu'ndan yaptığı "provoke edici" açıklamalar sonrası büyüdü. Bu gelişmelerin üzerine VOA, yayın akışında değişikliğe gitti ve acil durum planını ortaya koyarak krizle ilgili yayınlara imza attı. Birkaç gün içinde VOA saat başı haber yapmaya başladı ve bu yayınlarını Sovyetlerin uydusu konumunda olan tüm ülkeler de dahil olmak üzere tüm Avrupa'ya yaydı. VOA bu yayınlarda Macar halkıyla yapılan röportajlara yer verdi. Ayrıca, sokağa çıkma yasağı olduğu zamanlarda Macar halkına "kapıları kimseye açmayın, asilerden uzak durun ve sokağa çıkma yasağına uyun" gibi anonslarda bulundu. VOA, bu kriz süresince ayaklanmayı kışkırtıcı yayınlar yapmasa da engelleyici tutumda bir yayın politikası da izlemedi (Kuruoğlu, 2006, s.62-66). Küba Füze Krizi'nde ise VOA, Moskova Radyosu ile krizin baş aktörleri oldu. Bunun nedeni ABD ve SSCB liderleri krizle ilgili görüşlerini birbirlerine radyo vasıtasıyla ulaştırmalarıydı. Radyolar böylece iki ülkenin direkt bir şekilde diplomasi yürütüşüne ortam yaratmıştı. Küba Füze Krizi'nin patlak vermesine neden olan gelişmeler sırasında, 1960 yılında Latin Amerika'ya İspanyolca yayın yapmaya başladı. 1961 yılı sonunda bu bölgeye haftada 8 saat 45 dakika yayın yapılıyordu. Kennedy yönetimi Küba'da Castro yönetiminin düşürülmesi için 1961'de Küba'ya VOA aracılığıyla propaganda yayınları yapılmasına karar verdi. ABD'nin

Castro'yu devirmek için uygulamaya koyduğu "Domuzlar Körfezi" hareketi sırasında VOA bazı yanıltıcı yayınlar yaptı ve hareketin büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından yara aldı ve radyo yayınlarının Küba ile olan dış politikaya direk olarak dahil edilmemesine karar verildi (Kuruoğlu, 2006, s.73-77).

1960 yılında VOA çalışanlarının katkılarıyla hazırlanan VOA tüzüğü USIA başkanı George Allen tarafından onaylandı. Bu tüzükte VOA'nın amaçları şu şekilde açıklanmıştır: "VOA sürekli olarak güvenilir ve yetkili bir haber kaynağı olacak", "VOA Amerikan toplumunun bir kısmını değil hepsini temsil edecek" ve "Amerikan politikalarını açık ve etkili bir şekilde sunacaktır" (Voice of America: A Brief History, s.8). Bu tüzük 1976'da yeniden düzenlendi ve ABD Başkanı Gerald Ford tarafından imzalanarak yasalastı (<https://www.insidevoa.com/p/5831.html>).

1961'de Başkan J.F. Kennedy'nin USIA'nın başına profesyonel yayıncılık deneyimine sahip Edward Murrow'u atmasıyla VOA'nın gelişme süreci hızlandı ve Güney Amerika ile Afrika'daki VOA vericilerinde büyük bir güç artışı yaşandı. VOA, Küba Füze Krizi'nde Küba'daki Sovyet füzeleri hakkında bilgi veren yayınlar yaptı. Küba'ya yapılan Domuzlar Körfezi hareketinde ise VOA dürüstlük ilkesine sadık kalmadı. Bir VOA yetkilisi bu olay sırasında yapılan yayınlarda tarafsızlık ve güvenilirlik ilkesinin çiğnendiğini açıkladı (Browne, 1976, s.26-28). ABD, Küba'ya Soğuk Savaş dönemi, boyunca özel bir önem verdi. Bunu 1985 yılında Küba'ya yönelik yayın yapmak için VOA çatısı altında kurulan Radio Marti'den anlayabiliyoruz. Komünizmin oldukça sağlam yerleştiği ülkelerden olan Küba'ya yönelik Radio Marti yayınları 20 Mayıs 1985'te başladı ve radyonun bütçesi 13,3 milyon dolardı. 108 kişilik bir personelle 7 gün 24 saat boyunca aralıksız bir şekilde Florida ve Miami üzerinden Küba'ya haber, müzik ve çeşitli kültürel programlar aracılığıyla seslenen radyo, Küba'da adeta muhalefet görevi görmekte ve sık bir şekilde hükümeti eleştiren yayınlar yapmaktaydı. Küba'nın özgürlüğü için objektif yayınlar yaptığını iddia eden Radio Marti'ye 1990'da bir de televizyon kanalı TV Marti de eklendi (Odyakmaz, 2012, s.321-322).

Murrow döneminde Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yönelik yapılan programlar ve bunların süreleri arttı. VOA bu dönemde Başkan Kennedy'nin üçüncü dünya ülkelerine daha fazla ilgi gösterilmesi konusundaki yaklaşımına paralel olarak bu ülkelere de seslenmeye başladı (Browne, 1976, s.26). VOA, 1948'den 1991'e kadar Soğuk Savaş döneminde 17 başkan tarafından yönetildi. Bunlardan sadece ilk 3 başkan

olan Thayer, Kohler ve Morton USIA'ya bağılı çalışmadı. VOA'nın bu dönemde en uzun süre başkanlığını yapan kişi 1958-1965 yılları arasındaki Başkan Henry Loomis idi. VOA'nın Soğuk Savaş süresince yayın yaptığı dillerden bazıları ise şunlardı: 1947'den itibaren Rusça, 1942-1945 arası ve 1948'den itibaren Türkçe, 1950'den itibaren Arapça, 1942'den itibaren İngilizce, Çekçe, Yunanca, Bulgarca, Japonca, Korece, İspanyolca, Portekizce, Lehçe, 1942-1960 arası Almanca, 1941-1961 arası Afrika'ya yönelik Fransızca (Voice of America: A Brief History, s.18-21). VOA, 1969'da Neil Armstrong'un Ay'a ayak basması sırasında yaptığı yayınlara 800 milyon dinleyiciye ulaşarak dinlenme rekoru kırdı (Kuruoğlu, 2006, s.30).

VOA'nın 1989 yılındaki bütçesine bakıldığında 173 milyon dolara yakın bir miktar karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında vericilerin modernizasyonu içinse 57 buçuk milyon dolar bütçe ayrılmıştır. 1980'lerin sonlarında VOA'nın Sovyetler Birliği'ndeki dinleyici sayısı 31 buçuk milyon iken Doğu Avrupa'daki VOA dinleyicilerinin sayısı 28 buçuk milyondur (Elliot, 1989-1990, s.120-121).

1994'te Başkan Clinton, askeri olmayan tüm propaganda çalışmalarını tek bir çatı altında topladı. VOA da bu çatı altındaki yerini sürdürdü. Clinton USIA'yı ABD'nin en etkili dış politika aracı olarak nitelerken, ABD'nin eski Dışişleri Bakanlarından Madeleine Allbright, USIA'nın en etkili karşı propaganda örgütlerinden biri olduğunu belirtiyordu (Öymen, 2014, s.284).

VOA, Soğuk Savaş döneminin sona ermesine kadar Sovyet karşıtı ve Amerikan hayat tarzını aşılama propaganda yayınlarına devam etti. Yayın hayatının başında her zaman doğruyu söyleyeceklerini garanti etseler de Soğuk Savaş döneminin karakteristik özelliği bunun olmasını imkansız kıldı. 70'ler ve 80'lerde VOA büyümeye devam etti. Sovyetlerin dağılmasından sonra da yayın hayatına devam eden VOA günümüzde de ABD'nin en büyük uluslararası yayıncısı konumundadır.

1.4.1.2. Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL)

Batı bloğu propaganda radyolarının diğer önemlileri arasında RFE ve RL yer alır. 1975'te birleşecek olan bu iki radyonun adında her ne kadar Avrupa ifadesi yer alsada bu radyoları ABD finanse etmiştir (Kuruoğlu, 2006, s.37). Resmi olarak "American Committee for Liberation" tarafından idare edildiği bilinse de aslında bu radyolara finansal desteğin o dönemde CIA tarafından sağlandığını bilmekteyiz. Nitekim o

dönemde CIA'in başında ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in kardeşi Allan Dulles bulunuyordu (Jeanneney, 1998, s.315).

RFE, 1950'de tüzel kişiliği olan özel bir kuruluş olarak Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Polonya ve Bulgaristan gibi ülkelerdeki Sovyet radyolarını dinleyenler için onların dillerinde yayın yapmak için kuruldu. Merkezi Almanya'nın Münih şehri olan ve ilk yayını 7.5 kw gibi oldukça zayıf bir vericiden yapan RFE, düzenli yayınlarına ise 1951'den itibaren başladı (Kuruoğlu, 2006, s.37-38). RFE; Polonya, Çekoslovakya, Arnavutluk, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan halkına günde bir buçuk saatlik yayınlar yapıyordu. Programlar New York'taki merkezde hazırlanıyor ve kasetler aktarım için Almanya'ya gönderiliyordu (Holt, 1958, s.14).

1950'lerde ABD'de RFE'ye yönelik halk desteği arttı. Dwight Eisenhower 1950'de halka açık bir bağış toplama kampanyası başlattı 1967 yılında bir ABD dergisi, CIA'nın RFE/RL'yi finanse ettiğini ifşa etti. Başkan L. Johnson, Kongre'de RFE/RL için hükümet finansmanının açık ve hesap verebilir bir şekilde devam etmesine karar verdi. 1973 ile 1976 arasında RFE/RL yeniden düzenlendi ve başkan tarafından atanan iki partili bir yönetim kurulu oluşturuldu. Böylece RFE/RL kongre tarafından desteklenen ticari olmayan özel bir kuruluşta birleştirildi (Nazar, 2001, s.38-39).

RFE'nin misyonlarından bazıları şunlardı: “dinleyicilere sürekli olarak ajanlar tarafından yönetildikleri hatırlatılarak, Sovyet yöneticilerinin emperyalist amaçlarını yerine getirmek için kullandıklarını anlatmak”, “bir ideoloji olarak komünizmin ahlaki ve manevi boşluğunu ve ekonomik bir sistem olarak maddi yetersizliğini göstermek”, “Batı'nın kaynaklarının ve askeri gücünün üstünlüğünü göstererek ikna edici bir şekilde kurtuluş umudunu telkin etmek” ve “Batı'nın özgürlüğünü vaat etmek”. RFE propaganda mücadelesinde başarılı olmak için sadece "propaganda" yayınlarına değil, aynı zamanda yaşamın her kesiminden insanlara bilgi ve eğlence sağlayan programlara da yer ayırması gerekiyordu. Bu nedenle RFE; müzik, komedi, spor, eğitim ve eğlence temalı yayınlara da yer verdi (Holt, 1958, s.22-26).

RFE için komünist propaganda yayınlarıyla etkili bir şekilde rekabet etmenin diğer bir yolu da haberleri rejim radyosundan önce vermesi ve bu nedenle bu ülkelerde hız ve doğruluk açısından itibar kazanmasıydı. Örneğin RFE, Stalin'in hastalığını ilk açıklayan radyoydu ve günde üç ile dokuz saat boyunca bunun hakkında yayın yaptı. Ayrıca, SSCB'nin ilk kez katıldığı İtalya Cortina d'Ampezzo'daki 1956 Kış Olimpiyat

Oyunları'na yer verildi ve örneğin Çekler, Prag hokey takımlarının durumunu Radio Prag'dan önce RFE'den takip ettiler (Holt, 1958, s.27).

Radio Liberty, 1951 yılında "Radio Liberation" adıyla kuruldu ve ilk yayını Stalin'in ölümüne yakın bir zaman kala Mart 1953'te Münih yakınlarındaki Lampertheim bölgesinden yaptı. İlk hedef kitlesi 10 kw'lık iki düşük vericiyle yayın yaptığı Almanya ve Avusturya'daki Sovyet silahlı kuvvetleri oldu. Yayının duyulduğundan şüphe ediliyordu ki Sovyetlerin yayını parazitlemeleri sonucu başarıya ulaştıklarını anladılar. 1959'da Radio Liberty adını alan radyonun fahri başkanları arasında eski ABD Başkanları Herbert Hoover, Harry Truman ve Dwight Eisenhower bulunmaktaydı. RL, yeni adıyla ilk yayını İspanya'nın Barselona kenti yakınlarındaki Playa de Pals'tan yaptı (Cummings, 2009, s.27-28). RL'yi Radio Free Europe'dan ayıran üç önemli nokta vardı. Birincisi RL, direkt olarak Sovyetler Birliği'ne yayın yapıyor ve oradaki vatandaşlara sesleniyordu. İkincisi, çalışanlarını Sovyetlerden sürgün edilmiş kimselerden oluşturuyordu. Üçüncüsü ise RL'nin, RFE gibi saldırgan propaganda yayınlarından uzak durmasıydı. Kamu kampanyalarından destek almadı ve yönetim kurulu iş, ordu, basın ve eğlence dünyasının seçkin liderlerinden oluşmadı (Puddington, 2000, s.155).

RL, yayınlarını New York'ta üretilen bantların hava yoluyla Münih'e taşınması, düzenlenmesi ve iletim tesislerine gönderilmesiyle yapıyordu. Bantların Münih'teki merkezden vericilere taşınması zorlu bir süreçti. Vericiler, Münih'ten iki yüz mil uzaklıktaki Lampertheim'da bulunuyordu. Bantlar tren ve motosiklet ile Münih'ten vericilere altı saatlik bir yolculukla taşınıyordu. Daha önemli bir mesele, Sovyetler Birliği'ndeki hiç kimsenin, istasyonun küçük ve modası geçmiş vericilerinin zayıflığı nedeniyle RL'nin yayınlarını duyamamasıydı. Ancak CIA direktörü Allen Dulles'in, 1960'ta bitirilen projeye İspanya'da yüksek güçlü vericilerden oluşan bir ağ oluşturmasıyla RL kitlesel bir güce ulaşabildi (Puddington, 2000, s.161).

RL yönetimine göre radyonun amacı, tamamen yıkılıncaya kadar Komünist diktatörlüğe karşı zorlayıcı mücadele yapmaktı. Bu bağlamda RL yayınlarının ana teması "Bolşevizmin zulmünden" ve tek parti yönetiminden, Bolşevik rejim tarafından halkın baskı altına alınmasından, yoksulluktan ve Sovyet dış politikasının getirdiği savaş tehdidinden kurtulmak olarak belirlendi (Puddington, 2000, s.162-163). Bu kapsamda RL'nin en önemli avantajı, yüksek yönetim dışarıda tutulmak kaydıyla,

tamamen Sovyet göçmenlerinden oluşan çalışanlarıydı. Bu durum, hedef kitlelerini yabancı yayıncılardan çok daha iyi anlama olanağı sağladı (Mikkonen, 2010, s.246).

RFE ile kıyaslandığında RL personeli, kendini dezavantajlı hissediyordu. Onlara göre RFE programcıları daha verimli ve daha bağımsız görünüyordu. Radyolar arasında ödeme yapıları çok az benzerlik gösteriyordu. Çünkü iki örgüt, kökenleri ve amaçlarının benzerliğine rağmen şaşırtıcı derecede farklıydı. Farklı sendikaları, farklı sözleşmeleri, farklı ücret skalaları ve yayınlarında bahsettikleri farklı kelime dağarcığı vardı. RL çalışanları işlerini yeni gelmiş olan çıraklarımış gibi yaptılar, fakat binadaki diğer tüm ilgili işler hakkında bilgiye sahiptiler (Lodeesen, 1986, s.205). RL'nin Amerikan yöneticilerinin, sürgünleri tercih etmesinde onların daha iyi eğitilmiş olması daha saf ve daha edebi bir Rusça konuşmaları ön plandaydı. Yayın personeli kalitesini artırmak için, RL'nin önemli adımlarından biri de BBC'nin Rusça yayınlarının şefi Victor Frank'i daha fazla bir ücret ödeyerek bünyesine katmasıdır (Puddington, 2000, s.165).

Her iki radyo da Münih'te olmasına rağmen, birbirleriyle çok az teması vardı. Sadece 1960'ların sonlarında, her iki örgütün varlığına yönelik ciddi tehditler ortaya çıktığında, RFE ve RL iş birliğine başladı. Birçok RFE yetkilisi RL'ye üstten bakıyor ve Ruslar ile diğer Sovyet uyruklarını Doğu Avrupalılardan kültürel olarak daha aşağı olarak görüyorlardı. RL'nin programlarının RFE'nin programlarına nazaran profesyonellik seviyesinden yoksun olduğundan şüpheleniyorlardı. Birçok RL çalışanının radyo çalışmaları hakkında çok az şey bilen politik aşırılık yanlıları olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca, RL'nin CIA tarafından RFE'den daha sıkı kontrol edildiğinden şüphelendiler. RL ayrıca, bir hedef kitle oluştururken RFE'den daha zor bir mücadeleyle karşı karşıya kaldı. Çünkü, RFE yayına başladığı andan itibaren hem komünizmden hem de Sovyet emperyalizminden “nefret eden” milyonlarca Macar, Polonyalı, Çek, Slovak, Bulgar ve Romen'den oluşan garantili bir kitleye sahipti. Aksine Sovyetlerde, nesiller Sovyet tarzı komünizmden başka bir sistem yaşamamıştı ve bu da izleyiciyi daha iyi ve daha insancıl bir alternatifin mümkün olduğuna ikna etme görevini zorlaştırıyordu (Puddington, 2000, s.166).

RL'nin Sovyetlerde dinlenme oranını saptamak için Ralis Departmanı kuruldu. Sovyet vatandaşlarıyla röportaj yapmak Rus topraklarında tehlikeli olacağından, bu iş seyahat için ABD'ye gelen kişilerle yapıldı. Bu röportajlarda görüşülen kişiler arasında, yabancı yayınları dinlediğini kabul edenlerin oranı yıllık olarak yüzde 60 ile 90

arasında değişiyordu. Bu durum, Sovyetler arasında yaygın bir dinleme olduğunu gösteriyordu. Sovyetler Birliği'ndeki Batı yayınlarını dinlemeyle kıyaslandığında, İngiliz nüfusunun sadece yüzde 1'i haftada bir kereden fazla Moskova Radyosu'nu dinliyordu (Mikkonen, 2010, s.248).

RL tarafından yayınlanan programlarda ABD'deki siyasi olaylara yer veriliyordu. Örneğin Watergate skandalı, Vietnam Savaşı ve sivil haklar hareketi kapsamındaki ABD'yi kötü gösterecek haberleri de bildirerek güvenilirlik oluşturulmaya çalışıldı. İki RL yetkilisinin: "Güvenilirlik etkinliğin bir önkoşuludur" sözleri bu durumu açıklıyordu (Johnson, 2018, s.686).

Özellikle 1956'daki Macar krizinden sonra RL, Sovyet vatandaşlarını Sovyet medyasının ele almadığı şeyler hakkında bilgilendirmede aktif ama daha az agresif bir rol üstlendi. Böylece insanlar Boris Pasternak, Aleksandr Soljenitsin ve Sovyetler Birliği'nde yayınlanmayan diğer yasaklı yazarların kitaplarından haberdar oldular. Pasternak'tan "Doktor Jivago" 1950'lerin sonunda bir dizi olarak yayınlandı ve Sovyet izleyicisine, çok daha sonra yayınlanacak bu Nobel ödüllü kitabı öğrenme fırsatı verdi. Halk, Hruşev'in görevden alınmasını Sovyet haber ajanslarından daha önce RL vasıtasıyla öğrendi. Yine 1986'daki Çernobil nükleer faciası, başta RL olmak üzere en Sovyetler Birliği'ne yapılan yabancı haber servisleri tarafından ele alındı. Hem dünya hem de Sovyetlerdeki olaylar hakkında RL'nin yaptığı sansürsüz haber yayınları Sovyet yetkilileri için endişe vericiydi ve korumaya çalıştıkları bilgi tekeline zarar veriyordu. Ayrıca RL, Sovyet kitesini Batı yaşamının özellikleri hakkında bilgilendirdi, Batılı işçilerin nasıl yaşadığını, maaşlarıyla neler alabileceklerini, boş zamanlarının nasıl harcadığını ve nasıl organize olduklarını gösterdi. Bu, Sovyet vatandaşlarına kendi medyalarında ve okullarında sunulan kapitalist sistemin dezavantajlarını gösteren bilgilerle oldukça zıt bir tablo sunuyordu. Batılı bir sanayi işçisinin muhtemelen bir arabaya ve tam donanımlı bir eve sahip olabileceğine ve ezilen bir köle olmadığına dair ilk inanç, kısa bir süre sonra Komünist Parti'den memnuniyetsizliğe ve kamu işlerine karşı genel kayıtsızlığa dönüştü (Mikkonen, 2010, s.250-251).

RL'nin kitesi, yeni verici tesisler 1960 yılında faaliyete geçtikten sonra hızlı bir biçimde arttı. Halktan bazıları haber yayınlarını, bazıları kültürel programları, bazıları siyasi yorum ya da Rus tarihi üzerine programları dinlemeyi tercih etti. RL gitgide büyürken 1970'lerle birlikte bir problem ortaya çıktı. Bu problem 1950'lerde işe alınan

çalışanların çok yaşlanmış olmasıydı. Bu kişiler 1950'lerde ilk göç dalgasından gelmişlerdi ve çoğu RL'ye 50'li hatta 60'lı yaşlarında katılmışlardı. Bu kişiler 1970'e kadar ya öldüler ya da emekliliğe ayrıldılar. Çözüm ise Brejnev döneminde Sovyetlerde yaşayan birçok göçmen vatandaşın Batı'ya gitmesine izin verilmesiyle kendiliğinden oluştu. Çoğunun gazetecilik geçmişi olan bu kişilerin birçoğu eğitildi ve radyo bünyesine dahil edildi. Dikkat çekici bir diğer noktaysa RL çalışanları arasında azımsanmayacak kadar Yahudi bulunmasıydı. Diğer yanda Yahudileri hiçbir zaman gerçek Rus olarak kabul etmeyecek Rus milliyetçileri de vardı. Her iki grup da bu radyoda barış içinde çalıştı (Puddington, 2000, s.170-172).

RL, 1953'ten itibaren Sovyet topraklarında yaşayan yerel halkların dillerinde yayınlara başladı. Bu diller arasında Azerice, Kazakça, Kırgızca, Tatarca, Türkmençe, Özbekçe, Çeçence, Ermenice, İnguş, Karaçay-Bakar, Oset ve Gürcüce bulunuyordu. İki radyonun birleşmesinden sonra yayın yapılan diller arasına Letonyaca ve Litvanyaca eklendi (<https://pressroom.rferl.org/history>).

RFE ve RL 1975'te birleşti. RFE ve RL'nin Doğu Avrupa'da yarattığı etki o kadar büyüktü ki Romanya lideri Çavuşesku bu radyolarla uğraşmayı hiç bırakmadı ve takıntılı hale getirdi. Radyonun 1981'de Münih'teki binası yapılan saldırıda 2 milyon dolar civarında maddi hasar oluştu. Bu saldırının altından "Çakal Carlos" lakaplı uluslararası bir terörist çıktı. Fakat çoğu kişi saldırıda Çavuşesku'nun parmağı olduğunu düşündü (Devrim, Soğuk Savaş'ın Radyoları ve David Cerny).

1985'te Gorbaçov'un Sovyetlerin başına geçmesi ve uyguladığı glasnost ve perestroyka politikaları çerçevesinde RFE/RL, rahat yayın yapma olanağı buldu ve Sovyet vatandaşlarını daha çok etkileme fırsatı yakaladı. Bu radyonun dünyanın tek kutuplu hale gelmesinde ve Sovyetlerin dağılmasında etkili olduğu kabul görmektedir (Kuruoğlu, 2006, s.41).

1991 yılı RFE/RL bütçesi toplamda 197,75 milyon dolarken, haftalık yayın saati ise 1063 idi. Bunun 634 saati Doğu Avrupa'ya iken 516 saati Sovyetler Birliği'ne yapılıyordu. RFE; Bulgarca, Çekoslovakça, Estonyaca, Macarca, Letonyaca, Litvanyaca, Lehçe ve Rumence dillerinde yayınlara imza atıyorken RL; Ermenice, Azerbaycanca, Belarusça, Gürcüce, Kazakça, Kırgızca, Afgan Dari ve Paştu dillerinde, Rusça, Tacikce, Tatar Başkırca, Türkmençe, Ukraynaca ve Özbekçe

yayınlar yapmaktaydı. RFE/RL'nin 51 vericisi Portekiz, İspanya ve Batı Almanya'da bulunuyordu. (Annual Report on RFE/RL, 1991).

RL, Sovyetlerin dağılmasının ardından dünya liderlerinin de demeçlerinde sıklıkla yer almaya devam etti. Örneğin, Estonya Dışişleri Bakanı Lennart Meri, 29 Ocak 1991'de RFE/RL'yi Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterdi. Yine Mart 1993'te SSCB'nin son lideri Mihail Gorbaçov, RL'nin Soğuk Savaş Dönemi'nin bir gerçeği olduğunu söyleyerek bu radyonun yayınlarının devam etmesini umduğunu ve radyonun 50.kuruluş yılı törenine katılmak istediğini belirtti. 1997'de ise Romanya Cumhurbaşkanı Emil Constantinescu RFE/RL'yi ziyaret etti ve konuşmasında radyonun, Doğu Avrupa'daki komünizmin çöküşünde önemli rol oynadığını söyleyerek, “komünizm, silahların gücü ile değil, kelimelerin gücü ve özellikle de gerçek inançlarla parçalanabilir, bu yüzden RFE/RL ordulardan, roketlerden ve en güçlü ekipmanlardan çok daha önemliydi, komünizmi yok eden roketler RFE'den fırlatıldı ve bu Amerika'nın Soğuk Savaş'a karşı en önemli yatırımı oldu” ifadelerini kullandı (Cummings, 2009, s.30-32).

Bu radyo 1995'te Broadcasting Board of Governors (BBG) çatısı altında toplandı. 1993'te Macar servisi, 1997'de Polonya servisi ve 2002'de Çek servisi kapandı. 2004'te Letonya, Litvanya, Bulgaristan servisleri, 2008'de ise Romanya servisi kapatıldı. Ana Yayın binası Prag'da ve Merkezi bürosu Washington'da bulunan RFE/RL'nin Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Ermenice, Belarusça, Farsça ve Rusça yayınları günümüzde halen devam etmektedir (<https://pressroom.rferl.org/history>).

1.4.1.3. British Broadcast Corporation (BBC)

BBC'nin II. Dünya Savaşı'ndan çok önce 1927'de kurulduğuna yukarıda değinmiştik. Bu yönüyle II. Dünya Savaşı sırasında ya da sonrasında kurulan VOA, Radio Free Europe ve Radio Liberty gibi radyolardan ayrılan BBC, Soğuk Savaş döneminde propaganda yönüyle olduğu kadar, güvenilir ve tarafsız olma yönüyle de ön plana çıktı.

Radyo haberciliği söz konusu olduğunda dünyada akla ilk gelen yayıncılardan biri BBC'dir. BBC'den İngiltere'de halk arasında “Auntie” yani “Teyze” diye bahsedilir. Yani ailenin konuşmayı en çok seven üyesi aynı zamanda en çok sevilen üyesidir. BBC'nin asıl gelir kaynağı vatandaşlardan toplanan vergiler olduğundan özel çıkarlara değil, kamu yararına hareket eder ve bu yönüyle kamu yayıncılığı modelinin en köklü yayıncısı haline gelmiştir (Duran, 2005, s.129).

BBC, Soğuk Savaş döneminde yaptığı propaganda konusunda İngiltere Dış Bilgi Araştırma Departmanı Ofisi'ne bağlıydı, ancak yayınlar hazırlanırken hükümet politikasına ek olarak, alanlarında ünlenmiş bazı uzmanların da görüşlerine yer verilmekteydi (Rawnsley, 1996, s.166). Yine de BBC ile İngiliz hükümetinin arasının zaman zaman bozulduğuna şahitlik edildi. BBC'nin tarafsızlığı ön plana çıkarması hükümet ile anlaşmazlıklara yol açtı. Bu yönüyle BBC sadece hükümetten emir alan VOA'dan ayrılmaktadır (Kuruoğlu, 2006, s.36).

BBC'nin VOA, Radio Liberty ve Radio Free Europe gibi radyolarla aynı şeyleri kimi zaman neredeyse aynı şekilde söylediklerine tanıklık edilmiştir. BBC'nin bu radyolardan farklı kullandığı üslupta ortaya çıkmaktadır. Sovyet yazarlarına göre 1940'ların sonunda VOA kaba bir üslupla komünizm karşıtı yayınlar yapıyorken, BBC tam tersi oldukça centilmence yayınlar yapıyordu. Bunun yanında BBC'nin batı hayat tarzını yansıtan propaganda programlarının fazla göze batırılmadan yapıldığı ve bu yönüyle diğer radyolardan ayrıldığı söylenmektedir. Bu farklılıkların yanında BBC'nin VOA, Radio Liberty ve Radio Free Europe gibi radyolarla bağları olduğu da açıktır. BBC'nin NATO'nun radyo departmanı vasıtasıyla NATO ile bağı olduğu iddia edilmiştir. BBC yazarlarıyla Radio Liberty ve Radio Free Europe yazarları arasında temaların yoğun olduğu hatta bu radyoların çalışanlarının BBC'ye, BBC çalışanlarından bazılarının da bu radyolara katıldığı bilinmektedir (Artyomov & Semyonov, 1984, s.74).

Soğuk Savaş döneminin başlarında BBC'nin ana hedef grubu SSCB'deki ve Doğu Avrupa'daki dinleyiciler oldu. VOA gibi bir propaganda savaşına girmese de BBC'nin yayınları da Sovyetler tarafından parazitlendi (Cull&Culbert&Welch, 2003, s.38). BBC'nin Rusya birimi 1946 senesinde oluşturulmuştu. Sovyetlerin Berlin Ablukası sırasında BBC tüm dış servisini Doğu Bloğu ülkelerine yönelik yayın yapmaya yoğunlaştırdı (Thussu, 2000, s.35-36).

BBC'nin, Doğu Bloğu ülkelerine yaptığı Sovyet ve komünizm karşıtı propaganda yayınlarındaki ana gayesi "Sovyetleri karalamak" idi. Bu kapsamda yayınlarda Doğu Bloğu ülkelerindeki vatandaşlara Sovyetlerin sömürgeci olduğunu empoze ediliyordu. Örneğin, Polonyalılara Rus Çarlığı'nın Polonya'ya yaptığı yanlış uygulamaları dile getirip Ruslaştırma tehdidi üzerinde dururken, Macarlara ve Bulgarlara da tarihten olaylarla örneklendirerek Sovyet karşıtlığı aşılanıyordu (Artyomov&Semyonov, 1984, s.85-86).

BBC'nin Soğuk Savaş döneminde üç adet radyo kanalı mevcuttu. Bunlarda birincisi “Home Service” ülkenin politik, iktisadi ve toplumsal hayatına ışık tutuyor, parlamentodaki çalışmalar hakkında toplumu bilgilendiriyordu. “Light Program” adlı ikinci kanal kısa haberler ve müzik yayını yapıyorken, üçüncü kanal “Third Program” şiir, tiyatro ve müzik yayını yapmaktaydı (Jeanneney, 1998, s.238).

BBC, Soğuk Savaş döneminde VOA, Radio Liberty ve Radio Free Europe kadar propaganda ağırlıklı yayınlar yapmasa da Sovyet karşıtlığı ve komünizm karşıtlığı konusunda çok pasif sayılmazdı. BBC'nin farkı diğer radyolara göre daha güvenilir olması ve daha yumuşak bir üslup kullanmasıydı. BBC günümüzde de hem televizyon hem radyo yayınlarıyla, dünya yayıncılığındaki en köklü kuruluşlardan birisi olma özelliğini sürdürmektedir.

1.4.2. Doğu Bloğu Propaganda Radyoları

1.4.2.1. Moskova Radyosu

Moskova Radyosu da Soğuk Savaş döneminden çok önce kurulan radyolardan biridir. 1922'de yurtiçinde yayın hayatına başlayan radyonun yabancı dildeki kısa dalga yayınlarıysa 1929'da başladı. İlk başta İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak Avrupa'ya, Kuzey ve Güney Amerika'ya, Japonya'ya ve Orta Doğu'ya yayın yaptı (Schmelz, 2009, s.452). 1932'de İsveççe, Türkçe, Portekizce, İspanyolca, İtalyanca, Macarca, Çekçe ve Rusça servisleriyle genişletilen yayınlarda, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da 1917 Devrimi'nin başarıları ve Sovyetlerin son faaliyetlerine değiniliyordu (Winek, 2009, s.100).

Moskova Radyosu, II. Dünya Savaşı sırasındaki radyo yayınlarıyla hem Almanlara hem de Japonlara karşı propaganda faaliyetlerinde çok önemli bir rol oynamasının ardından Soğuk Savaş döneminde Doğu bloğunun en etkili propaganda radyosu konumuna ulaştı. Sovyetlerde 25 Ocak 1947'de kabul edilen “Merkezi Radyo Yayınlarını İyileştirme Tedbirleri” adlı kararda dış yayınlar konusunda gazetecilere yüklenen misyonlar arasında “Sovyet devlet ve toplum yapısının üstünlüklerinden bahsetmek”, “burjuva devletlerinin gerici emperyalist politikalarını ve Sovyetlere karşı düşmanca tavırlarını her şekilde ifşa etmek” yer alıyordu (Enserov, 2010, s.181).

Moskova Radyosu, 1940'ların sonlarında mevcut dildeki yayınlarının çoğunu genişletti. Arapça servisi, yayınlarını haftada 7,5 saatten, 42 saate çıkarttı. Farsça yayınlar 1950'de haftada 31,5 saate yükseldi. Türkçe yayınlar haftada 31 saate çıkardı.

İngilizce haftalık yayınlar 38 saate, Fransızca 28 saate, Almanca ise haftada 55 saate çıkarıldı (Winek, 2009, s.102). Sovyet dış radyo yayınları 1948’de haftada 334 saati ve toplam komünist yayınların yüzde 55’ini oluşturuyordu. İlk hedef, toplam Sovyet radyo propagandasının yüzde 40’ını alan Batı Avrupa idi. 1959’da Batı Avrupa, Sovyet radyo hedefleri arasında toplamın yüzde 27’si ile ikinci sıraya geriledi. Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika bölgesi, o yıl Sovyetlerin propaganda hedeflerinde birinci sıraya yükseldi. Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika’ya tahsis edilen radyo propagandasında, 1948 ve 1959 yılları ciddi bir artış meydana geldi ve kullanılan dillerin sayısı altıdan on üçe yükseldi. 1958’de Sovyetler Afrika’ya ilk yayınlarını İngilizce ve Fransızca olarak başlattı. 1960’ta, Moskova Radyosu, ilk olarak 1958 sonbaharında ilk defa kullanılmış bir dil olan Swahili’de düzenli olarak yayın yapmaya başladı. Afrika’ya yapılan yayınlar 1960’ın ilk yarısında neredeyse ikiye katlandı. “Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı” tarafından 25 Ağustos 1961’de yayınlanan bir rapora göre, 1961’in ilk yarısında komünist yayınların en yüksek oranda yayıldığı bölge Afrika’ydı. Bunun dışında, Etiyopya’ya Amharca’da yayınlar bu dönemde başladı ve 1961’de Moskova Radyosu’ndaki Swahili yayınları kısaltıldı. Aynı sene Sovyetler ilk kez haftada bin saatlik yayınları geçerken Yakın Doğu, Güney Asya’ya, Uzak Doğu’ya ve Latin Amerika’ya yapılan yayınlar önemli ölçüde arttırıldı (Barghoorn, 1964, s.280-281).

1960’ların sonunda, Moskova Radyosu dünyanın en büyük uluslararası yayıncısı oldu. 1969’dan 1972’ye kadar sürede ABD’den daha fazla saatte program yayınladı. Ayrıca, Sovyetler Birliği’nde birçok milliyetten insanın yaşaması nedeniyle diğer uluslararası yayıncılardan daha fazla dil kullandı. 1950 ile 1973 arasında Sovyetler Birliği’nden yapılan dış yayınlar haftada 533 saatten 1950 saate çıktı. Buna karşın VOA, RFE ve RL 1950’de haftalık toplam 497 saat, 1973’te ise toplam 2060 saat yayın yapabiliyordu (Thussu, 2000, s.30).

Binası, Kızıl Meydan’ın kuzeybatısındaki Gorki Caddesi yakınında, Puşkin heykelinin arkasında bulunan Moskova Radyosu, Soğuk Savaş dönemindeki en önemli propaganda yayınlarını Kuzey Amerika Servisi aracılığıyla ABD’ye karşı yaptı. Kuzey Amerika’ya yapılan modern yayınlar 1944’te, Amerika Birleşik Devletleri’nde İngiliz Dili Tercümanları Şefi olarak görev yapmış Joseph Adamov’un kadroya katılmasıyla başladı. Adamov ve Moskova Radyosu İngilizce Yayın Yönetmeni Alexander Alexandrov ile yapılan bir röportajda, “Kuzey Amerika’ya yapılan

yayınlarında neler amaçlanmaktadır?” sorusuna Adamov, “Sovyet halkı hakkındaki gerçek bilgilerin bir bölümünü ABD ve Kanada'daki insanlara iletmek ve SSCB'ye karşı olumlu bir tutum oluşturmak” olarak cevap veriyordu (Howell, 1960, s.262-263).

Moskova Radyosu'nun Kuzey Amerika'ya yaptığı yayınlar “Sovyet dış politikasını mümkün olan en uygun şekilde sunmak”, “Batı dış politikasının gerçek amaçlarını ortaya koymak”, “sosyalizmin yararlarını birbirine bağlayarak Sovyet iç hayatını olumlu bir şekilde yansıtmak” ve “komünizmi anlatmak” gibi amaçlar taşıyordu. Çok iyi derecede İngilizce bilen radyo çalışanları vasıtasıyla yapılan yayınların iki ana kategorisinden biri Rus klasik müziğiiken, diğeri siyasi haberlerdi. Ayrıca, dinleyicilerin Sovyetlerle ilgili sorularını cevaplama ve müzik isteklerini yerine getirme amacına sahip olan “Moskova Posta Çantası” gibi özel programlar yapılıyordu. Diğer programlardaysa Sovyet vatandaşlarının günlük yaşamla ilgili konularda yaptığı röportajlara, seyahat programlarına ve "Komünizm Nedir?" gibi ideolojik programlara yer ayrılıyordu (Barghoorn, 1964, s.283).

Sovyet yayınları 1960'larda Batı propagandasına karşı koymaya ve Çin-Sovyet anlaşmazlığından sonra dünya komünist partileri arasındaki uluslararası ilişkiler konusundaki verdiği önemi amaçlayan bir çizgiye ağırlık verdi. Bu durum ideolojik farklılıklardan ziyade komünist partiler arasında karşılıklı propaganda mücadelelerine yol açtı. Moskova Radyosu, 1967'de Çin'e olan yayınlarını haftada 77 saate, 1972'de 200 saate çıkartırken, Çin 1970'lerin başında dünyanın üçüncü büyük uluslararası yayıncısı konumuna geldi ve Sovyetlerin revizyonizmini eleştiren yayınlarını genişletti (Thussu, 2000, s.30).

Sovyetlerin Batı radyo propagandasına karşı koyma yollarından en önemlisi bu yayınları parazitlemektir. Batı radyolarının Moskova Radyosu'nun yayınlarını nadiren parazitlemesine karşın, Sovyetler parazit yayınlarına çok sıklıkla başvurdu. Bunun temel nedeni Batı kültürünün Sovyet vatandaşlarını etkisi altına alması endişesiydi. ABD'ye göre Sovyetler 1950'de parazitleme faaliyetlerine toplam 17,5 milyon dolar harcamıştı (Winek, 2009, s.108). Moskova Radyosu, vericilerin gücü ve komünist dünya dışındaki yayın kuruluşlarının mevcudiyeti açısından Batı yayıncılarıyla yarışacak bir seviyede değildi. Doğu Avrupa'daki yayıncıları dışında, Sovyet yayınlarının Küba'daki “Radyo Habana” olmak üzere tek örneği vardı. Dünya çapındaki istasyonu ağıyla Batı üstünlüğü göze çarpıyordu ve Sovyet radyo propagandasını çok az parazitte engelleyebiliyorlardı. Ayrıca, Batı toplumları arasında

Rus uluslararası yayınlarına duyulan alakanın çok az olması sebebiyle, Batı hükümetleri parazitlenme konusunda pek de endişelenmiyordu (Thussu, 2000, s.61).

Moskova Radyosu'ndan Türkçe yayın 22 Haziran 1941'de başladı. Yayın kurulunun başında iyi Türkçe bilen Ş. Ailarov bulunuyordu. Ailarov şiir yazıyor, onları Türkçeye çeviriyor ve yayınlarda okuyordu. Savaş boyunca F. Ibragimov ve Nihat isimli spiker savaş boyunca ona yardımcı oldu. Türk kamuoyunun Moskova'daki programlara nasıl tepki verdiğini belirlemek zor olsa da Ailyarov Türkiye'de Moskova Radyosu programlarının dinlendiğini düşünüyordu. Ünlü Türk gazeteci Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan *Tan* gazetesi yayınlarda övgüyle bahsedildi ve gazetenin yayınları doğru, nesnel ve dürüst olarak nitelendirildi. Yıllar geçtikçe Türkçe servisin editör kadrosu genişledi. Genç bir çevirmen olan Boris Mikhailov, Moskova Radyosu'nda çalışmaya başladı ve 50 yıldan fazla Türkçe servisinde görev aldı. 1940'ların sonunda ve 50'li yıllarda I. Mustafayev ve F. Baysal Türkçe servisinde program yapmaya başladı. 50'li ve 60'lı yıllar Türkçe servisin en parlak zamanıydı. O dönemde Moskova Radyosu'na gelen isimler arasında Nazım Hikmet de bulunuyordu (Naovaf, 2011, s.67).

Moskova Radyosu, Soğuk Savaş'ın sonuna kadar propaganda yayınlarını sürdürdü ve Batı propaganda radyolarına karşı mücadele etti. 1993 senesinde Boris Yeltsin döneminde Moskova Radyosu'nun ismi "Voice of Russia" olarak değiştirildi. 2014 senesindeyse "Radio Sputnik" adını aldı ve günümüzde yayınlarına devam etmektedir.

1.4.2.2.Pekin Radyosu

Çin'deki ilk radyo istasyonları 1920'lerin başında yabancı işgal kuvvetleri tarafından kuruldu. Çinliler tarafından işletilen ilk radyo istasyonuysa 1926'da Harbin eyaletinde kuruldu (Lehrke, 1991, s.213). Çin'deki komünist yayınlar 5 Eylül 1945'te Yanan'da Yeni Çin Radyo İstasyonu'nun kurulmasıyla başladı. Dört aya yakın bir süre zarfında deneme yayınları yaptıktan sonra radyo, yayınlarını ülke içine ve yurtdışına aktarmaya başladı. Bu süreçte ekipman eksikliği ve eğitilmiş personelin azlığı radyo yayınlarını olumsuz etkiliyordu (Current Developments: "Spiritual Bomb"- Truth and Radio Peking- Dahomey and CAR", 1966, s.5)

Yanan istasyonunun kuruluşunu, Kalgan'da başka bir komünist yayın istasyonunun kurulması izledi. Kısa bir süre sonra, Mançurya, Güney Hopei ve Kuzey Kiangsu'da yeni istasyonlar kuruldu. 1948 senesinin sonunda 16 istasyon yayın yapıyordu.

Komünistlerin 1949'da Çin'de hakimiyeti ele geçirmelerinden sonra, bırakılan tüm istasyonları devraldılar ve onları devletin sahip olduğu ve işlettiği istasyonlara dönüştürdüler. Nisan 1950'de Komünist Çin'de, devlete ait 50 ve özel olarak işletilen 33 istasyon olmak üzere toplamda 83 radyo yayın istasyonu bulunuyordu (Houn, 1957, s.366).

1947'de İngilizce yayınlara başlayan Yanan'daki radyo 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulup Mao liderliğini ilan ettiğinde Pekin'e taşınıp "Pekin Radyosu" adını aldı. Pekin Radyosu'nda genellikle siyasi içerikli haberler ve programlar yapılıyordu. Günde iki defa yarımşar saat yapılan programlarda Çin tanıtılırken, müzik ve eğlence yayınlarına neredeyse hiç yer verilmiyordu. Pekin Radyosu 1950'lerde 8 dilde yayın yaparken bu sayı 1960'larda 17, 1970'lerde ise 30'dan fazlaydı. Radyonun üst kademelerinde "devrim gazileri" adlı kişiler yer almaktaydı (Üngör, 2010, s.48-51). Pekin Radyosu'nun, "Çinliler ve dünyadaki insanlar arasındaki karşılıklı dostluk ve anlayışı geliştirmek" ve "barış ve ilerlemeyi desteklemek" gibi amaçları bulunmaktaydı (Lehrke, 1991, s.214).

Çin'in dış propaganda organlarından biri olarak çalışan Pekin Radyosu, Çin Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi Propaganda Dairesi ve Devlet Konseyi'nin otoritesi altında faaliyetlerini sürdürdü. Kuruluşun dış propagandayla alakalı günlük operasyonları ve genel çizgileri Mao Zedong tarafından yakından takip edildi. Soğuk Savaş yılları boyunca Pekin Radyosu'nun toplam yayın süresi, yayın dili sayısı ve hedef kitlesi bakımından kademeli bir büyümesi söz konusuydu. Bu genişleme, idari büyümesine de yansdı. Yayınlarına 1949'da sadece 34 kişiyle başlayan Pekin Radyosu'nun 1950'de personel sayısı 58'e çıktı. Bu sayı 1952'de 84'e, 1956'da 214'e ve 1966'da 685'e yükseldi (Üngör, 2012, s.21-22).

Çin'in radyo servislerinin açıkladığı gayeler içerisinde, objektif haberler sunmak değil, dünyanın bütün insanlarına, sosyalist devrim ve inşasının, Marksizm-Leninizm ve proleter enternasyonalizminin sebebine hizmet etmek, emperyalizmin ve bütün gericilerin tamamen yok edilmesini sağlama aracı olarak hareket etmek ve dünya devriminin tanıtılması yer alsın da Çin Komünist Partisi'nin propaganda departmanı müdürü Liu Ting-yi yayınların yüksek prestije sahip olmasını insanlara yalan söylemeyip onları aldatmadıklarına bağlamaktadır (Current Developments: "Spiritual Bomb" ..., 1966, s.6). Radyodaki haber yayınlarında, ülke içinde fabrika, maden ve çiftlik üretimi ile ilgili bilgiler veriliyor ve komünist yönetimin diplomatik, kültürel ve

diğer alanlardaki planları ve başarıları konuşuluyordu. Dış yayınlardaysa Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki meseleler hakkında yayın yapılıyordu. Batı ülkelerine yönelik yayınlar çok fazla olmamasına rağmen, genellikle bu ülkelerdeki bozulma ya da ülkelerin politikaları eleştiriliyordu (Houn, 1957, s.368).

Pekin Radyosu'nun ilk yayınları, ülkenin Doğu ve Güneydoğu Asya'daki komşularını hedefliyordu. Radyonun hedef kitlelerinde, 1955'te gerçekleştirilen ve üçüncü dünya ülkelerinin katılım gösterdiği Bandung Konferansı'ndan sonra büyük bir genişleme meydana geldi. Bu genişleme, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerindeki izleyicileri hedefleyen yeni yayın dillerinin başlatılmasını gerektirdi. 1960'ların başlarında, Çin-Sovyet anlaşmazlığının ardından, Pekin Radyosu'nun yayınları, uzun zamandır Sovyet etki alanı altındaki bölgeler olan Doğu Avrupa ve Afrika'ya da ulaşmaya başladı. 1960'ların ortasındaki yayınlarına birkaç dil daha ekleyen Pekin Radyosu, Moskova Radyosu ve VOA ile birlikte kısa dalga yayınlarında dünya lideri konumuna ulaştı (Üngör, 2012, s.22). Batı bloğu Çin'e karşı, 1951-1965 arasında yayın yapan ve CIA destekli "Radio Free Asia" vasıtasıyla faaliyet yürüttü. Bu radyo Filipinler'in başkenti Manila üzerinden Çin'e yayın yaparak komünizm karşıtı fikirlerin yayılmasına gayret gösterdi (Öztürk, 2012, s.170). Radio Free Asia Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından 1990'lı yıllarda tekrardan kurulmuş ve özellikle Çin'de propaganda yayınlarına devam etmiştir, fakat çalışmamızda bu radyoya Soğuk Savaş'tan sonra kurulduğu için detaylıca yer vermeyeceğiz.

1959-1962 seneleri arasında Çin ve Hindistan arasında yaşanan sınır çatışmalarında Sovyetlerin tarafsız bir politika takip etmesi Çin ile SSCB ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Bunun yanında iki liderin birbirlerine karşı olan olumsuz tavırları bu ilişkilerin kopmasında önemli rol oynadı. Mao'nun, Hruşçev'i "soytarı" olarak nitelendirmesi üzerine Sovyetler 1957'deki Çin Büyük İleri Atılımı'na tepki gösterdi (Evtuhov&Stites, 2018, s.485).

Moskova ve Pekin radyolarının dışında Doğu Avrupa'da yayın yapan Varşova, Budapeşte, Sofya radyoları da Doğu bloğu propaganda radyolarından sayılabilir. Bu radyolar genellikle kendi ülkelerindeki siyasi olaylar üzerinden bir iç propaganda yapmaktaydılar.

1.4.3. Korsan ve Gizli Radyolar

Yukarıda bahsettiğimiz radyolar dışında korsan ve gizli olarak tanımlanan radyolar da bulunmaktadır. Günümüzde lisansı olmayan, illegal bir şekilde karadan veya denizden yayın yapan radyolara korsan adı verilse de ilk dönemlerde iki tür radyo arasında birtakım farklılıklar bulunmaktaydı. Korsan ve gizli radyoları ayıran en önemli özellik, denizden yayın yapan korsan radyoların siyasi bir mesaj gayesi taşımaması, müzik ve eğlence yayınları yapmasıydı. Gizli radyolar ise politik amaçlarla hareket ediyor ve bazen devrimci mesajlar veriyordu (Soley, 1983, s.234). Büyük çoğunlukla kısa dalgadan yayın yapan gizli radyoların aksine kısa dalga, uzun dalga, orta dalga, FM, televizyon ve hatta uydu frekans bantlarını içermek üzere radyo çeşitliliğinin neredeyse her bölümünde yayın yapan korsan radyoların büyük bir kısmı müzik yayını yapmaktaydı (Yoder, 1990, s.2).

Gizli radyolar genellikle iç savaşı, isyanı, devrimi ve kaosu teşvik edici yayınlar yapıyordu. Bu radyolar hakkında en önemli nokta ise yayın yaptığı yeri gizlemesi veya yayın yeriyle ilgili yanıltıcı bilgi vermesiydi. Propagandanın hedeflendiği ülkede genellikle yasaklanan gizli radyolar bir hükümet ya da illegal bir grup tarafından desteklenip yönetiliyor ve siyasi propaganda amacıyla hareket ediyordu (Beadle, 2004, s.334). Soley ve Nichols'a göre (1987) gizli radyolar kara ve gri propaganda yapanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gri propaganda yapanlar bir ülkedeki muhalif gruplara atfedilen veya onların işlettiği iddia edilen yayıncıları belirtirken kara propaganda yapanlar kılık değiştiren ve kendini olduğundan tamamen başka tanıtan yayıncıları ifade eder. (s.10-11). Berg (2008) ise gizli radyoları ikiye ayırır. İlk grupta Radio Liberty ve Radio Free Europe gibi hükümet destekli olanlar yer alırken, ikinci gruba hükümetlerden bağımsız olanları koymakta ve çoğu gizli radyonun hükümetlerden bağımsız olarak idare edildiklerini ifade etmektedir (s.33-34).

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin dolaylı yoldan destekledikleri gizli radyolar önemli roller üstlendiler. Sovyet destekli ilk gizli radyolardan biri, Yunanistan Komünist Partisi tarafından idare edilen, Leipzig'den Yunanistan'a yayın yapan "Doğrunun Sesi" (Voice of Truth) radyosudur. Bu istasyon, II. Dünya Savaşı sonrası ve Yunan iç savaşı sırasında "Yunanistan Demokratik Ordusu'nun Radyo İstasyonu" adıyla yayınlara başladı. Daha sonra "Özgür Yunanistan Radyosu" adını aldı ve 1958'de "Doğrunun Sesi" adıyla yayınlarına devam etti. 1975 yılına kadar yayınlarını sürdürdü (Soley, 1982, s.170).

Politik amaçlı gizli radyolara verilecek en iyi örneklerden biri de Küba’da faaliyet göstermiş olan Radyo Rebelde’dir. Che Guevara ve Fidel Castro’nun desteğiyle kurulan ve Küba’daki Batista rejimine karşı 23 Şubat 1958’de yayınlarına başlayan Radyo Rebelde, 4 kişilik ekibiyle ve düzenli yayınlarıyla rejim karşıtı yayınlara, vatansever şiirlere, manifestolara ve şarkılara yer vermekteydi (Kuruoğlu, 2006, s.122-123).

Bu iki gizli radyo dışında Avrupa, Latin Amerika, Ortadoğu’da, Afrika’da ve Asya’da birçok gizli radyo 1950’lerden 1980’li yılların sonuna kadar faaliyet gösterdi. Avrupa’da, İtalyan Komünist Partisi tarafından yönetilen “Oggi in Italia”, İspanya Komünist Partisi tarafından yönetilen ve Çekoslovakya ile Macaristan’dan yayın yapan “Radio Espana Independiente”, Portekiz Komünist Partisi tarafından yönetilen “Radio Free Portugal”, Alman Komünist Partisi tarafından kısa süre yönetilen “German Freedom Station 904”, Türkiye Komünist Partisi tarafından yönetilen “Bizim Radyo” ve “TKP’nin Sesi”; Latin Amerika’da, Batista destekçilerinin yönettiği Castro karşıtı “Voice of Reason”, “Radio Cuba Independiente”, Miami’den yayın yapan Castro karşıtı “Radio Libertad” ve Radio Periodico Antilliano”, El Salvador’dan yayın yapan “Radio Venceremos”, Nikaragua’dan yayın yapan “Radio 15 de Septiembre”; Ortadoğu ve Afrika’da, Irak Komünist Parti tarafından yönetilen “Voice of Iraqi People”, İran’da Tudeh Partisi tarafından yönetilen “National Voice of Iran”, Lübnan’dan yayın yapan Nasır karşıtı “Voice of Free Egypt” ve “Voice of Reform”, Mısırlı komünistler tarafından idare edilen “Voice of Egyptian People”, Mozambik’ten yayın yapan “Voice of Free Africa”; Asya’da, Laos’tan yayın yapan “Radio Pethet Lao”, Vietnam’da “Liberation Radio”, Endonezya Komünist Partisi tarafından yönetilen “Voice of Free Indonesia”, Burma Komünist Partisi tarafından yönetilen “Voice of People of Burma”, Malezya Komünist Partisi tarafından yönetilen “Voice of Malayan Revolution” radyoları bunlardan bazılarıdır (Soley, 1982, s.168-169; Soley, 1983. s.236-238).

Çalışmamızın temelini oluşturan ve gazeteci-yazar Vicken Cheterian (2018, s.197) tarafından Radio Liberty’nin Sovyetlerdeki eşdeğeri olarak nitelendirilen Bizim Radyo, ülke içinde faaliyeti yasaklanmış olan Türkiye Komünist Partisi’nin dış bürosu tarafından kurulan, Doğu Almanya’nın Leipzig şehrinden 1958’de yayın hayatına başlayan, yayınlarında Konya’dan yayın yaptığını iddia eden ve temel hedefi bir gizli

radio olarak Türkiye'ye komünizm propagandası yapmak olmuştur (CIA-RDP78-00915R001200080005-5; CIA-RDP78-02646R000300130001-0, s.69).

2. BİZİM RADYO VE ÖRGÜTSEL YAPISI

2.1. Bizim Radyo'nun Kuruluşu ve Gizlilik Meselesi

Bizim Radyo'nun ilk kuruluş girişimi 1951 senesine rastlamaktadır. Temmuz 1951'de Nazım Hikmet ve İsmail Bilen, SBKP Merkez Komitesi Sekreteri Georgi Malenkov'a bir mektup göndererek, emperyalizme karşı mücadele amacıyla bir "Bağımsız Türkiye Radyosu" kurulması gerektiğini belirtmişler, fakat olumlu bir yanıt alamamışlardı. (Akbulut, 2020, s.135-137).

Ocak 1958'de radyonun kurucularından TKP'nin dış büro sorumlusu İsmail Bilen, gazeteci Sertel ailesinden Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Ermeni asıllı komünistlerden Hayk Açıkgöz, Anjel Açıkgöz ve Aram Pehlivanyan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde Doğu Berlin'in güneybatısında yer alan Leipzig kentinde Bizim Radyo yayınlarının başlaması için bir araya geldi. İsmail Bilen için en önemli mesele gizli olmaktı. Bu, hem radyo binasının yerinin gizli olmasını hem de yayın yapılan yerin dinleyiciler tarafından bilinmemesini ve Türkiye içinden yayın yapıldığının zannedilmesini içeriyordu. Bilen, radyo binasının kapısına iki muhafız koyulmasını istediğinden Doğu Alman Komünist Partisi'nden yardım talep edildi. Alman yetkili bunun daha fazla şüphe yaratacağından kapıya bir kurt köpeği koyulmasını önerdi. Böylece radyo binasını Asta adlı köpek korumaya başladı (Sertel, 2008, s.166-168). Bizim Radyo binası bir ormanın içinden geçilerek gidilen ve meyve ağaçlarının bulunduğu bir bahçenin içinde yer alan iki katlı bir villaydı (bkz. EK-A). Bu binanın en önemli özelliği çok rutubetli ve soğuk olmasıydı. Bizim Radyo'da çalışanları koruma görevini ise emekli Alman Albay Walter üstlenmişti (Benderli, 2003, s.396).

Radyo binasının güvenliği sağlandıktan sonraki diğer önemli mesele spikerin kimin olacağıydı. İlk olarak Aram Pehlivanyan düşünülse de onun sesinin hem radyoya uygun olmaması hem de Ermeni aksanının çok net belli olmasından dolayı vazgeçildi. Daha sonra Hayk Açıkgöz spiker olmayı talep edince Zekeriya Sertel, onun sesinin

hemen anlaşılacağını çünkü Varşova Radyosu'nda spikerlik yaptığını hatırlattı. Sertel ayrıca, radyonun Türkiye içinden yayın yaptığını iddia ettiklerine göre, daha önce Varşova Radyosu'nda spikerlik yapmış birinin sesinin uygun olmayacağını söyledi ve Bulgaristan'dan Fahri Erdiç'in spikerlik için getirilebileceğini belirtti. Bu öneri üzerine İsmail Bilen, Bulgaristan'a giderek Fahri Erdiç'in Leipzig'e gelmesini sağladı. Birkaç denemenin ardından Fahri Erdiç'in sesi ve düzgün Türkçesi beğenildi ve Bizim Radyo'nun spikeri olmasına karar verildi (Açıkgöz, 2015, s.486-487).

Gizlilik meselesi çözüme kavuşturulunca Bizim Radyo ilk deneme yayını Leipzig'den 15 Mart 1958'de yaptı ve radyonun kuruluş süreci tamamlanmış oldu. Yayınlarda radyonun Konya'da bulunduğu ve oradan yayın yaptığı söylendi. Fakat, gizlilik önlemlerinin sonuç vermediği birkaç gün sonra ortaya çıktı. Anjel Açıkgöz'ün aktardığına göre Bizim Radyo'nun frekansı Türk polisi tarafından tespit edilmiş ve radyo binasının fotoğrafları çekilmişti (Güneş, 2017, s.36,92). Ayrıca, Bizim Radyo'nun ilk deneme yayınından sadece üç gün sonra 19 Mart 1958'de "Gizli Radyo İstasyonu" (Bkz. EK-H) ve dört gün sonra 20 Mart 1958'de *Milliyet* gazetesinde "Gizli İstasyonun Mahiyeti Anlaşıldı" (Bkz. EK-I) başlığıyla verilen haberde İzmir valisi Kemal Hadımlı'nın yapılan araştırmalar sonucu Doğu Almanya'da Türkçe neşriyat yapan ve kendini "Muhalefet Radyosu" adıyla tanıtan bir radyo yayını tespit ettiklerini içeren ifadeleri yer alıyordu. Bizim Radyo yayınlarının nereden yapıldığının tespiti ve yayınların Türkiye'ye ulaşmasıyla alakalı olarak Mehmet Eymür kendisi gibi Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) mensubu olan babası Mazhar Eymür'ün, Bizim Radyo yayınlarının dinlenmesini engellemek için çalışmaya girip birkaç ay sonra yaptığı sinyal bozucu bir aletle Bizim Radyo yayınlarının Türkiye'de dinlenmesini engellediğini ve babasının devlet tarafından ödüllendirildiğini söylemektedir (Eymür, 1991, s.16-17). Ayrıca Bizim Radyo yayınları, Türkçe servisinin başında Andrew Mango'nun bulunduğu Caversham'daki BBC tarafından da takip edilmekteydi (Göksu&Timms, 2011, s.376). Becker (2010) ise Bizim Radyo yayınlarının tespitinde Türk polisinin elindeki teknolojinin yetersiz olmasından dolayı ABD'den alınan dinleme sistemi teknolojisinin kullanıldığını ifade etmektedir. Böylece İsmail Bilen'in gizlilik çabaları pek sonuç vermemiş, Türkiye içinden yayın yaptıkları iddiasının doğruyu yansıtmadığı ortaya çıkmış ve Türk kamuoyuna yansımıştır.

Bizim Radyo çalışanları Leipzig’de uzun yıllar tecrit altında gibi yaşamışlardı. Radyo binasının perdeleri ve panjurları daima kapalıydı. Çalışanların, Alman komünistleriyle bile görüşmeleri yasaktı. Anjel Açıkgöz’ün aktardığı bir anekdota göre radyonun ilk yıllarında hizmetçilik yapan Maria adlı Alman kadın bir gün radyo binasının önünde şüpheli bir kişi görüp bunu hemen Alman yetkililere telefonla bildirmiş, kısa sürede gelen üç arabadan inen yetkililer şüpheli adamı darp edip götürmüşlerdir. Daha sonra bu kişinin boşalan evleri mühürlemeye gelen ev bürosunda çalışan bir görevli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sıkı gizlilik 1970’lerin ortalarına kadar devam etti. 1970’lerde Leipzig grubu aile eğlenceleri yapmaya, Almanların tuttuğu otobüslerle turlar düzenlemeye başladılar. Yılbaşı ve tarihi günler hep beraber anılmaya başlandı. Ayrıca Hitler döneminden kalan toplama kamplarına da sık sık gezi organize edildi (Gür, 2002, s.177,183).

2.2.TKP Dış Bürosu

1958 yılında Doğu Almanya’nın Leipzig şehrinde yayın hayatına başlayan Bizim Radyo TKP dış bürosu tarafından idare edildi. O yıllarda Türkiye’de yasaklı olduğundan gizli bir yapılanmayla genellikle yurtdışında örgütlenen TKP dış bürosunun sorumlu ismi Moskova’da yaşayan İsmail Bilen idi. Dış büronun TKP içindeki yerini daha iyi belirleyebilmek için partinin tarihine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

10 Eylül 1920’de Mustafa Suphi başkanlığında Bakü’de kurulan TKP’yi oluşturan üç ana grup mevcuttu. Bunlardan ilki İstanbul’da merkezlenen Şefik Hüsnü ve Ethem Nejat gibi isimlerin 22 Eylül 1919’da kurduğu “Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası” (TİÇSF) idi. Bu partideki bazı yöneticiler Anadolu’ya giderek millî mücadeleye katılırken bazı yöneticilerse Moskova’ya gidip Atatürk’ün Lenin’e gönderdiği mesajları ilettiler. “Kurtuluş” adlı bir dergi yayınlayan parti, 1919 seçimlerinde dört aday çıkarsa da seçilemedi ve yöneticileri 1923’te yargılanan parti ertesi yıl kapatıldı (Aykol, 2010, s.23).

Diğer grupsa TİÇSF ile aynı dönemde Anadolu’da örgütlenen ve 1920’de Ankara’da kurulan “Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası” (THİF) idi. Fırkanın ilk örgütleri Trabzon, Eskişehir, Samsun, Sivas ve Erzurum gibi illerdeyken daha sonra hareket büyüdü ve 14 Temmuz 1920’de partinin kurulduğu ilan edildi. Kurucuları arasında Şerif

Manatov, Affan Hikmet, Salih Hacıoğlu ve Ziyetullah Nevşirvan gibi isimler yer alırken partinin başkanlığını Tokat mebusu Doktor Nazım Bey üstlendi (Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, 1985, s.22-23).

Üçüncü ve esas grupsa Mustafa Suphi'nin başını çektiği, önce Moskova'da daha sonra Bakü'de örgütlenen yurtdışı örgütüydü. Mustafa Suphi'nin girişimleriyle İstanbul ve Anadolu örgütleri Bakü'de bir araya geldi ve 10 Eylül 1920'de TKP kuruldu. Toplamda 75 delegenin katıldığı TKP'nin kuruluş kongresinde Mustafa Suphi başkanlığa, Ethem Nejat genel sekreterliğe getirildi. Kongrede partinin program ve tüzüğü kabul edildi (Salihoğlu vd., 2004, s.7-8). Kongrenin ardından Mustafa Suphi ve diğer yöneticiler Mustafa Kemal'e mektup göndererek Anadolu'daki milli mücadeleye katılmak istediklerini iletiler ve Türkiye'ye doğru yola çıktılar. İlk durakları Kars ve Erzurum'un ardından Trabzon'a geçtiler. Ankara'ya gitme hedefiyle yola çıkan TKP üyeleri 29 Ocak 1921'de Yahya Kâhya ve adamları tarafından Karadeniz'de öldürüldü. Suphi ve diğer 14 üyenin ölümü sonrası Ankara Hükümeti olayın bir deniz kazası olduğunu bildirdi, fakat olayda Ankara'nın parmağı olduğu iddiaları uzun süre tartışıldı (Babalık, 2003, s.31).

TKP'lilerin Karadeniz'de öldürülmesini Ankara'ya bağlayanların iddialarının temelinde "Mustafa Kemal'in kendi hakimiyetini yok edecek güçlü bir komünist örgütlenmenin başını erkenden ezmeye" düşüncesi yer almaktadır. Nitekim 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal resmi bir Türk Komünist Partisi'ni kurdurmuş ve komünist hareketleri kontrolü altına almaya çalışmıştı (Harris, 1979, s.10-11). Mustafa Kemal bu partiyi İttihatçı kökleri olan Yeşilordu üyesi milletvekillerine kurdurmuştu. Üç ay sonra kapatılacak bu partinin liderleri daha sonra CHP'de görev aldılar (Tunçay, 2008, s.349).

Aslan (1997, s.338-359), Mustafa Suphi'nin ölümüyle ilgili çeşitli kaynakların iddialarına yer verip sonuç olarak dört ihtimal üzerinde durmuştur. Bunlar: Enver Paşa yani İttihatçılar, Mustafa Kemal yani Ankara hükümeti, Lenin ya da Stalin yani Sovyetler ve Yahya Kahya idi. Aslan'a göre Yahya Kahya'nın tek başına, para veya başka bir sebeple Suphi'yi öldürmesi zordur ve onun boyutlarını aşmaktadır. Sovyetlerin ise hem Türkiye'de hem de Rusya'daki Türkler üzerinde büyük bir nüfuzu olan "Turancı" Enver Paşa'yı bile elde tutarken Suphi'yi öldürtmeleri mantığa aykırıdır ve Bakü veya Rusya'da öldürebilecekken bunu Türkiye'de yapması beklenemez. Ankara hükümetinin ise Suphi ve arkadaşlarını sınır dışı etme kararı

almışken böyle bir olaya girişmesi düşük ihtimaldir. Aslan'a göre Suphi'nin öldürülmesinde ittihatçıların parmağının olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü Enver Paşa'yı Türkiye'ye getirip başa geçirmeyi amaçladıkları bir süreçte ona problem yaratabilecek engeli yani Mustafa Suphi'yi ortadan kaldırmış olma olasılıkları fazladır.

1920'lerden itibaren Türkiye'de komünist hareketler takiplere ve tevkiflere maruz kalsa da örgütlenme faaliyetleri ve kongreler yapılmaya devam etti. TKP'nin ikinci, THİF'in ise ilk kongresi 1922'nin Ağustos ayında yapıldı. Ankara Hükümeti'nin kongreyi yasaklayıp bazı üyeleri tutuklamasına karşın ikinci kongre Komintern temsilcilerinin katılımıyla düzenlendi ve Salih Hacıoğlu genel sekreterliğe getirildi. Ertesi yıl THİF ve yayın organı *Yeni Hayat* gazetesi kapatıldı ve birçok THİF üyesi hapis cezası aldı. 15 Nisan 1923'te yasal olarak tekrar kurulan TİÇSF ertesi yıl kapatıldığından üçüncü kongre 1924'ün son gününde İstanbul Akaretler'de gizlice yapıldı. Bu kongrede yeni bir program hazırlandı ve genel sekreterliğe Şefik Hüsnü getirildi. Kongreden iki ay sonra Şeyh Sait İsyanı nedeniyle Ankara'nın çıkardığı, "Takrir-i Sükûn" kanunu TKP'yi de olumsuz etkiledi. Partinin yasal yayın organları *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç* dergileri kapatıldı ve TKP yöneticilerinin çoğu istiklal mahkemelerinde yargılanıp hapis cezasına çarptırıldı. Şefik Hüsnü ve bazı yöneticilerse kaçmayı başardılar ve 1926'da Viyana'da TKP kongresini topladılar. Aynı zamanda Komintern üyesi de olan Şefik Hüsnü'nün partideki liderliği devam etti, Vedat Nedim Tör ise Türkiye sorumlusu yapıldı (Salihoğlu, 2004, s.15-18).

1927 yılında Tör, Şefik Hüsnü ile anlaşmazlığı nedeniyle TKP ile ilgili tüm bilgileri polise verip başta Şefik Hüsnü olmak üzere parti yöneticilerini yakalattı. Tör, partinin örgütleri, geçmişi ile faaliyetleri hakkındaki bütün dokümanları ve kendi bildiklerini mahkemeye sundu ve Moskova'dan gelen emirleri ve partiye yapılan yardımları anlattı. 1927 tevkifatı olarak bilinen bu gelişmeden sonra TKP örgütlenmesi ülke içinde büyük bir yara aldı (Tevetoğlu, 1967, s.398-401).

1928 ve 1929 yıllarında TKP üyelerine yönelik tutuklamalar devam etti. 1929'da tutuklananlar arasında Bizim Radyo kurucularından İsmail Bilen de bulunuyordu. Bu sıralarda TKP içinde ortaya çıkan Troçkist denilen muhalif gruba katılanlar arasında başta Nazım Hikmet olmak üzere Zeki Baştımar, Hamdi Şamilov ve Emine Alev gibi kişiler yer almaktaydı. Bu grup 1929'da İstanbul Pavli Adası'nda bir kongre toplayıp tanınmak için Komintern'e başvurular, fakat bu başvuruları reddedildi. Daha sonra

bu muhalif grupta yer alanlar partiden ihraç edildi. Zeki Baştımar ise daha sonra grupla ilişkisini kesip ayrıldı (Çetinkaya&Doğan, 2008, s.303-304).

1932 yılında İstanbul'da, daha sonra TKP merkez komite genel sekreteri ve Bizim Radyo'nun yayınlarında önemli pay sahibi olacak Zeki Baştımar'ın evinde TKP'nin dördüncü kongresi toplandı. Kongrede yeni program ve tüzük konusunda çalışmalar yapıldı (Salihoğlu, 2004, s.20-21). Bu kongrede İsmail Bilen, Reşat Fuat Baraner, Hikmet Kıvılcımlı ve Hüsamettin Özdoğu gibi isimler merkez komiteye seçilirken kendi evinde yapılan kongrede Zeki Baştımar yedek üye seçildi (Tunçay, 1992, s.96).

1935 yılı TKP için önem arz eder. Kuruluşundan itibaren tüm komünist partilerin bağlı olduğu Komintern, separat veya desantralizasyon kararları olarak da bilinen 1935'te TKP'nin örgütsel olarak kendilerinden ayrılıp ayrı bir çalışma programı yürütmesini kararlaştırdı. Babalık'ın aktardığına göre, Rasih Nuri İleri Komintern'in TKP'yi tamamıyla tasfiye etmek istediğini, ancak TKP yöneticilerinin separat kararını kabul ettirdiğini söylemektedir (Babalık, 2003, s.37).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından TKP'ye yönelik tevkifler devam etti. Gazeteci Sertel ailesine ait *Tan* matbaası yağmalandı, Ankara Üniversitesi'ndeki sol görüşlü profesörler hapsedildi. Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinde, içlerinde önemli sayıda TKP'linin de bulunduğu, Esat Adil liderliğinde "Türkiye Sosyalist Partisi" ve Şefik Hüsnü liderliğinde "Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi" gibi bazı sol partiler kurulsada bunlar uzun ömürlü olmadı. Soğuk Savaş yıllarının başlamasıyla 1951'de TKP'li birçok yöneticiye Türkiye'nin NATO üyeliğine ve Kore Savaşı'na asker göndermesine karşı oldukları iddia edilerek tutuklamalar yapıldı. Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasıyla SSCB'nin TKP'ye yardım edebilecek durumu olmadığı fikrinden hareketle 1951 tevkifatı oldukça sert bir şekilde gerçekleştirildi. Bu olaydan sonra birçok TKP'li yurtdışına kaçarak Doğu Avrupa ülkelerine ve Moskova'ya gitti ve bu ülkelerde Türkçe radyo yayın faaliyetlerine girişti. Moskova, Varşova, Budapeşte, Sofya radyolarında Türkçe yayınlara başladılar ve böylece TKP dış bürosunda bir hareketlenme meydana geldi. Bu radyo yayınlarının en önemlilerinden biri Bizim Radyo idi. (Çetinkaya&Doğan, 2008, s.314-317).

2.3. Sovyet Desteği

Üçüncü Enternasyonal veya Komünist Enternasyonal adlarıyla da bilinen Komintern, Bolşevikler tarafından işçi devriminin tek bir ülke yerine dünya genelinde gerçekleşmesine inandıkları için, dünya devriminin komuta merkezi olarak Moskova'da 1919'da kuruldu. Mart ayındaki kuruluş kongresine 33 ülkeden 51 delege katılmışken 1922'deki IV. Kongreye 61 ülkeden 408 delege katıldı (Faulkner, 2017, s.210-211). 1920'de yapılan ikinci kongrede tüm komünist partilerin 21 maddelik Komintern'e üyelik şartları belirlendi. Üye olacak partilerin hepsinin SBKP'nin kontrolü altında faaliyet yürütmesi temel ilke kabul edildi. Ayrıca Komintern'e katılacak tüm partilerin "komünist partisi" adı alması istendi. Buna göre tüm partiler Komintern'in kararına uyacak ve bunun dışına çıkamayacaktı (Gökay, 2008, s.339).

Komintern'in ilk kongresine henüz TKP kurulmadan önce Mustafa Suphi, SBKP'nin Doğu halkları merkez bürosu seksiyonları temsilcilerinden biri olarak katıldı. İkinci kongreden hemen önce Komintern güney şubesi, TİÇSF üyelerinden Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı gibi isimleri Moskova'ya davet ettiyse de bu isimler Bakü'ye geçmek zorunda kalıp Suphi'nin teşkilatına katıldılar. (Akbulut, 2013, s.63-67). Komintern'in ikinci kongresindeki önemli olay ise Lenin'in dünya proleter devrimi beklentisinin batı yerine doğuya kayması sonucu Türkiye, İran ve Çin gibi ülkelere özel ehemmiyet verilmesidir. Bu doğrultuda Eylül 1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kongresi toplandı. Kongre sonunda "Doğu Halklarına Yönelik Propaganda ve Eylem Konseyi" kuruldu (Gökay, 2008, s.341-342).

Ocak 1921'de Suphilerin öldürülmesi olayı sonrasında, iyi ilerleyen Türk-Sovyet ittifakının sonucu olarak Türkiye, Sovyetler tarafından Cenova Konferansı'na davet edildi. Türkiye buna karşılık olarak THİF'in yasağını kaldırdı (Carr, 2004, s.440). Komintern vekillerinin 1922'deki THİF kongresine katılıp onu TKP'nin birinci kongresi olarak görmesiyle Komintern ile Türk komünistleri arasındaki temsilci böylece THİF oldu. Zaten THİF üyelerinden bazı isimler Temmuz 1921'de düzenlenen Komintern'in üçüncü kongresine katılmışlardı. (Akbulut, 2013, s.69).

Komintern tarafından komünist partilere verilen emirlerde partilerin merkezci politikalarla tamamen iplerini koparması ve ordu içinde düzenli bir propaganda yapılması maddeleri bulunuyordu (Rosenberg, 1969, s.171-173). Bu nedenlerle Komintern ile TKP arasındaki ilişkiler 1922 itibariyle bir açmaza girdi. Bunun nedeni,

kurulan Türk-Sovyet ittifakının iyi bir şekilde devam etmesi ve Sovyetlerin TKP'ye Türkiye'deki rejimi tehdit edecek olaylardan uzak durma talimatı vermesiydi. Nitekim THİF başkanı Nazım Bey, arkalarındaki 120 oyluk destekle Mustafa Kemal'i devirip yeni bir kabine kurma fikriyle Sovyet büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov'a gitmiş, fakat Aralov bu fikri desteklememiş ve hatta durumu Türk hükümetine ilettiği (Zarakolu, 1988, s.1855). Kasım 1922'de toplanan Komintern dördüncü kongresinde TKP'li yöneticiler Ankara hükümetinin kendilerine karşı yaptığı tutuklamaları şikâyet etse de Komintern vekillerinden Karl Radek, Türk komünistlerinin ilk hedefinin milli mücadeleye destek vermek olduğunu iletti. Yine 1923'te Politbüro üyelerinden Nikolay Buharin, Türkiye'nin devrimci bir rol oynadığını ve emperyalizmin yok edilmesinde bir araç olduğunu söyledi (Degras, 1956, s.380). Fakat, Sovyetlerin bu düşüncelere rağmen 1924'te yine aynı nedenlerle TKP'yi eleştirdiğini görmekteyiz. Türk komünistlerine, Ankara ve milli mücadeleye destek vermesini isteyen Sovyetler, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmen kurulmasının ardından toplanan Komintern'in 1924'teki beşinci kongresinde TKP, Kemalist burjuva hükümetine destek olduğu için Komintern vekillerinden Manuilski tarafından çok sert bir şekilde eleştirildi (Ulus, 2016, s.296).

Komintern'in dördüncü kongresinde alınan karar ve istek üzerine 1925'te İstanbul Akaretler'de toplanan Türk komünistleri, Ermeni sosyal demokratları da içine alan bir teşkilat bürosu kurdu ve TKP adı böylece resmileşti (Akbulut, 2013, s.71). 1928'de düzenlenen Komintern altıncı kongresinde TKP üyeleri Türkiye'deki komünist tutuklamalarından dolayı şikayetlerini bildirirse de Komintern'in önde gelen vekillerinden Finlandiyalı Otto Kuusinen komünistlere yapılan baskılara rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin emperyalistlere karşı mücadelesini desteklediklerini ve TKP'nin de rejime destek vermesinin gerektiğini söyledi. 1930'da Komintern, TKP içindeki Nazım Hikmet liderliğindeki muhalif Troçkist hareket sebebiyle bu grubun partiden ihracını bizzat istedi (Gökay, 2008, s.344). Görüldüğü üzere Sovyetler Türkiye'nin emperyalizm karşıtı politikalar izlemesi nedeniyle TKP'yi bir nevi dizginlemiş, fakat Kemalizm çizgisine kayanlara veya partideki muhalif hareketlere müsamaha göstermemiştir.

1935'te alınan TKP'nin Komintern bünyesinden ayrılmasını içeren separat kararları sonrası TKP'lilerin CHP içinde ve legal halk örgütlenmelerine katılmalarından sonra 1937'de Komintern'in bu defa TKP ile ilişkilerini 1943'e kadar sonlandırdığı bir süreç

ortaya çıktı (Gökay, 2008, s.346). Komintern ile TKP arasındaki ilişkilerde zaman zaman çelişkiler yaşansa da Sovyetler Komintern aracılığıyla TKP'ye gerek maddi gerekse de politik yardımdan kaçınmadı. Örneğin, 1921'de Komintern'e yapılan başvuruda TKP'lilerin, Türk-Sovyet ilişkilerine zarar vermemek için Türkiye'de hep gizlendikleri ve Komintern'den maddi yardım talep ettikleri görülmektedir (Akbulut, 2002, s.19). TKP de onların politik çizgisinden hiçbir zaman ayrılmadı ve Komintern'in aldığı kararları her zaman uygulamak zorunda kaldı. Bu bağlılık, Komintern'i, Sovyet nüfuzunu yurtdışında artırmanın ve Sovyet politikasındaki değişimleri tanıtmanın ve savunmanın bir aracı olarak niteleyen Stalin'in, örgütü Mayıs 1943'te kapitalist müttefiklerine yönelik iyi niyet jesti olarak dağıtmayı kabul etmesi sonucu 1943'te faaliyetlerini sonlandırmasından sonra 1956'ya kadar Komünform ve ondan sonra SBKP vasıtasıyla sürdü (Cull&Culbert&Welch, 2003, s.96).

II. Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler, Doğu Almanya'da "Alman Demokratik Radyo Yayın Birliği" adıyla bir yayın şirketi kurdu. 6 kişiden oluşan bir yayın komitesi tarafından idare edilen bu şirket tamamen Moskova'nın emrinde bulunan "Organisation Internationale de la Radiodiffusion et Television"(OIRT) üyesiydi. Sayılğan'a göre Bizim Radyo da OIRT'nin faaliyetlerinden biri olup Moskova'ya bağlıydı (Sayılğan, 1969, s.7-9).

Sovyetler, Bizim Radyo'nun kuruluş sürecinde ve yayın hayatı boyunca TKP dış bürosu yöneticileriyle temas halinde olup maddi yardım ve örgütsel yardım yaptı. Fakat bu yardımlar bazen direkt bazen dolaylı yollardan oluyordu. Maddi desteğin sağlanması SBKP Riyaset Heyeti'nin resmi kararı olarak kabul ediliyordu. Ayrıca, TKP kadrosu Sovyet İstihbarat Teşkilatı KGB tarafından takip edilip kontrol altında tutuluyordu. 1960'ların başında SBKP merkez komitesinin uluslararası kanadının teklifi sonucunda "Uluslararası Sendikalar Birliği Yardım Fonu" oluşturuldu. Bütçesi 14 milyon 650 bin dolar olan bu fondan TKP'ye 9 bin 500 dolar aktarıldı. Yine 1965 yılında da toplam 15 milyon 750 dolarlık bir bütçe aralarında TKP'nin de bulunduğu partilere aktarıldı. (Qasımlı, 2013, s.58-59 ve s.197). Aclan Sayılğan ise TKP'nin Bizim Radyo aracılığıyla Türkiye'ye komünizmi sokmak için Çekoslovak hükümetinden yılda 210 bin dolar aldığını iddia etmektedir (Sayılğan, 1969, s.104). Eski TKP üyelerinden Haluk Yurtsever'e göre de TKP'nin yayın organları olan Bizim

Radyo ve TKP'nin Sesi Radyosu'nun giderleri Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin partileri tarafından karşılanmaktaydı (Babalık, 2003, s.385).

Bizim Radyo, Demokratik Alman Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Leipzig şehrinde kurulduğundan, başkanlığını Walter Ulbricht'in yaptığı “Alman Sosyalist Birlik Partisi” ile yakın iletişim içindeydi. Bizim Radyo çalışanlarından Gün Benderli kendisiyle yapılan bir röportajda, Leipzig'de çalıştıkları süreçte maaşlarının her aybaşında Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin temsilcisi bir hanım tarafından getirildiğini söylemektedir (Yaraman, 2010, s.175).

Bizim Radyo'nun kurucularından ve yöneticilerinden İsmail Bilen ve Zeki Baştımar gibi isimler sık sık Moskova'ya giderek temaslarda bulunuyordu. Hatta Yakup Demir lakabını kullanan Baştımar, SBKP'nin 1966'daki 23.kongresinde Brejnev'in kendisine söz vermesi üzerine bir konuşma yaptı ve SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı Aleksey Kosigin “*yoldaş Yakup Demir başta olmak üzere, Türkiye Komünist Partisi Yurtdışı Bürosu'nu selamlıyoruz*” ifadelerini kullandı (Qasımlı, 2013, s.199).

Türkiye'de Moskova'nın beşinci kolu olarak kabul edilen TKP tarafından yönetilen Bizim Radyo ayrıca KGB tarafından gözlem ve kontrol altında tutuluyordu. RFE ve RL'yi nasıl CIA 1975 yılına kadar kontrol ediyorsa Bizim Radyo'yu da KGB kontrol etmekteydi (Altaylı, 2013, s.336). Eski TKP politbüro üyelerinden Veysi Sarısözen ise Bizim Radyo yöneticilerinin Sovyetler Birliği'nin emri altında olmadan faaliyet gösterdiğini, daha sonra tutuklanan ve radyo yayınlarıyla alakası olan bazı partililerin polise herhangi bir Sovyet subayının adını veremediğini çünkü radyoyu tamamen TKP'nin yönettiğini bildiklerini ifade etti (Babalık, 2003, s.186).

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği Bizim Radyo'ya çoğunlukla Alman Sosyalist Birlik Partisi vasıtasıyla yardımlarda bulunmuştur. Bizim Radyo yöneticileri SBKP kongrelerinde ağırlanmış ve konuşmalar yapmıştır. Bizim Radyo'nun yöneticileri ve çalışanları Sovyet istihbarat servisi KGB tarafından kontrol edilmekteydi.

2.4. Bizim Radyo'nun Yöneticileri ve Çalışanları

2.4.1.İsmail Bilen

Türkiye'de sol hareket denilince ilk akla gelen isimlerden biri olan İsmail Bilen; Laz İsmail, Marat, Savaş Üstüngel ve Erdem gibi çeşitli lakaplarla tanınırdı. Aslen Karadenizli olmayan Bilen'in dedeleri Anadolu'dan gelip Doğu Karadeniz'e

yerleşmişti ve Laz İsmail lakabı ona polis tarafından takılmıştı. Gerçekteki Laz İsmail ise Arhavili bir işçiydi ve I. Dünya Savaşı'ndan önce çalışmak için Rusya'ya gitmiş, Mustafa Suphi'nin grubuna katılmış ve 1920'de Türkiye'ye dönmüştü. 1926'da Atatürk'e suikast girişimi suçundan idam edilmişti. Laz İsmail ile İsmail Bilen arasında bir bağ yoktur (İsmail Bilen Kısa Biyografisi, 2004, s.92-93). Marat adıyla ona Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) birlikte okurlarken Nazım Hikmet tarafından konmuştu. Dersliklerde Robespier, Danton ve Marat gibi Fransız devrimcilerin fotoğrafları asılı olduğundan Nazım, Jean-Paul Marat'tan esinlenip ona Marat adını takmıştı ve Bilen, parti içinde hep Marat olarak tanınmıştı (İsmail Bilen Kısa Biyografisi, 2004, s.72). Savaş Üstünel genellikle kitaplarında ve yazılarında kullandığı isimdi. Erdem ise Moskova Radyosu, Bizim Radyo ve TKP'nin Sesi Radyosu'ndaki yorumlarda kullandığı isimdi.

1950'lerde TKP Moskova temsilcisi olan Bilen, 1958'de Bizim Radyo'nun kurulmasında önemli rol üstlendi. 1962'de TKP Dış bürosu üyelerinden oldu. 1973-1983 yılları arasında TKP merkez komitesi genel sekreterliği yaptı. 1983'te TKP'nin beşinci kongresinin hemen ardından 81 yaşında hayatını kaybetti.

18 Ekim 1902'de Rize'de doğan Bilen, İstanbul Kasımpaşa'da büyüdü ve bir yandan liseye giderken diğer yandan tersanede motor-makine onarımı fabrikasında çalıştı. Bilen'in çalıştığı fabrikaya İngilizlerin el koyması, onu ilk defa sömürüyle tanıştırdı. Bolşevik devrimin etkileri ve devrimin işçilere hitap etmesi onda komünist fikirlerin yeşermesini sağladı. Bilen'in TKP'ye girmesinde Baba Mehmet lakaplı, öz teyzesinin oğlu Mehmet Aruz'un yardımları oldu. Baba Mehmet'in sayesinde Bilen, 1922 yılının mart ayında partinin Haliç Komitesi'ne girdi ve bu komitede örgüt ve propaganda işlerine verildi. Daha sonra Haliç Komitesi kararıyla öğrenim görmek amacıyla 1923'te Moskova'ya gönderildi (İsmail Bilen Kısa Biyografisi, 2004, s.9-19).

Bilen 1923-1926 yılları arasında KUTV'da öğrenim gördü. O dönemde Sovyetlerde yaşanan Stalin ve Troçki grupları arasındaki mücadelede Stalinci çizgiyi benimsedi. 1926'da TKP, Türkiye'deki faaliyetlerini güçlendirmek gayesiyle KUTV'da öğrenim görenlerin ülkeye dönmesi kararı almasıyla İsmail Bilen Türkiye'ye döndü ve parti tarafından Adana'da il sekreteri olarak görevlendirildi (Gürel&Özkan, 2008, s.294-295).

Bilen, Adana'da Kasım Benekli adına düzenlenen sahte bir kimlikle görev yaptı. Bu tarihten itibaren kendi adı ve soyadını neredeyse hiç kullanmayan Bilen, 1926'da partinin Adana İl Komitesi'nde yer aldı. Marksizm-Leninizm ilkelerini yazılı olarak yaymak için el-cep broşürlerinin basılması ve önemli olaylarda çağrı yapma ve bildiri çıkarma işlerini organize etti. Polis takibi ve baskısı altında çalışan Bilen, 1927'de İstanbul'a geri çağrıldı (İsmail Bilen Kısa Biyografi, 2004, s.42-65).

İstanbul'a geldiğinde basın yayın işlerinde görevlendirilmesinin ardından Türkiye'de 1927 tevkifatı sonrası merkez komite üyeleri tutuklanınca yurtdışına kaçtı (Gürel&Özkan, 2008, s.295-296). 1928'de cumhuriyetin beşinci yıldönümü nedeniyle af ilan edilmesi üzerine, Nazım Hikmet ile Türkiye'ye sahte pasaportla girmeye çalışırken Hopa'da yakalanıp tutuklandı. Hopa Cezaevi'nde iki ay yatan Bilen, önce Rize'ye, sonra İstanbul'a getirildi. On gün sonrasında Ankara'ya getirilen Bilen ve Hikmet'in hapisanede geçirilen süreleri dikkate alındı ve serbest bırakıldı (Oral, 2019, s.90-94). 1928'de TKP'nin yöneticilerinin birçoğu hapisteydi. Bilen ve Hikmet de partiyi toparlamak ve onu tam bir komünist partisine çevirmek için çıktıkları yolu hapiste geçirmek zorunda kalmışlardı (Akgül, 2002, s.96).

Bilen 1929'da tekrar tutuklandı ve İzmir'de yargılandı. Dört buçuk yıllık hapis cezası aldı ve 1933'e kadar Diyarbakır Cezaevi'nde yattı. Hapiste olduğu sırada merkez komitesi üyeliğine seçildi. 1933'te cumhuriyetin onuncu yılı sebebiyle af ilan edilince serbest kaldı ve 1934'te TKP Merkez Komitesi örgüt sekreterliğine getirildi. Örgütlenme ve propaganda çalışmalarını bizzat kendi yöneten Bilen; "Orak Çekiç", "Bolşevik" ve "Kızıl İzmir" gibi parti yayınlarının kurulması, basımı ve dağıtımıyla yakından ilgilendi. 1937'de Moskova'ya gitti ve TKP'nin Komintern'deki temsilciliğini yapmaya başladı. Georgi Dimitrov, Dimitri Manuilski, Otto Kuusjinen, Wilhelm Pieck, Klement Gottwald gibi Komintern yöneticileriyle beraber çalıştı (Salihoğlu vd, 2004, s.77).

1943 yılında Komintern'in dağılmasının ardından buradaki kadroların birçoğu yeni kurulan Enstitü No. 100 adlı kuruma geçiş yaptı. Geçiş yapanlar arasında bulunan Bilen 1943'ten itibaren Moskova'da Sovyet Radyo Komitesi Türkçe Yayın Servisi'nde redaktörlük yapmaya başladı. Bilen 1955 yılına kadar Enstitü No. 100'de kıdemli raportörlük görevini ifa etti (Akbulut, 2020, s.102-106).

1942-1950 yılları arasında Moskova Radyosu'nun Türkçe servisinde Erdem adıyla yorumculuk yaptı. 1945'te Dimitrov'un görevlendirmesiyle Sofya'ya giderek komünist partiyle temaslarda bulundu. 1946-1950 yılları arasında Moskova Radyosu Türkçe servisinde Türkiye'de çok partili hayata geçişteki sorunları, Demokrat Parti'nin yanlış politikaları, Marshall Planı ve Truman Doktrini gibi konularda eleştirileri yayınlandı. Bilen, 1950'lerde birçok ülkenin komünist partileri tarafından yapılan davetler sonucu bu ülkelerde bulundu. 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti'ne yaptığı geziye "İnci Irmağı" adlı kitabında yer verdi (Gürel&Özkan, 2008, s.298-300).

İsmail Bilen, Stalin'in ölümünün ardından 1953'te Macaristan'a giderek, 1951'de yayınlarına başlayan Budapeşte Radyosu'nun Türkçe servisini yeniden örgütledi. Ayrıca burada bir toplantı düzenleyerek Budapeşte'deki parti grubunu kurdu. (Benderli, 2020, s.79). 1952 yılında SBKP'nin 19.kongresinde TKP'yi Sabiha Sertel ile temsil ettikten sonra 1956'daki 20. Kongre ve 1959'daki 21.kongreye de temsilci olarak katıldı. Daha sonra SBKP'nin düzenlediği 60'lı ve 70'li yıllardaki uluslararası birçok toplantıda TKP'yi temsil etti (Akbulut, 2020, s.141-144). İsmail Bilen, Soğuk Savaş'ın zirve yıllarında Moskova, Budapeşte, Varşova ve Sofya gibi şehirlerde bulundu ve parti içi örgütlenme faaliyetlerinde önemli rol oynadı. Bilen'in yurtdışındaki en önemli faaliyeti ise 1958'de Bizim Radyo'nun kuruluşunda yer almasıydı.

2.4.2. Zeki Baştımar

1956-1973 yılları arasında TKP genel sekreterliği yapan ve daha çok Yakup Demir adıyla tanınan Zeki Baştımar, İngilizce, Fransızca ve Rusça'yı anadili gibi konuşabiliyordu. Bizim Radyo yayınlarının yapılmasında önemli rol oynayan Baştımar'ın genel sekreterliği döneminde, 1960'larda Yurdun Sesi ve Yeni Çağ dergileri çıkarıldı. Yine onun sekreterliği döneminde 1967'de TKP'nin Sesi Radyosu yayın hayatına başladı. Zeki Baştımar 1974 yılında hayata gözlerini yumdu.

1905'te Trabzon'da dünyaya gelen Baştımar, ailesiyle 1915'te Samsun'a, 1917'de İstanbul'a taşındıktan sonra 1922'de Trabzon'a dönüp Öğretmen Okulu'nu bitirdi. 1924'te Haydar Rıfat'ın "Sosyalizm" adlı kitabı eline geçti ve ilk kez sosyalist fikirlerle tanıştı. 1926'da TKP'ye girdi ve Trabzon örgütü tarafından öğrenimi için Batum'a gönderildi. 1926-1929 yılları arasında "Aydın" ismiyle KUTV'da öğrenim gördü ve 1927'de Leninci Komünist Gençler Birliği Komsomol'a üye oldu. Ardından 1929'da Bolşevik Parti üyesi oldu ve aynı yıl içerisinde İstanbul'a dönüp TKP içindeki

muhalefet hareketi içine girdi. 1930'da sahte kimlik nedeniyle tutuklandı. 1932'de muhalif gruptan ayrıldı ve İstanbul İl Komitesi'nde çalıştı. Aynı sene TKP merkez komite üyesi oldu. 1932'de tekrar tutuklandı. Ertesi sene serbest bırakıldıktan sonra 1934'te Moskova'ya gitti. Bu yıllarda Aydın ve Petrov takma adlarını kullandı. İkinci defa KUTV'a gönderilip öğrenim gördü ve öğretmenlik yaptı. 1935'te toplanan Komintern 7.Dünya Kongresi'nde TKP'yi temsil etti. 1937'de Türkiye'ye döndü. Ankara'ya yerleşip Başvekalet Murakebe Heyeti Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı ve Rusçadan kitap çevirileri yaptı. Çeviri görevi verilen diğer isim Nazım Hikmet ile Rusça çeviriler konusunda mektuplaştı. 1947'de TKP merkez komite teşkilatı sekreterliği görevini ifa etti ve Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyasını örgütleyenler arasında yer aldı. 1951'de tutuklandı ve yedi buçuk yıl boyunca İstanbul, Adana, Dalaman ve Ankara Cezaevlerinde yattıktan sonra 1959'da tahliye olup İstanbul'a gitti. 1961'de yurtdışına çıkıp önce Sofya'ya sonra Moskova'ya geçti. 1962'de Leipzig'e geçip TKP Dış Bürosu'nun oluşturulmasında ve Bizim Radyo yayınlarında önemli rol oynadı (Akbulut, 2018, s.9-12).

2.4.3. Nazım Hikmet

Şair, oyun yazarı ve edebi kişiliğiyle 20.yüzyılın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Nazım Hikmet ayrıca siyasi kimliğiyle de ön plandaydı. Bizim Radyo'nun kuruluşunda ve yayın hayatında kilit rol oynayan Hikmet 1962'de TKP dış büro üyeliğine seçildi ve 1963'teki ölümüne kadar radyo yayınlarına bir TKP üyesi olarak katkıda bulundu.

Nazım Hikmet, 15 Ocak 1902'de Selanik'te, Leh soyuna dayanan köklü bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İlkokula 1907'de Fransızca eğitim veren okulda başladıktan sonra Göztepe Numune Mektebi'ne geçti. Daha sonra Mekteb-i Sultani'de öğrenciliğini sürdürürken Nişantaşı Sultanisi'ne verildi. Burada üçüncü sınıftayken 1917'de Heybeliada Bahriye Mektebi'ne girdi (Oral, 2019, s.37-40). Hikmet'in güverte subayı olup eğitimini sonlandırdığı 1917 yılında Rusya'da Bolşevik Devrimi meydana geldi. İstanbul'un 1918'de işgal altında olması ve anne babasının aldığı ayrılık kararı onu etkiledi. Şiirleriyle de bu yıllarda parlayan Hikmet, dönemin önemli şairleriyle de yakınlık kurup çevre edindi. Bu şartlar altında, Anadolu'ya geçip yeni başlayan milli mücadeleye katılmak için yola çıktı (Akgül, 2002, s.31-38).

Nazım Hikmet ve üç arkadaşı Zonguldak üzerinden İnebolu'ya geçtiler ve burada başlarında Sadık Ahi'nin bulunduğu ve kendilerine “Spartakist” adını verdikleri sosyalizmi benimsemiş gençlerle karşılaşan Hikmet, sosyalizm fikirleriyle böylece karşılaştı. Osmanlı tarafından Almanya'ya tahsile gönderilen ve orada sosyalizmle tanışan Spartakistler daha sonra Türkiye'ye dönüp sol hareketlere katıldılar. Sadık Ahi ve 17 arkadaşı da o sırada İnebolu'ya gelmişlerdi (Özden, 2018, s.280-282).

Hikmet 1921'in Ocak ayında İnebolu'dan Ankara'ya yola çıktı. Kastamonu ve Çankırı üzerinden Ankara'ya varıp Mustafa Kemal ile kısa bir görüşme fırsatı yakaladı. Bu sırada Spartakistler Hikmet'e, Suphi ve arkadaşlarının ölüm haberini verdi. Bu olay Hikmet üzerinde derin etkiler bıraktı ve daha sonraki bazı şiirlerinde bu olaya yer verdi. Nazım Hikmet'in Ankara'dan sonraki durağıysa Türkçe öğretmenliği yapmak üzere Bolu şehri oldu (Oral, 2018, s.53-56).

Bolu'da kendisi için “tatmin edici olmayan” öğretmenliği sırasında karşılaştığı Ağır Ceza Reisi Ziya Hilmi'nin Ekim Devrimi ve sosyalizm hakkında ona verdiği bilgiler Hikmet'i Anadolu'dan Rusya'ya geçme konusunda ikna edici oldu. Nazım Hikmet daha bir yıl geçmeden Rusya'ya gitti (Akbulut, 2002, s.17). Nazım Hikmet'in Rusya'ya gitmesindeki tek neden sadece Spartakistler ve Ziya Hilmi'nin anlattıkları değil, ayrıca Ekim Devrimi sonrası Rusya'da oluşan siyasi hava ve Moskova Büyükelçisinin, dayısı Ali Fuat Cebesoy olmasıydı. Bir diğer olası olaysa çocukluk aşkı olan Nüzhet'ten Tiflis'te olduğuna dair bir telgraf aldığı ve Rusya'yı bu nedenle tercih ettiğidir (Akgül, 2002, s.60-62).

Hikmet, 1921'de Batum'a gelerek *Kızıl Sendika* gazetesi ve *Yeni Dünya* gibi gazetelerde görev aldı. TKP'nin Batum örgütünde yer alan Hikmet'in TKP'ye girişi Komintern belgelerinde 1921 olarak geçmektedir. (Akbulut, 2012, s.30-31). Buna karşın Nazım Hikmet, TKP'ye 1923 yılında üye olduğunu, 1958 yılında Paris'te yapılan söyleşi sırasında dile getirecektir (Coşkun, 1995, s.22). Bu ifadeye göre Hikmet, TKP'ye KUTV'da öğrenim görürken katılmıştır.

1922-1924 yılları arasında KUTV'da öğrenim gören Hikmet burada Marksizm'i tam manasıyla öğrendi. İsmail Bilen başta olmak üzere birçok partili arkadaşıyla birlikte öğrenim gören Hikmet, Moskova'da Rus edebi çevrelerle tanışma fırsatı yakaladı. Bu sırada Türkiye'ye gönderdiği şiirleri ve bazı yazıları *Aydınlık*'ta yayınlandı (Akgül, 2002, s.77-78).

Hikmet 1924 yılının sonlarında Türkiye'ye döndü ve *Aydınlık* dergisi ve *Orak-Çekiç* gazetesinde görev yaptı. 1925'te TKP'nin Akaretler'de yapılan kongresine katıldıktan sonra tekrar yurtdışına çıktı ve Moskova'ya gidip edebi kimliğiyle iyice tanınır hale geldi. TKP'nin 1926 Viyana Konferansı'na yurtdışından katıldı. Türkiye'deki 1927 tevkifatı sonrası ülkesine gelmeye çalışırken 1928'de İsmail Bilen ile birlikte yakalanıp hapse atıldı. 1929'da TKP muhalif hareketi içinde yer alan Nazım Hikmet, 1933'te komünizme tahrikten dolayı yakalanıp 4 yıllık hapis cezasına çarptırıldı. Afla hapisten çıkan Hikmet bu tarihten sonra da birçok kez tutuklanıp yargılandı. 1950'nin ikinci yarısında cezaevinden çıktı ve 1951'den ölümüne kadar yurtdışında yaşadı (Akbulut, 2012, s.27-28). 1950 yılında Nazım hapisteyken TKP'nin başını çektiği "Nazım'a Özgürlük" kampanyası etkili oldu ve Nazım Hikmet'in yurtdışına gitmesi için TKP çevreleri yoğun çaba sarfetti (Coşkun, 1995, s.214).

Nazım 1938 yılında isyana kışkırtma suçundan 28 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1949 yılında Nazım'ın hapisshanededen çıkarılması için uluslararası bir kampanya başlatıldı. Louis Aragon, Pablo Picasso ve Paul Eluard gibi ünlülerin de desteklediği kampanya sonucunda başkanlığını Tristan Tzara'nın yaptığı bir komite oluşturuldu. SSCB Dışişleri Bakanlığı Yakın ve Orta Doğu ülkeleri bölüm başkanı Ivan Bakulin de Nazım'ın serbest bırakılması için girişimlerde bulundu. Tüm girişimler sonucu 15 Temmuz 1950'de serbest bırakılan Hikmet, ülkede kendisine karşı olanların tehditleri ve askere çağırılması nedeniyle çareyi yurtdışına kaçmakta buldu ve Sovyetlerin de yardımıyla 1951'de Romanya'ya gitti. Bükreş'te yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Amerikan emperyalizminin kolonisi durumuna geldiği, Anadolu'nun tamamının Amerikan askeri üsleriyle dolduğunu, Türkiye'yi ölüm fabrikası haline getiren bir kısım sömürücü, toprak ağası, banker ve iş adamlarının ülkeyi Amerikan emperyalistlerine sattığını ve masum Türk gençlerini Amerikan tüfekleri, üniformalarıyla donatarak Kore'ye savaşmaya gönderdiklerini söyledi. Yine Nazım, Türkiye'den kaçma nedeni olarak parti ilişkilerini organize etmek ve Uluslararası Barış Komitesi'nde aktif olarak çalışmak istemesini gösterdi. Daha sonra Moskova'ya geçen Nazım, İsmail Bilen ile birlikte Moskova'dan yapılan Türkçe yayınların iyileştirilmesi ve yeni bir bağımsız radyo istasyonu kurulmasını SBKP'den talep etseler de bu istekleri reddedildi (Lisenkov, 2016, s.75-87).

1950'lerde Nazım Hikmet, birçok komünist ülkede bulundu ve çeşitli etkinliklerde yer aldı. 1950'li yıllarda sırasıyla Bükreş, Moskova, Berlin, Sofya, Viyana, Prag, Pekin,

Budapeşte, Helsinki, Bakü ve Varna'da bulundu. Ağustos 1951'de Berlin Dünya Gençlik Festivali'ne katıldı ve Kasım 1951'de Prag'da Uluslararası Barış Ödülü'nü aldı. Haziran 1952'de Dünya Barış Konseyi'nin (DBK) Asya toplantısı için Pekin'e gitti. Ekim 1952'de Viyana'da DBK'nin açılış konuşmasını yaptı. Daha sonra TKP yurtdışı sorumlusu İsmail Bilen ile beraber radyo propaganda faaliyetleri için çalıştı. Moskova, Budapeşte ve Varşova'daki Türkçe servislerine katkılar yaptı ve 1958'de Leipzig'de kurulan Bizim Radyo'nun kurucuları arasında yer aldı (Akbulut, 2012, s.44).

Nazım Hikmet'in radyo faaliyetleriyle ilgili ilk durağı Moskova Radyosu oldu. Nitekim onun 1951'de Türk vatandaşlığından çıkarılması konusunda Türkiye'nin aldığı kararda; Moskova'ya gidip, radyo yayınlarında komünizmi yayıcı geniş bir propaganda yapması ve Sovyet hükümetine hizmet etmesi gibi nedenler bulunmaktaydı (Şardan, 2019, s.208). İkinci durağı 1951'de yayınlarına başlayan Budapeşte Radyosu'nun Türkçe servisiydi. Buraya 1952'de gelen Hikmet, radyoda birtakım düzenlemelere imza attı ve Fransızca ve İngilizce haberlerin Türkçe'ye çevrilmesine yardım etti. Budapeşte Türkçe servisinde görev yapan ve daha sonra Bizim Radyo'da da görev yapacak olan Gün Benderli, ondan gazetecilik konusunda çok bilgi edindiğini söylemektedir (Benderli, 2020, s.74-75). Ayrıca Budapeşte Radyosu'nda Nazım Hikmet'in gurbet ve aşk şiirleri ile Türk edebiyatçıları hakkında konuşmaları da yayınlandı, fakat siyasi şiirlerine Macar hükümeti izin vermiyordu. Bunun nedeni Macaristan'ın Türkiye ile ticaret yapma ve dost ilişkiler tesis etme isteğiydi. Bu yüzden Demokrat Parti hükümetini eleştiren yayınlara izin verilmedi (Sertel, 2008, s.118). Diğer yandan Nazım, radyoda İsmail Bilen'in yazdığı ve yakın zamanda basılacak kitabından övgüyle bahsetti ve kitaptan bazı bölümler okudu. Yine Budapeşte Radyosu'nda, Türkiye'nin Amerikan kolonisi haline geldiğini, bunun da Demokrat Parti'nin politikalarından kaynaklandığını ifade eden programlar yapan Nazım, Budapeşte Radyosu'nu Türk halkının dostunun sesi olarak nitelendiriyor ve halkın kendisini dinlediğini söylüyordu (Göksu&Timms, 2011, s.369-370). Nazım Hikmet'in Budapeşte Radyosu'nda siyasi yayınları olduğu, fakat bu yayınların radyonun genel neşriyatıyla karşılaştırıldığında yoğun olmadığı söylenebilir.

Hikmet'in üçüncü durağı Türkçe servisinin açılmasının onun öncülüğünce gerçekleştiği Varşova Radyosu idi. 1955'te Varşova Radyosu'nda çalışacak Hayk Açıkgöz ve eşi Anjel Açıkgöz'ün Varşova'ya gidişleri de onun sayesinde mümkün

oldu. Nazım Hikmet'in Varşova'dan bir sonraki durağı ise 1958'de Leipzig'de kurulan Bizim Radyo oldu (Güneş, 2017, s.32-33). Becker (2010), serbest bırakılan Nazım Hikmet'in 1940'ların sonunda hapisten kaçtığını ve sonrasında Bizim Radyo'nun müdürü olduğunu söylese de Nazım Hikmet hiçbir zaman Bizim Radyo'nun müdürlüğünü yapmamıştır.

2.4.4. Sertel Ailesi

Gazeteci Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve kızları Yıldız Sertel, Türk sol basınının önemli figürlerinden olmakla birlikte II. Dünya Savaşı'nın ardından yurtdışına çıktıktan sonra TKP ile hareket edip önce Budapeşte Radyosu, daha sonra Bizim Radyo'nun yayın faaliyetlerinde önemli rol üstlenmeleriyle öne çıkmaktadır.

Asıl adı Zikri olan 1890 Selanik Usturumca köyü doğumlu Zekeriya Sertel ilkokulu Selanik'te rüştiyede tamamladıktan sonra halasının yanına Edirne'ye gönderildi ve Edirne İdadisi'nde bir yıl okudu. Daha sonra tekrar Selanik'e dönüp Selanik İdadisi'nde ortaöğrenimini bitirdi. 1909'da Selanik'te İttihat ve Terakki'nin fikirlerini yaymak için kurduğu ve başında Yunus Nadi'nin olduğu "Rumeli" adlı günlük gazetede çalışmaya başladı. Aynı zamanda Selanik'te yeni açılan Hukuk fakültesine de devam eden Sertel, o sıralarda Ziya Gökalp ile tanıştı ve onun çıkardığı *Genç Kalemler* dergisinden ilham alarak 1911'de "Yeni Felsefe" adlı dergiyi çıkardı. Yine aynı dönem dil öğrenmek için Selanik'teki Fransız okuluna girdi ve bir İtalyan bilgininden felsefe ve sosyoloji dersleri aldı. 1912'de Balkan Harbi başlayıp Selanik işgal edilince İstanbul'a gitti. Yunus Nadi'nin yardımıyla İstanbul'da, Velit Ebuzziya'nın sahibi olduğu *Tasfir-i Efkar* gazetesinde çalışmaya başladı. Ertesi yıl Maarif Nezareti'nin öğrenimlerini tamamlamak için Paris'e gönderdiği gençler arasında yer aldı. Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde modern sosyolojinin kurucusu kabul edilen Emile Durkheim'den dersler aldı. Paris'teki öğrenim hayatı süresince sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmasıyla Sertel'in entelektüel kimliği gelişti. I.Dünya Savaşı patlak verince İstanbul'a dönmek zorunda kaldı (Sertel, 2001b, s.12-56). Sertel İstanbul'a dönünce *Tasfir-i Efkar*'ın yansıra *Yeni Gün* gazetesinde çalıştı. 1914'te Nebizade Hamdi ile beraber "Yeni Ses" adlı günlük gazeteyi çıkardı. 1915 yılında ise Sabiha Nazmi ile evlendi (Öztekin, 2016, s.92).

Evlenmeden önceki soyadı Nazmi olan Sabiha Sertel 1895'te Selanik'te doğdu. Ataerkil bir ailede yetişen Sertel, orta ve lise öğrenimini Selanik'te Terakki

Mektebi'nde tamamladı. 1911'de arkadaşlarıyla bir okuma grubu olarak Tefeyyüz Cemiyeti'ni kurdu (Biçer, 2010, s.23). Balkan Harbi'nin başlamasıyla birlikte Sertel, 1912'de İstanbul Nişantaşı'na akrabalarının yanına yerleşti. Bu yıllarda yazılarını çok beğendiği Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Yeni Felsefe* dergisine Osmanlı toplumunda kadının durumunu eleştiren yazılar gönderdi. Zekeriya Sertel de Sabiha Sertel'in yazılarını beğenerek okuyordu. Zekeriya Sertel 1914'te Paris'ten İstanbul'a dönünce tanıştılar ve 1915'te evlendiler (Türkoğlu, 2019, s.28-30). Nikah şahitleri dönemin başbakanı Talat Paşa ve daha sonra dışişleri bakanlığı yapacak Tevfik Rüşü Aras'tır (Yaraman, 2010, s.8).

1918'de Zekeriya Sertel, Sedat Simavi ile *Diken* adlı mizah dergisi çıkardıktan sonra Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nde çalışmak üzere Ankara'ya gitti. İki yıl burada görev yaptıktan sonra 1919'da milli mücadeleye destek amacıyla birçok şair ve yazarın bulunduğu, amacı emperyalizme karşı savaşmak olan "Büyük Mecmua" adlı dergiyi çıkarttı. Mayıs 1919'da Sabiha Sertel ile birlikte, Türkiye'ye gelen Amerikalı zengin ve ayrıca Osmanlı topraklarında manda yönetimlerinin belirlenmesi amacıyla kurulan komisyonun başkanı Charles Richard Crane'in Halide Edip'ten ricası üzerine yüksek öğrenim için Amerika'ya giden öğrencilerin arasında yer aldı (Öztekin, 2017, s.94-95). Sabiha Sertel ise Halide Edip ile *Büyük Mecmua* dergisinde tanıştı ve onunla bazı mitinglere katılarak milli mücadeleye destek verdi. Ayrıca 1919'da Zekeriya Sertel'in tutuklanması üzerine dergiyi bir süre kendisi idare etti (Sertel, 2001a, s.94-99).

Zekeriya Sertel Amerika'da Columbia Üniversitesi'nin dünyada ilk kez kurulan gazetecilik okuluna girmek için önce İngilizce öğrendi. *New York Times*'ta Atatürk hakkında yanlışlarla dolu bir yazıyı görünce gazeteyle iletişime geçti ve *New York Times*'ta ilk yazısı böylece yayınlandı. Daha sonra Türkiye'deki milli mücadele hakkında bir dizi yazı yazmaya devam etti ve 1920'de gazetecilik okuluna girdi. Aynı dönemde Amerika'da bulunan Türkleri örgütleme faaliyetine girişti. Örgüt, Ankara'dan da destek gördü ve milli mücadelede yetim kalan çocuklara maddi yardım yaptı. Amerika yılları Zekeriya Sertel'in fikri gelişmesindeki en önemli katkıyı yaptı. O yıllar ayrıca Rusya'da devrim rüzgarının estiği yıllardı. Kendi ifadesiyle Türkiye'den ayrıldığı zaman emperyalizm düşmanı bir milliyetçiyken, 1923'te ülkeye döndüğünde artık bir devrimciydi (Sertel, 2001b, s.85-97).

Sabiha Sertel ise Amerika'da önce dil öğrenmek için Bernard Kolej'de lise öğrenimini tamamladı. Ardından Columbia Üniversitesi sosyoloji bölümünde öğrenim görmeye

başladı. Burada ünlü sosyologlar Franklin Giddings ve William Ogburn'dan dersler aldı. Hocalarının önerileriyle okuduğu Engels ve Marks'ın fikirleriyle tanıştı. Ayrıca Babel'in "Kadın ve Sosyalizm" kitabından oldukça etkilendi. Sosyoloji öğrenimi görürken bir yandan da pratik sosyoloji öğrenmek için New York'taki Sosyal İş Mektebi'ne gidiyordu. Burada Amerikan Komünist Partisi başkanı William Foster'ın konferanslarını takip ediyordu. Zekeriya Sertel ile birlikte Türk Teavün Cemiyeti'ni kurdu ve başkanlığını yaptı. *Birlik* adında haftalık bir gazete çıkardı. Amerika'daki Türkleri örgütleme çalışmalarından sonra sosyalizm fikirlerini benimsemiş olarak 1923'ün Temmuz ayında Zekeriya Sertel ile beraber İstanbul'a döndü (Sertel, 1966, s.39-66).

Sertellerin İstanbul'a döndükten sonra en önemli faaliyeti 1 Şubat 1924'te *Resimli Ay* adlı aylık dergiyi çıkarmaları oldu. "Hürriyet ve Demokrasi" sloganıyla yayına başlayan dergi Türkiye'de yayıncılık tarihi açısından, teknik ve içerik bakımından bir milattı. Yazıları Serteller kendileri yazıyor, nadir olarak dışarıdan yazı kabul ediyorlardı (Sertel, 2001b, s.119-120). Saltanatın kaldırılması ardından kurulan ve tirajı oldukça yüksek olan popüler kültür ve magazin dergisinde Cumhuriyet yanlısı bir çizgi benimsendi. 1928'den sonra ise dergi daha çok edebiyat alanında öne çıktı ve siyasette muhalif kesimin çizgisine kaydı (Türkoğlu, 2019, s.36).

Sertellerin Nazım Hikmet ile tanışması *Resimli Ay* dergisi sayesinde gerçekleşti. Nazım, yakın dostu gazeteci-yazar Vala Nureddin tarafından Zekeriya Sertel ile tanıştırdıktan sonra dergide çalışmaya başladı. Zekeriya Sertel'e göre *Resimli Ay* dönemi Nazım Hikmet'in en yaratıcı ve en savaştıcı olduğu dönemdir (Sertel, 2001b, s.139-144). *Resimli Ay*'da Nazım Hikmet'in birçok şiiri yayınlandı, fakat Hikmet'in dergide başlattığı en önemli olay "Putları Kırıyoruz" kampanyası altında dönemin Ahmet Haşim ve Tevfik Fikret gibi önemli edebiyatçılarına ve Türk Ocağı başkanı Hamdullah Suphi'ye yapılan ideolojik eleştiri yazılarıydı. Bu yazılarda "sanat sanat içindir" tezini yerip milliyetçi geçindiğini düşünen şairleri eleştirdi (Sertel, 2008, s.7-11).

Resimli Ay'ın 1925 ve 1930 yılları arasındaki döneminde Serteller birtakım tutuklamalara uğradı. Zekeriya Sertel, Gülhane Parkı'nda tevkife uğrayıp Ankara'da mahkemeye çıkarıldı. 1925'te yazdığı yazılardan dolayı askeri isyana teşvik suçundan Sinop hapisanesine gönderildi. 1925'te af çıkınca serbest kalıp İstanbul'a döndü (Sertel, 2001b, s.124-137). Sabiha Sertel ise *Resimli Ay*'dan önce çalıştığı *Cumhuriyet*

gazetesindeki bir yazı nedeniyle “rejimi tenkit ve sınıflar arasına nifak” suçuyla 1924’te; “Savulun Geliyorum” makalesi nedeniyle de 1930’da yargılandı (Yaraman, 2010, s.18-19). Sabiha Sertel bu dönemde bazı sosyalist eserleri Türkçeye çevirdi. Bunların arasında Karl Kautsky’nin “Sınıf Kavgası”, Vladimir Adoratski’nin “Diyalektik Materyalizm” ve Lenin’in “Harp ve Sosyalizm” eserleri bulunuyordu (Sertel, 1966, s.183-185).

1931’de Resimli Ay’ın baskılar sonucu kapanmasından sonra Serteller’in en önemli basın faaliyeti, İş Bankası’nın satışa çıkarttığı *Tan* gazetesini satın alıp yönetmeye başlamasıdır. Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman ve Halil Lütfü Dördüncü’nün ortaklığında kurulan gazetede 1938’de Ahmet Emin Yalman’ın ayrılışı sonrası tüm yetki Sertellere geçti. Tan’da tek parti yönetimini, antidemokratik uygulamaları, faşizmi, Nazizm’i ve emperyalizmi eleştiren sert yazılar kaleme alındı. Sovyet yanlısı bir çizgi benimseyen *Tan* gazetesinin yazar kadrosunda Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Aziz Nesin gibi isimler bulunuyordu (Öztekin, 2017, s.104-105, 143). Dönemin *Cumhuriyet* gazetesinden sonra en tirajlı gazete olan Tan, temel olarak Atatürk milliyetçiliğini, barışı ve demokrasiyi savunuyordu. Yıldız Sertel, Tan’ı bir proleter gazeteden ziyade popüler bir gazete olarak nitelendirmektedir (Sertel, 2008, s.46-47). Sertellerin yönetimindeki *Tan* gazetesi Sovyetler hakkında her zaman olumlu bir çizgi takip etti ve Türkiye’nin Sovyetlerle ittifak yapması gerektiğini vurgulayan yayınlara imza attı. Sovyetlerin emperyalist bir ülke olmadığı, Avrupa’ya hakim olmak gibi bir düşüncesi bulunmadığı, Türk kamuoyunun Sovyetler hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını söylüyordu. Hatta Sovyetlerin 1945’te Türkiye’den Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu’da toprak talep etmesi karşısında, böyle talepler yokmuş gibi Sovyetleri savunmaya devam etmesi karşısında Türk basını tarafından *Tan* gazetesi ve yazarları komünistlikle suçlandı (Öztekin, 2017, s.237-241).

Tan gazetesinin II. Dünya Savaşı boyunca yaptığı Sovyet yanlısı yayınlar ülkedeki birçok kesimin tepkisini çekti. Ayrıca Serteller’in CHP içindeki muhalif hareketi destekleyen “Görüşler” adında bir dergi çıkarması ve bu derginin komünizm propagandasıyla suçlanması tepkilerin artmasına neden oldu. 4 Aralık 1945’te gazetenin Babıali’deki merkezi yağmalanıp yıkıldı. *Tan* gazetesi ile *Görüşler* dergisi kapatıldı ve Zekeriya ile Sabiha Sertel tutuklandı, ancak bir süre sonra serbest bırakıldılar. Tan’ın kapatılması sonrası Zekeriya Sertel, 1946’da İnsan Hakları Cemiyeti’ni kurdu da kurucuları komünistlikle suçlandı ve cemiyet kapatıldı. O

dönemde tüm sol kesime karşı bir komünist damgası vurulmakta ve tutuklamalar yapılmaktaydı. Tüm bu gelişmeler karşısında Serteller çareyi yurtdışına çıkmakta buldu. 1950’de Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve kızları Yıldız Sertel önce Paris’e, oradan da Roma’ya gitti (Öztekin, 2017, s.105-107).

Yıldız Sertel, anne ve babası Amerika’da öğrenim gördükleri sırada 1923’te doğdu. İlkokula Şişli’de başladı, Kadıköy’de bitirdi. Liseye Şişli Terakki’de başladı, 1943’te Arnavutköy Amerikan Kız Koleji’nde bitirdi. İstanbul Üniversitesi’nde İktisat tahsiline başlasa da daha sonra Kahire üzerinden İngiltere’ye gitti. Londra İktisat Okulu’nda sosyoloji okudu. Tan olayları sırasında İngiltere’de öğrenciydi. İngiltere sonrası 1946’da Amerika’ya gitti. Kalvenizm ve Luther hakkındaki doktora tezini yazdı ve 1948’de ABD’den ayrılarak Türkiye’ye döndü. Türkiye’de anne ve babasının da bulunduğu kesime yapılan baskılara bizzat tanık oldu. Anadolu’nun köylerine gidip sosyolojik araştırmalar yaptıktan sonra tekrar İstanbul’a döndü. 1950’de ailesiyle birlikte yurtdışına çıktı (Sertel, 2018, s.15-146).

Sertellerin ne zaman TKP ile ilişki kurduğu ve TKP üyesi oldukları hakkında net bir tarih yoktur. Fakat, 1950 yılında Paris’e geldiklerinde onlara TKP taraftarlarından Barkev Şamikyan’ın yardım etmesi ve bir eve taşınmalarını sağlaması onların yurtdışına çıkmadan önce ya da çıkarken TKP ile iletişimde olduklarını göstermektedir. Ayrıca 1951’de Paris’teki TKP’lilerin bir araya geldiği İleri Jön Türkler Birliği’ndeki gençlerden Fahri Petek’in ifadesine göre Sabiha Sertel, Paris’teki TKP’li gençleri örgütlemek için Paris’e gönderilmişti. Yine aynı ekipteki Taci Karan da o dönem Sabiha ve Yıldız Sertel ile çalıştıklarını ve onların TKP’nin aktif üyesi olduklarını belirtmektedir (Güzel, 2010, s.156-160). O dönemde Sofya Radyosu’nun Türkçe servisinde çalışmış eski TKP’li Osman Rauf Alper, 1950’lerde Yıldız Sertel ve Sabiha Sertel’in TKP üyesi olmadan sosyalist ülkelere gidemeyeceğini ve oradaki etkinliklere katılamayacağını belirtip onların TKP’ye üye olduklarını vurgulamaktadır (Alper, 1999, s.183-187). Gün Benderli ise partiye üye olma aşamasına dair belge veya kayıt olmadığını, daha çok sözle üye olduğunu söylemektedir (Yaraman, 2010, s.170).

Zekeriya Sertel ise eşi ve kızının aksine hiçbir zaman TKP üyesi olmamıştır. Onun hakkında yazanlar, Zekeriya Sertel’in komünizme karşı olduğunu, TKP’yi sık sık eleştirdiğini ve gerçek bir sosyal demokrat olduğunu belirtmektedirler (Yaraman, 2010, s.173; Güneş, 2017, s.117). Zekeriya Sertel de TKP üyesi olmadığını

açıklamaktan hiçbir vakit imtina etmemiştir (Alper, 1999, s.199; Güzel, 2010, s.159; Fuat, 2000, s.613). Hatta Türkiye’de bulunurken TKP’nin halktan kopuk, kitabi ve dogmatik olduğunu düşünmekteydi (Sertel, 2018, s.167). Şen’in ifadesine göre Zekeriya Sertel, komünistleri “et kafalı” olarak görmekte ve Türkiye’de demokrasinin egemen olmasında TKP’nin ilerici burjuva güçlerle ortaklık yapmasını savunmaktaydı (Akbulut&Tosun, 2019, s.92). Nitekim TKP’nin 1962’de Leipzig’de yapılan dış büro toplantısına katılan kişiler arasında Sabiha Sertel ve Yıldız Sertel bulunmasına rağmen Zekeriya Sertel yoktur (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.9).

Bizim Radyo’da Demokrat Parti’yi ve politikalarını eleştirenlerin başında gelen Serteller DP’nin kuruluş aşamasında partinin kurucularıyla fikir teatisinde bulunmuşlardı. Fakat Menderes Sertellerin komünist olmalarından dolayı onlarla yollarını ayırmaya karar vermişti (Şimşek, 2021, s.80-81).

Sertellerin radyo propagandası faaliyetleri ise 1952’de Budapeşte’ye gitmeleriyle başladı. İsmail Bilen’den talimat alan Nazım Hikmet’in isteği üzerine Ağustos ayında Budapeşte’ye gelen Serteller, Budapeşte Radyosu’nun Türkçe servisinde çalışmaya başladılar. Daha sonra İsmail Bilen’in gelmesiyle Budapeşte örgütü tekrar oluşturuldu ve başına Sabiha Sertel getirildi (Yaraman, 2010, s.172-173). 1956’ya kadar Budapeşte Radyosu’nda çalışan Serteller daha sonra Macar krizi sonrası 1956’da Prag’a geçti. 1958 yılına gelindiğinde Nazım Hikmet’in onlara, Doğu Almanya’da yeni bir radyo kurulacağını söylemesi üzerine ilk olarak Yıldız Sertel ve Prag’da evlendiği TKP’li Mehmet Abuzer Leipzig’e gitti. Arkalarından Zekeriya ve Sabiha Sertel de onlara katıldı.

2.4.5. Hayk Açıkgöz-Anjel Açıkgöz

Hayk Açıkgöz ve eşi Anjel Açıkgöz 1949 yılında Türkiye’den ayrılıp önce Lübnan’a, daha sonra TKP’nin aracılığıyla Varşova, Budapeşte ve en son 1958’de Leipzig’e radyo faaliyetlerinde yer almak için gittiler. Bu radyolarda genellikle Hayk redaktörlük, Anjel Açıkgöz ise sekreterlik yaptı.

Hayk Açıkgöz’ün kendi ifadelerine göre, Ermeni tehciri sonrası ailesinin Amasya’dan Havza’ya döndükleri sırada 1918 yılında doğdu. Ailesi önce Sivas, ardından Samsun’a yerleşti. Samsun’da lise eğitimini fen bölümü üzerine bitirdi. Ardından İstanbul’a gidip İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne kaydolup Feriköy’de hayatını sürdürdü. Ermeni olduğu için Sağlık Bakanlığı’nın yurtlarına alınmadığını belirten Hayk bu süre

içerisinde iş arasa da bulamadı. Marksizmle ilgili kitaplar okumaya başlayan Hayk, Samsun'dan ilkokul arkadaşı olan Vedat Türkali ve eşinin yaşadığı eve taşındı. Bu dönemde TKP ile temasa geçmek istese de ülke içinde gizli faaliyet yürüten partiye ulaşamadı. Daha sonra İhmalyan kardeşlerle bir grup oluşturup TKP ile iletişime geçti. 1938'de eşi Anjel Açıkgöz ile tanıştı. 1944 yılında ilk defa polis baskınına uğrayıp tutuklandı. Ertesi yıl serbest kalıp Büyükada'ya gitti ve İhmalyanların evinde kaldı. 1946 yılında Anjel Açıkgöz ile evlendi. Aynı yıl, kurulmasından hemen sonra yasaklanmış bir komünist örgüt olan Türkiye Sosyalist Emekçi Partisi üyesi olması nedeniyle tutuklanıp Sultanahmet ve Harbiye hapishanelerinde yattı. Serbest kaldıktan sonra askere alınması gündeme gelince Hayk hem Ermeni hem de komünist olmasının askerde sıkıntı yaşatacağını düşündü ve 1949'da Türkiye'den Lübnan'a kaçtı (Güneş, 2017, s.21-25).

1955'e kadar Lübnan'da bir sanatoryumda çalışan Açıkgözler, daha sonra Aram Pehlivanyan'ın İsmail Bilen ile temasa geçmesi üzerine 1955'te Lübnan'dan ayrıldılar ve Budapeşte'ye geçtiler. Budapeşte'de Serteller, İsmail Bilen ve Nazım Hikmet ile tanıştılar. Hayk, "Basri"; Anjel ise "Merih" takma adlarını burada aldı. Budapeşte'de birkaç gün kaldıktan sonra İsmail Bilen onlara, Varşova Radyosu'nun Türkçe servisinde çalışmak üzere Varşova'ya gideceklerini söyledi. Açıkgözler Varşova'ya vardıklarında Polonyalı komünistler tarafından paraları peşin olarak ödendikten sonra görevlerine başladılar. Bu sürede Türkçe gazeteleri okuyup ülkedeki siyasi durumdan haberdar olmaya çalışıyorlardı. Çalışmaya başladıkları Varşova Radyosu Türkçe servisinin yayınları yarım saatlikti ve akşam kısa dalgadan veriliyordu. Hayk Açıkgöz, radyoda yazı yazma hakları olmaması ve sadece tercüme konusundan sorumlu olması sebebiyle şikâyet ediyor, bir nevi Polonya Komünist Partisi'ne hizmet ettiklerini düşünüyor ve bu durumdan rahatsız oluyordu. Varşova Radyosu bir devlet radyosu olduğundan Türkiye'deki olayların radyoda konuşulması mümkün değildi. 1958'in ilk ayının başlarında Nazım Hikmet ve İsmail Bilen Varşova'ya geldi ve Açıkgözlere Prag'a gideceklerini söylediler. Açıkgözler Prag'a değil, Berlin'e gideceklerini yolculuk sırasında öğrendi. Böylece, 14 Ocak 1958'de Bizim Radyo'da çalışmak üzere Leipzig'e geldiler (Açıkgöz, 2015, s.281-471). Leipzig'de kendilerine Lübnan nüfus cüzdanı ve pasaportu düzenlendi. Hayk Açıkgöz, Oknadiyos Djoulfaian; Anjel Açıkgöz ise Jorjet Djoulfaian isimlerini aldı (Açıkgöz, 2015, s.480).

2.4.6. Aram Pehlivanyan

Parti içinde Ahmet Saydan, edebiyat alanında A.Şavarş adıyla tanınan Aram Pehlivanyan, 1962'deki Leipzig dış büro toplantısında TKP dış büro üyeliğine seçildi ve ölümü olan 1979 yılına kadar TKP'ye hizmet verdi.

Aram Pehlivanyan 1 Ağustos 1917'de İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Üsküdar ve Galata'daki Ermeni okullarında tamamladıktan sonra lise yıllarında şiirle ilgilenmeye başlayan Aram 1939'da "Emek" adında bir dergi çıkardı. Yine üniversite yıllarında 1945'te "Yeni Gün" adlı bir haftalık gazete çıkardı. 1950'de "Turna" adlı aylık edebiyat dergisi çıkardı. Bu dergilerde A.Şavarş adını kullanıyordu. Siyasi faaliyetlerine üniversite yıllarında başlayan Aram 1941'de tutuklandı ve 1943'te serbest kaldı (Pehlivanyan, 1999, s.7). Aram bu dönemde Vartan İhmalyan ve birkaç arkadaşıyla TKP hücreci kurdu. İhmalyan'ın önerisiyle Aram 1944'te Üsküdar-Kadıköy parti komitesi sekreterliğine getirildi. 1946'da siyasi faaliyetleri nedeniyle tutuklandı ve 1949'a kadar hapiste yattı (İhmalyan, 1989, s.65,86,99). 1949 yılında askerliği Erzurum'a çıkan Aram ülkeyi 1950'nin Mayıs ayında terkedip Suriye'ye kaçtı. Halep'te bisküvi imalathanesi kurarak hayatını devam ettiren Aram, 1956 yılında Paris'e geçti. Bu dönemde İsmail Bilen ile tanıştı ve radyo faaliyetleri içinde yer almaya başladı. İhmalyanların ve Açıkgözlerin Budapeşte'ye gitmesi onun temaslarıyla gerçekleşti. 1958'de ise Leipzig'de kurulan Bizim Radyo'nun yayınları için Doğu Almanya'ya gitti ve 1962'de yapılan dış büro toplantısında dış büro üyeliğine seçildi (İhmalyan, 1989, s.135-136; Pehlivanyan, 1999, s.7).

2.4.7. Fahri Erdinç

Bizim Radyo'nun ilk spikeri Fahri Erdinç 1 Ocak 1917'de Akhisar'da doğdu. 1930'da Balıkesir Öğretmen Okulu'na girdi. 1936'da Afyon'da öğretmenliğe başladı. 1938'de öğretmenliği bırakıp Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro bölümünde eğitim almaya başladı. Burada yazar Sabahattin Ali ile tanıştı ve Erdinç'in edebiyat alanında eserler vermesinde ilham kaynağı oldu. 1943'te taşeron katipliği ve puvantörlük yaptı. 1946'da Ankara Devlet Radyosu'nda çalışmaya başlayan Erdinç, aynı dönemde şiir ve öykülerini yayınlattı. 1947'de yazdıklarıyla bazı çevrelerden tepki gören Erdinç birkaç ay cezaevinde kaldı. Cezaevi sırasında komünistlerle tanışıp onları ve fikirlerini tanıma fırsatı buldu. 1948'de Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'da öldürülmesi onda büyük bir etki bıraktı. Eylül 1949'da arkadaşları Ziya Yamaç ve Tuğrul Deliorman ile

birlikte Bulgaristan'a kaçtı. Bulgaristan'da politik göçmen olarak sığınma hakkı elde eden Erdinç bir süre veznedarlık yaptı. Aynı zamanda Marksist bir dernekte faaliyet gösterdi ve partinin gece okuluna devam etti. 1953-1958 yılları arasında Bulgaristan Komünist Partisi'nin yayınevinde redaktörlük yaptı. TKP ile 1957'de iletişim kuran Erdinç, 20 Mart 1958'de TKP'ye katıldı (Erdinç, 2017, s.9-10).

Fahri Erdinç'in TKP'ye alınmasında Bizim Radyo'nun yayınları için spikerliğe başlaması önemli rol oynadı. Aksansız ve düzgün Türkçeye sahip biri arandığı sırada Zekeriya Sertel'in Erdinç'i önermesi ve İsmail Bilen'in Sofya'ya gidip Erdinç'i Leipzig'e getirmesiyle beraber sesi beğenilen Fahri Erdinç böylece TKP'ye ve Bizim Radyo çalışanları arasına dahil oldu (Açıkgöz, 2015, s.486-487).

2.4.8. Gün Benderli

1929 İstanbul doğumlu Gün Benderli, ilkokul ve liseyi İstanbul'da tamamladı. 1940'ların sonlarında Necil Togay ile evlendi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Üniversite yıllarında sol çevreyle tanıştı. 1950'de Nazım Hikmet'in hapisten kurtulması için düzenlenen etkinlik ve faaliyetlere katıldı. Ülkedeki siyasi ortam nedeniyle TKP'ye üye olduktan sonra Fransa'ya gitti. Fransa'da Fransız Komünist Partisi'ne üye oldu. 1951'de Fransa'ya ikinci gidişinde İleri Jön Türkler Birliği'nin birtakım faaliyetlerinde bulundu ve birlikte yer alanlarla "Barış Yolu" adlı bir dergi çıkardı. 1951'de Berlin'de düzenlenen Dünya Gençlik Festivali'ne katıldı ve burada Nazım Hikmet ile tanıştı. Ardından Viyana'daki Dünya Barış Konseyi'ne katılan Benderli, oradan İsviçre'ye, İsviçre'den de hayatının büyük bir bölümünü geçireceği Budapeşte'ye geçti (Benderli, 2003, s.15-205).

10 Eylül 1952'de Budapeşte Radyosu'nun Türkçe servisinde çalışmak üzere eşi Necil Togay ile Macaristan'a gelen Benderli, ilk iş olarak Macarca öğrendi ve Budapeşte Radyosu'nda spikerlik yapmaya başladı. İsmail Bilen'in Budapeşte'ye gelip bazı düzenlemeler yapmasının ardından Benderli'nin, merkezi Budapeşte'de olan Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu'na katılımı ve Türkiye'yi temsili sağlandı. 1954'te Moskova ve Pekin'de Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu etkinliklerinde yer aldı (Benderli, 2020, s.101-105).

1956'da Macar Krizi sırasında Prag'a gitmek zorunda kaldı. Ocak 1957'de tekrar Budapeşte'ye dönüp radyo çalışmalarını sürdürdü. Bu yıllar Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınlarına ilgi bir hayli fazlaydı. 1957'de Benderli, Budapeşte'de oluşturulan

parti grubunun başına geçti. 1962'ye kadar Budapeşte Radyosu'nda görev yapan Benderli, İsmail Bilen'in çağrısı üzerine 1962'de Leipzig'de yapılacak dış büro toplantısına katılmak üzere Leipzig'e gitti. Burada Bizim Radyo'nun yayınları için çalışmaya başladı (Benderli, 2003, s.323-371).

2.4.9. Bilal Şen

27 Kasım 1920 Bulgaristan Razgrad doğumlu Şen, ilkokulu 1932'de, rüştiyeyi 1936'da ve liseyi 1940'ta Razgrad'da bitirdikten sonra 1944'te Türkiye'ye gelip Feshane Fabrikası'nda gece işçisi olarak çalıştı. Aynı yıl içinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne başladı. Bu yıllarda arkadaşları aracılığıyla komünist fikirlerle tanıştı. Bildiri dağıttığı için sorgulandı ve 11 ay tutuklu kaldı. 1946'da liderliğini TKP'li Şefik Hüsnü'nün yaptığı Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ne katıldı. 1951'de komünist tevkifatında tutuklandı ve Adana'da hapis yattı. Daha sonra Ankara'ya götürüldü ve Bulgaristan'a sınır dışı edildi. Bulgaristan'ın Rusçuk şehrinde 1958'e kadar gazetecilik yaptıktan sonra Sofya'ya giderek parti okulunda eğitim aldı ve Rusça öğrendi. Bu süre zarfında İsmail Bilen ile Sofya'da aynı evi paylaştı. 1961'de okulu bitirdikten sonra Bizim Radyo'da çalışmak üzere Leipzig'e gitti. (Akbulut&Tosun, 2019, s.1-91).

2.5. Yayın Süreci

Bizim Radyo, 15 Mart'ta başladığı deneme yayınlarına son verip 1 Nisan 1958'de düzenli günlük yayınlara geçti. Radyodaki görev dağılımıysa Ocak ayındaki ilk toplantıda belirlenmişti. Komünist olmamasına rağmen bize göre aralarındaki en tecrübeli isim olması sebebiyle Zekeriya Sertel baş redaktörlüğe getirildi. Sabiha Sertel hem redaktörlük görevini hem de radyo çalışanlarının oluşturduğu parti grubunun sekreterliğini üstlendi. Yıldız Sertel'e de redaktörlük görevi verildi. Yıldız Sertel'in eşi Memo lakaplı Mehmet Abuzer ve Hayk Açıkgöz yarı zamanlı redaksiyonda görevlendirilirken eşi Anjel Açıkgöz redaksiyonda sekreter olarak görev yapacaktı. Aram Pehlivanyan'ın ise spikerlik -daha sonra vazgeçildi- yapması uygun görüldü. Radyonun adının kimin tarafından konulduğu konusunda iki farklı bilgi mevcuttur. İlkine göre İsmail Bilen, ilk toplantıdaki konuşmasında parti radyosunun adının "Bizim Radyo" olmasını teklif etmiştir ve kabul görmüştür (Açıkgöz, 2015, s.480-482). İkinci bilgiye göreyse Leipzig'de yapılan ilk toplantıda radyonun isminin

Zekeriya Sertel'in önerisiyle "Bizim Radyo" olmasına karar verilmiştir. (Sertel, 2008, s.163-166). Düşüncemize göre burada Bilen, Zekeriya Sertel'in bilgisi dahilinde onun önerisini dile getirmiş ve ortak bir kararla isim belirlenmiştir.

Nazım Hikmet Leipzig'e 1958 senesinin Haziran ayında geldi. Bizim Radyo yayınları için Almanya'da bulunduğu süre zarfında Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin misafiri olarak Astorya Otelinde kalan Hikmet, radyoya çok fazla uğramıyor, lakin geldiğinde etkili yayınlar yapıyordu. Nazım'ın radyoda yayınlanacak metinlerini Anjel Açıkgöz yazıyor ve konuşma süresinin beş dakikayı geçmemesine özen gösteriliyordu. Nazım Hikmet, 1962'deki dış büro toplantısına kadar Bizim Radyo'ya özellikle şiirleriyle katkı sağladı (Sertel, 2008, s.171; Açıkgöz, 2015, s.488; Güneş, 2017, s.38-40). Nazım Hikmet'in Bizim Radyo'ya sık gelmemesinin nedeni aşağıda göreceğimiz üzere yönetici İsmail Bilen ile olan görüş ayrılıkları olması olasıdır.

Bizim Radyo'daki yayın süreci bir yönden zor bir yöndense avantajlıydı. Daha önce resmi devlet radyolarında görev yapmış kişiler, şimdi bir gizli radyo çatısı altında ilkel şartlarda yayın yapmaya çalışıyordu. Binanın elverişsiz durumu da çalışanları olumsuz etkiliyordu. Avantajlı yönü ise daha önce Budapeşte, Varşova gibi radyolarda o ülkenin komünist partisinin sözünün dışına çıkılamıyorken Bizim Radyo'da bu konuda oldukça özgür bir ortam bulunuyordu.

Yayınlanacak makaleleri Zekeriya ve Sabiha Sertel kaleme alırken, haberleri Aram Pehlivan neşrediyordu. İç ve dış haberleri bazı radyolar ve ajansların bültenlerinden toplayan Pehlivan, ellerine ancak birkaç gün sonra geçebilen Türkçe gazetelerden de faydalanıyordu (Açıkgöz, 2015, s.501-502). Yıldız Sertel ise İngilizce ile Almanca yayınlardan ve Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınlarından yararlanıyordu. Sertel, özellikle *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetesini takip ediyor ve *Milliyet* gazetesini yazarı Çetin Altan'ın yazılarını yakından izliyordu (Sertel, 2008, s.166-167). Gazete azlığı sıkıntısı Bilal Şen'in bazı girişimleriyle daha sonra giderildi. Şen'in İtalyan Komünist Partisi üyesi Franco ile temasları sonucunda bazı gazete ve dergilere abone olundu. Doğan Avcıoğlu'nun kurduğu *Yön* dergisi bunlardan biriydi (Akbulut&Tosun, 2019, s.93). İsmail Bilen ve daha sonra Zeki Baştımar radyodaki redaksiyon toplantılarına mutlaka katılırlar ve partinin görüşünü belirtirlerdi. Daha sonrasındaysa çalışanlar odasına çekilip dinlediği ve okuduğu haberleri yorumlar, kendi görüşlerini ekleyip 6-7 dakikalık bir haber metni yaratırdı. Haberler ve yorumlar

baş redaktöre sunulur, onun onayından sonra spiker Fahri Erdiñ'e verilir ve o da haberleri okurdu (Benderli, 2003, s.409-410).

Budapeşte Radyosu Türkçe servisinde o yıllarda görev yapan Veli Gündüz'e göre Budapeşte Radyosu'nda yapılanın tam tersi olarak Bizim Radyo, gazeteler geç ulaştığı için hangi konuyu işleyeceğini bilemiyor, olayların gerisinde kalıyor ve en önemlisi de olumlu gördüğü her görüşü ve yorumu kendisininmiş gibi veriyordu. (Alper, 1999, s.257-258).

1963'te Leipzig'e giden Şen, radyonun yayın süreciyle alakalı olarak, sabah 8'deki bir saatlik toplantının ardından çalışanların birer konu alıp odasına çekildiğini saat 14'e kadar yazısını Fahri Erdiñ'e verdiğini, haberlerin ise her hafta sırayla bir kişi tarafından yazıldığını belirtmektedir. Bizim Radyo çalışanlarının hepsinde ses kayıt cihazı ve teyp bulunduğunu söyleyen Şen, kim hangi dili biliyorsa onun radyoyu dinleyip kaydettiğini vurgulamaktadır. BBC, Moskova Radyosu, Fransız Radyosu ve Ankara Radyosu'nun en sık dinlenenler arasında olduğunu söyleyen Şen diğer radyoların da Türkçe servislerinin dinlendiğini dile getirmektedir (Akbulut&Tosun, 2019, s.92-93). 1970'lerin başında Bizim Radyo çalışmalarında bulunan ve Kürt sorunu hakkında TKP Leipzig grubuna bilgi veren Şeref Yıldız radyonun işleyişinin ilerleyen senelerde pek de değişmediğini gösteren bilgiler vermektedir. Yıldız'ın aktardığına göre (2008, s.309) Bizim Radyo'nun bulunduğu bina iki katlıydı ve Bizim Radyo çalışanları üst katta görev yapıyordu. Sabah 9'da yapılan günlük toplantıda radyoda yapılacak yayınlar için konu ve yorumların kimlerin yapacağı belirleniyordu. Öğle saatlerine kadar haber ve yorumlar yazılmış oluyor ve bu saatlerde yayına giriliyordu.

Açıkgöz'ün aktardığına göre (2015, s.501) Bizim Radyo'nun ilk dönemlerindeki yayın süresi günde toplam yarım saattir ve müziğe hiç yer verilmiyordu. 20 Mart 1958'de *Milliyet* gazetesindeki haberdeyse Bizim Radyo'da halk türküleri ve alaturka müziğe yer verildiği belirtilmektedir. Sofya Radyosu'nda çalışmış Sabri Tata (1993, s.91), Bizim Radyo'nun dikkat çekici bir müzikle yayına başladığını vurgulamaktadır. Fikrimize göre yayın başlarken çalınan müzikle müzik yayını yapılması iki farklı durumdur. *Milliyet*'teki haberde verilen bilgi bize frekansların karışmış olabileceği ve yanlışlıkla başka bir radyonun müzik yayınına denk gelmiş olabileceği izlenimi uyandırmaktadır.

Radyoda ayrıca spikerliğinin yanında Fahri Erdiñ yazılar da yazıyor ve hafta sonları yayınlanmak üzere iki sesli olarak “İbişle Memiş” adlı programı hazırlıyordu. Bunun dışında haftada bir gün olmak üzere Fransa’dan Abidin Dino tarafından yazılıp Leipzig’e gönderilen “Bizim Mehmet” adlı bir program yayınlanmaktaydı (Açıkğöz, 2015, s.507,523).

2.6. Hedefler

Ocak 1958’de yapılan ilk toplantıda İsmail Bilen Bizim Radyo’nun hedef ve amaçlarını üç başlık altında topladı. Bunlar: Türkiye’de birleşik bir anti-emperyalist cephe oluşturmak, Türkiye Komünist Partisi’ni güçlendirmek ve dinleyenlere sosyalist ülkelerdeki gelişmeler hakkında bilgi vermektir (Göksu&Timms, 2011, s.371). Ona göre birleşik tek cephenin içinde emperyalizm karşıtı, demokrasiden yana, bağımsız bir Türkiye hedefleyen ve komşularıyla barış ve dostluk içinde yaşamaktan taraf olan her vatansever yer almalıydı. Ayrıca, TKP’yi Türkiye içinde de güçlü hale getirmek radyo yayınlarının önemli misyonlarından biri olmalıydı (Açıkğöz, 2015, s.480). Yine 1962 dış büro toplantısında Bilen, Bizim Radyo’nun amaçlarını; büyük yıkıma uğrayan TKP’nin kalkınmasına yardım etmek ve Türkiye’deki siyasi gelişmeleri bir yöne doğru yöneltmek olduğunu söylüyordu (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.23).

Amaçlar ve hedefler konusunda Bilen ve Serteller ortak payda da birleşse de bunu uygulamada her iki tarafın da farklı dil ve üslup kullanmak istemesi birtakım sorunları beraberinde getiriyordu. Bilen’in, tamamen Moskova’nın dilini ve “SBKP öl derse öleceksin” ilkesini benimsemesi ve bunu radyo yayınlarına taşımak istemesi problemler yarattı. Sertellere göre yayınlarda Türkiye’nin bağımsızlığının tehlikede olduğu, Türk ekonomisinin bağımsız olmadığını, Türkiye’nin Amerika tarafından Kore Savaşı’na sürüklendiğini, şeriatçılara tavizler verildiğini vurgulamak ve Demokrat Parti’nin yanlışlarını ortaya koymak gerekiyken, Bilen’in Türkiye’de neredeyse hiç tanınmayan Boris Pasternak’ın vatan haini olduğunu anlatan yazı ve buna benzer yazılar kaleme alması anlaşmazlık çıkarmaktaydı. Zekeriya Sertel, Bizim Radyo’nun Sovyetleri övmek gibi bir amacı olmadığını ve emperyalizmin zararlarını anlatması gerektiğini söylüyordu. İsmail Bilen’in Moskova Radyosu yıllarında “sert ve küfürbaz” bir dil kullanarak yaptığı yayınları Bizim Radyo’ya taşımaması gerektiğini savunan Sabiha Sertel de İsmail Bilen’i Türk dinleyicisine nasıl hitap

edileceğini bilmemekle suçluyordu. Fakat “katı bir Stalinci” ve TKP’nin yurtdışındaki temsilcisi olan Bilen’e göre radyo yayınlarındaki görüş sadece kendisine ait olmalıydı (Sertel, 2008, s.168-171). Ayrıca İsmail Bilen, yayınlanacak yazılarında Marksist terimler kullanmaya özen gösteriyor ve diğer yazarların da kendisi gibi ajitasyon yazıları yazması ve komünist literatüre ait terimler kullanmasını talep ediyordu (Açıkgöz, 2015, s.502). Kısacası, Bilen radyonun bir Sovyet radyosu gibi hareket etmesini arzularken Serteller anti-emperyalist bir çizgi takip edilmesini istiyordu.

İlk zamanlardaki çıkmazlar Nazım Hikmet’in Leipzig’ye gelmesi ve Bilen’in birkaç ay sonra Leipzig’den ayrılmasıyla aşıldı. Tek cephe politikası Nazım’a göre radyo yayınlarında sıkça dile getirilmeliydi. Ona göre Türkiye’nin sorunu milli bağımsızlık sorunuymdu. Emperyalizme karşı savaş açılmalı ve bu savaşa devrimci, anti-emperyalist, Atatürkçü kesimden herkes dahil olmalıydı. Tek cephe politikası Bizim Radyo’nun sloganı haline getirildi ve böylece Nazım’ın gelmesiyle beraber bu politika anti-emperyalist, demokratik ve laik bir ruh kazanmış oldu. Zekeriya Sertel yayınlarda Türkiye’deki basına yapılan baskıları eleştiriyor ve Menderes hükümetinin gittikçe diktatörleştiğini belirten yazılar kaleme alıyordu. Nazım da Menderes hükümetinin oy avcılığı yaptığı, şeriatçılara tavizler verdiğini, Diyanet İşleri bütçesinin kabartıldığını ve laiklik ilkesinin çiğnendiğine dair yazılar yazıyordu. Ayrıca NATO anlaşması ve Marshall Yardımları ile Türkiye’nin sömürgeleştirildiğini belirten Nazım işçi, köylü, memur, esnaf, öğrenci ve aydınları bağımsız bir Türkiye için savaşmaya çağırıyordu (Sertel, 2008, s.171-174).

Bizim Radyo yayınlarındaki temel amaçlar *Akis* (1962) dergisinin 434.sayısında ele alınmıştır. Buna göre Amerika düşmanlığı, Batı Almanya düşmanlığı, özel sektör düşmanlığı, işçilere sınıf bilinci aşılama, hükümetin otoritesini sarsma, Türk-Sovyet dostluğunu teşvik etme ve NATO ile CENTO’ya karşı çıkma radyo yayınlarındaki amaçlardan bazılarıdır. Radyo yayınlarında hedef kitle olarak özellikle işçi sınıfı, köylü, öğretmen, memur ve subaylar seçilmişti. Hükümete sürekli “Amerikan uşağı” şeklinde ifade ediliyor, hükümet karşıtı mitinglerde kullanılması istenen sloganlar yayınlardan dile getiriliyordu. Devletçilik övülüp özel sektör yeriliyordu ve işçi sınıfına hitap edilen yayınlarda işçilerin bilgisinin İsmet İnönü’den fazla olduğu bu yüzden ülke yönetiminde İsmet İnönü’den daha başarılı olacakları söyleniyordu (s.14-15). Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği kurucusu, 1963-1979 yılları arasında antikomünist çizgideki *Fedai* dergisini çıkartan ve 1977’de MHP Antalya milletvekili

olan Fedai Coşkuner de Bizim Radyo'nun tuttuğu topluluklar ile şahıslara dergisinde yer verdi. Fedai Dergisi'nin Kasım 1964'te çıkan 16.sayısındaki "Komünist Bizim Radyo'nun Türkiye'deki Solculara Talimatı" başlıklı yazıda Bizim Radyo'nun Türk Edebiyatçılar Derneği, Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü, Türkiye İşçi Partisi, Temel Hakları Yaşatma Derneği, Milli Devrim Ordusu, Barışseverler Cemiyeti, İlerici Sendikalar ve Öğretmenler Federasyonu gibi toplulukları ve Nazım Hikmet, Nadir Nadi, Niyazi Ağırnaslı, Mehmet Ali Aybar, Aziz Nesin ve Yaşar Kemal gibi şahsiyetlerin tutulması gerektiği belirtiliyordu. Ayrıca desteklenen gazeteler ise *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Dünya* ve *Yön*'dü.

Bizim Radyo yayınlarının amaçları Amerikan emperyalizmi karşıtlığı ve komünizm propagandası üzerine kuruluydu. Bizim Radyo'nun emperyalizm ve NATO karşıtı yayınlarından, DP ve AP hükümetlerini eleştiren yayınlarından, 27 Mayıs 1960 darbesi ve Kıbrıs meselesi gibi olaylar hakkındaki yayınlarından ve sol partiler ile orduyla ilgili yayınlarından görüş ve örnekler üçüncü bölümde detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

2.7. 1962 TKP Dış Büro Toplantısı ve Bizim Radyo'da Görüş Ayrılıkları

Zeki Baştımar'ın Doğu Almanya'ya gelmesiyle 1962'nin Nisan ayında TKP dış bürosu toplanma kararı aldı ve 2-6 Nisan 1962 tarihlerinde Leipzig'deki parti otelinde bir araya gelindi. Toplantıya Zeki Baştımar, İsmail Bilen, Nazım Hikmet, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Aram Pehlivan, Hayk Açıkgöz, Fahri Erdiç, Moskova grubunu temsilen Vartan İhmalyan, Budapeşte grubunu temsilen Gün Benderli, Sofya grubunu temsilen Bilal Şen ve Fransa'dan Abidin Dino olmak üzere 12 kişi katıldı. Partili olmadığından ve Leipzig'den ayrıldığından Zekeriya Sertel toplantıda yer almadı. Toplantının genel gündemi TKP'nin yurtdışı çalışmaları, SBKP'nin 22. Kongresi sonrası Türkiye'nin siyasi durumu ve basın-yayın faaliyetleriydi. Bu toplantıda Bizim Radyo da ayrıntılı bir şekilde konuşuldu (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.9).

2 Nisan'daki ilk oturumda Zeki Baştımar'ın raporunu okuması ve Türkiye'nin genel siyasi durumunun konuşulmasının ardından Bizim Radyo ile ilgili ilk sözü alan Fahri Erdiç, Türkiye içindeki komünistlere seslenmek ve komünistler içinde yer alan ters akımlarla mücadele etmek için Bizim Radyo'nun etkili bir şekilde kullanılması gerektiğini söyledi. 3 Nisan'daki ikinci oturumdaysa İsmail Bilen, o dönemde etkili

rol oynayan radyolar arasında Budapeşte Radyosu ile Bizim Radyo'nun olduğunu söyledi ve Bizim Radyo'yu kurma planının çok eski olmasına rağmen buna aldırış edilmediğini, ancak SBKP'nin 20. Kongresi'nden sonra somut adımlar atılmaya başlandığını belirtti. Bizim Radyo'nun yayınlarının halk üzerinde kalıcı bir etki bıraktığını savunan Bilen, Türkiye'de Bizim Radyo'yu dinleyen üç milyon radyo alıcısı olduğunu söyledi. Bizim Radyo'nun amaçlarında yüzde seksen başarılı olduğunu vurgulayan Bilen, 27 Mayıs askeri darbesinde Bizim Radyo'nun doğrudan bir etkisi olduğunu ve Türkiye'deki dinleyicilerin Bizim Radyo ne diyecek diye merakla dinlediklerini ifade etti. Bilen ayrıca, Türkiye'de Amerika düşmanlığının gittikçe bilinçli bir hale geldiğini ve bunda Bizim Radyo yayınlarının tesiri olduğunu açıkladı. Bilen sözlerini Bizim Radyo'nun özellikle ordu içinde sempati kazandığını ve yayınları daha da iyileştirip geliştirmeleri gerektiğini belirterek sonlandırdı. İsmail Bilen'in konuşmasının ardından Fahri Erdiç söz alıp Bizim Radyo'nun gelişmesi için: radyonun eğitici yönüne önem vermek, köyde bir komite nasıl kurulur gibi teşkilatlanma faaliyetlerine değinmek ve yayın konusunda eğitimin ve spikerlerin artması gibi tekliflerde bulundu. Erdiç'ten sonra söz alan Dino ise, Fransa'da Bizim Radyo'yu dinleyebildiğini belirtip radyo yayınlarında daha sakin ajitasyonlu ve daha tahlile dayanan bir çalışma tarzının olması gerektiğini vurguladı ve orta sınıfın ihmal edilmemesini ifade etti. Bunun üzerine Bilen, Bizim Radyo'da Marksist-Leninist tarzda bir yayın yapmanın mümkün olmadığını ifade edip ancak Moskova Radyosu'nun bunu yapabileceğini açıkladı. Sonrasında Nazım Hikmet söz alıp radyoya nadir geldiğini çünkü çalışma arkadaşlarının tecrübelendiğini söyledi ve rolünü şiir kuvvetiyle yayınları desteklemek olduğunu dile getirdi (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.21-32).

4 Nisan'daki üçüncü oturumda Bizim Radyo ile ilgili ilk sözü Yıldız Sertel aldı. Sertel, radyoda çalışmanın teknik zorluklarının yanında başka zorluklarının da olduğunu belirtti ve Bilen'in yazılarındaki havayla Sertellerin yazılarındaki havanın farklı olduğunu söyledi. Sertel yayınlarda aşırı hücum ettiklerini söyleyerek öz eleştiride bulundu ve otokritik yapmanın önemine değindi. Ardından Bizim Radyo ve Budapeşte Radyosu arasındaki bağların daha da sıkılaştırılması gerektiğini savundu. Sertel'in ardından Nazım Hikmet söz alıp Bizim Radyo'nun teşkilatçı yönüne dikkat çekti ve radyo etrafına bir istihbarat servisi kurulabileceğini önerdi (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.34-38).

1962 dış büro toplantısında Budapeşte grubunu temsil eden Gün Benderli'nin Bizim Radyo hakkındaki önerilerini de içeren raporu okundu. Bu raporun parti faaliyetleri kısmında Benderli, Budapeşte Radyosu'na gelen bazı dinleyici mektuplarını ve dinleyicilerin adreslerini düzenli olarak Bizim Radyo'ya gönderdiklerini söyledikten sonra Bizim Radyo yayınlarındaki siyasetle ilgili önerilerini dile getirdi. Ona göre Bizim Radyo geniş bir siyaset izlemeli ve farklı sınıflar arasındaki ortak çıkarlara seslenmeliydi. Tek cephe politikasını örneklendirmek ve halkın buna nasıl katılabileceğini göstermek başka bir hedef olmalıydı. Her siyasi olayda halkı ayaklandırma halinde tutmak ters tepebileceğinden yayınlar buna göre düzenlenmeliydi. Uzun vadeli hedefler dışında kısa vadeli hedefler de belirlenmeli ve yayınlardaki taktiğe önem verilmeliydi. Bazı olaylarda dinleyiciye düşünme imkânı yaratılmalı ve sonuçları dinleyici kendi çıkarmalıydı. Yayınlarda içerik kadar şekle de önem verilmeli ve işçilere yasal mücadele yolları gösterilmeliydi. Bazı ülkelerdeki grev ve boykot usulleri hakkında bilgi vererek Türkiye'deki işçilerin teşkilatlanmasına katkı sağlanmalıydı. Amerika'nın Türkiye'deki faaliyetlerinden ve yabancı sermayeden bahsedilmeli, sivrilmiş kişilerin geçmişi ve bugünü hakkında bilgiler verilmeliydi. Ayrıca Türkiye'deki sanat faaliyetlerine, aydın sanatçılara ve tarihi olaylara yer vererek sanatçıların dertleri halkın dertleriyle bağlanmalıydı. Benderli teknik anlamda radyonun yayın gücünü artırılmasını, günlük beş yayından en az bir tanesinin farklı olmasını, spikeri sayısının artmasını, haberlerde yorumların fazla uzun tutulmamasını, farklı programların da yayınlanmasını ve tüm bunların gerçekleşmesi için Bizim Radyo'nun çalışan sayısının artmasını önerdi (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.119-134).

Toplantıda Hayk Açıkgöz Bizim Radyo ile ilgili iki öneride bulundu. İlk olarak Bizim Radyo'nun yeni elemanlara ihtiyaç duyduğunu söyledi. Ardından Nazım Hikmet'ten Küba, Mısır ve diğer sosyalist ülkelerin iyi yararlanmasına rağmen kendilerinin bu derecede faydalanamadıklarını belirtip Hikmet'in radyo için yeni programlar üretmesi gerektiğini belirtti (Açıkgöz, 2015, s.522-523). Açıkgöz'e, Nazım Hikmet'ten fazla yararlanamadıkları konusunda bizce de hak verilebilir. Nazım'ın metinlerini yazdığı edebi temelli bir programın yoksunluğu göze çarpmaktadır.

1962 toplantısı sonucunda dış büro Zeki Baştımar, İsmail Bilen, Nazım Hikmet, Aram Pehlivan ve Abidin Dino olmak üzere beş kişiden oluştu. Toplantıdan sonra radyoda gruplaşmalar başladı. Bilen, Baştımar ve Pehlivan; Sertellere karşı olan

tutumlarını daha da keskinleştirdiler. Böylece kuruluş döneminde başlayan Bizim Radyo'daki fikir ayrılıkları daha da gün yüzüne çıktı. Bu fikir ayrılıkları Bizim Radyo'nun geleceğini etkilediğinden bunlara değinmek yerinde olacaktır.

Bizim Radyo'da en belirgin fikir ayrılığı İsmail Bilen ile Serteller arasında yaşandı. Henüz radyonun ilk zamanlarında İsmail Bilen Sofya'dayken Bilal Şen'e Zekeriya Sertel'in komünist analizden yoksun olduğunu, onu radyonun başına geçirerek hata yaptığını ve yakında onu radyodan atacağını söylemekteydi (Akbulut&Tosun, 2019, s.88).

İlk dönem yayınlarında dil ve üslup konusunda zaten farklı düşünen iki tarafın fikir ayrılığı, 1962'de toplantı yapılacağını Serteller'in toplantıya bir gün kala İhmalyan'dan öğrenmesiyle tekrar açığa çıktı. Sabiha Sertel bunu toplantıda dile getirince İsmail Bilen hata yaptıklarını kabul etti. Toplantıda dış büroya Bizim Radyo'nun baş redaktörü Sabiha Sertel'in seçilmemesinde İsmail Bilen ve Aram Pehlivan'ın rolü bulunuyordu. Pehlivan, Serteller'i Bizim Radyo içine sokulmuş bir "mikrop" olarak görüyor ve Alman yoldaşların onları şüpheyle izlediklerini söylüyordu (Akbulut, 2011, s.191).

Serteller İsmail Bilen'i sık sık eleştiriyor ve onun Bizim Radyo'da asla yerinin olmaması gerektiğini düşünüyordu. Yıldız Sertel'e göre Bilen, Moskova'ya yaranmaktan başka bir gayesi bulunmayan sekter bir komünistti (Sertel, 2008, s.168). Sertel, TKP'nin Moskova toplantılarında da İsmail Bilen'i eleştiren konuşmalar yaptı. Bu konuşmalardan birinde Bilen'in Bizim Radyo'nun Moskova ağzıyla değil Türk halkının menfaatlerine uygun olarak yayın yapılmasının gerekliliğini bir türlü anlamadığını dile getirdi ve Bilen'in radyoya zarar verdiğini belirtti (İhmalyan, 1989, s.240).

Zekeriya Sertel, Bizim Radyo'dan 1961'de istifa etti ve ertesi yıl Bakü'ye gitti. Yıldız Sertel de Bilen'in radyoya verdiği zarara daha fazla direnemeyerek 1963 yılında Bakü'ye geçti. Sabiha Sertel ise rahatsızlığı nedeniyle daha fazla çalışamayacağından bir süre sonra o da eşi ve kızına katıldı (Sertel, 2008, s.237-239). Zekeriya Sertel daha sonra yazdığı kitaplarda Bilen'den hep olumsuz bir şekilde bahsetti. Bilen'i "cahil", "tembel", "dar kafalı", "kıskanç" ve "ihtiraslı" olarak nitelendiren Sertel onun, Stalin zamanında Türkiye'den SSCB'ye giden partili arkadaşlarını kötüleyerek tasfiye edilmelerine neden olduğunu ve parti yönetiminde rakipsiz kalmayı amaçladığını

söylemektedir (Sertel, 2001c, s.182). 20 Eylül 1978'deki Bizim Radyo yayınıdaysa Zekeriya Sertel eleştirildi. Bu yayında Sertel'in bir süredir yazdığı gazete yazılarında Sovyet karşıtlığı yaptığı, Nazım Hikmet'i karaladığı ve TKP'ye çamur attığı ifade edildi (Milliyet, 20.09.1978, s.14).

Sabiha Sertel 1965'te Leipzig'deki çekişmeler hakkında yazdığı mektubunda Zeki Baştımar gelmeden önce Bizim Radyo'da Bilen'in diktatör gibi davrandığını, onun fikirlerinin asla eleştirilemez olduğu ve eleştirenlerin suçlandığını belirtti. Bilen'i tek başına parti olarak tanımlayan Sertel 27 Mayıs'tan CHP'ye, sosyalist memleketlerden komünizme, işçi meselelerinden Kıbrıs'a kadar birçok konuda Bilen ile anlaşmazlık içinde olduklarını vurguladı (Akbulut, 2004, s.138-145).

Leipzig'den tamamen ayrılmalarının ardından Sabiha Sertel Bakü'de akciğer kanserinden 1968 senesinde, Zekeriya Sertel Paris'te 1980 senesinde, Yıldız Sertel ise İstanbul'da 2009 senesinde vefat etti. Sertellerin Bizim Radyo yılları uzun soluklu olmadı. Bunun temel nedeni TKP yöneticileriyle, yapılacak propaganda üslubunda ortak noktada buluşamamaları yatmaktaydı.

Bizim Radyo'daki diğer fikir ayrılığı İsmail Bilen ile Nazım Hikmet arasındaydı. Aslında Bilen ve Hikmet'in dostluğu KUTV'daki öğrencilik yıllarına kadar uzanıyordu. Daha sonrasında Artvin cezaevinde birlikteydiler. Hatta 1929 tevkifatında Bilen'in Nazım'a atılan suçları üstlenip onun kurtulmasını sağladığı belirtilmektedir. Diyarbakır cezaevinde Bilen'in öldüğünü bildiren bir telgraf aldığında Nazım'ın "Gece Gelen Telgraf" şiirini yazdığı bilinmektedir. Daha sonra Bilen ve Hikmet 1950'lerde Doğu Avrupa'daki radyo faaliyetlerinde birlikte çalıştılar (Akgül, 2002, s.299-302). Nazım Hikmet, İsmail Bilen'in "Savaş Üstüngel" takma adıyla 1951'de kaleme aldığı "Savaş Yolu" adlı kitabın önsözünü yazıp onu bir Türk aydını gibi gösterdi (Sertel, 2001c, s.183). Bilen ile Hikmet'in arasının açılmasıysa Nazım Hikmet'in dünyada şair ve yazar olarak gittikçe şöhret kazanmasıyla başladı.

Nazım Hikmet, her defasında Sovyetler Birliği kongrelerine katılmak istemiş, fakat bu mümkün olmamıştı. Hikmet yine 1956'daki Sovyetlerin 20. Kongresi'ne TKP üyesi olarak katılmak istemiş bunun için Bilen'e katılma arzusunu belirtmişti. Bilen'in onayı olmadan kongreye gidecek heyete girebilmek mümkün değildi. Bilen, Nazım'ın isteğini Sovyetlere ilettiğini ancak sonuç alamadığını ona söyledi. Fakat durumun böyle olmadığı sonradan anlaşıldı. Aslında Sovyet yetkililer Bilen'e Nazım'ı kongreye

getirmesi için sık sık telkinde bulunmuşlar, lakin Bilen Nazım'ın hasta olduğunu ve kongreye gelebilecek durumda olmadığını söylemişti. Yine 1957'de Prag'dayken Nazım konusunun açılması üzerine Bilen, Sertellere: “*birakın Nazım'ı artık, Nazım yok, Nazım'ı öldü bilin*” ifadesini kullandı. Bu konu daha sonra Nazım'a anlatıldığında çok sinirlenmişti (Sertel, 2001c, s.188-190).

1962 dış büro toplantısı öncesi Bilen ile çok yakın olan Pehlivanyan, İhmalyan'ın Nazım'ın neden merkez komiteye alınmadığını sorması üzerine, “*Nazım şair, politikadan anlamaz ki*” cevabını verdi. Yine 1963 yılında Nazım'a Lenin ödülü verilmesi gündeme geldiğinde İsmail Bilen'in SBKP'ye Nazım'ın özel hayatıyla ilgili yalan bilgiler vererek ödül almasını engellendiği iddia edilmektedir. TKP Moskova grubundan Sabiha Sümbül'ün belirttiğine göre Nazım, Stalin'in bazı politikalarını eleştirdiği için Bilen ona düşman olmuştur. Bilen ayrıca Nazım'ı grupçu, fraksiyoncu, milliyetçi ve Türkçü olmakla suçlamıştır. Nazım'ın da sürekli olarak “*en büyük düşmanım Bilen, en iyi dostum Abidin Dino*” dediği ifade edilmektedir (İhmalyan, 1989, s.200, 249-250). Bu bilgiler ışığında Nazım'ın Bizim Radyo'ya nadir gelip yayınlara çok katkı verememesi, Bilen ile arasının kötü olmasına yorulabilir. Ayrıca Nazım'ın dış büroya seçilmesinde Sovyetlerden gelebilecek tepkinin önüne geçme maksadının olduğu düşünülebilir.

Bilen ile Nazım arasındaki meselede, Bilen'in Nazım'ı zehirlediği ve Nazım'ın bunun sonucunda öldüğü iddiaları da yer almaktadır. Nazım'ın kız kardeşi Melda Kalyoncu'ya göre, İsmail Bilen Nazım'ı öldürtmek istiyordu. Bu iddialar TKP'nin başına Bilen'den sonra geçen Haydar Kutlu takma adlı Nabi Yağcı'ya sorulduğunda o Bilen'i TKP'nin Stalin'i olarak tanımlayıp, iddiaları kendisinin de duyduğunu ama ellerinde kesin bir kanıt veya belge olmadığını söyledi. Ayrıca Yağcı, Bilen'in kendisini de edebiyatçı olarak gördüğünden Nazım'ın ünlü bir şair ve edebiyatçı olmasını daima kıskandığını vurguladı (Hürriyet, 28.01.2002).

Nazım Hikmet 3 Haziran 1963'te Moskova'da hayatını kaybetti. Sertellerin Leipzig'den ayrılması ve Nazım Hikmet'in 1963'teki ölümünün ardından Sofya'dan Bilal Şen ve Budapeşte'den Gün Benderli Togay ve Necil Togay Bizim Radyo'ya alındılar. Yine Bizim Radyo'da çalışmak üzere Polonya'dan Veli Gündüz ve Budapeşte'den Attila Yılmaz getirildi. Budapeşte kadrosu azalınca Bükreş'ten Yamaç ailesi Budapeşte'ye alındı (Açıkgöz, 2015, s.528). Bir süre sonra Bilal Şen, Bizim Radyo'nun baş redaktörü oldu. Bu olaylardan sonra Bizim Radyo'da gruplaşmalar ve

fikir ayrılıkları daha da çoğaldı. 1965 yılında TKP dış bürosunun içinde ve Bizim Radyo'da muhalif hareket üst seviyeye ulaştı. En önemli gruplaşma Bilen, Baştımar ve Pehlivanian üçlüsüyle Bilal Şen ve onun etrafındakiler arasında oluştu.

Bilal Şen 1964 yılında dış bürodan ve parti grubundan Bilen, Baştımar ve Pehlivanian'ın aldığı kararla atıldı. Atılmasının gerekçelerini Baştımar, 1965 yılının ilk ayında yapılan parti grup toplantısında sıraladı. Buna göre Şen, parti direktif ve kararlarına uymamak, Leipzig parti grubunu dış büroya karşı kullanmak ve Leninci prensipleri hiçe sayan hareketlerde bulunmakla suçlandı. Baştımar'a göre, Budapeşte Radyosu'ndan Bizim Radyo'ya alınan çalışanların radyoda konuşturulmayacağına Macar Sosyalist İşçi Partisi'ne söz verilmesine rağmen Şen'in baş redaktörlüğünde bu kişilerin konuşturulması, Bizim Radyo'da parti adının ve komünizm ifadesinin anılmasına Şen'in, "Bizim Radyo'nun itibarını zedeleriz ve halkın sempatisini kazanamayız" diyerek karşı çıkması, dış büroya göre ilerici olmayan 1961 Anayasasını Şen'in ilerici bir anayasa olarak göstermeye çalışması, Kıbrıs meselesi konusunda dış büroyla farklı fikirlere ve milliyetçi düşünce yapısına sahip olması onun parti grubundan atılmasının nedenleri arasındaydı. Şen baş redaktörlükten ise kendi isteğiyle çekildi. (Akbulut, 2004, s.46-53). Parti grubundan atılmasının ardından Leipzig grubunda bölünme tehlikesi olduğunu iddia eden Bilal Şen, Gün Benderli, Veli Gündüz, Attila Yaşar ve Orhan Yalım yardım talep etmek için 6 Nisan 1965'te Alman Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi Politbürosu'na başvuru yaptılar (Akbulut, 2004, s.78). 26 Nisan 1965'te İsmail Bilen yaptığı konuşmada, Şen'i grupçuluk yapmakla suçlayıp zamanında Sertelleri kışkırttığını iddia etti. Bilen'in ifadelerine göre Şen, Sabiha Sertel için "*o sersem karı baş redaktördür, 1200 mark alır, ben parti okulunu bitirdim, beni Yıldız'la bir tutuyorsunuz*" demiştir. Yine Bilen'e göre Bilal Şen Bizim Radyo yayınlarında, Türk-Sovyet ilişkilerine değinilmesini ve Lenin'e yer verilmesini istemezdi. Şen "anti-Leninci" görüşlerini fraksiyonculuk vasıtasıyla yürütmek istediği için partiden çıkarılmıştı (Akbulut, 2004, s.107-109).

Bizim Radyo muhalif grubu Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin ardından aynı ay içerisinde SBKP Merkez Komitesi başkanlığına toplu başvuruda bulunarak parti grubundaki bölünmelerin nedeni olarak Bilen'i göstermiş ve Bizim Radyo'nun yanlış politikalarını belirtmişlerdir. Buna göre 27 Mayıs 1960 darbesinin faşist bir darbe olarak nitelendirilmesi, darbenin ardından TKP'nin birleşmesi ve legalleşmesi için çalışma yapılmaması, TİP'in kurulması konusunda olumsuz tutum benimsenmesi,

Türkiye’de Sovyet devriminin aynısının yapılmasının propaganda edilmesi ve Bilen’in ikna yönteminden ziyade küfüre dayanan propagandaya yer vermesi Bizim Radyo’nun yayınlarındaki yanlış stratejilerdi (Akbulut, 2004, s.120-123).

Abidin Dino daha bu olaylar meydana gelmeden partiden atılmış ve dış büroyla ilişkisi bitirilmişti. Bilal Şen’in ardından Necil Togay ve Veli Gündüz de partiden atıldı ve Bizim Radyo’daki çalışmaları sonlandırıldı. 1969 yılındaysa Gün Benderli ve Attila Yılmaz Bizim Radyo’dan ayrılarak Budapeşte’ye döndü. Onların yerine Budapeşte’den Ziya Yamaç ve Şekibe Yamaç Leipzig’e gelip Bizim Radyo’da çalışmaya başladı. Fahri Erdiç, Gün Benderli’nin ardından kendi isteği üzerine Bulgaristan’a döndü. Bizim Radyo’da çalışmak üzere altı kişiden oluşan Bulgaristanlı komünistler getirildi. Rusça bilen ve Moskova’da parti okulunda okumuş bu grubun görevi Sovyet gazete ve dergilerini takip etmek ve gerekli haber ile yazıları Türkçeye çevirmektir. Bu grubun ardından bir altı kişilik Bulgar grubu daha gelerek Bizim Radyo’da çalışmaya başladı. Hayk Açıkgöz ise 1960’ların sonlarında affını isteyerek Bizim Radyo’dan ayrıldı. (Açıkgöz, 2015, s.562-569). Bizim Radyo’daki gruplaşmalar birçok partinin ve radyo çalışanının Leipzig’den ayrılmasına neden oldu. Onların yerine gelen genç komünistler Bizim Radyo’da görev aldı. 1970’lerde ise Zeki Baştımar’ın ölümünün ardından İsmail Bilen genel sekreter konumuna geldi ve 1983’teki ölümüne kadar Bizim Radyo’nun başında bulundu.

2.8. TKP’nin Sesi Radyosu ve Atılım Döneminde Bizim Radyo (1967-1983)

Zeki Baştımar’ın genel sekreterliği döneminde Bizim Radyo’nun dışında TKP’nin Sesi Radyosu ve *Yeni Çağ* dergisi partinin neşriyatına eklendi. TKP’nin Sesi Radyosu, Ekim Devrimi’nin 50.yılıının hemen öncesinde 1967’nin Mayıs ayında Leipzig’den yayın hayatına başladı. Öncelikli hedefi Batı Avrupa’ya çalışmak için gelen Türk işçileri olan radyo orta dalgadan her ayın ilk perşembe günü 19.45’te yayın yapmaktaydı. Bunun yanında Türkiye’deki siyasi olaylar hakkında da yayınlara imza atan radyo Bizim Radyo’ya göre hem daha az dinleyiciye sahipti hem de daha kısıtlı imkanlarla ve dar bir kadroyla idare ediliyordu. TKP’nin Sesi Radyosu 1970’ten itibaren haftalık yayına geçti ve Batı Almanya’daki Türk işçilerin sorunları üzerine yayınlar yaptı. Ertesi yıl yayın saati her Perşembe olmak üzere 22.45-23.00 olarak değişti ve 1972’de yayınlar 30 dakikaya çıkarıldı. Yayınlarda değinilen meseleler arasında Türkiye’deki işçi hareketleri ve grevler, komünist dünyadan haberler yer

tutuyordu. TKP'nin Sesi Radyosu Türkiye'ye yayınlarına ise 1974'te başladı. Bizim Radyo gibi propaganda radyosu olan TKP'nin Sesi Radyosu, yayınlarını Soğuk Savaş'ın son yıllarına kadar sürdürdü (Akbulut&Tosun, 2017, s. 7-8; Communist Clandestine Broadcasting, 1982, s.3).

31 Mart 1983'te TKP'nin Sesi Radyosu'nda Bizim Radyo hakkında:

“Kardeş Bizim Radyo, bundan tam 25 yıl önce, 1 Nisan 1958'de yayına başladı. Bugün geriye kalan 25 yılın kısaca da olsa bir değerlendirmesini yaptığımızda, şu gerçek sonuç ortaya çıkacaktır: Bizim Radyo 25 yıl içinde onurlu bir yayın çalışması yürütmüştür. İşçi sınıfının, ilerici-demokratik güçlerin, emekçi halkımızın acısını-sevincini paylaşmış, dertlerini, istemlerini dile getirmiş, emperyalizme karşı daima ulusal çıkarları savunmuştur. O, daha ilk yayına başladığı gün, güzel yurdumuzun saldırgan NATO'ya sürüklenmesine, topraklarımızdaki Amerikan ve NATO üslerine karşı savaş açmıştır. Bayar– Menderes kliğine karşı, demokratik hak ve özgürlüklerden yana kesin tutum almıştır. Bizim Radyo, yiğit işçi sınıfının sömürüye, burjuva hükümetlerinin terörüne karşı eylemlerini desteklemiş, 15-16 Haziran şanlı direnişlerinde, yığinsal 1 Mayıs gösterilerinde, grev savaşlarında daima işçi sınıfının yanında yer almış, kendi gür sesini onların sesine katmış, işçi sınıfının elinde güçlü bir silah olmuştur. Bizim Radyo emeğinin karşılığını alamayan, iş, toprak isteyen köylü emekçilerin haklı davasını daima desteklemiş, onların güzel yarınlara giden savaşına ışık tutmuş, işçi-köylü birliğini savunmuştur. Bizim Radyo, limanlarımızı kirleten Amerikan 6. Filosunu protesto eden, üniversite özerkliği, halka açık eğitim için sesini yükselten ilerici yurtsever gençliğin gür sesine kendi sesini katmış, emperyalizme ve gericiliğe karşı “NATO'suz, Amerikansız, bağımsız ve başına buyruk bir Türkiye” için direnişlerde şehit düşen gençleri bağrına basmış, saygıyla anmıştır. Bizim Radyo, 25 yıllık yayın yaşamı içinde ilerici, demokratik güçlerin görüşlerini dile getirmiş, bunları yaymış, anti-emperyalist savaşın güçlenmesine yardım etmiştir. Bizim Radyo halkımıza daima doğruyu söylemiş, onu artan tehlikeler karşısında her zaman uyarmış, emekçilerin gerçekleri daha iyi görmesi için çaba harcamıştır. Tüm bu niteliklerinden dolayı Bizim Radyo, halkın aradığı, sevdiği, geniş bir biçimde sesine kulak verdiği bir radyo olmuştur. İşbirlikçi burjuvazi, bunların borazanlığını yapan gerici basın, Bizim Radyo'ya

işte bundan ötürü saldırmakta, onun yayınlarına çamur atmaktadır. Cunta bunun için parazit makinelerine milyonlarca dolar yatırmaktadır. Ama ne yapsalar boşunadır, gerçeğin sesini boğmak ellerinde değildir. Bizim Radyo, 25 yıl içinde değişik aşamalardan geçti, gelişti, değişti. Elbette 25 yıl önceki yayınlarla bugünkü yayınlar arasında gözle görülür bir gelişme vardır. Bu gelişme yayın sayısının artmasında değil, yayınların canlılığında, içeriğinin zenginleşmesinde ifadesini buluyor. Ama değişmeyen bir şey var Bizim Radyo yayınlarında, onun ana doğrultusu. Onun barış, demokrasi, bağımsızlık çizgisi, kesin anti-empyralist doğrultusu aynen kaldı. Bugün de Bizim Radyo insanlığı nükleer bir savaşla tehdit eden Amerikan çılgıncılarına karşı barış nöbetindedir. O, Cuntanın onayladığı, güzel yurdumuzun empyralist serüvenlere sürüklenmesini öngören saldırı planlarına karşı sesini yükseltiyor ve halkımızı bu savaşta eyleme, tüm ulusal demokratik güçleri işbirliğine çağırıyor. TKP, Bizim Radyo'nun çalışmalarını destekliyor, bu çalışmalara büyük bir değer biçiyor. TKP'nin Sesi Radyosu, kardeş Bizim Radyo'nun 25. Kuruluş yılını candan kutluyor, Bizim Radyo redaksiyonuna başarılı çalışmalar diliyor” dendi (<https://www.tustav.org/2018/04/01/radyo-60-yasinda/>).

Dünya komünist ve işçi partilerinin teori ve enformasyon dergisi *Barış ve Sosyalizm Sorunları*'nın Türkçe versiyonu niteliğinde olan *Yeni Çağ* dergisi ise 1964'ten 1987'ye kadar toplam 271 sayı yayınlanmıştır. Dergiye İsmail Bilen, Aram Pehlivanyan ve Zeki Baştımar da yazılarıyla katkı yapmış ve Türkiye'deki siyasi olaylar hakkında yazılar yazılmıştır (<https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/yeni-cag/>).

Baştımar'ın 1971'deki rahatsızlığının ardından genel sekreterliğe 1973 yılında İsmail Bilen getirildi. Baştımar'ın genel sekreterlik görevinden alınmasının öncesinde Bilen 1972'de SBKP Uluslararası İlişkiler Şubesi Başkanvekili Vadim Zagladin'e Baştımar'ın partiyi tekrardan düzene sokma, Türkiye'deki komünistlerle bağlantı kurma konularında engel teşkil ettiğini söyledi. Bilen'e göre Baştımar şahsına tapmayı getirmiş ve Batı Avrupa'daki TKP gruplarının güçlendirilmesi konusundaki önerilere karşı çıkmıştı. Bunun üzerine Baştımar'ın hastalığı meselesi de eklenince Mart 1973'te Alman Demokratik Cumhuriyeti Hastanesi'nden Baştımar için görev yapamaz raporu alındı ve Mayıs ayında yapılan dış büro toplantısı sonucunda Baştımar genel sekreterlik görevinden Bilen ve Pehlivanyan'dan oluşan dış büro kararıyla

uzaklaştırıldı. Baştımar ise görevinden uzaklaştırılmasında Bilen'in parmağı olduğunu ve iki kişilik dış büronun böyle bir karar alamayacağını söyleyerek uzaklaştırılma kararı alınan toplantıyı terk etti. Baştımar sonrasında Bizim Radyo'nun daha önceki dönemlerde olduğu gibi etrafa "küfür saçan" bir araç haline gelebileceğine dair endişelerini belirtti (Akbulut, 2018, s.47-52).

1968'de Bizim Radyo'da çalışmaya başlayan Ömer adlı partilinin belirttiğine göre Bilen'e karşı cephe alanların Baştımar'ın yanında kümelenmesi Bilen'in fonksiyonunu azaltıyordu. Ayrıca TKP'nin Sesi Radyosu'nun, Baştımar'ın karşı olmasına rağmen İsmail Bilen tarafından yayın hayatına başlatılması Baştımar'ı oldukça kızdırmıştı. Baştımar'ın, personel yetersizliği ve ekonomik güçlükler sebebiyle karşı çıktığı TKP'nin Sesi Radyosu'nun yayınlarına başlaması Baştımar ile Bilen'in arasının daha da açılmasına neden olmuştu (Gür, 2002, s.179-181).

Bilen'in Baştımar'a cephe alması 1970'lerin başına rastlansa da bu durumun kökenleri Baştımar'ın genel sekreter olarak atanması sonucu Bilen'in geri plana atılma korkusuyla başlamıştı. Nitekim Ekim 1961'de yapılan ve Bilen ve Baştımar'ın katıldığı SBKP'nin 22.Kongresi'nde, selamlama konuşması yapmak için Bilen yerine Baştımar kürsüye davet edilmişti. Bilal Şen bu durumu ertesi yıl Moskova'ya giderek sormuş ve Bilen'in Türkiye'de çoktandır unutulduğu, onun elini sıkacak kimsenin kalmadığı cevabını almıştı (Aydınöglu, 2007, s.292). Anjel Açıköz ise, Bilen'in her daim Baştımar'ın ayağını kaydırmaya çabaladığını ve onun hastalığını bahane edip çalışamaz raporu aldırıldığını belirtmektedir (Gür, 2002, s.171).

1973 yılında başlayan Bilen'in genel sekreterlik dönemi "Atılım Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni Ocak 1974'te partinin yayın organı *Atılım* dergisinin yayınlanmaya başlamasıdır. Bunun yanında partinin yeni program ve tüzüğü hazırlandı ve 1977 yılında yapılan parti konferansında onaylandı (Türkiye Komünist Partisinin Savaş Tarihinden Sayfalar, 1985, s.81).

28-29 Ocak 1977'de Moskova'da yapılan ancak Konya'da yapıldığı belirtilen Konya Konferansı TKP için önemli bir dönemeçti. Yeni parti programı ve tüzüğünün kabul edildiği toplantıya katılan birçok delege Türkiye'de bulunan parti örgütlerinden gelmişlerdi. En son 1932'de konferans yapan TKP bu tarihten sonra ilk kez bu kadar büyük bir toplantı düzenledi. Konferans Türk basınında haber konusu oldu ve yasaklı bir partinin Konya'da nasıl toplantı yapabildiği sorgulanmaya başladı. İçişleri

Bakanlığı ise böyle bir toplantının Türkiye’de yapılmadığını, İsmail Bilen’in Türkiye’ye giriş yapmadığını vurguluyordu. (Yıldız, 2008, s.187).

TKP’nin 1977-1980 arası dönemi yurtiçi ve yurtdışında en hızlı gelişme gösterdiği dönemdir. Tüm illerde parti örgütleri ve ağı kuruldu, işçi ve sendika hareketlerinde partinin etkinliği artırıldı, gençlik ve kadın hareketine önem verildi, legal ve illegal yayın organlarında artış görüldü. Batı Almanya, Fransa ve İngiltere’de parti örgütlenmeleri gelişti (Babalık, 2003, s.70-75). İsmail Bilen’in öncülüğündeki Atılım döneminde TKP Türkiye’deki siyasi gücünü yükseltti. 1 Mayısların kitlesel olarak kutlanması, grev hareketlerinin yaygınlaşması, Marksist-Leninist propagandanın çoğalması gibi konularda basın yayın ve kültür sanat faaliyetleri aracılığıyla yoğun çalışma yapıldı (Salihoğlu, 2004, s.31-32).

Atılım dönemini TKP’de Bilenleşme dönemi olarak adlandıran Gür (2002), bu dönemde partiye çok sayıda deneyimsiz ve heyecansız kişilerin alındığını bu nedenle bu gençlerin Bilen tarafından kolaylıkla etkilendiğini söylemektedir. Ayrıca bu dönemde Bilen TKP’nin tek adamı konumuna yükselmiş ve istediği her kişiye hain damgasını vurabilmesine neden olmuştu (s.62-63). Yine o dönem TKP MK üyesi olan Attila Aşut, Atılım döneminde üye sayısının aşırı arttığı, genişlemenin yeni sorunları doğurduğunu, her başvuranın partiye üye yapıldığını ve bu durumun partiye zarar verdiği görüşündedir (Babalık, 2003, s.78).

Atılım dönemindeki önemli gelişmelerden biri TİP’in kapatılmasıdır. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrasında TKP’nin Türkiye’de desteklediği TİP kapatıldı ve TKP ile bağlantıları bulunan genç TİP’lilerden bazıları yurtdışına çıkarak TKP ile iletişime geçti. TİP’li gençlerin TKP’ye iletişime geçip örgütlenmesi Atılım döneminin ivme kazanmasında önemli bir rol oynadı (Aydınoglu, 2007, s.296).

1977’deki TKP Konferansı’nda radyo yayınlarının daha da güçlendirilmesi ve örgütlenmesi konusunda hemfikir olundu. Bizim Radyo yayınlarının işlevinin daha da büyüdüğü belirtildi (TKP Konferansı Belgeler, 1978, s.215). Atılım döneminde Bizim Radyo’nun yanında TKP’nin Sesi Radyosu da yayın hayatına başlamıştı. Bu iki radyo karşılaştırıldığında Bizim Radyo daha geniş bir kadro tarafından idare ediliyor ve daha geniş kesimlere ulaşıyordu. Atılım dönemindeki politikalara bağlı olarak Bizim Radyo’dan işçi ve sendika hareketlerine ve Türkiye’deki sol grupların faaliyetlerine yönelik yayınlar yapılıyordu. Bizim Radyo

da tıpkı TKP'nin Sesi Radyosu'nun yaptığı gibi Batı Almanya'da çalışan Türk işçilerin durumlarına yönelik yayınlar yapmaktan kaçınmıyordu (Soley, 1983, s.242-243). Atılım döneminde gençleşen ve yenilenen parti kadroları Bizim Radyo'ya da yansımıştı. 1960'ların sonunda başlayan gençleşme hareketleri 1970'lerde ve sonrasında da devam etti. 1973'ten sonra Bizim Radyo'ya Bulgaristan'dan bir grup gelerek haber spikerliği, Rusça çeviri gibi hizmetlerde bulundular. Bu yıllarda TKP Leipzig grubu 25 kişi civarındaydı (Yıldız, 2008, s.310).

12 Eylül 1980 darbesi sürecinde Bizim Radyo yayınları yoğunlaştı. Yayınlar Pazartesi Cumartesiye her gün 50 dakika olmak kaydıyla 08.00, 10.00, 12.00, 14.00 ve 18.00 saatlerinde 31,3 metre ve 9585 khz üzerinden, 20.00, 22.00 ve 24.00 saatlerinde 48,4 metre ve 6200 khz üzerinden; Pazar günleri ise aynı saatlerde 31,3 metre ve 9585 khz üzerinden dinlenebiliyordu (https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/TKPnin_Sesi_derleme_yayini/TKP_S_1980_7.pdf, s.9).

1983 yılında TKP'nin beşinci kongresi toplandı. Yeni program ve tüzüğün kabul edildiği kongrede alınan en önemli gelişme Türkiye'de faşist bir diktatörlüğün bulunduğu ve devrimin barışçıl yollarla amacına ulaşmasını engellediğini belirten karardı. Parti genel sekreterliğine Haydar Kutlu getirildi. Kongrenin hemen ardından Atılım döneminin onuncu yılında İsmail Bilen 18 Kasım 1983'te hayatını kaybetti (Salihoğlu, 2004, s.36-37).

2.9. Radyonun Yayın Hayatının Sona Ermesi

Bizim Radyo 1985 yılına gelindiğinde haftada 72 saat yayın yapmaktaydı (Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns, 1986, s.9). 1987 senesinde Bizim Radyo'nun kısa dalga 6200, 9585 ve 11820 khz frekanslarını kullandığı belirtilmektedir (Dexter, 1987, s.571). 1988'in sonlarına doğru Bizim Radyo Doğu Almanya'dan yaptığı yayınlara ek olarak Romanya'dan da haftada 49 saatlik yayınlara başladı (Staar, 1991, s.91). 1988'de Bizim Radyo'nun 7355 frekansından evrensel saatle 08.00, 11.00, 12.00, 15.00, 16.00 ve 18.00'de yayın yaptığı ve zaman zaman Kuzey Amerika'dan bile dinlendiği ifade edilmektedir (Santosuosso, 1988, s.44). 1970'lerde artan Bizim Radyo personeli sayısı

1987’de 34 iken 1989’da 6 kişiye kadar düşmüştü (<https://www.tustav.org/2018/04/01/radyo-60-yasinda>).

Haydar Kutlu döneminde Bizim Radyo’da herhangi bir politika değişikliği gözlenmese de hem Haydar Kutlu hem de Zülfü Dicleli gibi partililerin artık Türkiye’de Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) çatısı altında legal yollarla siyaset yapma istemeleri nedeniyle Bizim Radyo ve TKP’nin Sesi Radyosu’nun kapatılması gündeme geldi. Dicleli, Bizim Radyo’nun kapatılmasının kendi inisiyatifiyle gerçekleştiğini, Alman Sosyalist Birlik Partisi’nin bu yönde hiçbir talebinin olmadığını belirtmekte ve Sovyetlerin radyoları kapatma kararında kayıtsız kaldıklarını ifade etmektedir (Komünist Parti Yöneticiliğinden...). Nitekim bu girişim 21-23 Mayıs 1989 tarihinden gerçekleşen TBKP Politbüro toplantısının ardından Türkiye’de ve Avrupa’da siyasi durumun değişmesi sonucu halk nezdinde gücün arttırılması çalışmalarında legal ve yarı legal yöntemlerin kullanılmak istenmesi gibi nedenlerle partinin, çalışmalarını Türkiye içinde yoğunlaştıracağı ve bu yüzden radyo yayınlarını durdurma kararı, Alman Sosyalist Birlik Partisi’ne özel bir mektupla iletildi. Bu mektupta Bizim Radyo yayınlarının 11 Haziran 1989’da durdurulacağı bilgisinin yanı sıra stüdyoların sökülmesi, mekanların boşaltılması gibi işlerin, güvenlik dikkate alınarak Eylül ayının sonuna kadar süreceği belirtildi. (<https://www.tustav.org/2018/04/01/radyo-60-yasinda>). Türkiye Birleşik Komünist Partisi’nin programının yayıncısı olan Yeni Açılım Yayınları’nın Yazı İşleri Müdürü Saffet Ersanlı da Bizim Radyo’nun kapatılmasının nedeninin tamamen TKP’nin legalleşme gayreti olduğunu ifade etmektedir (Babalık, 2003, s.240).

1989 yılına gelindiğinde SSCB’nin dağılma sürecine hızla gittiği görülüyordu. Buna bağlı olarak 1989 yılında Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde gösteri, yürüyüş ve protestolar birbirini izliyordu. Batı Almanya ve Doğu Almanya arasında gerginlik son noktasına ulaşmıştı. Bu durum Leipzig grubunu ve dolayısıyla Bizim Radyo’yu da etkiledi. Alman Sosyalist Birlik Partisi, Leipzig grubundakilere “ne yaparsanız artık kendiniz yapmanız gerekiyor” şeklinde açıklamada bulundular. Parti üyeleri ve radyo çalışanları nereye gitmek istiyorlarsa oraya gönderildiler. Bunlardan bazıları Batı Almanya, İngiltere ve Türkiye’ye gitmeyi tercih ettiler (Gür, 2002, s.192). Bizim Radyo yayın hayatını Berlin Duvarı’nın yıkılmaya başlamasından sadece 2 gün önce 11 Haziran 1989’da sonlandırdı. TKP yetkililerinin yaptığı açıklamaya göre Bizim Radyo’nun ömrü ve işlevi tamamlanmıştı. Partililer önlerindeki dönemin açıklık ve

diyalog dönemi olduğunu vurguladılar. TİP eski lideri Mehmet Ali Aybar da Bizim Radyo'nun yayın hayatının sonlanmasının isabetli bir karar olduğunu belirtti (Cumhuriyet, 09.06.1989, s.15). Kısacası Bizim Radyo hem yönetici kadronun Türkiye'de legal yollarla siyaset yapma isteklerin hem de Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine bağlı olarak Doğu Almanya'daki siyasi durumun Soğuk Savaş'ın son yıllarında iyice kaotik hale gelmesi sonucu yayın hayatını noktalama kararını aldı.

3.BİZİM RADYO’NUN TÜRKİYE’YE YÖNELİK PROPAGANDA YAYINLARI VE TÜRKİYE’DEN VE TÜRKİYE DIŞINDAN YAYINLARA TEPKİLER

3.1. Bizim Radyo Yayınlarında Esas Hedefler

3.1.1. Komünizm Propagandası ve Türk-Sovyet Dostluğuna Teşvik

Bizim Radyo’nun esas amacı Türkiye’ye yönelik komünizm propagandası yapmak olsa da bu durum radyonun ilk yıllarında belirgin bir şekilde görülmemektedir. Bunun nedeni o yıllarda Türkiye’de anti-komünizmin oldukça yaygın olmasıdır. Bu sebeple Bizim Radyo’nun ilk yıllarda sert bir komünist propagandaya başvurması, onu daha baştan olumsuz etkileyebilir ve ters tepebilirdi. Nitekim ilk yıllardaki yayınlarda “ben komünist değilim” şeklindeki ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Buna ek olarak komünizm ve komünist sözcükleri oldukça az kullanılmaya çalışılmıştır (Akis, 20.10.1962, s.14). Eski TKP üyelerinden Cemal Kırıl, Bizim Radyo yayınlarına bakıldığında komünizm kelimesinin sadece birkaç defa kullanıldığının görüldüğünü söylemektedir (Babalık, 2003, s.10).

Bizim Radyo’nun asıl gayesinin katı bir komünizm propagandası yapmak mı yoksa Türk hükümetlerinin yanlış politikalarını ortaya dökmek mi olduğu konusunda ilk yıllarda çalışanlar ve yöneticiler arasında fikir ayrılıkları yaşandı. İsmail Bilen ve Serteller arasındaki bu anlaşmazlığın temelinde Sertellerin, Türkiye’nin bağımsızlığını tehlikeye atanları göstermek, Türk ekonomisinin yabancıların kontrolüne girdiğini, Atatürk ilkelerinin çiğnendiğini, şeriatçılara tavizler verildiğini bildirmek amacıyla hareket etmek gerektiğini vurgulamasına karşı Bilen’in Sovyetlerde ve diğer komünist ülkelerdeki gelişmeleri katı bir komünizm propagandasıyla anlatmak istemesi yatıyordu. Hatta Bilen, Sertelleri bu tutumları nedeniyle Sovyet düşmanı ilan etmişti (Sertel, 2008, s.168-169). Zeki Baştımar da İsmail Bilen gibi Sovyetlerin tüm fikirlerini Türkiye şartlarına uyup uymadığına bakmaksızın yayınlarda tekrarlamaktan imtina etmemekteydi. Bilal Şen ise komünizm propagandasının dakikada bir

Sovyetleri överek yapılmasının yarardan çok zarar getireceğini söylemekteydi (Benderli, 2003, s.415-418). Bilen, Baştınar ve Pehlivanın sıklıkla komünist ajitasyona dayalı yayınlara ağırlık vermekten ve kendilerine karşı olan her kesime hücum etmekten yana bir yayın politikası izlemek istiyordu. Bu durum Bizim Radyo'yu hedeflediği üzere bir tek cephe radyosu değil bir parti radyosu haline getirmesi sonucunu doğuracaktı (Açıkgöz, 2015, s.510). Serteller ve Nazım Hikmet'in Bizim Radyo ile ilişkilerinin bitmesine kadar radyo yayınlarında çok katı bir komünizm propagandası yapılmadığı görülmektedir.

1962 Leipzig dış büro konferansı kararlarında Sovyetler Birliği'nin ikili ilişkileri düzeltmek istemesine, dostluk ve yardım önerilerine karşılık Türkiye'nin ısrarla bunları geri çevirdiğine yer verilmekte ve Türkiye'de anti-komünist kampanyanın, komünistlere karşı şiddetin sürdüğüne ve komünistliğin suç sayıldığına değinilmekteydi (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.94).

1964'teki Leipzig grubunun yıllık komite raporunda, radyo yayınlarındaki amaç Türkiye'deki anti-komünizmle savaş konusunda fırsat buldukça komünistlerin bugünkü taleplerini ve gayelerini halka anlatıp yaymak olarak belirlendi. Ayrıca Türk-Sovyet dostluğu hakkında yapılacak propagandanın Türk halkının psikolojisinin de işin içine katılarak ele alınmasının gerekliliğine dikkat çekildi. Sovyet dostluğunun gerçekleşmesinin Amerikan emperyalizminden kurtulmadaki önemi vurgulandı. (Akbulut, 2004, s.37-39).

22 Haziran 1959'da yapılan bir yayında Nazım Hikmet kendisine gelen dinleyici mektubundaki, Bizim Radyo'nun komünist propaganda yaptığına dair bir ifadeye, Bizim Radyo'nun arada bir Türk komünistlerinin fikirlerini de neşrettiğini, ancak komünistlikle hiç ilgisi olmayan yurttaşların fikirlerine de yer verildiğini belirtirken, Bizim Radyo'nun Sovyetlerin çıkarlarına hizmet ettiğine dair bir yoruma, Bizim Radyo'nun Sovyetlerle dost olduğunu, düşmanlığınsa Amerikan halkından ziyade Amerikan emperyalizmine karşı olduğunu söylemektedir (Açıkgöz, 2002, s.44-45;187-188).

7 Temmuz 1958'deki yayında Nazım Hikmet, Sovyetler Birliği'ndeki olumlu ekonomik gelişmelere dair istatistiki bilgiler vermesinin ardından bu bilgileri komünist propaganda amacıyla kendisinin yapmadığını, bu istatistiklerin Birleşmiş Milletler iktisat sekreterliği tarafından paylaşıldığını belirtiyordu (Açıkgöz, 2002, s.23-24).

Bizim Radyo'nun ilk yıllardaki yayınlarında dikkat çeken bir diğer nokta Türk-Sovyet dostluğuna teşvike verilen önemdi. Yayınlarda Türkiye'nin Sovyetlerle iyi ilişkiler tesis etmesi öneriliyor ve ABD'nin boyunduruğundan kurtulmak gerektiği vurgulanıyordu. Sovyetlerin Türkiye'deki Boğazlardan üs ve Doğu Anadolu'dan toprak taleplerinden vazgeçtiği, bu nedenle iki ülke arasında dost ilişkilerin kurulmasında bir engel kalmadığı belirtiliyordu. Bizim Radyo'nun Türk-Sovyet dostluğuna teşvik yayınlarında Nazım Hikmet ön plana çıkmaktaydı. Buna rağmen Nazım Hikmet, Bizim Radyo yayınlarında sert bir komünizm propagandası yapmadı. Ondan ziyade dinleyenlerin mizah duygusuna ve toplumsal eşitliğe olan özlemine ağırlık veren bir tarzı benimsedi. Nazım hatta, Sovyetlerin Hruşçev dönemiyle başlayan ABD ile ilişkileri iyileştirme çabalarına da olumlu bakıyordu (Göksu&Timms, 2011, s.372).

10 Temmuz 1959'daki bir yayında Nazım Hikmet, Türklerin neden Sovyet Birliği'ne seyahat amaçlı gidemediğini sorguluyor ve Sovyet turistlerin İstanbul'u sıklıkla ziyaret ettiğini söylüyor, fakat Türk turistlerin Rusya'ya gidemediğinden yakınınıyordu. Sovyet Rusya'ya her yıl komünistlikle ilgisi hiç olmayan Amerikalı, İngiliz, Fransız birçok turistini gidebildiğini belirten Nazım, Türklerin komşusuna geziler düzenlemekte neden çekindiğini, Amerika'dan izin mi alınması gerektiğini soruyordu (Açıkgöz, 2002, s.68-69).

Bizim Radyo yayınlarında Atatürk dönemindeki dostane Türk-Sovyet ilişkilerine de sık sık gönderme yapılıyordu. Bu bağlamda 25 Temmuz 1959'daki yayında Nazım Hikmet, Türkiye'nin sosyalist alemin ilk devleti Sovyetler Birliği'yle zamanında dost olduğunu, şimdi neden dost ilişkilerin kurulmadığını, hiçbir alakalarının olmadığı Soğuk Savaş'ta neden "Amerika'nın dama taşı" haline getirildiklerini sorguluyordu (Açıkgöz, 2002, s.89).

3 Ağustos 1959'daki yayında Türkiye'nin Sovyetlerin barış ve dostluk tekliflerini kabul etmesinin tam zamanı olduğu ve Türk halkının başlarındaki "hain" yöneticileri devirip demokratik bir rejim kurulmasını sağlaması gerektiği ifade ediliyordu (Foreign Broadcast Information Service (FBIS), no.151-155, s.42).

4 Ağustos 1959'daki yayında Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen *Zafer* gazetesinin Türkiye'ye karşı olan komünist Bizim Radyo'nun Türk halkı üzerinde herhangi bir etki yaratmadığına ve önemsenmeyip unutulduğuna dair haberini gündemine taşıyıp

bu haberin Bizim Radyo dinleyicilerini güldürmek için çok komik olduğu vurgulanıyordu. Yine aynı yayında Bizim Radyo'nun uluslararası komünizme ait olmadığı ve Türk halkının sesi olduğu ifade ediliyordu. Bizim Radyo'nun komünist, demokrat, cumhuriyetçi, işçi, köylü veya aydın ayrımı yapmadığı ve tüm yurtseverlerin radyosu olduğu söyleniyordu (FBIS, no.151-155, s.424-425).

Bizim Radyo'ya göre Türk-Sovyet ilişkilerinin yeniden kurulmasındaki engellerden en önemlisi Türk yöneticilerin tutumlarıydı. 2 Kasım 1959'daki yayında Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ı barış ve silahsızlanma yoluyla bitirmek istediği ve bunu salt sözlerle değil eylemlerle de kanıtladığı vurgulanıyordu. Bu ifadelerin ardından Sovyetlerin kendilerine baskı yaptığını söyleyen Celal Bayar eleştiriliyordu (FBIS, no.216-220, s.45).

Bizim Radyo'da hiçbir zaman Sovyetler tarafından destek gördükleri veya onların yardımlarıyla kurulduklarından bahsedilmiyordu. Aksine, 9 Mart 1960'taki bir yayında Bizim Radyo'nun hiçbir zaman hiçbir ülkenin koruması veya kontrolü altında olmadığı, özgür ve bağımsız bir avuç yurtsever tarafından kurulup idare edildiği belirtiliyordu (FBIS, no.46-50, s.315).

14 Nisan 1960'taki yayında, Temmuz ayında Menderes'in Sovyetler Birliği'ni ziyaret edeceği haberi üzerine, yapılacak bu görüşmenin ikili ilişkiler için olumlu olacağı görüşü vurgulanıyordu. Aynı yayında Türkiye'de Sovyetlere karşı bir önyargının bulunduğu, Sovyetlerin dostluk tekliflerine güvensizlikle yaklaşıldığı ifade edilirken Sovyetlerin Türkiye'den taleplerinde hatalı olduklarını kabul ettiğini ve şimdi barış istedikleri söyleniyordu (FBIS, no.71-75, s.336).

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Ağustos ve Eylül aylarında yapılan yayınlarda SSCB ile dost ilişkilerin kurulmasındaki avantajlara dikkat çekiliyor, Cemal Gürsel ve Nikita Hruşçev arasındaki mektuplaşmanın ikili ilişkilere olumlu yansıtacağı belirtiliyordu. Atatürk döneminde Türkiye'nin SSCB ile dost olduğu daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin yüzünü Batı'ya çevirdiği ifade ediliyordu (FBIS, no.181-185, s.37).

26 Ekim 1960'taki yayında ABD'nin Sovyetlere karşı savaşmak için Türkiye'de üsler kurduğu ve Türk-Sovyet ilişkilerini bozmak istediği belirtilirken ABD'nin asıl amacının geçmişteki Türk-Rus düşmanlığını canlandırmaya çalışmak olduğu vurgulanıyordu (FBIS, no.211-215, s.49).

8 Aralık 1960'taki yayında Sovyetlerin artık barışçı politikalar güttüğü, Türkiye'nin komşusuyla iyi ilişkiler kurması gerektiği belirtiliyor, fakat Türkiye'nin topraklarını ABD'ye teslim ettiği söyleniyordu. DP hükümetinin sürekli komünist tehdidini dile getirdiği, fakat bir darbeyle devrildiği ifade ediliyordu (FBIS, no.241-245, s.510).

1963'teki Leipzig'deki parti toplantısında Baştımar, halkın Bizim Radyo'da duydukları sesin komünist partisinin sesi olduğunu bilmesi gerektiği, anti-komünizmin en güçlü panzehrinin komünistlerin ne istediklerini halka duyurmak olduğunu ifade ediyordu (Akbulut, 2004, s.168-169). 1963 yılındaki Leipzig grubu toplantısında Sovyetlerin Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmek istediğini Türk halkına anlatma zorunluluklarında asla tereddütlerinin olmadığı, bunun şekil ve yöntemleri konusunda çeşitli fikirler olduğuna dair görüşler belirtildi. Baştımar iki yıl sonra 1965'teki toplantıda grupta yer alan partililerden bazılarının sosyalist devletlerdeki gelişmelerden bahsetmenin Bizim Radyo'nun Türk halkı üzerindeki etkisini azaltacağına dair fikirleri olduğunu açıkladı (Alper, 1999, s.300-301). 1965 Leipzig parti grup toplantısında Bilen, komünizm propagandası konusunda şüpheleri olan Bilal Şen'in, radyoda komünist partisinin adının anılmamasını istediği, komünist propagandayla Bizim Radyo'nun itibarının zedeleneyeceğini ve Türk halkının sempatisinin kazanılamayacağı, sosyalist ülkelerdeki gelişmelere yer vermenin fayda yerine zarar getireceği gibi görüşlerinin olduğunu belirtiyordu (Akbulut, 2004, s.49). Bilal Şen ise Bizim Radyo'da Bilen ve Baştımar'ın komünizm propagandasının nasıl yapılması gerektiğine dair bir yazı yazmadıklarını, bunun sorun teşkil ettiğini söylüyordu (Akbulut, 2004, s.167). Yine Şen'e göre Bizim Radyo'nun dilinin diğer sosyalist ülkelerdeki yayınlardan farklı olması gerekiyor ve TKP'ye ait bir radyo olduğunun belirtilmemesi gerekiyordu (Akbulut, 2004, s.380-381). Bu gibi benzer görüşleri nedeniyle Bilal Şen daha sonra partiden ve radyodan uzaklaştırılacaktı.

Bizim Radyo'da komünizm propagandası ve Türk-Sovyet dostluğuna teşvik edici yayınlar 1960'ların ortalarından itibaren etkisini arttırdı. Yayınlarda komünistlerin Türkiye'nin düşmanı olmadığı, asıl düşmanın her şeye komünist damgası vuranlar olduğu belirtiliyordu. Özellikle işçi sınıfından bahseden yayınlarda komünizm propagandasına yer verilirken, komünistliğin halkı sevmek, haklıyı savunmak ve yurtsever olmak olduğu ifade ediliyordu (Akis, 1962, s.15).

Bizim Radyo, yayın hayatı süresince esas hedefi olan Türkiye'ye yönelik komünizm propagandası yayınları yapmaktan geri durmadı. Bizim Radyo'nun ilk yıllarında

propagandanın dozu ve üslubu konusunda fikir ayrılıkları yaşansa da daha sonra bu anlaşmazlıklar Bilen, Baştımar ve Pehlivanyan'ın lehine sonuçlandı. Özellikle “Atılım dönemiyle” beraber 1970'lerin ortalarından itibaren propagandanın şiddeti arttı. Yayınlarda sürekli olarak Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile dost ilişkiler kurmasının altı çizildi. Komünizm propagandasının yanında, hatta komünizmden daha da çok Amerikan emperyalizmi karşıtlığı propagandası Bizim Radyo yayınlarında göze çarpıyordu.

3.1.2. Amerikan Emperyalizmi Karşıtlığı

Schwarz (1962, s.128) komünistlerin kendilerinin iktidara nerede gelirse gelsin oraya refah getireceğini, halkın özgürleşeceğini belirttiğini ifade ederken Amerika'nın devamlı bir şekilde kötülüğün, açlığın, korkunun ve üzüntünün kol gezdiği bir yer olarak belirtildiğini ve dünya barışına bir tehdit olarak bahsedildiğini söyler ve komünist propagandanın başvurduğu yalan politikasına vurgu yapar. Kısacası komünist propagandanın temelinde Amerikan karşıtlığının yattığına dikkat çeker.

Bizim Radyo yayınlarının temel propaganda esaslarından biri de, yayın hayatı boyunca dile getirdiği Amerikan emperyalizmi karşıtlığıydı. Bunun yanında Amerika'nın liderliğinde kurulan NATO ve CENTO gibi örgütlere karşı da sürekli yayınlara imza atıldı. Onlara göre Amerikan emperyalizmi Türkiye'nin başındaki en büyük sorundu ve Türkiye'nin bağımsızlığı için Amerikan himayesinden kurtulmak gerekiyordu.

Bizim Radyo'nun komünist propaganda yayınları sadece hükümete değil, Amerikan faaliyetlerine ve ABD'nin Türkiye ile ilgili politikalara yönelikti. Türkiye'de bulunan Amerikalılara atfedilen skandallar, cinayetler, tecavüzler, soygunlar, vurgunculuk, işçilerin sömürülmeleri ve diğer ihlaller ile suçlar kınandı ve NATO anlaşmalarının Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü durumun nedeni olduğu belirtildi. Bizim Radyo, komünistlerin Türkiye'ye zarar vermediğini ve asıl düşmanlarının “Amerikalı işgalciler” olduğunu ilan etti (Costikyan, 1962, s.13).

1962 Leipzig Konferansı'nda Zeki Baştımar'ın sunduğu rapordaki ifadeler TKP'nin ve dolayısıyla Bizim Radyo yayınlarının Amerikan emperyalizmine bakış açısını özetler nitelikteydi. Bu rapora göre, II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan şartlar Türkiye'yi emperyalistlerin askeri güdümünün merkezi haline getirmek, Avrupa'daki birçok pazarını kaybeden Amerika'nın kontrolüne sokmak için elverişli haldeydi. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile yapılan askeri ve ekonomik yardımlar

Türkiye'nin siyasi, askeri ve ekonomik bağımsızlığına son vermek anlamına geliyordu. Saldırgan nitelikteki NATO ve CENTO'ya üye olunmasıyla Amerikan emperyalizminin Türkiye üzerindeki emelleri gerçekleşmiş oluyordu (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.49.). Yine aynı konferansta alınan kararlar metninde Amerikalıların, Sovyetlerin güçlenmesi nedeniyle uluslararası komünizme karşı harekete geçip siyasi birlikler kurduğu ve Türkiye'nin de emperyalistlerin kurduğu bu siyasi birlik içerisinde yer aldığı söyleniyordu. Amerikan yardımlarının ülkeyi borç batağına soktuğu, NATO ve CENTO'ya üyeliğin Türkiye'yi emperyalistlerin savaş merkezi haline getirdiği vurgulanıyordu (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.91).

1958'den yayın hayatının sonuna kadar Bizim Radyo'da Amerikan emperyalizmine karşı ve ülkenin bundan nasıl kurtulması gerektiğine dair yayınlar hiç durmadan devam etti. Amerikan emperyalizmi karşıtı yayınlar radyonun komünist propagandasına sık sık maske oluyordu. 10 Nisan 1958'deki yayında Türkiye'nin tek düşmanının halkı sömüren emperyalizm olduğu belirtiliyor, Amerika kastedilerek Türkiye'nin yabancı işgali altına girdiği, bu yabancıları ülkeden kovmak için I. Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi yeni bir kurtuluş savaşı başlatmanın zorunlu olduğu ifade ediliyordu (Akbulut, 2004, s.156).

4 Temmuz 1958'deki yayında Türkiye'de petrol kaynaklarının olduğu, fakat işletilip geliştirilmesinin önünde Amerika engelinin yer aldığı ifade ediliyordu. Türkiye'nin Bakü ve Romanya'dan petrol alamamasının nedeni "Amerika izin vermez" şeklinde açıklanıyordu. Türkiye için önemli kararları Amerika'nın verdiği söyleniyor ve Türkiye'nin bu yüzden yarı sömürge konumunda olduğu vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.20). 8 Nisan 1959'daki yayında Türk petrollerine Shell, Socony-Vacuum ve British Petroleum Co. gibi Amerikan ve İngiliz şirketlerinin el koyduğu, bu şirketlerin Türkiye'de petrol olmadığını söylemelerine karşı Türkiye'ye "kargalar gibi akın ettikleri", çünkü petrol buldukları ifade ediliyordu (FBIS, no.66-70, s.627). Yine aynı konu hakkında 15 Temmuz 1959'da yapılan yayında, Türkiye'deki petrol arama faaliyetlerinin Amerika'nın kontrolünde olduğu, Türk petrolünün Amerikan petrol şirketlerinin satış fiyatlarını etkileyeceği için Amerikalıların korktuğu ve Türkiye'de petrol arama çalışmalarını engellediği vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.74-75).

13 Temmuz 1958'deki yayında Türkiye'ye iki Amerikalı polis dedektifinin geldiği, bunlardan birinin daha önce de ülkeye gelip İstanbul polisine modern işkence

usullerini öğrettiği söyleniyordu. Yayına göre bu iki polis dedektifi bir yerlerde ya yangın çıkaracak ya da matbaa basacak ve olay Bolşeviklerin üstüne atılacaktı (Açıkgöz, 2002, s.30). 5 Nisan 1965'teki yayında Türk polisinin ülke çıkarları yerine Amerikan çıkarlarını ve personelini korumaya başladığı, özellikle gizli servislerin Amerika'nın kontrolüne bırakıldığı vurgulanıyordu (Sayılğan, 1969, s.61).

Bizim Radyo yayınlarında Amerika ile dost olmanın Türkiye'yi felaketin eşiğine getireceğine yönelik yorumlara imza atıldı. 18 Temmuz 1958'deki yayında Amerika'nın Sovyetlere karşı Türkiye'deki atom silahlarını kullanacağı, bu sebeple Sovyetlerin silahsızlanma taleplerini geri çevirdikleri, eğer böyle bir şey gerçekleşirse üçüncü dünya savaşının çıkıp Anadolu'nun yarısının yok olabileceği belirtiliyordu (FBIS, no.136-140, s.654). 28 Temmuz 1958'deki yayında yine savunma amaçlı olmayan atom bombalarının Amerika tarafından ülkemize yığıldığı, bu bombaları sarhoş Amerikalı pilotların taşıdığı, bir kaza durumunda İzmir'in yıkımına neden olabileceği ifade ediliyordu (FBIS, no.146-150, s.206). 29 Ağustos 1958'deki yayında Diyarbakır'da yaşanan gizemli ölümlerin sebebi olarak atom bombası denemeleri ve Stronsiyum-90 maddesi gösterilirken, Türk sağlık bakanının bu durumun farkında olup olmadığı soruluyordu (FBIS, no.166-170, s.618).

Bizim Radyo yayınlarında Amerika'dan alınan borç ve kredilerin ülke ekonomisini iflasa sürükleyeceğine dair endişeler her dönem taze tutuluyordu. 4 Ağustos 1958'deki yayında Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Amerikan hükümetinden toplamda 359 milyon dolar kredi alacağı vurgulanırken, ABD'nin Türkiye'ye bozuk gıda stoklarını göndereceği söyleniyordu. Ayrıca bu krediyle petrol şirketlerine ödeme yapılacağı da ifade ediliyordu (FBIS, no.151-155, s.198).

11 Ekim 1958'deki yayında Amerikalı ajanların Sovyetler Birliği'ne Türkiye üzerinden girdiği, Associated Press'teki haber dayanak gösterilerek istihbarat amaçlı Amerikan balonlarının Türkiye'den havalandığı ve bu konuda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den şikayetçi olduğu vurgulanıyordu (FBIS, no.196-200, s.502).

18 Ekim 1958'deki yayında Türkiye'nin 39 yıl önce olduğu gibi bugün de sömürgeci devletlerin hedefinde olduğu, Türkiye'deki Amerikan egemenliğine son vermenin gerekli olduğu ve bu görevde öncü ve sürükleyici gücün işçi sınıfı olduğu vurgulanıyordu (Akbulut, 2004, s.156).

30 Ekim 1958'deki yayında Amerikalıların Türkiye'de kaçakçılık yaptığı, sadece Amerikalıların girip alışveriş yapabildiği mağazaların olduğu ve bu mağazalardaki malların vergiden muaf olduğu belirtilip bu durumun Türkiye'nin ABD'nin kolonisi olduğuna dair iyi bir örnek olduğu ifade ediliyordu (FBIS, no.211-215, s.340).

22 Kasım 1958'deki yayında hava alanı, askeri üs ve bölgelerimizin ABD'nin kontrolünde olduğu tekrarlanıyor, Türkiye'den kalkan bir askeri uçağın Sovyetlere saldırması durumunda bunun Türkiye'yi de etkileyeceği belirtiliyordu. Bu durumun oluşmaması için Türkiye'deki ABD hakimiyetine karşı hep birlikte savaşmalıyız deniyordu (FBIS, no.226-230, s.336). Nitekim 1960 yılının Mayıs İncirlik Üssü'nden kalkan U-2 Amerikan casus uçağı Sovyet topraklarında düşmüş ve Türkiye ile SSCB arasında kısa süreli bir krize neden olmuştu.

16 Temmuz 1959'daki yayında ise NATO karşıtlığı ele alındı. Bu yayında NATO'nun Amerikan kışlası olduğu, barışsever halkların üstüne Amerika'nın emriyle saldırarak bir ordu niteliği taşıdığı belirtilmekte, Türkiye'nin NATO kışlasında değil, bağımsız, barışçı ve özgür bir millet olarak Amerika'nın karşısında olması gerektiği vurgulanmakta ve Amerikalılara "içimizdeki ajanlarınızı ve topraklarımızdaki ölüm rampalarınızı alıp defolun Türkiye'den" denmekteydi (Açıkgöz, 2002, s.76-77). Yine 9 Ekim 1959'daki bir yayında ABD Dışişleri Bakanı Christian Herter'in Adnan Menderes ile Washington'da bir araya gelip CENTO teşkilatı hakkında görüştüğü, Menderes'in konuşmasına "efendileri Amerikalılara" teşekkür ederek başladığı ve bu görüşmelerin Türk halkından gizlendiği söyleniyordu (Erer, 1965, s.240). 4 Nisan 1969'daki yayında Türkiye'nin NATO'dan çıkma ve toprakları Amerikan üslerinden temizlemenin ulusal bir hedef haline geldiği ve bu hedefe er ya da geç ulaşılacağı söyleniyordu. Bir hafta sonraki 11 Nisan 1969'daki yayındaysa NATO'nun her vakit tehlike yaratan bir örgüt olduğu, Portekiz ve Yunanistan'da devrim karşıtı faaliyetler yürütmesinin örgütün demokrasi karşıtı karakterini ortaya koyduğu belirtiliyordu (Sayılğan, 1969, s.25-26). 30 Mayıs 1969'daki yayında uygulanması gereken asıl yöntemin Amerikan emperyalizmine, NATO'ya ve işbirlikçi burjuvaziye karşı çıkmak olduğu söyleniyordu (Sayılğan, 1969, s.102).

Bizim Radyo Amerikan emperyalizmine maruz kalan tek ülkenin Türkiye olmadığını da yayınlarında dile getiriyordu. Nitekim 11 Ağustos 1959'daki yayında Laos'taki Amerikan emperyalizminin varlığıyla Türkiye'deki varlığı karşılaştırılmakta ve ikisi arasında pek de fark olmadığı vurgulanmaktaydı. Laos'ta hükümet ve ordunun

Türkiye'deki gibi Amerika'nın elinde olduğu ifade ediliyordu (Açıkgöz, 2002, s.115-116).

10 Ekim 1959'daki yayında Washington'da Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşmaya göre, Amerika'nın Türkiye'de orta menzilli bir roket üssü kuracağı, üssün tamamen Amerikalıların kontrolünde olacağı, Türk askerinin bu üsse giremeyeceği belirtiliyordu. Aynı yayında Menderes'in Amerika'dan ekonomik yardım alıp Türkiye'yi iyice borca soktuğu, Türkiye'ye yardım vaadiyle gelen ABD'nin ülkede ve ülke siyasetinde hakimiyet kurduğu ve Türkiye'nin Amerikan sömürgesi durumuna dönüştüğü ifade ediliyordu (Erer, 1965, s.242). 18 Ağustos 1960'taki yayında ABD'nin İzmir'de yeni bir roket üssü kurmak istediği, NATO Generali Lauris Norstad'ın Türkiye'yi ziyaret ederek yeni üsler kurulması konusunda yeni bir anlaşma imzalamak istediği vurgulanıyordu (FBIS, no.161-165, s.456).

22 Eylül 1959'daki yayında Türkiye'deki NATO subaylarının karaborsacılık yaptığı, sattığı dolarların 30 katına yükseldiği belirtiliyor ve Türk polisinin bu subayları yakalayıp darp etmesinin iki devlet arasında anlaşmazlık çıkardığı vurgulanıyordu. Yayında Amerikalıların Türk yasalarına saygı duymadığı da ifade ediliyordu (FBIS, no.181-185, s.631).

4 Kasım 1959'daki yayında maliyeden orduya her şeyin Amerika'nın kontrolünde olduğu, Menderes ve Bayar'ın ülkenin bağımsızlığını Amerika'ya sattığı söylenmekte ve çözümün halk önderliğinde gerçekleşecek bir kurtuluş hareketinde olduğu vurgulanmaktaydı. Aynı yayında “cani” diye tabir edilen Amerikalılara karşı yeni bir kurtuluş savaşı başlatılması gerektiği ifade edilmekteydi (Erer, 1965, s.243).

16-28 Kasım 1959'daki yayınlarda ABD'nin Türkiye'de giriştiği skandallar, cinayetler, tecavüzler, hırsızlıklar ve diğer suçlara karşı kınama ifadeleri kullanılıyordu. Amerika'nın Türkiye'deki varlığı “istila” ve “işgal” olarak nitelendiriliyordu (FBIS, no.231-235, s.335).

30 Ağustos 1961'deki yayında 30 Ağustos "tarhimizin en şanlı, en haklı ve adaletli zaferi" olarak belirtilmekte ve bu zaferin emperyalizme karşı kazanıldığı söylenmektedir. Aynı yayında Mustafa Kemal Atatürk'ün mezarından kalkıp ülkenin haline baksa 1919 yıllarında olduğunu sanacağını, çünkü ülkenin limanları, şehirleri, tersaneleri ve üslerinin yabancıların işgali altında olduğu ve Türkiye'nin “Amerikan

emperyalizminin kulu” durumuna geldiği vurgulanıyordu. Ülkenin başındakiler “Amerikan elçisinin memurları” olarak tanımlanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.153-154).

Nazım Hikmet’in yayınlarında genel yayın politikasının aksine devrim şartları olgunlaşmadığı için işçi ve köylü ittifakıyla komünist bir Türkiye yaratma gibi bir hayalinin olmadığı görülmektedir. Onun yayınlarında Türkiye’nin NATO’dan ayrılıp bağlantısız devletlere katılması en uygun seçenektir. Ona göre Türkiye’nin Mısır, Küba, Lübnan ve Cezayir gibi emperyalizmle savaşan ülkelere destek vermesi gerekiyordu (Göksu&Timms, 2011, s.379). Bu bağlamda 31 Ağustos 1961’deki yayında Nazım Hikmet, Belgrad’da toplanacak Bağlantısızlar Kongresi’ne Türkiye’nin, sadece katılanlar arasında değil; Yugoslavya, Hindistan ve Birleşik Arap Cumhuriyetleri ile birlikte önyak olanlar arasında olması gerektiğini ifade etmektedir (Açıkgöz, 2002, s.158).

28 Şubat 1962’deki yayında Amerikan emperyalizminin savaş propagandacısı ve aynı zamanda ABD Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson’un Türkiye ziyareti ele alınmaktaydı. Johnson’un Türkiye’yi Sovyetlere karşı kışkırtmak amacıyla geldiği ve tüm dünyada huzursuzluklar çıkarmanın Johnson’un başlıca ödevi olduğu vurgulandı (Açıkgöz, 2002, s.167). Johnson birkaç yıl sonra ABD başkanı olacak ve ünlü Johnson mektubunun başat aktörü olacaktır. Kıbrıs alt başlığında bu konuya değinilecektir.

16 Haziran 1965’teki yayında emperyalistlerle çıkarlarını birleştirdiğini ifade ettikleri Vehbi Koç’lar, Felekler, Bornoslar, Koperler, Demireller, Metolar ve Hacı Kılıç Ağalar gibi toprak ağalarının kendi menfaatleri için Türkiye’yi NATO ve CENTO vasıtasıyla Amerikan boyunduruğu altında tutmak istedikleri ve ülkedeki sosyal reformlara engel oldukları söyleniyordu (Komünizme ve Komünistlere Karşı..., 1965, s.153).

Bizim Radyo, komünist desteğini gizlemeye çalışmakta ve zaman zaman halkı, polis devleti kurduğunu iddia eden hükümete karşı ayaklanma çağrıları yapmaktaydı. 10 Eylül 1966’daki yayında şu ifadelere yer verildi: Günümüzde TKP, halkımızın yabancı boyunduruğundan kurtulabilmesi, bağımsız yaşayabilmesi, Amerikan egemenliğini yıkabilmesi ve yoksulluktan, gasptan, ağalardan ve yabancı sömürücülerden tamamen kurtulmuş, ilerici ve demokratik bir Türkiye kurabilmesi için verilen mücadelenin ön saflarında yer almaktadır TKP, işçi sınıfının en önemli siyasi örgütüdür (CIA-RDP78-03061A000400070004-8, s.8).

23 Temmuz 1969'daki yayında Amerika'nın Ay'a ilk insanı göndermesi hakkında Türkiye'den yapılan yayınlarda, bu başarının propagandasının yapıldığı ve övgüde abartıya kaçıldığı belirtilmekte ve bu ilmi başarının Amerikan emperyalizmini övmeye kadar gittiği vurgulanmaktaydı (Sayılğan, 1969, s.85).

Bizim Radyo yayınlarının Türkiye'deki Amerikan karşıtlığına bir etkisi olup olmadığı konusunda İsmail Bilen'in 1962 Leipzig Konferansı'nın ikinci oturumunda yaptığı yorum dikkate değerdir. Bilen'e göre Türkiye'de Amerika düşmanlığının bilinçli bir hal almasında Bizim Radyo yayınlarının payı bulunmaktadır (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.23).

Bizim Radyo yayınlarında Türkiye'deki hükümetlerin hepsinin Amerikan emperyalizmine hizmet ettiği ifade ediliyor, hatta muhalefetteki partilerin de bundan farklı bir görüş içinde olmadığı iddia ediliyordu. Bu sebeplerle Türkiye'yi Amerika'ya teslim ettiği söylenen Demokrat Parti ve onun mirasçısı kabul ettikleri Adalet Partisi hakkındaki yayınlar dikkat çekicidir. Bunun yanında DP'den bir farkı olmadığını iddia ettikleri ve "Amerikancı" olarak nitelendirdikleri Cumhuriyet Halk Partisi de Bizim Radyo yayınlarından nasibini almıştır. Türkiye İşçi Partisi ise tam bir fikir birliği sağlanmasa da Bizim Radyo'nun en yakın durup destek verdiği parti konumundaydı.

3.2. Bizim Radyo Yayınlarında Siyasi Partiler

3.2.1. Demokrat Parti (DP)

Bizim Radyo 1958 yılında yayın hayatına başladığında Türkiye'de DP hükümeti, iktidarının sekizinci yılındaydı. Bu sekiz yıllık süreçte NATO'ya üye olunmuş, ABD ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilip ikili anlaşmalar imzalanmış, Türkiye'de Amerikan üsleri kurulmuş, ülke içinde komünist hareketlere taviz verilmemiş ve izlenen Sovyet karşıtı dış siyasette bir değişim olmamıştı.

Türkiye'de anti-komünizm DP dönemiyle başlamamış olsa da bu dönemde devlet politikası halini almış ve ayrıca sosyal kontrol mekanizması durumuna gelmişti. Bu durum 1947-1991 arası olan Soğuk Savaş döneminin geneline yayılabilir (Öztaş, 2014, s.78). DP dönemiyle birlikte Türkiye'de komünist tutuklamaları çoğalmış ve bu sebeplerle TKP ülke içinden çıkarak yurtdışında örgütlenme yoluna gitmişti. Tüm bu nedenler Bizim Radyo'nun DP karşıtı bir propaganda izlemesinde etkili oldu. DP karşıtı propagandada hükümetin iç ve dış politika yanlışları, siyasi ve ekonomik

bağımsızlığın ABD'ye teslim edilmesi, ülke içinde diktatörlüğe varan baskıcı bir rejim kurması ve din konusunda şariatçılara verilen tavizler gibi konular öne çıkmaktadır. 1958'den 1960'a kadar olan DP'ye yönelik propaganda yayınlarının yanında Başbakan Adnan Menderes hakkındaki yayınlar da göze çarpmaktadır.

Nazım Hikmet 1958-1960 yılları arasında, "küçük diktatör" adını taktığı Adnan Menderes'i ve DP hükümetini eleştiren yayınlarda öne çıkmaktaydı. Hikmet, Bizim Radyo dinleyicilerine Adnan Menderes'in kontrolünde olduğunu iddia ettiği medyanın foyalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan kısa ama etkili cümlelerle seslenmekteydi (Göksu&Timms, 2011, s.372). 26 Haziran 1958'deki yayında Nazım Hikmet, Menderes hükümetinin ana politikasının Türkiye'nin çıkarlarından önce Amerika'nın çıkarlarını korumak olduğunu ifade ediyordu (Açıkgöz, 2002, s.11).

4 Temmuz 1958'deki yayında Hikmet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eski büyüklüğünün ve gücünün kalmadığını, bunun sebebinin DP hükümeti olduğunu belirtiyordu. Küçük diktatör Menderes'in TBMM'yi cüceleştirdiğini ve kışla disipliniyle idare ettiğini vurgulayan Hikmet, meclisin çıkardığı kanunların hiçbirinde ulusal bağımsızlığın Amerikan emperyalizmine hizmet edilmesini önleyen bir madde olmadığını söylüyordu (Açıkgöz, 2002, s.13).

9 Temmuz 1958'deki yayında Hikmet, Adnan Menderes'i komünist avcılığı yaptığı için eleştiriyordu. Menderes'in Hitler ve Mussolini'yi örnek aldığını belirten Hikmet bunun sebebinin ülkede muhalefete, basına ve halka karşı baskıyı arttıracak zaman komünizm tehlikesini ortaya atmasından kaynaklandığını vurguluyordu. Menderes'in demokratik yasaları çiğnemek için komünistler hakkında ölüm kanunları çıkarmaktan çekinmeyeceğini söyleyen Hikmet, Menderes'in yeni bir diktatörlük numarası hazırladığını ifade ediyordu (Açıkgöz, 2002, s.24-25).

24 Temmuz 1958'deki yayında Hikmet, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını eleştiriyor, Irak sınırına asker yığılmasının Amerika'ya hizmet etmek olduğunu belirtiyordu. DP hükümetinin Türkiye'yi bir atom savaşına sürüklediğini, çünkü onlarda yurt ve millet sevgisinin olmadığını söylüyordu (Açıkgöz, 2002, s.33-34). Yine aynı yayında Adnan Menderes'in ve DP'li milletvekillerinin halk ahlakla ve sefaletle mücadele ederken Hint mihraceleri gibi yaşadıklarını belirten Hikmet, cumhurbaşkanı, başbakan ve meclis başkanının nasıl milyoner olduklarını sorguluyordu. Ülkeyi satmadan, yasaları çiğnemenen ve halkı sömürmeden milyoner olduklarını ispat ettikleri takdirde

kendisinin Bizim Radyo'da onlardan özür dileyeceğini ifade ediyordu (Açıkgöz, 2002, s.36).

30 Temmuz 1958'deki yayında Hikmet'in hedefinde DP hükümetinin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu vardı. Hikmet'e göre Zorlu, Amerika'yı Irak ve Mısır'a karşı yürümleri için teşvik ediyordu. Ona göre Zorlu da Menderes gibi kendini Amerika'ya satmıştı ve bu durumdan Türkiye'de hükümete yakınlığıyla bilinen *Zafer* gazetesi dışında herkesin haberdar olduğunu ifade ediyordu (Açıkgöz, 2002, s.38).

7 Ağustos 1958'deki yayında, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı ve DP'nin kurucularından Celal Bayar, Adnan Menderes ve DP'nin kurucularından olan ve TBMM Başkanlığı yapan Refik Koraltan gibi isimlerin insanları yoksulluk içinde yaşamaya terk ettiğini, halkı baskı altına alan tüm diktatörler gibi onları da korku saldığı belirtiliyor, bu sebeple meclisi susturmak ve tüm şüpheli suçluları tutuklatmak istedikleri ifade ediliyordu (FBIS, no.151-155, s.477).

9 Ağustos 1958'deki yayında Amerika'nın Türkiye'deki askeri hazırlıklarının sürdüğü, DP hükümetinin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Washington'a giderek ABD'ye Türkiye'de 120 yeni havaalanı inşa etme yetkisi verdiği söyleniyordu (FBIS, no.151-155, s.606).

23 Eylül 1958'deki yayında Adnan Menderes'in 22 Eylül'de İzmir'de yaptığı konuşmada maskesinin düştüğü belirtiliyor, demokrasi adı altında ülkeyi diktatörlüğe götürdüğü, Fransız siyasetçi Charles De Gaulle'yi taklit ettiği, meclisi susturup basını baskı altına aldığı, faşist bir rejim kurup Hitler gibi olmak istediği vurgulanıyordu. Aynı yayında DP'nin iç ve dış politikasının iflas ettiği, halkın aç, hazinenin boş olduğu, borçların arttığı ve ekonomik hayatın felç olduğu ifade ediliyordu (FBIS, no.186-190, s.205).

Yayınlarda DP üyesi olanlara ve DP seçmenine de sesleniliyordu. 13 Ekim 1958'deki yayında DP içinde kandırılmış işçi, öğrenci, köylü ve tüccarların olduğu ve bunların DP ve ABD diktatörlüğü altında ezildiği belirtilip, bu kişilerin diktatörlüğe karşı savaşılan cepheye katılmaları isteniyordu (FBIS, no.196-200, s.659).

Yayınlarda bazılarında DP şeriatçılara verdiği destekten ve dini siyasete alet etmesi üzerinden eleştiriliyordu. 31 Mart 1959'daki yayında bir cami imamının Cengiz ve Atilla gibi Moğol isimlerinin komünist isimler olduğunu söylediği vurgulanıyor, bir başka imamın da Menderes'i kutsal biri ya da peygamber olarak tanımladığı ifade

ediliyordu. “Günahkâr Menderes”in din adamları tarafından tanrılaştırıldığı belirtiliyordu. O günlerde dinin hükümet ve çevreleri tarafından siyasi amaçlar için kullanıldığı, DP’nin bu şarlatanları koruduğu, onlara ziyafet ve rüşvet verdiği söyleniyordu (FBIS, no.61-65, s.339). 24 Haziran 1959’daki yayında da Hikmet, DP’yi din konusunda eleştiriyordu. Hikmet’e göre Menderes; dini politikaya alet ediyor, imam nikahına göz yumuyor, eski harflerin hortlatılmasına çabılıyor, camilerde kendi adına hutbe okutuyordu. Hikmet’e göre DP Erzurum İl Kongresi’nde Menderes’in Atatürk’ten daha büyük ve güçlü olduğunu söyleyen kişiye Menderes, Başvekalet örtülü ödeneğinden para gönderiyordu. Yine aynı yayında Türkiye’nin açlık, sefalet, işsizlik ve okulsuzluğuyla Çarlık Rusya’sından bir farkı olmadığı, küçük diktatörün halkın dini duygularını sömürerek iktidarını koruduğunu belirtiliyordu. Bir gün sonraki yayında da zamanında Kore Savaşı’na asker gönderme konusunda camilerden, “kim Kore’ye gidip komünist keserse cennet kapıları ona açılır” diye vaazlar verildiği söyleniyordu (Açıkgöz, 2002, s.48-50). 26 Ağustos 1959’daki yayında Hikmet, Adnan Menderes için evliyalık propagandası yapıldığı, camilerde ve kahvelerde Menderes’in ermiş olduğu için uçak kazasından kurtulduğu, ona kurşun ya da bıçağın işlemeyeceğinin konuşulduğunu aktarmaktadır (Açıkgöz, 2002, s.130).

6 Ocak 1960’taki yayında tüm ülkeye yayılan, kitap ve broşür basan dinci Said-i Nursi hareketine DP hükümetinin destek verdiği ifade ediliyor, Said-i Nursi’nin komünizmle savaştığını ve 600 bin takipçisi olan bir hareket olduğu söyleniyor ve bu hareketin liderinin Adnan Menderes’i İslamiyet’in kahramanı olarak tanımladığı söyleniyordu. Hükümetin bu hareketin kökünü kurutmak için çaba göstermediği, hatta teşvik ettiği vurgulanıyordu (FBIS, no.6-10, s.509).

18 Temmuz 1959’daki yayında DP’nin köylülere uyguladığı baskı eleştiriliyordu. Anadolu’daki durumdan hükümet sorumlu tutuluyor, köylülerden zorla vergi alındığı, köylülerin borca batırıldığı, çoğu köylünün şehirlere akın ederek işsizliğe sebebiyet verdiği ve oldukça zor durumda oldukları ifade ediliyordu. Antepli köylülerin valiye başvurup haklarını istedikleri, ancak polis buna izin vermediği vurgulanıyor; Bor’daki, Aksaray’daki ve tüm açlık çeken köylülerin meydanlarda toplanıp yürüyüş yapması, kaderlerine razı olmamaları ve seslerini en güçlü biçimde duyurmaları tavsiye ediliyordu (FBIS, no.141-145, s.45).

31 Temmuz 1959’daki yayında DP hükümetinin şehirlerde suç işleyen Amerikalılara karşı bir şey yapmadığı, Amerikalı bir çavuşun Ankara’da Faik İyidoğan adındaki

vatandaşı öldürdüğü ve polisin hiçbir işlemde bulunmadığı, fakat DP'ye karşı eylem yapan üniversite öğrencilerine karşı "Menderes'in polisi"nin aşırı güç kullandığı belirtiliyordu (FBIS, no.146-150, s.451).

8 Ağustos 1959'daki yayında DP'nin iktidara oy çokluğuyla gelmediği ve seçimlerde hile yaptığı ifade edilirken DP içinde köylü, işçi, fakir, zengin, esnaf, banker, doktor gibi halkın tüm kesimlerinden bireyler olmasına rağmen DP'nin bütün bu insanları temsil edemeyeceği vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.113).

30 Eylül 1959'daki yayında dünyanın her yerinde komünist partilerin yasal olduğu, lakin demokratik rejim kurduğunu iddia eden DP'nin komünistleri sürekli olarak baskı altında tuttuğu ifade edilirken bunun "Ortaçağ Barbarlığı" olduğu vurgulanıyordu. Komünistlerin hiçbir vakit yabancı devletler için ajanlık yapmadığı ve onların yurtsever kişiler olduğu belirtiliyordu (FBIS, no.196-200, s.27).

11 Ekim 1959'daki yayında DP'nin ekonomi politikasına yönelik bir eleştiri yapılıyordu. Yayında askeri paktlara girmenin Türkiye'nin ekonomisini olumsuz etkilediği, ülkenin darboğaza battığı ve borçtan dolayı ülke ekonomisinin iflas eşliğinde olduğu söyleniyor ve DP hükümetinin Amerika ve Avrupa'dan para dilendiği ifade ediliyordu. Ertesi günkü yayındaysa, Zorlu'nun Amerika'dan 80 milyonluk borç alacağını sevinerek haber verdiğini, fakat bunun Amerika'ya borç olarak döneceği belirtiliyordu. İki gün sonraki yayında Menderes hükümetinin iç ve dış politikada iflas ettiği ve ülkenin tarafsız bir hükümete ihtiyacı olduğu vurgulanıyordu (Erer, 1965, s.241). 4 Ekim 1959'daki yayında Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Türk ekonomisini Amerikalılara sattığı ifade ediliyor ve ülkeyi "bir avuç caniden" kurtarmak amacıyla yeni bir bağımsızlık mücadelesine girişilmesi gerektiği söyleniyordu (Erer, 1965, s.243).

19 Nisan 1960'taki yayında Menderes'in en tehlikeli kozunu oynadığı, tüm siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklayacağı ve ülkenin kaderini DP'nin belirleyerek Orta çağ karanlığına götüreceği ifade ediliyordu (FBIS, no.76-80, s.182). Yine Nisan ayındaki bir yayında Menderes," faşist bir terörist rejim sürdüren diktatör" olarak tanımlanıyor ve Türk gençliğini Amerikan süngüleriyle öldürdüğü ifade ediliyordu (FBIS, no.91-95, s.435).

1958-1960 yılları arasında DP ve Adnan Menderes'e karşı agresif bir propaganda takip eden Bizim Radyo, DP hükümetinin devrildiği 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde

yaptıkları yayınların etkisi olduğunu savunuyordu. 1962 Leipzig Konferansı'nda İsmail Bilen, DP'nin devrildiği 27 Mayıs için doğrudan doğruya etki ettiğimiz bir olay demektedir. Bilen, o dönem herkesin Bizim Radyo ne diyecek diye beklediğini iddia etmekteydi (TKP MK Dış Büro Leipzig Konferansı, s.23). Nazım Hikmet 23 Mart 1963'teki yayında Adnan Menderes'in en korktuğu, en nefret ettiği sesin Bizim Radyo'nun sesi olduğunu söylüyordu (Göksu&Timms, 2011, s.380).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Adnan Menderes'in yargılandığı Yassıada duruşmalarında mahkeme başkanı Salim Başol ile Adnan Menderes arasında geçen bir çarpıcı diyalog ise şöyleydi (Ecevit, 1961, s.1-2):

-Adnan Menderes: Bizim Radyo iki yıldır tahrik ediyordu.

-Salim Başol: Sizin radyo sizin elinizde.

-Adnan Menderes: O değil beyefendi, Rus radyosu.

Bu diyalog Adnan Menderes'in Bizim Radyo'dan haberdar olduğunu göstermektedir ve Menderes, Rus radyosu olarak nitelediği Bizim Radyo'nun kendilerini tahrik ettiği iddiasında bulunmaktadır.

1951 yılında DP hükümetinin komünistler üzerinde arttırdığı baskılar ve tutuklamalardan sonra yurtdışına çıkan TKP'lilerin kurduğu Bizim Radyo, yaptığı yayınlarla DP hükümetinin devrilmesinde rol oynadı. Ayrıca DP döneminde muhalefet partilerinin radyoyu kullanmasının yasaklanması, 1954'ten itibaren radyonun DP hükümeti lehine kullanımının artması ve 1957 yılından itibaren Basın Enformasyon ve Turizm Bakanlığı'nın kurulmasıyla artan propaganda yayınları Türk yayıncılık tarihinde bu dönemin "partizan radyo" dönemi olarak adlandırılmasına neden olmuştu (Gülizar, 1985, s.2738-2747; Alankuş, 2005, s.153-154; Aksoy, 1960). Ersarı'nın aktardığına göre, 1950'li DP yıllarında halk radyo dinlemekten bıkmaya başlamıştı. Bunun nedeni devletin radyosunun iktidar radyosu gibi kullanılması, oy kaybettiği görülen DP'nin otoriterleşme aracı olarak radyoyu görmesi ve muhalefete saldırmada radyonun en önemli araç olarak görülmesiydi. Oysa ki DP muhalefetteyken CHP'yi aynı sebeplerden dolayı eleştiriyordu (Ersarı, 2019, s.393-422). Kısacası, Demokrat Parti ülke içinde propaganda amacıyla radyodan faydalanırken kendisi de yurtdışından radyo propagandasına maruz kalıyordu.

3.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Türkiye’de komünist faaliyetlerin yasaklanması, komünistlerin tutuklanması ve onlar üzerinde kurulan baskı dönemlerinde, 1950 yılına kadar iktidarda CHP bulunmaktaydı. Bu nedenle TKP’nin CHP’ye bakışı DP’ye bakışından pek de farklı değildir. Onlara göre DP ne kadar Amerikan yanlısı ise CHP de o kadar Amerikan yanlısıdır. Adnan Menderes ne kadar Amerikan yanlısı ise İsmet İnönü de o kadar Amerikan yanlısıdır. DP’nin iktidarda, CHP’nin muhalefette olduğu 50’li ve 60’lı yıllarda Bizim Radyo yayınlarında CHP ve İnönü karşıtı yayınlara sıkça rastlanılmaktadır. Buna rağmen DP hükümet çevreleri ve basında Bizim Radyo ile CHP arasında bir bağ kurma girişimleri olduğu gerçeği de gözler önündedir. 1970’lerde Bizim Radyo yayınlarında CHP’ye bakışta birtakım olumlu yaklaşımlar olsa da tam bir fikir birliği söz konusu değildir. Nitekim o dönem CHP lideri Bülent Ecevit’in yazılarında Bizim Radyo’yu eleştirdiği görülmektedir.

Bizim Radyo’da birçok meselede olduğu gibi CHP hakkında yapılacak yayınlarla ilgili de farklı görüşler mevcuttu. İsmail Bilen, 30 Ağustos’ta yayınlanan bir haberde, İnönü Zaferi’nin kazanılmasında İsmet Paşa’nın bir rolünün bulunmadığı, korkup cepheden kaçtığı ve zafer kazanıldığında cephede olmadığını yazıyor, Hayk Açıkgöz’ün bu konudaki itirazlarına ise, bu bilgileri kendisine bir Sovyet tarihçisinin verdiğini söyleyerek “*senin de benim de anamızı ağlatan Halk Partisi değil mi? Şimdi gelmiş bana karşı Halk Partisi’ni, İsmet Paşa’yı mı koruyorsun?*” diyordu (Açıkgöz, 2015, s.509). Baştımar ise 1970’te kendisiyle yapılan mülakatta İsmet İnönü’den eski anti-komünist olarak bahsetmektedir (Akbulut, 2017, s.202). Yine Serteller ve Hayk Açıkgöz’ün “DP diktatörlüğüne karşı” CHP’nin aldığı rollerden faydalanılması gerektiği görüşlerine Bilen, CHP’nin de DP gibi burjuva partisi olduğunu ifade ediyordu (Benderli, 2003, s.355). Bilen’in CHP’ye karşı olumsuz tutumuna karşı Sabiha Sertel’in ise CHP’ye bakışı Bilen kadar katı değildi. Sertel, 1965’te yazdığı bir yazıda, CHP’nin zaman zaman olumlu hareketlerini tuttuklarını, fakat devletçilikten uzaklaştığı, gericilere taviz verdiği ve NATO politikası yürüttüğü zaman onu eleştirdiklerini vurguluyordu (Akbulut, 2004, s.141).

Nazım Hikmet yaptığı yayınlarda CHP’yi ve İnönü’yü eleştirmekten geri durmuyordu. Nisan 1958’de yapılan Bizim Radyo yayınında, Halk Partisi Başkanı İsmet İnönü’nün Adnan Menderes kadar Amerikalıların adamı olduğunu ve zamanında Marshall Planı’nı savunduğunu ifade diyordu (Açıkgöz, 2002, s.9-10). 13 Temmuz 1958’deki

yayında, o dönem CHP milletvekilliği yapan Bülent Ecevit'in işçi hakları konusunda, Türkiye'deki işçilerin haklarına, mücadele etmeden bile kavuştuğuna dair ifadelerine karşı, Türkiye'deki işçilerin yıllardır baskı ve işkenceye maruz kaldığı belirtilerek Ecevit "yalancılıkla" suçlanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.32-33).

7 Ağustos 1958'deki yayında, çıkabilecek bir nükleer savaş karşısında hiçbir girişimde bulunmayan birkaç ülke arasında Türkiye'nin de bulunduğu ifade ediliyor ve bunun sorumlularının Anadolu'yu Amerikan atom rampasına çeviren Adnan Menderes ve İsmet İnönü olduğu söyleniyordu (Açıkgöz, 2002, s.39-40).

26 Mayıs 1959'daki yayında Sosyalist Parti kurma hazırlığında olan Alaettin Tiritioğlu'nun önceleri CHP'nin önde gelenlerinden olduğu vurgulanarak Tiritioğlu'nun CHP'deyken komünist parti ve sendikalara karşı hareketi desteklediği, işçilere uygulanan baskı ve işkenceye sesini çıkarmadığı ifade diliyordu (FBIS, no.101-105, s.351). Yine 5 Haziran 1959'daki yayında Tiritioğlu'nun, İnönü liderliğindeki CHP'nin Amerika'ya ülkenin kapılarını açarken onun ateşli destekleyicisi olduğu belirtiliyordu (FBIS, no.111-115, s.192).

22 Haziran 1959'daki yayında DP hükümetinin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in İzmir'deki NATO karargahında bir Amerikalı komutanla konuşmasına yer veriliyordu. Konuşmada komutanın Kore Savaşı'nda bir Amerikalı irtibat subayını yanlış hareketinden dolayı vuran Celal Dora isimli Türk subayının durumunu sorması üzerine Ethem Menderes, Dora'nın Halk Partisi'ne geçtiğini söylüyordu. Amerikalı komutan ise Dora'nın DP'ye çekilmesini istiyor, fakat İsmet Paşa'nın da Amerika'nın dostu olduğunu söylüyordu. Yayında Amerika'nın İsmet İnönü'ye olumlu bakışı vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.46-47).

31 Ağustos 1960'taki yayında Türkiye'de halkın artık İsmet İnönü'ye güvenmediği ve CHP'nin DP'den bir farkının kalmadığı ifade ediliyor, CHP'nin Türkiye'deki politik misyonunun sona erdiği ve İnönü'nün halkı artık kandıramayacağı söyleniyordu (FBIS, no.171-175, s.48).

22 Ağustos 1961'deki yayında CHP'nin İstanbul İl Kongresi'nin bir rezalet olduğu vurgulanıyor, CHP içinde bir fikir ayrılığı olmadığı ve emperyalist sermayeyle iş birliği yaptıkları, Amerika'ya kulluk ettikleri, büyük ithalatçı tüccarların, çiftlik sahiplerinin ve köy ağalarının çıkarlarına hizmet ettikleri belirtiliyordu. Ayrıca Cemal

Gürsel ve adamlarının CHP'yi iktidara getirmek için çabaladıkları ifade ediliyordu (Açıkgöz, 2002, s.149-150).

4 Eylül 1961'deki yayında İsmet İnönü "ihtiyar bir diktatör" olarak tanımlanıyor ve CHP'nin kurultayda kabul ettiği "Temel Hedefler Beyannamesi" eleştiriyordu. CHP'nin bu beyannameyle "göz boyamacılığı" yaptığı, işçi, köylü ve esnafı düşünmeyen bir anayasa hazırlığında olduğu ve NATO ile CENTO'yla olan ittifakları geliştireceği vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.160-161).

DP ve hükümete yakın basın bu yıllarda Bizim Radyo ile CHP arasındaki benzer söylemler nedeniyle bir bağ kurmaya çalıştı. CHP'lilerin halka Bizim Radyo'yu dinlemeye teşvik ettiği gibi iddialar ortaya atıldı. İki benzer siyasi fikirlere sahip partinin benzer söylemlerde buluşması onlar arasında bir bağ olduğunu göstermemekteydi. 1960'ta kurulan ve DP milletvekili Nusret Kirişçioğlu'nun başkanlık ettiği tahkikat komisyonunun kuruluş nedenleri arasında CHP'nin Bizim Radyo adlı komünist radyosunu kendilerine ait göstererek halkı bu radyonun yayınlarını dinlemeye teşvik etmek ve halkı bu zararlı yayınların etkilemesine neden olmak yer alıyordu (Esen, 2010, s.175). Bu komisyon ayrıca Bizim Radyo ile CHP ve CHP'ye yakınlığıyla bilinen *Ulus* gazetesi arasındaki benzer söylemleri ortaya koydu. Bu komisyonun raporuna göre; Bizim Radyo'nun "*her doğan çocuk 8 bin lira borçlu doğuyor*" ifadesi CHP lideri ve milletvekilleri tarafından aynen kullanıldı. Bizim Radyo "*milli kurtuluş cephesi*" derken CHP "*milli muhalefet cephesi*" ifadesini kullandı. Bizim Radyo, yabancı sermayenin servet kaynaklarına el koyduğundan bahsederken İnönü "*iktidarın yabancıdan para almak için teslim etmediği memleket hazinesi yoktur*" ifadesini kullandı. Bizim Radyo, ülkenin başındakilerin Türkiye'yi bırakıp kaçacaklarını söylerken CHP genel sekreteri iktidarın önde gelenlerini kaçırmak için hazırlanan 4 motorlu uçaktan bahsetti. Bizim Radyo memleketin kaderini halkın kendi eline alması lazım derken İnönü "*vatandaş kendi haklarına sahip olduğunu şüphe edilmeyecek şekilde gösterebilir*" ifadesini kullandı. Bizim Radyo "bu halk isyan etmez de ne yapar" diye sorarken CHP lideri İnönü "*şartlar tahakkuk etmiştir, ihtilal olacaktır*" ifadesini kullandı. İki tarafın grev ve işsizlik gibi söylemleri de birbirine oldukça benziyordu (Kirişçioğlu, 1973, s.188-189). Aynı encümen raporunda bu benzerliklerin sıralanmasının ardından Bizim Radyo'nun bir komünist radyosu olduğu ve CHP radyosu olmadığı söylendikten sonra Bizim Radyo'nun dinlenmesinin zararlı olduğu ifade edilmektedir (Kirişçioğlu, 1973, s.202).

CHP'nin Bizim Radyo ile arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır. Nitekim CHP ve liderini sertçe eleştiren bir radyonun CHP ile arasında birtakım benzer söylemler dışında bir ilişki olmasının beklenmesi pek de gerçekçi değildir. Nitekim, Altan Öymen'in (2013) de belirttiği gibi geniş bir kesimden oy almaya çalışan CHP'nin, komünizmin Türkiye'de öcü gibi görüldüğü bir dönemde Bizim Radyo ile bir bağı olması veya halka bu radyoyu dinlemeyi tavsiye etmesi beklenemezdi (497-498). Buna paralel olarak Hikmet Kıvılcımlı'ya göre Bizim Radyo yayınları örgütlü bir sınıf mücadelesinin bir gücü haline gelemediği için nihayetinde CHP propagandasına dönüşüyor ve CHP muhalefetinin güçlenmesine neden oluyordu (Akdere&Karadeniz, 1994, s.183-184).

1960'ların ortalarından itibaren Bizim Radyo yayınlarında CHP'ye bakışın yumuşadığına dair örneklerle rastlanılsa da CHP'yi eleştiren yayınlar sona ermemiştir. O dönemde iktidarda Bizim Radyo'nun, DP'nin mirasçısı olarak gördüğü Adalet Partisi bulunuyordu. Bilal Şen'in 1965 kaleme aldığı yazıya göre, CHP'nin dış politikadaki tutumlarının değişmesi, Adalet Partisi'nin yürüttüğü anti-komünist kampanyaya CHP'nin de hedef olması, CHP'nin yabancı petrol şirketlerine karşı yapılan kampanyaya destek vermesi ve CHP'nin Türkiye İşçi Partisi'ne Adalet Partisi gibi saldırmaması Bizim Radyo'da şok etkisi yaratmış ve CHP'ye karşı söylemlerde yumuşamaya gidilmesine sebebiyet vermişti (Akbulut, 2004, s.188).

8 Haziran 1965'teki yayında emperyalizme karşı demokrasi ve reformu savunanların bulunduğu tek cephenin içinde TİP'lilerin ve sosyalist komünistlerin olduğu gibi CHP'lilerin de olduğu ifade ediliyordu. Ertesi günkü yayında da emperyalizme karşı savaşa güçlü bir cepheyle girmek gerektiği, bu sebeple CHP'ye yanaşmanın gerekli olduğu vurgulanırken, CHP'yi 10-15 yıl önceki kriterlerle ele almanın hata olacağı söyleniyordu (Sayılğan, 1969, s.56-57).

15 Mayıs 1969'daki yayındaysa günün zor şartları altında CHP'deki siyah ve beyazları ayırmak, İnönü taraftarları ve ona karşı olanları aynı yere koymamak, CHP'deki yurtseverlerle aynı dili yakalamak ve bu sayede emperyalizm karşıtı cepheyi güçlendirmek gerektiği vurgulanıyordu (Sayılğan, 1969, s.54). 13 Nisan 1970 yılındaki yayındaysa İnönü karşıtlığı sürüyordu. İsmet İnönü'nün CHP'ye bağlı Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu yöneticilerine ifade ettiği NATO'ya bağlı kalınmasına dair sözleri Bizim Radyo'dan tenkit ediliyordu. Yayına göre NATO'ya bağlılık ifadelerinin altına Süleyman Demirel'in kolayca imza atacağı ve İnönü'nün

temsil ettiği işbirlikçi burjuvazinin Demirel hükümetini cesaretlendireceği vurgulanıyordu (Özgen, 1982, s.332).

Bizim Radyo'da CHP'ye yönelik yayınlar dönemin şartlarına göre farklılık göstermektedir. Kimi zaman sertçe eleştirilirken, kimi zaman tek cephe politikasına uygun olarak CHP hakkında olumlu yayınlar yapılmıştır. Hatta bazı seçim dönemlerinde CHP'nin desteklenmesi istenmiştir. 1971-1973 yılları arasındaki dönemde ve 1973 seçimlerinde Bizim Radyo, dinleyenlerine seslenerek seçimlere katılmamak yerine seçimlerde CHP'ye oy verin çağrısı yapmıştır (Harris, 1980, s.34).

1977 genel seçimleri öncesinde Bizim Radyo, CHP iktidarının sosyalizme kapı açacak bir iktidar olmayacağını, lakin demokratik bir iktidarın sosyalizme gidecek bir ortamın olgunlaşmasını sağlayacağını belirtiyor, Türkiye'deki bütün ilerici yurtsever ve demokratik güçlerin CHP'ye oy vermelerini isteyip şu ifadelerle yer veriyordu:

“Açıktır ki, 5 Haziran seçimleri, örneğin 1973 seçimleri gibi gerici faşist güçlere karşı toplumun tüm demokratik güçlerinin en yoğun bir şekilde savaşa girdiği koşullarda yapılıyor. Bu seçimler ülkemizde demokrasinin geleceğini büyük ölçüde etkileyecek önemdedirler. Bu seçimlerde sorun kanlı saldırılarla darbe girişimleriyle beliren faşizm tehlikesini geriletmek, ulusal, demokratik güçlere daha yoğun bir savaşıma atılmak için soluk almak olanağı kazandırmaktır. İşçi sınıfı komünistler seçim sonuçlarından bu söylenenlerin dışında olağanüstü herhangi bir şey beklemiyorlar.” (Yalçınar, 1977, s.8-9).

Bizim Radyo'nun 1977 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında yapılan yayınlarında DİSK ve TİP üyeleri ile diğer tüm parlamento dışı sol grupları CHP'ye oy vermeye çağırması sağ tandanslı basına CHP ile komünistler arasındaki iddia edilen bağlantıyı kanıtlaması için iyi bir fırsat yarattı (Oehring, 1984, s.130-31).

Dikkat çeken bir noktaysa, 1977 genel seçimlerinde oy istedikleri CHP'nin başında, daha önce kendileri hakkında suçlayıcı yazıya imza atan Bülent Ecevit'in bulunmasıydı. Ecevit 14 Şubat 1961'de *Ulus* gazetesindeki yazısında Bizim Radyo'nun düşmanca ve yıkıcı yayınlar yaptığını, Sovyetlerin Türkiye'ye olan dostluk siyasetine tamamen zıt bir durum oluşturduğunu söz ediyordu. Ecevit, bir komünist yabancı radyosu olan Bizim Radyo'nun Türkiye'de dinlenebiliyor olmasının sorumlusunun Adnan Menderes olduğunu da ekliyordu. DP iktidarının

Türk Devlet Radyosu'nu güvenilir ve dinlenilemez hale getirdiği için halkın Bizim Radyo'yu dinlediğini ifade etmektedir. Bizim Radyo'nun Türk toplumunu temelden çöktecek, Türk halkının bütün inançlarını yıkacak ve Türkiye'nin demokrasisine ve bağımsızlığına hizmet eden tüm değerleri sarsacak olduğunu söylemektedir. Ecevit ayrıca, Sovyetlerin radyonun kendi kontrollerinde olmadığı iddia edebileceklerini ancak bu tür radyoların tam anlamıyla hükümet radyoları olduğu ve Sovyetlerin tasvip edemeyeceği yayınların asla mümkün olmadığını belirtiyordu (Ecevit, 1961, s.1-2).

1979 yılında 1977 genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkan CHP'nin lideri Bülent Ecevit, başta DİSK olmak üzere işçi sendikalarıyla hükümetin arasındaki ilişkilerde kararsız tutumları nedeniyle Bizim Radyo'da eleştirildi. CHP'deki aşırı sol parlamenterlere hitap eden radyo Ecevit'i "hizaya getirmeleri" amacıyla partiden istifa etmeleri gerektiğini vurguladı (Sönmezsoy, 1981, s.225).

Bizim Radyo'nun Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne bağlı olması ve Sovyetlerin görüşünden başka politika izlememesi onun CHP'ye seçimlerde verdiği desteğin bir Sovyet politikası olduğu gerçeğini de göstermektedir. Bunun altında yatan sebebin TİP'in iktidara gelecek gücünün olmaması ve Sovyetlerin kendini AP'den ziyade CHP'ye yakın hissetmesi olarak görülebilir. Sonuç olarak Bizim Radyo'nun CHP'ye yönelik yayınları dönemselsel olarak farklılık göstermiş, ilk yıllarda DP ile bir tutulurken ilerleyen zamanlarda dönemin siyasi atmosferine göre çeşitlilik arz etmiştir.

3.2.3. Adalet Partisi (AP)

Adalet Partisi, DP'yi Türk siyaset sahnesinden silen 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra askeri cuntanın ordudan tasfiye ettiği askerlerden olan Ragıp Gümüşpala tarafından 11 Şubat 1961'de kuruldu. 1964'ün sonlarına kadar Gümüşpala tarafından yönetilen AP'de, Gümüşpala'nın ölümü üzerine 1964 yılının Kasım ayında liderliğe Süleyman Demirel getirildi (Atılğan, 2019, s.586). AP'nin tek başına iktidarda olduğu dönemler 1965-1971 ve 1979-1980 yıllarıyken, 1975-1978 yılları arasında koalisyon hükümetinin büyük ortağı, 1961-1962 ve 1965 Şubat-Ekim dönemlerinde koalisyonun küçük ortağı konumundaydı (Açıköz, 2013, s.48). AP kadrolarının büyük çoğunluğu eski DP tabanından oluşuyordu. Ayrıca AP, şöhretli DP'lilerin yanında DP'de çok öne çıkmamış milletvekillerini ve taraftarlarını da parti bünyesinde toplamıştı. Bu bağlamda AP'nin, DP'nin siyasi mirasçısı olduğu gerçeği o yıllarda tüm kesimler tarafından kabul görmüştü. AP'nin Türk siyasetinde öne çıkışı Süleyman Demirel'in

liderliğe geçmesi, merkez sağın omurgasını oluşturması ve 1965 seçimlerindeki başarısıyla gerçekleşecektir (Demir, 2017, s.487-489).

Adalet Partisi'nin, DP'nin siyasi mirasçısı olduğu yönündeki genel görüşü benimseyen TKP Dış Bürosu, yayınlarını bu yönde yaptı. Bizim Radyo'nun bu dönemki yayınlarında AP ve DP karşıtı söylemlerde benzerlikler görülmektedir. Henüz Süleyman Demirel AP başkanlığına gelmeden önce, 1963 yılında Bizim Radyo'da Nazım Hikmet'in AP ile ilgili yayınlarına rastlamaktayız. Örneğin, 29 Mart 1963'teki yayında Hikmet, AP'nin olası iktidarı döneminde işçilerin durumunun çok daha kötü bir hal alacağını, 27 Mayıs ile işçilerin elde ettiği bazı hakların ellerinden alınabileceğini söyleyerek AP'yi Demokrat Parti'nin yeni adı olarak tanımlıyordu. Hikmet ayrıca AP'de faşistlerin çok olduğunu, iktidara geçtikleri takdirde kanlı bir diktatörlük kurabileceklerini ifade ediyordu. Yine ertesi günkü yayında AP'nin iktidara geçmesi durumunda işçilerin ekonomik durumlarının olumsuz etkileneceği söyleniyordu (Açıkgöz, 2002, s.189-192).

1964 yılı Leipzig komite raporunda, demokratik güçlerin yürüttüğü mücadeleye karşı çıkan gericilerin AP'de toplandığına vurgu yapılarak, AP içinde Amerika'ya bağlı olan Demirel grubunun başa geçtiği ve bunun ardından AP'nin demokratik güçlere karşı saldırıya geçeceği belirtiliyordu. AP'nin asıl amacının Türkiye'deki Amerikan emperyalizminin varlığını sağlamlaştırmak olduğu, Anayasa'da yapılmamış reformlar ve hükümetin taviz veren politikası nedeniyle bu amacı din sömürücülüğünü de kullanarak yapabileceği ifade ediliyordu. Aynı raporda Bizim Radyo'nun yayınlarının AP'nin hedeflediği gericiliğe karşı etki olduğu, bu durumun AP'lilerin tepkilerinden anlaşılacağı vurgulanıyordu (Akbulut, 2004, s.33-37). Yine aynı komite raporunda Türk-Sovyet ilişkilerindeki iyi gelişmelerin, koalisyon ortağı AP'nin önderliğini yaptığı gericilerin saldırılarına rağmen devam ettiği belirtiliyordu (Akbulut, 2004, s.39).

11 Ekim 1966'daki yayında ilerici güçlerin, hükümetin karşı-devrimci planını engelleyerek, 27 Mayıs devrimini korumak amacıyla, Adalet Partisi hükümetini iktidardan indirmek için tasarlanmış bir birleşik cephe kurmak ve bunun için gerekli önlemleri almak için boşa harcanacak zaman olmadığını ilan ediyordu (CIA-RDP78-03061A000400070004-8, s.8).

Sayılğan'a göre Bizim Radyo Türk komünistlerine 1965 genel seçimleri öncesi faşist AP karşısında cepheleşme çağrısı yapıyordu (Sayılğan, 1968, s.401). AP'nin Demirel liderliğinde 1965 genel seçimlerini kazanıp iktidara gelişinin ardından Bizim Radyo'nun AP karşıtı yayınlarında gözle görülür bir artış meydana geldi. 14 Aralık 1968'deki yayında AP iktidarının, az sayıdaki zengini daha da zenginleştirmek için bütçe giderlerini ve kredileri sorumsuzca kullandığı ve köylüye kredi ayırmadığı belirtilirken Amerikan emperyalizminden bir an bile ayrılmadığı ifade ediliyordu (Sayılğan, 1969, s.31).

1 Mart 1969'daki yayında AP, halkı soymak için yabancılarla iş birliği yapmaktan çekinmeyen, Türkiye'yi yabancı sermayeye açan, Türk köylüsünü ve Türk emekçisini yaptığı zamlarla sömüren bir iktidar olarak tanımlanıyordu (Sayılğan, 1969, s.83). Yine aynı ay içerisinde 5 Mart 1969'daki yayında Süleyman Demirel eleştirisi konusuydu. Yayında Demirel'in Associated Press'e verdiği mülakatta Amerikan hükümetine yalvardığı, Türk devletinin haysiyetini yok ettiği ve bunun bir kölelik örneği olduğu ifade ediliyordu (Sayılğan, 1969, s.81). 12 Nisan 1969'daki yayında NATO üzerinden AP eleştirisi yapılmaktadır. Bu yayında Türk silahlı kuvvetlerinin hepsinin NATO emrine verildiği, Türkiye'nin AP tarafından Amerikan emperyalizminin çıkarlarına teslim edildiği belirtiliyordu (Sayılğan, 1969, s.26).

28-29 Nisan 1969'daki yayında 27 Mayıs'ta başı ezilemeyen burjuvazinin AP tarafından temsil edildiği ve AP'nin tüm yurtseverlere karşı saldırıda olduğu söyleniyordu. Ayrıca, Kanlı Pazar olayının iktidar ve Amerikan ajanlarının iş birliğiyle gerçekleştirildiği vurgulanıyordu (Sayılğan, 1969, s.103).

1 Mayıs 1969'daki yayında AP'nin TRT, Orman tasarısı ve başka faşist baskı tasarılarıyla hedeflediği gayenin seçimlerin hemen öncesinde ülkede faşist bir ortam yaratıp, bu ortamda seçimlere gitmek ve sonuç almak olduğu ifade ediliyordu (Sayılğan, 1969, s.33). Aynı ayda yapılan 5 Mayıs 1969'daki yayında İstanbul'da meydana gelen ve iki vatandaşın ölümüne neden olan Kanlı Pazar olayının sorumlusu AP iktidarı ve polisi olduğu vurgulanırken, AP'nin örgütlü saldırılarının arttığına dikkat çekiliyordu (Sayılğan, 1969, s.74). 7 Mayıs 1969'daki yayında şeriat devleti kurmayı amaçlayan Dünya İslam Birliği'nin Mekke'deki toplantısına gerici olarak nitelendirdikleri AP'li Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Yaşar Tunagür'ün katılım gösterdiği belirtiliyordu (Sayılğan, 1969, s.75). 10 Mayıs 1969'daki Bizim Radyo yayınında AP'nin Amerikan emperyalizmine hizmet etmek için anayasal özgürlükleri

kısıtladığı, faşist tasarımlar ve sokak saldırılarıyla bunu siyasi program haline getirdiği belirtiliyordu (Sayılğan, 1969, s.50). 1 Ağustos 1969'daki yayında AP hükümetinin elindeki devlet hazinesinin seçim propagandalarına harcadığı, hazinenin paralarının Demirel ve çevresi tarafından kullanıldığı ifade ediliyordu (Sayılğan, 1969, s.20).

AP ve DP'ye karşı sert, CHP'ye karşıysa siyasi atmosfere göre bazen sert bazen yumuşak üslupla yayınlar yapan Bizim Radyo'nun 1960'tan sonra kurulan Türkiye İşçi Partisi hakkındaki yayınları ise kendilerine en yakın parti olarak gördüklerinden dolayı daha iyimserdi.

3.2.4. Türkiye İşçi Partisi (TİP)

Türkiye'de 1960'ların siyasetine damga vuran partilerden en önemlisi TİP'tir. Bunu ifade etmemizin nedeni sol görüşlü tüm kesimlerin komünist olarak görüldüğü ve baskı altında olduğu bir dönemde sosyalist bir parti olarak kurulup, seçimlerde büyük bir başarı sağlayıp 15 milletvekili çıkarması başta olmak üzere kendilerine yapılan tüm baskılara ve saldırılara rağmen ayakta kalarak 60'ların ikinci yarısında Türk dış politikasının değişmesinde yaptığı söylemlerle etkili olması yatmaktadır. Bunun dışında TİP ile bir başka yorum Zürcher tarafından yapılmaktadır. Ona göre TİP'in önemi aldığı oy oranında veya koalisyona ortak olup olmamasında değil, seçimlere giren gerçek ideolojik temele sahip ilk parti olmasıydı (Zürcher, 2000, s.359).

TİP, 13 Şubat 1961'de İstanbul'da Avni Erakalın, Şaban Yıldız, Kemal Türkler, Rıza Kuas ve Seyfi Demirsoy gibi sendikacılar tarafından kuruldu. Başkanlığını Avni Erakalın'ın yaptığı parti, yaptığı basın toplantısıyla kuruluş amacını ezilen işçi sınıfının haklarını korumak ve işçi sınıfını temsil etmek olarak açıkladı (Aybar, 2014, s.158-159). 19 Ocak 1961'de Alaattin Tiritöglü, Atıf Akgüç ve Sedat Erbil gibi isimlerin kurduğu Sosyalist Parti de daha sonra TİP'e katıldı. En az 6 ay önce ve en az 15 ilde bütün ilçelerde örgütlenemediği için 1961 seçimlerine katılamayan TİP, ülkede organize bir şekilde yayılmada tüm çabalara rağmen bir başarı sağlayamayınca ve Avni Erakalın'ın Yeni Türkiye Partisi'ne (YTP) geçmesinin ardından kurucular genel başkanlık için isim aramaya başladı. Yaşar Kemal, Sabri Esat Siyavuşgil, Nadir Nadi, Orhan Arsal ve Mehmet Ali Aybar gibi isimlere teklif götürüldü. Aybar'ın teklifi kabul etmesi üzerine genel başkanlığa getirildi ve partiye Behice Boran, Sadun Aren ve Fethi Naci gibi birçok aydın dahil oldu (Çakır, 2017, s.207-210). Aslında Aybar parti başkanlığı teklifini çekinceleleri olmasına rağmen kabul etmişti. Çünkü kendisine

komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla açılan iki dava mevcuttu ve bu durumun partiye getirebileceği zarardan endişeleniyordu. Aybar'ın 9 Şubat 1962'de TİP genel başkanlığını üstlenmesinin ardından partinin tüzüğü ve programı oluşturulmaya başlandı. Başlangıçta sosyalist bir parti olmayan, ancak Aybar'ın başkanlığıyla sosyalist bir parti kimliği kazanan TİP, tüzüğüne emekçileri ön plana çıkarmak gayesiyle partide sol aydınlar hegemonyasının önlenmesi için bir madde koydu. Tüzük ve programın belirlenmesinin ardından yurt gezilerine başlayan Aybar'ın TİP'i bu gezilerde çeşitli saldırılara maruz kaldı. Bursa ve Akhisar'da AP'nin desteklediği grupların ve Komünizmle Mücadele Derneği üyelerinin organize ettiği bu saldırıların ardından Aybar, Başbakan İnönü ile görüşerek endişelerini belirtti (Aybar, 2014, s.164-201).

TİP'in dış politika söyleminin özündeysen Atatürk'ün anti-emperyalist dış politikasını benimsemek, barışçı bir dış siyasetle birlikte kontrollü bir silahsızlanma politikası izlemek bulunuyordu. Böylece Türkiye dış tehlikelerden doğal olarak korunacak ve güçlenecekti (Şişmanof, 1965, s.185).

TİP'e destek veren kesimlere bakıldığında oldukça geniş bir yelpaze görülmektedir. İşçiler, köylüler, gençler, sol aydınlar, esnaf, zanaatkar ve Kürt halkı TİP'i kendi partileriymiş gibi benimsediler. Bu geniş kesimi arkasına alan TİP, 1965 seçimlerine böyle bir ortamda girdi. Seçimler öncesinde yapılan radyo konuşmalarında işçi önderleri ile Yaşar Kemal, Can Yücel ve Mahmut Makal gibi edebiyatçılar ön plana çıkıyor ve TİP'e oy istediler. 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde TİP toplam oyların %2,97'sini yani 276 bin 101 oy topladı. Böylece 15 milletvekili çıkararak mecliste grup kurdu. Bu başarının ardından TİP içerisinde bazı fikir ayrılıkları yaşandı. 1969 seçimlerinde %2,56 yani 243.631 oy alan TİP, seçim sistemindeki değişiklik nedeniyle sadece Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas olmak üzere 2 milletvekilini meclise sokabildi. Bu sonucun devamında parti içi anlaşmazlıkların artması nedeniyle Aybar partiden istifa etti. Behice Boran başkanlığındaki TİP, yeniden güçlenmeye fırsat bulamadan 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında kapatıldı (Atılğan, 2019, s.575-576).

TİP'in 1969 yılındaki üye sayısı 12.695 idi. Bunların 7.986'sı Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerindendi. 2019'u İç Anadolu'dan, 1094'ü Karadeniz'den, 1596'sıysa Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindendi. Üyelerin %27,4'ü işçilerden, %26,3'ü esnaf ve zanaatkarlardan, %17'si çiftçilerden ve %9'u tarım işçilerinden oluşmaktaydı.

Geriye kalan kesimse öğrenci, aydınlar ve memurlardan oluşmaktaydı. Üyelerin 6970'i büyük şehirlerde yaşarken 3750'si köylerde ve 1975'i küçük şehirlerde yaşamaktaydı. 1968'de ülkenin toplam nüfusuysa 32 milyon 391 bin 421 idi (Landau, 2016, s.132-133). TİP üyelerinin kaçının komünist olduğu ve TKP ile ilişkisi olduğu net olarak bilinmese de TİP-TKP ilişkisi bu dönemde gündeme sık sık taşınmıştır.

TİP liderlerinin ve kilit üyelerinin çoğu TKP üyesi veya TKP sempatisini konumundaydı (Gökay, 2006, s.90). TİP'in Aybar ile başlayan siyasi olgunlaşma döneminde TKP ile ilişkisi özellikle AP ve çevresinde oldukça tartışılır hale gelmiş ve TİP ile TKP'yi bir tutma politikası izlendiği görülmüştür. Hüseyin Çakır'ın aktardığına göre Tarık Ziya Ekinci, Aybar için “çeşitli tutuklamalarda açığa çıkmamış bir TKP üyesiydi” ifadesini kullanırken TİP, TKP'nin tarihsel bir devamıdır ifadesini kullanan Rasih Nuri İleri, Aybar için “*benim hücre sekreterimdi*” demektedir. Nihat Sargın ise Zeki Baştımar'ın kendisinin yerine hazırladığı kişinin Mehmet Ali Aybar olduğunu belirtiyordu (Çakır, 2017, s.262-263). İsmail Bilen ve Nazım Hikmet'in 23 Temmuz 1951'de SBKP Merkez Komitesine yazdığı mektupta Türkiye'den illegal bir şekilde ayrılması gereken kişiler hakkında bilgi verirken Mehmet Ali Aybar için “parti üyesi” olarak bahsetmektedir (Akbulut, 2020, s.134-137). Osman Rauf Alper'in aktardığına göre İsmail Bilen, TİP'in TKP olmadığını, fakat isim vermeyip bizim arkadaşlar diye ifade ettiği kişilerin partiye girmesi halinde durumun değişebileceğini söylüyordu (Alper, 1999, s.288). Bunun yanında Zeki Baştımar, Behice Boran ve Sadun Aren için TKP'nin eski üyeleri olduğunu söylemektedir (Akbulut&Tosun, 2017, s.20)

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) TİP'e geçen ve TİP Ankara il başkanlığı yapan Niyazi Ağırnaslı'nın 1964'te Macaristan'da Zeki Baştımar ile görüşmesi ve bu görüşmeyi Aybar'a anlatması sonucunda TİP'ten istifaya zorlanması diğer bir dikkat çekici olaydır. Ağırnaslı bu görüşmede TİP'in tahminlerinin aksine hızla geliştiğini söylüyor, Bizim Radyo ve Budapeşte Radyosu'nun yaptığı yayınların TİP'e zarar verdiğini dile getiriyordu. Ağırnaslı'ya göre Bizim Radyo'nun TİP hakkında yaptığı yayınların sağcı çevrelerce TİP'in Bizim Radyo'dan talimat aldığı şeklinde yorumlanmasına ve TİP'in kökü dışarıda yorumlarının yapılmasına neden oluyordu. Bu sebeple mümkün oldukça Bizim Radyo'da TİP'ten bahsedilmemesini öneriyordu (Akbulut, 2003, s.363). Aybar'a göre bu görüşme Türk basınına yansıdığı takdirde TİP'in TKP ile ortak hareket ettiği düşüncesi ortaya çıkacak ve TİP

kapatılmasına varabilecek şekilde olumsuz yönde etkilenecekti (Çakır, 2017, s.212). Ağırnaslı'nın Bizim Radyo'da TİP hakkında yapılan yayınların TİP'i olumsuz etkileyeceğini, hükümet çevresi tarafından TİP'in TKP ile ilişkili olduğu iddialarını güçlendireceğini düşünmesine rağmen Macaristan'da TKP dış bürosunun yöneticisi Zeki Baştımar ile görüşmesinin çelişkili bir durum teşkil ettiği dikkate değerdir.

TİP ile TKP arasındaki ilişkinin sorgulandığı bu dönemde Aybar, TİP'in hiçbir devletten talimat almadığını, gizli bir çalışmalarının olmadığını, herhangi bir gizli oluşuma ilgi duymadıklarını ve TİP'in bir komünist partisi olmadığını altını kalın çizgilerle çizmişti (Alper, 1999, s.289).

Bizim Radyo çalışanlarından Yıldız Sertel ise TİP'in eski TKP'lileri üye olarak kabul etmediğini ifade ederken, TİP'in programının sosyalist olmasına rağmen TKP'den bağımsız olarak ortaya çıkan bir hareket olduğunu vurguluyordu. Ayrıca Sertel, TİP'in "ne Moskova ne Washington" gibi bir sloganı olduğunu da ekliyordu (Sertel, 2008, s.206).

Bizim Radyo, 1962 yılından 1970'lerin ortalarına kadar yaptığı yayınlarla TİP'e destek verdi. TİP'in Türkiye'deki anti-komünist atmosfere rağmen işçiler konusundaki girişimleri övülüyordu. Zeki Baştımar'ın 1963'teki raporunda, TİP'in gericilikle ve anti-demokratik yasalara karşı mücadelesine atıf yapılıyor, faşizm tehlikesine karşı kurulacak milli demokratik cephenin daha verimli ve teşkilatlı bir hal almasındaki önemi vurgulanıyordu (Akbulut, 2003, s.19). Ancak bu dönemde Bizim Radyo'dan açıkça TİP propagandası yapılmasının riskleri de bulunuyordu. 1964 Leipzig grubunun yıllık komite raporunda, TİP'in işçi sınıfının siyasi bilincinin olgunlaşmasında öncü bir misyonu olduğu hakkında hiçbir şüphenin olmadığı belirtilirken, Bizim Radyo'nun TİP tarafından uygulanan doğru taktiklerden faydalandığı, onları emekçi yığınlara ve ilerici aydınlara mal etme yolunda faaliyet göstermekten çekinmedikleri ifade ediliyordu (Akbulut, 2003, s.217).

TİP'in ilk dönemlerinde Bizim Radyo'nun TİP ile ilgili yayınları yukarıda değindiğimiz sebepten dolayı oldukça azdır. 15 Ağustos 1962'deki yayında Nazım Hikmet'e göre, Türkiye İşçi Partisi TKP demek değildir, fakat şimdiye kadar olan intiba Türk işçi sınıfının politikasını savunan bir parti olduğu yönündedir. 23 Ağustos 1962'de Hikmet TİP ve TKP'nin aralarında fark olmasına rağmen iki partinin de işçi sınıfının partileri olduğunu vurguluyordu (Açıkgöz, 2002, s.175-180).

1965-1969 yılları TİP için parti içi anlaşmazlıkların ve muhalif hareketlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. TİP içinde 1965 seçimleri sonrasında başlayan muhalif hareketlerin arasında Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı *Yön* dergisinden ismini alan Yöncüler ve Milli Demokratik Devrim (MDD) yer alıyordu. Bununla birlikte Aybar'ın SSCB'nin Çekoslovakya'yı 1968'de işgali üzerine kaleme aldığı Sovyetler Birliği'ni eleştiren yazılarına tepkiler, Aybar tarafından ortaya atılan “güler yüzlü sosyalizm” gibi yeni fikirleri benimsemeyenlerin çoğunluğu, parti içindeki genç kitlenin MDD hareketine geçmesi ve 1969 seçimlerinde alınan kötü sonuç Aybar'ın istifasını vermesine neden oldu. Bu olayın ardından parti, emek grubu olarak bilinen Boran-Aren grubunun yönetimine geçti ve Behice Boran 1970'te parti başkanlığına getirildi. (Şener, 2015, s.261-267). Bunun yanında 1969'da TİP içinden Doğu Perinçek ve Şahin Alpay'ın önderliğini yaptığı Proleter Sosyalist bir grup ortaya çıktı. Bu grup ulusal demokratik devrimi savunmuş, Çinli komünist liderler Mao Zedung ve Lin Piao'nun görüşlerini benimsemişler ve Türkiye'de Maocu olarak biliniyorlardı (Lipovsky, 1991, s.102). Bizim Radyo yayınlarında Maocular eleştiriye maruz kalmaktaydı. 21 Kasım 1970'teki yayında Türkiye'deki Maocuların işçi ve gençlik eylemlerine sızdığı ve kanlı faşist yöntemler uyguladıkları belirtildi. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Maocuların CIA tarafından desteklendiği iddia edildi. Mihri Belli ve Doğu Perinçek'in işçi sınıfına ve devrime ihanet ettikleri vurgulandı (Milliyet, 04.12.1970, s.11).

Bu süreçte TKP Bizim Radyo'da Aybar yönetimine karşı yapılan MDD gibi muhalif hareketlere destek vermedi ve hatta Sovyet karşıtı yazılarına rağmen Aybar'ı destekledi. Aybar'ın istifasından sonra yönetime geçen Boran-Aren grubuna da desteklerini sürdürdü. Gür'ün ifadesine göre TKP, TİP'i kardeş parti olarak görüyordu. (Yıldız, 2008, s.103; Gür, 2002, s.67). 27 Şubat 1967'de meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında AP İstanbul Milletvekili Aydın Yalçın, TİP'in arkasında Leipzig'den yayın yapan Bizim Radyo'nun olduğunu, bu yüzden TİP'i küçümsemenin doğru olmayacağını söylemişti (Çınar, 2011, s.641).

24 Mayıs 1969'daki yayında emperyalistlerin maşası olan siyasilere karşı yasal olarak direnenlerin başında TİP'in geldiği, TİP'in emekçi yığınların haklarını savunan sosyalist bir parti olduğu ifade ediliyordu (Sayılğan, 1969, s.39). Birkaç ay sonraki yayında ise 1969'daki seçimler öncesi bizzat TİP'e oy isteniyordu. 1 Ağustos 1969'daki yayında işçi, esnaf, köylü, yurtsever aydınlara sesleniliyor ve “*oyunu ülkenin bağımsızlığını savunan TİP'e ver*” deniliyordu (Sayılğan, 1969, s.19).

12 Mart 1971 askeri darbesi sonrasında kapatılan TİP, 1974'te liderlerinin hapisten çıkmasıyla beraber Behice Boran tarafından 1975 yılında yeniden örgütlendi. 2.TİP olarak bilinen bu partiye TKP'nin yaklaşımı ise ilk TİP kadar olumlu değildi. Bu dönemde TKP Bilen liderliğinde Atılım dönemine girerek Türkiye'deki parti faaliyetlerini arttırmış ve sol siyasette söz sahibi olmaya başlamıştı. TİP artık onlar için desteklenecek parti konumundan rakip parti konumuna gelmişti. Nitekim, 12 Mart 1971'den sonra, daha önce TKP ile bağları bulunan birçok genç TİP'li yurtdışına çıkararak TKP ile ilişki kurmuştu. Hatta 1971'den önce TİP kurucularından İbrahim Güzelce Almanya'ya giderek TKP dış bürosu ile iletişime geçmişti (Aydınoglu, 2007, s.296). TKP eski TİP üyeleriyle arasındaki bağları güçlendirmeyi Türkiye'de daha etkin rol almanın anahtarı olarak görmekteydi.

Bu dönemde TKP'liler bir yandan TİP'i Leninci örgütlenme prensiplerine uymadığı için eleştirirken bir yandan da partiye TKP'ye çelme takmak ve onu arkadan hançerlemek isteyen TKP düşmanlarının olması nedeniyle mücadele edeceklerini söylüyordu. Yeni TİP'in bazı yöneticilerinin anti-komünist oldukları ve bazı TKP'lileri polise ihbar ettikleri vurgulanıyordu (Gür, 2002, s.67-68). Buna ek olarak yeni TİP çevrelerinin TKP'yi Avrupa'da "dedikoducu", "birbirinin kuyusunu kazan", "tehlikeli" bir parti olarak tanıtıyordu. TİP'in bu girişimlerine karşı ise TKP, Bizim Radyo'dan TİP'i karalayıcı yayınlara imza atıyordu. TKP ve TİP arasındaki bu mücadele zaten birlik olamamış durumda olan solda, iç çekişme ve kavgalara neden oluyordu. TİP'in çıkardığı "Yürüyüş" adlı dergide TKP'ye karşı saldırgan yayınlar yapılırken, TKP de TİP'e Bizim Radyo ve TKP'nin Sesi Radyosu'ndaki yayınlarla karşılık veriyordu (Yıldız, 2006, s.177).

1961'de kurulan TİP'e mümkün olduğunca destek veren ve öven Bizim Radyo, 1970'lerden itibaren, kurulan 2.TİP'e karşı saldırgan bir yayın politikası izlemiştir. Bizim Radyo'nun kapanmasından bir yıl sonra 1990'da yeni şartlar altında TKP ile TİP birleşerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni kuracaklardır. Bu birleşimin en önemli nedeni SBKP'nin 1970'lerden itibaren TİP'i bir komünist örgüt gibi görmesiydi. Nitekim Sovyetler Behice Boran'ı Ekim devrimi yıldönümünde Moskova'ya davet etmişlerdi. TİP'in Sovyetler gözünde değeri artması TKP'nin böyle bir birleşime gitmesine etken oldu (Ersan, 2014, s.115).

Bizim Radyo yayınlarında DP, onun mirasçısı AP ve CHP, iktidarları süresince sürekli Amerikan emperyalizmine hizmet eden, ülkeyi ABD kontrolüne sokan ve Türkiye'nin

bağımsızlığını ayaklar altına almış partiler olarak nitelendirildi. Adnan Menderes, Süleyman Demirel ve İsmet İnönü ayırım yapılmadan Amerikan uşağı oldukları gerekçesiyle propaganda yayınlarına konu oldular. CHP ise zaman zaman Bizim Radyo'dan destek gören ve seçimlerde oy verilmesi istenen bir parti durumuna geldi. TİP ise Bizim Radyo'dan 1970'lere kadar saldırılmayan tek partiydi. Fakat sonrasında değişen siyasi şartlar neticesinde TİP ile de Bizim Radyo'nun arası bozuldu.

1983 yılında siyaset sahnesine giren Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) kurucularından Erdal İnönü, 1984 senesindeki yerel seçimlerden önce TKP'nin Bizim Radyo aracılığıyla kendi partilerini ve Doğru Yol Partisi'ni (DYP) desteklediğini ve bunun da kendilerine oy kaybettiğini dile getirdi (Babalık, 2003, s.195).

Sonuç olarak bakıldığında Bizim Radyo tarafından propaganda konusu olmayacak ve eleştirilmeyecek tek parti yine kendisi TKP'dir. Bunun dışındaki tüm partiler ya Amerikan emperyalizmine hizmet etmektedir ya da sosyalizm veya komünizmi yanlış yorumlamış sol partilerdir.

3.3. Bizim Radyo Yayınlarında Türkiye'nin İç ve Dış Meselelerine Bakış

3.3.1. Türkiye'deki Askeri Darbeler

3.3.1.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Ordusu

27 Mayıs 1960'ta cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi bir grup genç subay tarafından emir-komuta zinciri dışında gerçekleştirildi. Darbenin nedeni olarak birçok argüman ortaya konabileceği gibi temelde Demokrat Parti hükümetini devirmek amaçlanmıştı. Başlarında emekli Orgeneral Cemal Gürsel'in bulunduğu 37 subay darbenin ardından Milli Birlik Komitesi'ni oluşturarak meclisi feshetti ve tüm siyasi faaliyetleri yasakladı. DP'li birçok milletvekili yargılandı. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

1958 yılından darbe sürecine kadar olan dönemde Bizim Radyo'da Türk ordusunun DP tarafından etkisiz hale getirildiği ve bu durumun değişmesi gerektiğine dair yayınlar dikkat çekicidir. 23 Temmuz 1959'daki yayında "uydurma bir Sovyet tehlikesi" bahanesiyle ülkenin milli bağımsızlığını yitirmesine vesile olan silahlı kuvvetlerin milli bir kuvvet olmaktan çıktığı söyleniyordu (Açıkgöz, 2002, s.87-88).

30 Temmuz 1959'daki yayında eski askerlere çağrı yapılıyordu. Yayında şimdiki hallerinden şikayetçi olan eski muhriplerin milli kurtuluş komiteleri kurmaları, genç subayları milli bağımsızlık için savaşmaya çağırmaları ve Türk ordusunu Amerikan boyunduruğundan kurtarmaları isteniyordu (Açıkgöz, 2002, s.95-96).

3 Ağustos 1959'daki yayında Nazım Hikmet İtalya'da eski bir Mısırlı subayla karşılaştığını ve onun kendisine “*biz zamanında Türk subaylarından çok şey öğrendik. Şimdi o Türk subaylarının çocukları, küçük kardeşleri nasıl oluyor da yabancıların kumandası altında emperyalizmi, saltanatları korumak için jandarmalık etmeye razı oluyor*” dediğini aktarmaktadır (Açıkgöz, 2002, s.98-99). Bu yayınlardan anlaşılacağı üzere Bizim Radyo'da DP'nin devrilmesinde ordunun da bir rol alması gerekliliği ifade edilmektedir. Bu yayınlarda sürekli ordunun DP ile birlikte Amerikan kontrolüne girdiği ve milli karakterini yitirdiği vurgulanıyordu.

30 Nisan 1960'taki yayında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanan Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıkan şanlı Türk ordusuna seslenilmekte ve sonraki hain hükümetlerin, bağımsızlığı eski düşmanlara sattıkları, bağımsızlık ve özgürlükleri yok ettikleri ifade ediliyordu. Menderes hükümetlerinin NATO ve CENTO'ya girmeye karşı çıkan general ve subayları ordudan attığı ve hapse gönderdiği, Kore'de ABD çıkarları için çocuklarımızı ölüme gönderdikleri vurgulanıyordu. Yayında ordunun silahlarını özgürlük için mücadele eden gençlere değil, bağımsızlık ve özgürlüğü ortadan kaldıranlara çevirmesi gerektiği belirtiliyordu. Menderes'in sıkıyönetim uyguladığı, yasadışı komiteler kurduğu ve faşist terörü arttırdığı söyleniyor ve ordunun bunlara boyun eğmemesi gerektiği ifade ediliyordu. Halkın bağımsız bir ordu görmek istediği, şimdiki ordu mensuplarının kurtuluş savaşından galip çıkanların oğulları olduklarını kanıtlamasının gerekli olduğu ve Türk ordusunun şeref ve haysiyetine vurulan darbelerle karşılık vermesinin lazım olduğu vurgulanıyordu. Aynı yayında Türk askerlerini ezip ölümüne sebep olan Amerikalılara hesap sorulmasının gerektiği, Amerikalı çavuş tarafından öldürülen Osman Aygün adlı silah arkadaşlarının hesabını Amerika'dan sormalarının zorunlu olduğu belirtiliyordu. Yayın “tüm millet seninle, yaşasın Türk ordusu” ifadeleriyle son buluyordu (FBIS, no.81-85, s.609).

4 Mayıs 1960'taki yayında Türk ordusuna Menderes hükümetine karşı tek vücut olmak için çağrı yapılıyordu. Türk askerinin gözünü açması gerektiği, ellerindeki silahların ve tankların düşmanlardan geldiği, bu silahları kardeşleri olan gençlere doğrultmamaları gerektiği söyleniyordu. Düşmanın Ankara'da oturduğu ve orduyu

Kore'ye ölüme gönderen ve ABD'ye satanlar olduğu belirtiliyordu (FBIS, no.86-90, s.321-322).

Darbenin hemen öncesindeki süreçte DP'ye karşı Ankara ve İstanbul'da öğrenci eylemleri ve protestolar düzenlendi. Hükümet ordunun yardımına başvurmak zorunda kalsa da Genelkurmay öğrencilere karşı bir girişimde bulunmamayı yeğledi. 28-29 Nisan Olayları olarak bilinen öğrencilerin yanında aydın ve profesörlerin de destek verdiği eylemler sırasında Turan Emeksiz ve Nedim Özpolat adlı öğrenciler hayatını kaybetti. İstanbul ve Ankara'daki bu olayların etkisi tüm ülkeye yayılmaya başlamıştı. Dönemin Zonguldak Emniyet Müdürü Durmuş Yalçın bunda Bizim Radyo'nun tahrik edici yayınlarının etkisi olduğunu dile getiriyordu (Yalçın, 2007, s.258). Buna ek olarak Celal Bayar da Bizim Radyo yayınlarının tahrik edici olduğunu ve gittikçe şiddetlenen bir propaganda yaptığını belirtiyordu (Bozdağ, 1991, s.62-64).

Turan Emeksiz adlı öğrencinin ölüm haberinin ardından Bizim Radyo'da Nazım Hikmet bu olaya ithafen "Beyazıt Meydanı'ndaki Ölü" adlı şiirini yayınladı (Sertel, 2008, s.183). Şiirin ilk mısraları şöyleydi:

Bir ölü yatıyor

On dokuz yaşında bir delikanlı

Gündüzleri güneşte

Geceleri yıldızların altında

İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda...

Erer ise Bizim Radyo'nun Turan Emeksiz'i işçilerin ve emekçilerin sembolü olarak tanıtarak yayın yaptığını böylece onu komünist olarak takdim ederek milleti birbirine düşürmeyi amaçladığını iddia etmektedir (Erer, 1965, s.365). Bunun yanında Bilen Türkiye'de düzenlenen öğrenci eylemlerinde kendilerinin rolünün bulunduğu dair yazılar kaleme alıyordu. Ülkede Milli Kurtuluş Cephesi sloganları atıldığında bunu kendisine yontuyor ve Bizim Radyo'nun etkisi olduğunu düşünüyordu. Yazılarında, eylemlerde TKP'nin etkin bir rol oynadığını belirtiyor, protestoları yürüten kişilerin isimlerini öğrenip bunların TKP ile ilişkileri olduğunu ima eden yazılar yazıyordu. Serteller ise bunun provokasyon niteliği taşıdığı için Bilen'i uyarıyor ancak bir sonuç alamıyordu (Sertel, 2008, s.184).

27 Mayıs 1960 tarihi Bizim Radyo'nun beklediği DP iktidarının sonunu temsil ediyordu. Darbe Leipzig'de şaşkınlık ve sevinçle karşılanmıştı, fakat yine Bilen herkesten farklı düşünüyordu. Darbenin ertesi günü Bizim Radyo'da Serteller DP'nin 10 yıllık iktidarını sona erdiren bu askeri müdahale sonrası hem şaşkın hem de mutluydu. Yıldız Sertel 27 Mayısçı subayları birer kahraman olarak gördüğünü ifade etmekten ve yayınlarda onları övmekten geri durmuyordu. Fakat o sıralarda Moskova'da bulunan Bilen, Leipzig'e telefon edip "darbecilere vurun" diyordu (Sertel, 2008, s.188 ve 200). Bilen'in bu tutumundaki neden onun ordunun ilerici bir hareket yapmayacağı düşüncesinden kaynaklanıyordu (Akbulut, 2004, s.138).

Bilen'in fikrinin değişmesi çok uzun sürmedi. Sertellerin baskılarına dayanamayan Bilen, 27 Mayıs hakkında tarafsız bir rapor hazırlanması konusunda onay verdi. Hatta daha sonra bu raporu Moskova'ya götürdü. Raporda DP dönemindeki baskıcı politikalar ortaya konuyor, Atatürkçü ve anti-emperyalist subayların darbede rol oynadığı ve halk çocuğu olan bu subayların sosyal devlete inandığı şeklinde ifadeler yer alıyordu (Sertel, 2008, s.188-190).

Darbenin ertesi günü 28 Mayıs 1960'ta Bizim Radyo'dan darbe hareketinin lideri Cemal Gürsel'e açık mektup niteliğinde bir yayına imza atıldı. Gürsel'e "sayın başkan" şeklinde hitap edilen yayında Bizim Radyo ekibi kendini "bir avuç vatansever" olarak tanımlıyor ve ülkenin geleceği konusunda yardım etme isteklerini belirtiyordu. Gürsel'in orduda saygın ve güvenilir bir şahsiyet olduğu vurgulanıyor, bunun nedeniye ordunun kendi halkına silah çevirmesini doğru bulmadığı için istifa etmesi olarak açıklanıyordu. Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) Menderes'in kapattığı bağımsızlık ve özgürlük kapılarını açmaya çalıştığı ve faşist baskı döneminin devrimci güç tarafından kontrol altına alındığı ifade ediliyordu. Gürsel'in "yurtta barış dünyada barış" ilkesini benimsemesi övülüyor ve bir an önce seçimlere gitmek istediği söyleniyordu. Yurtta barışın gerçekleşmesi için toprağın köylülere dağıtılması, feodalizm kalıntılarının yok edilmesi, işçi sınıfının ezilen sınıf olmaktan kurtarılması ve tüm ulusal azınlıklara eşit yurttaşlık hakkı verilmesi gerektiği belirtiliyordu. Dünyada barışın ise başta komşularla olmak üzere dostane ilişkiler tesis edilmesiyle gerçekleşeceği ve ülkedeki ABD egemenliği, NATO üsleri, ölüm rampaları ve atom bombalarıyla bunun mümkün olmayacağı vurgulanıyordu. Yurtta barış dünyada barış prensibinin İnsan Hakları Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler şartıyla uyumlu olduğu, lakin MBK'nın bağlılık bildirdiği NATO ve CENTO'nun saldırgan hedefleriyle

bağdaşmadığı açıklanıyordu. Yayının sonlarında Gürsel'e Menderes diktatörlüğünü destekleyen NATO ve CENTO'ya neden bağlılık bildirdikleri soruluyordu (FBIS, no.101-105, s.595-597).

1 Haziran 1960'taki yayında Bizim Radyo hazırlanacak anayasadan beklentisini dile getiriyordu. Yayında Menderes ve daha önceki dönemlerde çıkarılmış anti-demokratik yasaların kaldırılması ve tüm sınıfların siyasi parti kurarak örgütlenebilmesi talep ediliyordu. Komünist Parti dahil herkesin serbest çalışma hakkından faydalanabilmesi isteniyordu (FBIS, no.106-111, s.170-171).

18 Temmuz 1960'taki yayında MBK'nın aldığı ordu mensuplarının oy kullanabilme ve oy kullanma yaşının 18'e düşürülmesi kararlarının doğru bulunduğu, fakat meclisin üzerinde bir senato kurulacak olmasının tartışılabilir bir konu olduğu ifade ediliyordu. Bizim Radyo'ya göre senato 18.yy'dan kalma yozlaşmış bir kurumdu. Atatürk'ün devrimci bir ruhla eski senatoyu kaldırdığı ve milli iradeyi mecliste hakim kılarak ilerici bir adım attığı söyleniyordu (FBIS, no.136-140, s.584).

14-27 Temmuz 1960 tarihleri arasındaki yayınlarda bir yandan MBK ve Gürsel'in başarılı girişimleri övülüyor, bir yandan da birçok alanda daha cesur adımların atılması gerektiği vurgulanıyordu. Eleştirilerin temelinde daha önceki hükümetlerin izlediği dış politikadan farklı bir dış politika izlenmemesi yatıyordu. Menderes rejiminin kalıntılarının hala ortalıkta olduğu ve halkın bundan memnuniyetsizlik duyduğu ifade ediliyordu (FBIS, no.146-150, s.183-184).

28 Temmuz'dan 10 Ağustos'a kadar olan yayınlarda Gürsel rejiminden iç politika ve faaliyetlerinden duyulan memnuniyetsizlik dile getirildi. Menderes hükümetinin işçileri sömürdüğü, yeni askeri rejimin bu konuda adım atmadığı için işçilerin ve kadınların örgütlenmeleri ve mücadelelerini vermeleri gerektiği belirtiliyordu. Yayınlarda ilk defa sert bir şekilde 27 Mayıs hareketi eleştirilmeye başlanıyordu. Yayında ordu darbesi sonucunda ulusal kurtuluş hareketinin engellendiği, Menderes'in yerine Gürsel'in gelmesinin reform olmadığı, ülkeye polis diktatörlüğü yerine ordu diktatörlüğünün hakim olduğu ifade ediliyordu. Cuntanın Amerikan savaş kışkırtıcılarının sözünü dinlediği söyleniyordu. Yayınlarda cuntanın ABD ve NATO'ya hizmet ettiği, ABD'nin Ankara'daki ikinci hükümet konumunda olduğu vurgulanıyordu. Halkın dış politikada hiçbir değişikliğin olmamasından dolayı hayal

kırıklığına uğradığı belirtiliyordu. Sovyetlerin dost ilişkiler kurma tekliflerinin yeni yönetim tarafından reddedildiği söyleniyordu (FBIS, no.156-160, s.43-44).

12 Ağustos 1960'taki yayında MBK'nın vaat ettiği reformların gerçekleşmediği, halkın beklediği demokratik haklar ve özgürlüklerin görmezden gelindiği ve çiftçiler ve işçilerin beklediği değişikliklerin yapılmadığı ifade ediliyordu (FBIS, no.156-160, s.353). 24 Ağustos 1960'a kadar olan yayınlarda Gürsel ABD'ye hizmet etmekle, işçilerin haklarını görmezden gelmekle itham ediliyordu. Yeni yönetimin ABD'ye ve NATO'ya Türkiye'de üsler kurmak için izin verdiği belirtiliyordu. Ayrıca halkın Komünist Parti'nin artık yasal olmasını istediği ifade ediliyordu (FBIS, no.166-170, s.153-154).

26 Ağustos 1960'taki yayında darbeyi yapan subayların büyük çoğunluğunun halk çocuğu olduğu, bu sebeple halkın rahata ve bağımsızlığa kavuşması için devrimlere önyak oldukları belirtiliyor, bu durumlarını unuttukları taktirde politikacıların ve yüksek sosyetenin kucağına düşüp çürümeye başlayacakları ifade ediliyordu (Açıkgöz, 2002, s.137-138).

MBK'nın darbenin hemen ertesinde yayınladığı bildiride Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını söylemesi Bizim Radyo'da iyi karşılanmadı. Ayrıca bazı MBK üyelerinin yaptığı açıklamalar da Bizim Radyo'da kuşkuyla karşılandı. Örneğin, 13 Eylül 1960'taki yayında MBK sözcülerinden Kadri Kaplan'ın demecine yer verildi. Bu demeçte MBK'nın emperyalizmle savaşıyan devletlere saygı göstereceği ve Menderes hükümetlerinin izlediği politikadan farklı bir yol takip edileceği belirtiliyordu. Bu demece yapılan yorumdaysa Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in daha önce emperyalistlere fayda sağlayan bir yol izleyen bürokratlardan biri olduğu, Menderes'e hizmet etmiş birinin şimdi nasıl emperyalizm karşıtı politikalar ortaya koyacağı sorgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.140-141).

15 Ekim 1960'taki yayında Menderes ve diğer DP'lilerin Yassıada yargılamalarına değiniliyordu. Halkın Menderes ve Bayar'ın ölüm cezalarını istediğini, fakat onların suç ortaklarının dışarda özgürce yaşadığı, soruşturmaların İnönü dönemine kadar geri gitmesinin gerektiği açıklanıyordu. Halkın yargılamaları ilgiyle takip ettiği, hatta dünya basınının da Yassıada yargılamalarını izlediği ifade edilirken bazı muhabir ve yabancı diplomatların bu yargılamaları boykot ettiği, çünkü ABD'nin kendi

adamlarını ölüm cezasından kurtarmaya çalıştığı belirtiliyordu (FBIS, no.201-205, s.199).

14 Kasım 1960'taki yayında ordudan tasfiye edilen 14 subaya yer ayrılıyordu. Alpaslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Numan Ekin, Sıtkı Ulay, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Muzaffer Karan, Ahmet Yıldız ve Rıfat Baykal gibi ülkede reform isteyen ve hemen seçime gidilmemesini talep eden subayların Gürsel tarafından ordudan atılması eleştiriliyor ve Gürsel'in bu olayla diktatörlüğünü ilan ettiği belirtiliyordu (FBIS, no.221-225, s.213). Yine 19 Aralık 1960'taki yayında MBK'nın ülkede geniş kapsamlı yenilikler isteyen ilerici subayları ordudan atması eleştiriliyor ve bunun MBK'da bir bölünme olduğu vurgulanıyordu. Yine aynı yayında cuntaya karşı muhalif hareketlerin arttığı, Menderes diktatörünü deviren ordunun daha güçlü bir diktatörlük kurmak üzere olduğu ve bu durumun halk tarafından tedirginlikle karşılandığı söyleniyordu. Ayrıca MBK'nın amacının ülkede gerçek bir demokrasi inşa etmek değil, CHP'nin iktidara gelmesinin sağlamak olduğu ifade ediliyordu. (FBIS, no.246-250, s.56-57)

27 Mayıs 1960 darbesi hakkında Bizim Radyo'nun genel görüşünü anlamak için Bilen'in Savaş Üstüngel takma adıyla kaleme aldığı "Barış ve Sosyalizm Sorunları" dergisinin Ağustos 1960 tarihli Almanca baskısındaki yazısı önemlidir. Bilen bu yazısında önce DP dönemindeki gelişmelere değiniyor daha sonra subay kadrosunun büyük bir bölümünün hükümetin karşısında yer aldığını belirtiyor ve DP karşıtı gösterilere bazı subayların da katıldığını ifade ediyordu. Bilen sonrasında darbecilerin ifade ettiği Atatürkçü yolu açma politikasının NATO ve CENTO'ya üye olarak gerçekleşemeyeceğini ve ikisi arasında çelişki bulunduğunu söylüyordu. Bilen'e göre Türk topraklarını Amerika'ya teslim etmek Atatürk ilkeleriyle bağdaşmıyordu. Yine ona göre ülkede özgürlük isteyen ancak hapiste bulunan birçok kişi vardı ve yeni yönetim bunlar için herhangi bir adım atmamıştı. Birçok yerde sıkıyönetim devam ediyordu. Köylerdeki feodal yapı halen sürüyor, işçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki fark değişmiyordu (Akbulut, 2017, s.190-198).

30 Ağustos 1961'deki yayında 27 Mayısçıların köylüye toprak, işçiye grev hakkı verecekleri vaatlerinin ve tarafsız bir dış politika ile "hayat pahalılığını önleyeceğiz" gibi sözlerinin tutulmadığı vurgulanıyordu. Halka dayanıp güvenmedikleri için 27 Mayıs hareketinin çürüdüğü ifade ediliyordu (Açıkgöz, 2002, s.154-155).

1961 Anayasası hazırlandığında Bizim Radyo'da çok net bir şekilde anayasaya hayır görüşü benimsendi. Bu durumun ilginçliği anayasaya hayır diyenler arasında Bizim Radyo'nun sürekli eleştirdiği AP ve eski DP çevresi de bulunmasıydı. Bizim Radyo belki de ilk defa bu çevrelerle aynı görüşü savunuyordu. Hatta TKP'nin Budapeşte grubuna gelen 1961 Anayasası'na neden karşı olunduğu sorularına yanıt vermekte güçlük çekildi. Ayrıca Bilen 1961 Anayasası'nı "zincirli anayasa" olarak tanımlıyordu. (Alper, 1999, s.261-262).

27 Mayıs askeri darbesi ve sonraki süreç Leipzig'de yapılan 1962 dış büro konferansında ele alındı. Konferansın ikinci oturumunda Bilen, 27 Mayıs'ı "doğrudan doğruya etki yaptığımız bir olay" şeklinde ifade etti. Ona göre 27 Mayıs sürecinde herkes Bizim Radyo ne diyecek diye bekliyordu. Ayrıca Bilen Bizim Radyo'yu dinleyen kesim arasında en çok ordu mensuplarının olduğunu vurguluyordu. (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.23-24). Bunu destekleyen başka bir ifade de Şeref Yıldız'dan gelmektedir. Yıldız'a göre 27 Mayıs döneminde herkes Bizim Radyo'yu dinler ve radyodaki haberleri tartışır (Yıldız, 2008, s.38). Konferansta okuduğu raporda Baştımar, ülkenin soygunundan eşit hisse alamayan gerici burjuvazinin bir kısmının ordu eliyle bir hükümet devrimi yaptığını belirtiyordu. 27 Mayıs hareketinin, ülkenin ekonomik ve sosyal bozukluğunu düzeltmek için zorunlu olarak yapıldığını, fakat bu düzeltmenin "kuru bir anayasa" ile yapılamayacağını, bunun halkı aldatmakla eşdeğer olduğunu savunuyordu. Aynı raporda 27 Mayıs rejiminin vaat ettiği sosyal reformları uygulamaya geçirmediği, üniversitelerdeki ve ordu içerisindeki yurtseverleri tasfiye ettiği ve NATO ile CENTO'ya bağlılığın ifade edilmesiyle halkta uyanan umudun söndüğü ifade ediliyordu. MBK'nın Sovyetler Birliği'nin ilişkileri düzeltme girişimlerinin reddedildiğini, savaş bütçelerinin arttırıldığını, vergilerin ağırlaştırıldığını ve hayat pahalılığının dayanılmaz noktaya ulaştığını belirten bu rapor DP iktidarı dönemiyle 27 Mayıs rejimi arasında çok bir fark olmadığına dikkat çekmeye çalışıyordu. (TKP MK Dış Büro 1962 Konferansı, 2002, s.47;58-59). Konferansın son gününde söz alan Baştımar, askeri darbelerden yarar gelip gelmeyeceği konusunda ordu içerisinde ülkenin durumunun bilincinde olan yurtseverlerin de bulunduğunu, bu kişilerin girişeceği hareketi desteklemenin hedeflerine aykırı düşmeyeceğini, sosyalist bir devrimle sonuçlanmasa da ona ortam hazırlayabileceğini ifade ediyordu (TKP MK Dış Büro 1962 Konferansı, 2002, s.104).

Bizim Radyo'nun 27 Mayıs sürecindeki yayınları Sertellerle Bilen arasındaki var olan fikir ayrılıklarının daha da ortaya çıkmasına ve daha sonra Sertellerin radyodan ayrılmalarına neden olan olaylardan biriydi. 1962'den itibaren Bizim Radyo'da görev yapmaya başlayan Bilal Şen de Bizim Radyo'nun 27 Mayıs hakkındaki yayın politikasını sık sık tenkit edecekti. Şen 1963'te hazırladığı raporda Bizim Radyo grubunun 1961 Anayasası'nı faşist ve zincirli anayasa olarak tanımlamasını, anayasaya ret oyu verilmesi yönünde çağrı yapmasını ve anayasa referandumunda faşistlerle aynı cephede yer alınmasını eleştirmiştir. Şen aynı raporunda 27 Mayıs'ın yarattığı politik ortama gereken değerin verilmediğini ifade ediyor ve bu yüzden taktik hataların yapıldığını söylüyordu. Ona göre Bizim Radyo grubu cunta yönetiminin DP teşkilatının direnişlerini kırmak için aldığı önlemlere karşı gelmiş ve ilerici sendikalara karşı olumsuz tutum takınmıştı. Cuntanın çıkardığı ilerici kanunları görmezden gelmiş veya olumsuz tenkitte bulunmuştu (Akbulut, 2003, s.52-55). Yine 1965'te Bilen'e muhalif Bilal Şen ve Gün Benderli Moskova'ya SSCB Merkez Komitesi Başkanlığı'na gönderdikleri mektupta Bizim Radyo'da ortaya çıkan fikir ayrılıklarına ve Bizim Radyo'nun yanlışlarına değiniliyordu. Mektupta 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin faşist bir darbe olarak nitelendirilmesi ve darbenin sonrasında TKP'nin legalleşme çabasının izlenmemesinden şikayet ediliyordu. Anayasa referandumu sırasında Menderes'in yandaşlarına hizmet edildiği ve Bilen'in referandumdaki 4,5 milyon hayır oyunda kendi payının olduğunu iddia etmesi eleştiriliyordu (Akbulut, 2004, s.122). Bilal Şen'in 1973'te Bulgaristan Komünist Partisi Dış Şubesi'ne yazdığı yazıda, "turancı şövenist" olarak nitelendirdiği Alpaslan Türkeş'in Bizim Radyo'da 27 Mayıs döneminde ilerici olarak tanıtıldığını belirtiyordu (Akbulut, 2004, s.458). Kısacası, Bizim Radyo'nun 27 Mayıs ve 1961 Anayasası ile ilgili olumsuz yayınları karşısında muhalefet eden Serteller, Bilal Şen ve diğer partililer bir süre sonra radyodan ve partiden uzaklaştırıldılar.

27 Mayıs'ın ardından ordudaki subaylardan Talat Aydemir'in iki başarısız darbe girişimi oldu. 22 Şubat 1962'deki ilk darbe girişimini Bizim Radyo, gerici güçlere karşı bir hareket olarak değerlendirerek destek verici yayınlara imza atmıştı (Ulus, 2016, s.307). Ayrıca Aydemir'in Mayıs 1963'teki ikinci başarısız darbe girişiminin ardından Baştımar, Bilal Şen'e Sovyetlerin kendisine o dönem TİP İzmir teşkilatı üyesi ve emekli bir general olan Burhanettin Uluç Paşa'nın darbe hazırlığında olduğunu ve bu sıralar darbe konularına yayınlarda pek değinilmemesi gerektiğini söylediğini

aktarmaktadır (Akbulut, 2011, s.186). Bu gelişmeler göstermektedir ki Bizim Radyo bu süreçte Sovyetlerden talimat almakta ve 27 Mayıs'ın ardından yapılabilecek darbelerden bir beklenti içerisinde olup bu hareketleri desteklemektedir.

27 Mayıs'tan 1960'ların sonlarına değin Bizim Radyo'da orduya yönelik yayınlar sürdü. 11 Haziran 1969'daki yayında AP'li faşistlerin 27 Mayıs'ın getirdiği anayasaya karşı harekete geçtiğini, Türk halkının bu tehlikeye karşı birlikte mücadele etmesinin gerektiği söyleniyordu (Sayılğan, 1969, s.58). Bu yayındaki dikkat çekici nokta referandumda AP ve DP çevresiyle aynı paydada buluşan Bizim Radyo'nun şimdi 1961 Anayasası'nı AP'ye karşı savunma yoluna gitmesidir.

Özetle ifade etmek gerekirse Bizim Radyo 27 Mayıs'ı ilk başta DP'yi deviren bir olay olarak görmüş ve bir sosyalist devrime evrilme ihtimalini göz önünde bulundurarak desteklemişti. Ancak daha sonrasında MBK'nın NATO ve CENTO'ya bağlılık bildirmesi ve vaat ettiği reformları gerçekleştirmemesi nedeniyle bu desteğini geri çekmişti. Başka bir deyişle 27 Mayıs'ın bir sosyalist devrime dönüşmeyeceğini gördükleri anda bu hareketi ve sonrasında anayasayı kötülemeye başlamıştı. Hatta daha da ileri giderek yıllardır eleştirdiği DP'nin çevresi ve AP ile bu olayda aynı cephede yer almıştı. Bizim Radyo'da DP'ye karşı yapılan yayınlardaki söylemlerle MBK'ya karşı yapılan söylemlerde de benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu benzerliklere ülkeyi ABD'ye satma ve onlara hizmet etmek gösterilebilir. Ayrıca, 27 Mayıs Bizim Radyo'daki bölünmelerin önünü açan, belli bir konsensüs sağlanamayan bir olay olması bakımından da önemlidir. Nitekim Bilen en başında darbeyi eleştirmiş, sonrasında fikrini değiştirmiş, fakat en sonunda darbecilerin karşısında yer tutmuştu. Bu çelişkilere rağmen Bilen'in de ifade ettiği üzere Bizim Radyo'nun en çok dinlenildiği dönemlerden birinin 27 Mayıs 1960 darbesi süreci olduğunu söylememiz pek de yanlış olmayacaktır.

3.3.1.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

27 Mayıs 1960 darbesiyle ilgili Bizim Radyo yayınlarıyla kıyaslandığında 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahaleleri hakkındaki elimizdeki kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle 12 Mart 1971 ile ilgili, Bizim Radyo ile aynı kişiler tarafından yönetilen, aynı propaganda emelleri olan ve aynı yerden yayın yapan TKP'nin Sesi Radyosu yayınlarından da örneklere başvuracağız.

12 Ekim 1969'daki genel seçimlerde önceki seçimlere göre oy kaybetse de AP tek başına iktidar oldu. 29 Temmuz 1970'te yeni vergi paketinin kanunlaşmasının ardından 10 Ağustos 1970'te yüzde 66,6 oranında bir devalüasyon yapıldı (Tuncer, 2014, s.149-150). Bu ekonomik çöküşün yanında ülkede kaos ortamının artması, şiddet olaylarının tırmanması ve ordunun ülke yönetiminde yetersizlikler görmesi nedeniyle 12 Mart 1971'de TSK tarafından muhtıra yayınlandı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve diğer generallerden Faruk Gürler, Celal Eyiceoğlu ve Muhsin Batur'un imzasının bulunduğu bu muhtırada üç husus yer almaktaydı. Bunlardan birincisi hükümetin tutum, görüş ve icraatlarının ülkeyi kardeş kavgasına, anarşiye ve sosyal huzursuzluklara sürüklediği, halkta Atatürk'ün hedeflediği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma umudunun yitirildiği, anayasada öngörülen reformların uygulanmadığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin tehlikeye düştüğü söyleniyordu. İkincisi, birinci husustaki olumsuzlukları giderecek, TSK'nın ümitsizliğini giderecek, anayasadaki reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak güçlü bir hükümetin kurulmasının zorunlu olduğu ifade ediliyordu. Son olaraksa böyle bir hükümetin oluşturulmadığı takdirde TSK'nın ülke idaresini doğrudan doğruya üzerine alacağı belirtiliyordu (Tek, 2006, s.113).

12 Mart 1971 muhtirasından bir ay önce 11 Şubat 1971'de Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nin yayın organı *Neues Deutschland* gazetesine verdiği mülakatta Zeki Baştımar muhtırayı veren Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın TSK'nın Türk milletine zarar verecek her kolu kıracağını söylemesine dikkat çekmiş ve bir darbe olabileceğinin altını çizmişti (Akbulut, 2017, s.200).

Muhtıranın hemen ardından 15 Mart 1971'de TKP'nin Sesi Radyosu'nda "Hükümet Düşürüldü" başlıklı bir haber yayınlandı. Bu haberde faşist bir diktatörlüğe dönüşen, ilerici güçlere karşı terör faaliyeti yürüten, anayasayı ve Atatürk ilkelerini çiğneyen ve Amerika'nın çıkarını savunan Demirel hükümetinin düşürüldüğü ifade edildi. Muhtıra verenlerin ve halkın demokratik bir hükümet istediği belirtildi. Halkın başlarında görmek istediği hükümetin yapması gerektiği yenilikler; ilerici güçlere karşı yapılan kovuşturmaların sona erdirilmesi, üniversitelerdeki polis güçlerinin kaldırılması ve tüm devrimci eylemler nedeniyle tutuklananların serbest bırakılması, faşist komandoların yer aldığı Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin dağıtılması, Kürdistan'da ve Doğu illerindeki halka karşı yapılan kanlı terör hareketlerinin durdurulması, Demirel hükümetinin komandocu, vurucu gücü olan Milliyetçi Hareket

Partisi'nin kapatılması, Demirel hükümetinin uyguladığı sendika özgürlüğünü kısıtlayan değişikliklerin kaldırılması, devletin Atatürk düşmanlarından, padişahçılardan, cumhuriyet düşmanlarından, Amerikan CIA ajanlarından arındırılması ve Demirel hükümetinin kovduğu yurtsever subayların orduya geri alınması, anayasayı çiğneyen tüm AP'lilerin Yüce Divan'da yargılanması, toprak reformu, vergi sisteminde adalet ve halkçı eğitim gibi yeniliklerin hayata geçirilmesi, NATO'dan çıkılması ve ABD ile yapılan ikili anlaşmaların bozulması, seçim kanununun değiştirilip bir an önce genel seçimlere gidilmesi, halka gösteri, yürüyüş ve miting gibi anayasa tarafından tanınmış hakların kısıtlanmaması olarak sıralandı (Akbulut&Tosun, 2017, s.181-183).

Bu istekler aslında TKP'nin hayalindeki hükümetin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Lakin yeni hükümetin bu istekleri yerine getirmemesi üzerine yayınlar yine cunta karşıtı bir durum almıştır. 1 Nisan 1971'deki yayında İsmail Bilen, muhtırayı verenleri "faşist cunta" olarak nitelendirdi. Bunların başında Cevdet Sunay'ın olduğu ve dizginlerinin Amerika'nın ve CIA'nın elinde olduğunu ifade etti. Daha sonra kurulan Erim hükümetinin burjuvaların barındığı bir hükümet olduğunu vurguladı (Akbulut, 2017, s.208-209).

Bizim Radyo'nun 10 Eylül 1971'deki yayınında, 12 Mart muhtırasıyla faşist amiral diktatörlüğünün geldiği, özgürlüklerin anayasadan kaldırıldığı, enflasyonun yükseldiği ve ekonomik çöküşün başladığı ifade ediliyordu. Ayrıca bu muhtırayla ülkenin tamamen NATO ve Amerika'nın hegemonyası altına girdiği belirtiliyordu. Ekim ayındaki yayındaysa ordunun baskıcı politikalarının sürdüğü ve TİP'in halen yasaklı olduğu söyleniyordu. 23 Kasım 1971'deki yayında General Tağmaç'ın Atina'daki NATO konferansı dönüşünde yaptığı Sovyet karşıtı açıklamaya yer veriliyor ve faşist Erim hükümetiyle askeri cuntanın dış politikasının temelinde Sovyet düşmanlığının bulunduğu ifade ediliyordu. 23 Kasım 1971'deki yayında Erim hükümeti ve askeri cuntanın NATO ve ABD savaş gemilerinin İstanbul ve Karadeniz'deki tatbikatına izin verdiği ve bölgedeki tansiyonu arttırdığı iddia ediliyordu (Giritli, 1972, s.140-142).

27 Mayıs 1960 darbesinde olduğu gibi Bizim Radyo darbenin gerekliliğini savunmuş, fakat yeni hükümetin kendi düşünceleriyle paralel hareket etmediğini gördüklerinde yine cuntayı eleştirme politikası takip etmiştir. Bu politika 12 Eylül 1980 darbesinde de pek değişmeyecektir.

3.3.1.3. 12 Eylül 1980 Darbesi

12 Mart 1971 askeri muhtırasının ardından ülkenin durumu pek iyiye gitmemiş, kaos ortamı artmış, ekonomi yerinde saymış ve öğrenci olayları yüksek seviyelere ulaşmıştı. Bu sebeplerden dolayı yaklaşık 10 yıl sonra tekrar bir askeri darbe meydana geldi. Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren ve diğer generaller Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer ve Sedat Celasun'un yayınladığı bildiride, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış düşmanlar tarafından saldırı altında olduğu, devletin işleyemez hale geldiği, siyasi partilerin huzuru sağlayamadığı, yıkıcı ve bölücü odakların faaliyetlerini arttırdığı, Atatürkçülük yerine gerici ve sapık ideolojilerin ürettiği ve ülkenin iç savaşın eşiğine geldiği belirtildikten sonra TSK'nın ülke yönetimine el koyduğu, parlamento ve hükümetin feshedildiği, siyasi partilerin kapatıldığı, tüm ülkede sıkıyönetim ilan edildiği ve sokağa çıkma yasağının uygulanacağı ifade edildi (Tek, 2006, s.167-168).

Bizim Radyo 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde hükümete, özellikle de gerici ve faşist olarak niteledikleri AP'ye karşı yayınlarına aralıksız devam etmekteydi. Bizim Radyo'da isyan, terör eylemleri ve AP önderliğindeki koalisyonların devrilmesi çağrıları yayınlandı. Bunun aksine Bizim Radyo CHP'ye karşı tutumlarında kararsızdı. Yayınlarda, CHP'nin sol kanadını ve merkezci hiziplerini birbirinden ayırdı ve sol kanadın emperyalizm ve faşizme karşı mücadelesini sürekli olarak destekledi. 12 Eylül 1980 darbesinin hemen ardından Bizim Radyo'da askeri müdahale kınandı ve Amerikan yanlısı cuntaya karşı iç güçlerin birliği çağrısında bulunuldu. Darbeden bir gün sonra yayınlanan TKP bildirisinde, Amerikan karşıtı tüm vatansever unsurlar yeni rejime direnmek için teşvik edildi. Bu ve benzeri yorumlarda darbenin ABD kaynaklı olduğu iddia ediliyordu. Bizim Radyo'da Kenan Evren'in askeri rejimine yönelik şiddetli eleştiriler ve Ankara'nın ABD ve NATO ile bağlarına yönelik geleneksel saldırılar darbeden sonra da istikrarlı bir şekilde devam etti. Sovyet politikalarını hırslı bir şekilde savunan Bizim Radyo, Evren rejimine ve Türkiye'nin batıyla olan bağlarına saldıran yayınlara imza attı (CIA-RDP87T00787R000200170003-4, s.8). 4 Haziran 1982'deki yayında askeri cuntanın, bölgede ABD emperyalizminin aracı olma yolunda ilerlediği belirtildi. Ekonomiyi tamamen mahvetme pahasına karşın sanayiye askerileştirme yolunda adımlar attığı vurgulandı (United States. Dept. of State, 1982, s.3,6).

12 Eylül 1980 askeri darbesini “açık askersel bir diktatörlük” olarak tanımlayan TKP ve yayın organları önceki iki darbeye olduğu gibi cuntayı Amerikancılıkla suçlamış ve darbenin emperyalist ABD tarafından yaptırıldığını iddia etmiştir. Amerikancı cuntaya karşı tüm halkın birlik olması gerektiği vurgulanmıştır. Cuntanın işçiye, emekçiye, sendikalara ve tüm demokratik örgütlere düşman olduğu ifade edilmiştir (Akbulut, 2017, s.212). Hatta Bizim Radyo’dan 12 Eylül 1980 darbesini takip eden günlerde milliyetçilere seslenilerek 12 Eylül’e karşı beraber savaşıma çağrısı yapılmıştır (Kadıoğlu, 2007, s.162).

3.3.2. Ortadoğu Krizleri

Petrol ve yeraltı zenginlikleri nedeniyle yakın tarihte her zaman sömürgeci devletlerin ilgisini çeken Ortadoğu özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD, SSCB ve İngiltere gibi devletlerin güç gösterisi alanı haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı’nın ardından İngiltere’nin bölgede güç kaybına uğraması sonucu ABD ve SSCB, Ortadoğu’daki nüfuz mücadelesinde ön plana çıkmıştır. 1947 yılında BM’nin Filistin’i taksim kararı sonucunda, tarihte Ortadoğu ile bağları olan Türkiye, Arap ülkeleri lehine bir tutum takınmış, fakat Türkiye’nin 1948’de çıkan Arap-İsrail savaşında batılı devletlerin yanında yer alması ve ertesi yıl 28 Mart 1949’da İsrail devletini tanıması Arap devletlerin tepkisini çekmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İsrail’in Ortadoğu’da barış ve istikrar unsuru olacağını söylemiştir (Kürkçüoğlu, 1972, s.20-32).

1951 yılında ABD ve İngiltere’nin bölgedeki çıkarlarını muhafaza etmek için ortaya attıkları Ortadoğu Komutanlığı projesine Türkiye NATO üyeliğini alabilmek için destek verse de Mısır’ın ve diğer Arap ülkelerin projeye dahil olmayıp tepki göstermesi projenin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. SSCB ise ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye’ye nota vererek Ortadoğu ülkeleri üzerindeki saldırgan politikalarını eleştirmiştir.

1953’te ABD’de başkanlığa Dwight Eisenhower’ın gelmesiyle Ortadoğu’daki ABD faaliyetleri artmıştır. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in Ortadoğu ülkelerine yaptığı ziyaretler bunun somut örnekleridir. Dulles Türkiye ziyareti sırasında Başbakan Menderes’ten Ortadoğu’da Türkiye’nin önemli bir rol oynayacağı sözünü almıştır. Menderes bunun üzerine Pakistan ve Irak gibi ülkeleri ikna ziyaretlerine başlamıştır. Bu girişimlerin sonucunda 24 Şubat 1954’te Türkiye, Irak, Pakistan, İngiltere ve İran’ın katıldığı Bağdat Paktı imzalanmıştır. Mısır, Suriye ve Suudi

Arabistan ise pakta tepki göstererek dahil olmamış, Lübnan ve Ürdün ise tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Daha sonrasında SSCB, Mısır ve Suriye ile bağlarını güçlendirmeyi çalışmıştır. Türkiye'nin Bağdat Paketi'na katılması Arap ülkelerinin tepkisini çekmiş ve Türkiye'nin emperyalistlerle bir arada hareket ettiği ifade edilmiştir. Bu bölünmelerin ardından 1956'da Mısır lideri Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmek istemesi sonucunda Süveyş Krizi patlak vermiştir. Bu krizin ardından Mısır'a destek veren SSCB'nin Ortadoğu'daki emellerini engellemek amacıyla 1957 yılında Eisenhower Doktrini ortaya çıkmıştır. Bu doktrin komünizmle savaşan Ortadoğu ülkelerine askeri yardımı içeriyordu. Fakat bu doktrin Ortadoğu'da huzur ve istikrarı sağlayamadı ve Suriye, Lübnan ve Irak gibi ülkelerde yeni krizler çıkmasına engel olamadı.

Suriye'de 1954'deki darbe sonrasında Komünist Parti'nin ve Baas Partisi'nin güçlenmesi, ordunun başına komünist sempatizanı Albay Bizre'nin gelmesi ve 1957'de Suriye'nin SSCB ile işbirliği anlaşmaları imzalaması Batı'yı endişelendirdi. Bunun üzerine ABD'nin desteğini alan Türkiye sorumluluk alarak Suriye sınırına asker yığınağı yaptı. Bu durum Sovyetlerin tepkisine yol açtı ve olası bir savaşta Türkiye'nin zarar göreceği belirtildi. Kasım ayında Suriye krizi savaşa varmadan sona erdi ve Türkiye askerlerini geri çekti. Bu olayın ardından Suriye ve Mısır birleşip Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu. Ortadoğu'da dengelerin değişmesine neden olan bu gelişme sonrası Temmuz 1958'de Irak'ta darbe meydana geldi. Irak'ın ardından sıranın diğer ülkelere gelmesinden çekinen ABD ve İngiltere, askerini Lübnan ve Ürdün'e konuşlandırdı. Bu olay Lübnan krizinin patlak vermesine yol açtı. Bu krizler BM'nin girişimleriyle ve Batı'nın askerlerini çekmesiyle çok büyümeden sonlandı. Irak'ta yeni bir hükümetin kurulması Bağdat Paketi'nin sürdürülemeyeceğinin bir göstergesiydi ve yeni bir oluşumun ayak sesleri duyulmaktaydı. Nitekim 1959'da İngiltere, Türkiye, Pakistan ve İran'ın katılımıyla Ankara merkezli Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO) kuruldu.

Bizim Radyo yayın hayatına başladığında Ortadoğu'daki krizler zirve noktasındaydı. Suriye krizi henüz noktalanmış, Irak'ta bir darbe yapılmış ve her şeyden önemlisi Türkiye ABD'nin yanında ve Sovyetlerin destek verdiği Mısır ve Suriye gibi Arap ülkelerin karşısında yer almıştı. Bu gelişmeler Bizim Radyo'nun DP karşıtı yayınlarının Ortadoğu üzerinde de yoğunlaşmasına neden oldu. NATO karşıtlığına Ortadoğu'daki gelişmelerin ardından bir de CENTO karşıtlığı eklenecekti.

29 Nisan 1958'deki yayında, Mayıs ayında İsrail ile yapılan ticaret anlaşmasının süresinin dolacağı, Türkiye'deki yüksek enflasyon nedeniyle İsrail'in anlaşmayı yenilemek istemediği söyleniyor, Türk parasının değer kaybettiği ve köklü bir değişiklik yapılmadığı taktirde ekonominin çökeceği ifade ediliyordu. Aynı yayında Suriye sınırına 28 Nisan'da Türk askerlerinin mayın döşediği ve şüpheli faaliyetlerde bulunduğu belirtiliyordu (FBIS, no.81-85, s.500).

28 Mayıs 1958'deki yayında Türk Dışişleri Bakanı Zorlu'nun New York Times muhabirine yaptığı açıklamaya yer veriliyordu. Bu açıklamada Zorlu, Lübnan krizine müdahale etmek için Türkiye'nin ABD gibi hazır olduğunu söylüyordu. Bu açıklamanın 2 gün sonrasındaysa Lübnan'ın Türkiye'den silah ve asker talep ettiği belirtiliyordu. Aynı yayında Şam gazetesi *An-Nur*'a dayandırılan habere göre Lübnan sularına geçen bir gemiden sivil giyimli Türk askerlerinin indiği ve Lübnan'a girdiği ifade edilirken bunun Türkiye'nin Lübnan'ın içişlerine karışması olarak nitelendiriliyordu. Lübnan'da çatışma ve isyanın sürdüğü, isyancıların Başkan Camille Shamun istifa edene kadar buna devam edecekleri söyleniyordu. Ayrıca Türkiye'nin Lübnan ve Irak'a hava yoluyla asker gönderdiği iddia ediliyordu (FBIS, no.101-105, s.639).

29 Haziran 1958'deki yayında Lübnan krizinin Ortadoğu savaşını başlatacak kadar ciddi bir hal aldığı, ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi bu olayda kullandığı ve Lübnan krizinin Kıbrıs'tan daha önemli duruma geldiği ifade ediliyordu. Türk basınının Ortadoğu'daki krizlere yer vermediği ve halkı aydınlatmadığı vurgulanıyordu (FBIS, no.126-130, s.197).

13 Temmuz 1958'deki yayında İstanbul'daki muhbirimizden denilerek yer verilen mektupta Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarına bir de savaş korkusunun eklendiği, Bağdat Konferansı'nın Türkiye'de toplanmasının ve Suriye sınırına asker yığılmasının halkta bir savaş korkusu yarattığı ifade ediliyordu. ABD'nin Kore'de olduğu gibi Türk askerlerini şimdi de Lübnan ve Suriye'de ölüme göndermek istediği, bunun karşısında baştakilerin zevk ve sefa sürdüğü vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.28-29).

19 Temmuz 1958'deki yayında ABD'nin Lübnan krizi konusundaki gayretleri için Türkiye'ye teşekkür ettiği, Türkiye'nin de ABD'yi asker çıkarma konusunda desteklediği belirtiliyordu. *Hürriyet* gazetesine dayandırılan bilgiye göre ABD askerlerinin Lübnan'dan Suriye'ye geçecekleri ifade ediliyordu. Aynı yayında

Beyrut'a giren ABD askerleriyle hal arasında bir çatışma çıktığı ve 10 Amerikan askerinin öldüğü söyleniyordu (FBIS, no.141-145, s.49-50).

26 Temmuz 1958'deki yayında Lübnan'a giren ABD askerinin Batı Almanya'dan gelerek İzmir ve Adana üzerinden Lübnan'a girdikleri söylenirken, Ürdün'de de aynı durumun söz konusu olduğu ifade ediliyordu. Aynı yayında ABD'nin Türk askerlerini kendi çıkarları için kullandığı ve Dulles'in Londra ziyareti sonrasında SSCB'nin Menderes'i Ortadoğu'da macera aramamaları gerektiği konusunda uyardığı belirtiliyordu (FBIS, no.146-150, s.205).

30 Temmuz 1958'deki yayında ABD ve İngiltere'yi, Irak ve Mısır'a saldırma konusunda teşvik ettiği söylenen Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu eleştiri yağmuruna tutuluyordu. Yayında Irak'ta yapılan darbenin bir benzerinin Türkiye'de yapılmasından en çok Menderes ve Zorlu'nun korktuğu söyleniyordu (Açıkgöz, 2002, s.38-39).

26 Ağustos 1958'deki Bizim Radyo yayınıdaysa mevcut Irak Cumhuriyeti'ni devirmek için İstanbul'da Özgür Irak Derneği'nin kurulup kurulmadığı *Cumhuriyet* gazetesinin haberine dayandırılarak sorgulanıyor ve ABD'nin bu derneği desteklediği iddia ediliyordu (FBIS, no.171-175, s.206).

15 Ekim 1958'deki yayında Irak Kürt liderlerinden Mustafa Barzani'nin açıklamasına yer veriliyordu. Barzani, Sovyet TASS ajansına yaptığı açıklamada Irak'ın kurtuluşunun Ortadoğu'nun kurtuluşu anlamına geldiği, yeni rejimin Kürt ve Araplara eşit haklar tanıdığı ve bu bağımsızlık sürecinde kendilerine destek veren SSCB'ye teşekkür borçlu olduklarını söylüyordu (FBIS, no.201-205, s.344).

14 Nisan 1959'daki Bizim Radyo yayınıdaysa Amerikalı ve İngiliz ajanların Irak'taki Türk ve Kürtleri birbirlerine karşı kışkırttıkları ifade ediliyor, ABD ve İngiltere'nin petrol çıkarları için Ortadoğu'yu bir barut fıçısına çevirdiği ve Türkiye'yi de tehlikelere sürüklediği vurgulanıyordu (FBIS, no.71-75, s.331).

14 Temmuz 1959'daki yayında Irak devriminin birinci yıldönümü selamlanıyordu. Irak devriminin Türkiye'de şok etkisi yarattığı, bunun nedeninin de Menderes'in Bağdat Paketi'ne ve Irak kralına güveni gösteriliyordu. Menderes'in bu devrim karşısında kendisinin de böyle bir sonla devrilmekten korktuğu ifade ediliyordu (FBIS, no.136-140, s.464).

17 Ekim 1959'daki yayında Adnan Menderes'in ABD'de yaptığı konuşmaya yer ayrılıyordu. Menderes bu konuşmada CENTO ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki komünist yayılmayı önleme görevini yerine getirdiğini söylüyordu. Sovyetlerin bu bölgeye yardım amaçlı olsa dahi giremeyeceğini ekleyerek adeta Sovyetlere meydan okuyordu. Aynı yayında CENTO'nun Trabzon ve İskenderun limanlarını genişletileceği ve Türkiye'de askeri komutanlık kuracağı iddia ediliyordu (FBIS, no.201-205, s.595).

Bizim Radyo yayınları Ortadoğu krizleri konusunda diğer meselelerde olduğu üzere Sovyetlerin destek verdiği Mısır ve Suriye'nin yanında, ABD'nin desteklediği Türkiye'nin karşısında konumlandı. Ortadoğu politikası nedeniyle DP'yi eleştirdi ve Ortadoğu'da stratejik ortaklık seviyesine varan ABD ilişkilerinin karşısında yer aldı. Ortadoğu'ya saldırma konusunda Türkiye'nin özellikle Adana ve İzmir'deki üslerini kullandırmasına karşı çıktı. Bizim Radyo, bir yandan Ortadoğu konusunda Türkiye'ye karşı propaganda yayınlarına imza atarken bir yandan da Kıbrıs meselesi üzerindeki yayınlarla ön plana çıktı.

3.3.3. Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs meselesi Türkiye Cumhuriyeti'nin 1960 ve 1970'lerdeki en önemli dış politika olaylarından biridir. Soğuk Savaş döneminde jeostratejik konumu sebebiyle İngiltere, SSCB, ABD, Yunanistan ve Türkiye'nin dahil olduğu ve siyasi çekişmelerin yoğun yaşandığı bir bölge halini alan Kıbrıs konusunda TKP'nin ve Bizim Radyo'nun yaklaşımları dikkat çekicidir. Bu yaklaşımlara değinmeden önce Kıbrıs meselesinin tarihsel gelişimine kısaca yer vermek ve SSCB'nin Kıbrıs politikasına bakmak yerinde olacaktır.

Soğuk Savaş öncesinde çoğunlukla Rumlar ve Türklerin yaşadığı bir ada olan Kıbrıs 1914'te İngiltere tarafından ilhak edilmiş ve Türkiye Lozan Antlaşması ile İngiltere'nin ilhakını tanımıştı (Vatansever, 2010, s.1495-1496). Kıbrıs'ın Hindistan'a ulaşımında kilit bir yol ve üs konumunda olması nedeniyle Hindistan üzerindeki ekonomik emellerinin devam etmesini isteyen İngiltere 1925 yılında Kıbrıs'ı "Kraliyet Sömürgesi" ilan etmişti. Bu dönemde Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını savunan adadaki Rum Enosis fanatikleri İngiltere hakimiyetine karşı ayaklanmalarda bulunmuştu. II. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'de İşçi Partisi'nin yönetime geçmesiyle Enosisçilerde yeniden bir umut oluşmuş ve 1947'de Yunan hükümeti

Yunanistan ile Kıbrıs'ın birleşmesi fikrini yeniden ortaya koyarak faaliyetlerde bulunmuştu. Bu faaliyetlerde en önemli rolü Piskopos Makarios oynamıştı (Artuç, 1989, s.35-36; Keser, 2006, s.151).

Enosis fanatikleri 1953'te EOKA adlı örgütü kurarak gayelerine silahlı mücadele yoluyla devam etmek istemişti. Ertesi yıl Yunanistan, Enosis taleplerini BM'ye taşımış, fakat olumsuz bir yanıt almıştı. EOKA adlı örgütün hedefi Kıbrıs Türkleri olmuştu. 1955-1958 yıllarında Kıbrıs'ta olaylar tırmanmış ve çözüm amacıyla 5-11 Şubat 1959'da Zürih görüşmeleri yapılmıştı. Görüşmeler sonucunda 19 Şubat 1959'da Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs Türk ile Rum topluluklarının katılımıyla bir anlaşma imzalanmış ve 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştu (Açıkses&Cankut, 2014, s.1248-1250). Yeni anlaşmadan Enosis yolunun kapanması nedeniyle memnun olmayan Makarios önderliğindeki Rumlar yeni saldırılarına 1963 yılında tekrar başlamıştı. Türklere yönelik bu saldırıların üzerine Türk jetleri Lefkoşe semalarında uçmuş ve çatışmanın sona ermesi için Londra Konferansı toplanmış, lakin bir sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine Kıbrıs'a müdahale etme kararı alan Türkiye, ABD Başkanı Johnson'dan gelen bir mektupla büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Mektupta Türkiye'nin adaya müdahalesinin meşru görülmediği, saldırı sonrasında SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceği belirtiliyordu. 1950-1964 yılları arasında Kıbrıs'taki genel görünüm böyleydi. SSCB'nin Kıbrıs politikasıysa 1964 yılına kadar temelde Makarios'u ve Enosis'i destekleme yönünde olmuştu.

Sovyetler Birliği Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'e açılan bir kapı olarak gördüğünden önem veriyor, İngiltere'nin Kıbrıs'taki varlığını en ciddi engel olarak görüyordu. Bu nedenlerle Sovyetler Kıbrıs'a Rum komünistler yerleştirerek Enosis fanatiklerini kışkırtıyordu. Sovyetler ayrıca 1926'da kurulan ve daha sonra 1942'de AKEL adını alan Kıbrıs Komünist Partisi'ne destek veriyordu. Kıbrıs'ın en çok ilgi gören gazetelerinden "Haravgi" Moskova destekli yayımlanan komünist bir gazeteydi (Aziz, 1969, s.168-169). 1954 yılında Yunanistan Enosis taleplerini BM'ye taşıdığında Sovyetler self-determinasyonu desteklediğini açıklıyor, 1957'de ise Makarios'un SSCB'nin Atina büyükelçisini ziyaret etmesinin ardından tamamen Makarios'u desteklemeye başlıyordu (Tellal, 2000, s.212-214).

Sovyetler Zürih Antlaşması'nı emperyalist NATO'nun Kıbrıs dayatması şeklinde yorumlamış, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini ise NATO'nun adaya müdahalesi

olarak görmüştü. 31 Aralık 1963'te Türkiye'ye nota vererek Türk jetlerinin adada uçuş yapmasına karşı olduklarını bildirmişti. Fakat ertesi yıl ABD'nin Enosis'i destekleyen Acheson Planı'nı gündeme getirmesi ve Türkiye'ye verilen Johnson Mektubu ile artık ABD'nin de Enosis'i destekleyen adımlar atması Sovyetlerin Kıbrıs politikasını yeniden gözden geçirmesine neden oldu (Canar, 2018, s.233-234). 1964'ten itibaren Türk-Sovyet ilişkilerinin yeniden canlanmaya başlamasının temelinde Sovyetlerin Kıbrıs politikasındaki değişiklik önemli rol oynadı.

Bizim Radyo yayın hayatına başladığında Kıbrıs'ta Türk ve Rumlar arasındaki çatışmalar tüm şiddetiyle devam ediyordu. Diğer tüm meselelerde olduğu gibi Bizim Radyo'da Kıbrıs konusunda Sovyetlerle ters düşen bir yayın politikası takip edilmesi mümkün değildi. Bu bağlamda bundan önce Nazım Hikmet'in 1951-1955 yılları arasında Kıbrıs meselesiyle ilgili yazıları dikkate değerdir.

Nazım Hikmet Kıbrıs Türklerine yönelik yazılarında Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesinden kurtuluşu için Kıbrıs Türklerinin adadaki Rumlarla iş birliği yapması gerektiğini söylüyordu. Bu yazılar Hikmet'in katıldığı uluslararası toplantılarda Rumlara iletiliyor ve öncelikle Rum basınında yer alıyordu. Kıbrıs'taki Türk basını ise bu haberleri anti-komünist bir yorumla Türklere ulaştırıyordu. *Hürsöz* gazetesinin 28 Ağustos 1951'deki haberinde Nazım Hikmet, "Stalin uşağı komünist şair" olarak nitelendiriliyor ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a dahil edilmesini savunduğu söyleniyordu. *Halkın Sesi* gazetesinin 9 Ekim 1951'deki haberindeyse "Kızıl uşak Nazım Hikmet" tarafından Rumlar ve Türklerin isyana teşvik edildiği belirtiliyordu. Aynı gazetenin 12 Ekim'deki haberinde Nazım Hikmet'in "kuduz bir köpek gibi" Kıbrıs Türklerine saldırdığı ve Rumlarla iş birliği yapılmasını önerdiği söyleniyordu. 20 Ekim 1954'te *Halkın Sesi* gazetesi AKEL'in Türk kolunun yayınladığı ve Türk ve Rumların emperyalistlere karşı birlikte mücadele etmesini ve bu mücadelenin Türk şair Nazım Hikmet tarafından desteklendiğini belirten açıklamasına sayfalarında yer veriyordu. 21 Nisan 1955 *Hürsöz* gazetesinde Hikmet'in Kıbrıslı Türklere gönderdiği mesajda, Kıbrıs'ta çoğunluğun öncelikle beri Rum olduğu, adada birçok Yunan geleneğinin bulunduğu, Türklerin Rumlarla iyi geçinmesi gerektiği ve Rumları bu davalarında desteklemenin elzem olduğu, kısacası adanın Yunanistan'a verilmesi gerektiğini söylediği iddia edilen mesajına yer ayrılıyordu. Kıbrıs Türklerinin önderlerinden Fazıl Küçük ise bu yazıların çok iyi düzenlenmiş bir Rus oyunu olduğunu ve Türklerin 76 yıldır İngiltere'ye sadık olduğu için komünistlerin bunu parçalamak istediğini

vurguluyordu. Nazım Hikmet'in 1955'te AKEL'in Türk yöneticilerinden Derviş Kavazoğlu'na yazdığı mektupta "Kıbrıs'ın anası Yunanistan ile birleşmesini engellemeyiniz" dediği, Kıbrıs savaş kundakçılarının ancak böylece devre dışı kalacağı ve Türkler ile Rumların mutlu olacağını söylediği ifade ediliyordu. 18 Ekim 1955'te *İnkılapçı* gazetesi Türkiye'de yasadışı olan TKP'nin Kıbrıs Türklerine bir beyanname gönderdiğini yazıyordu. Bu beyannamede Menderes hükümetinin Kıbrıs meselesine karşı aldığı tavır eleştiriliyordu. Yine 11 Eylül 1958'de *Haravgi* gazetesinde Nazım Hikmet'in adadaki Türk ve Rumların dostluk bağı kurmaları ve birlikte mücadele etmeleri gerektiğini belirten yazısına yer ayrılıyordu (An, 2001). Nazım Hikmet, bu yazılardan anlaşılacağı üzere Kıbrıs'ın emperyalizmden kurtulması için Türklerin Rumlara destek olmasını, gerekirse adanın Yunanistan'a katılımının sağlanmasına dikkat çekerek Enosis yanlısı bir tutum izlemiştir.

Türkiye ise 1954'e kadar Kıbrıs meselesinde oldukça pasif kalmış ve adeta bir sorun yokmuş gibi hareket etmişti. 1950'de CHP hükümetinin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Kıbrıs diye bir meselenin olmadığını, Kıbrıs'ın İngiltere'nin hakimiyeti ve idaresi altında olduğunu söylemişti. Ertesi yıl DP hükümetinin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Doğu Akdeniz'in statüsünde bir değişiklik olmadığını ve Türk-Yunan kader birliğinin kurulmuş olduğunu ifade etmişti (Artuç, 1989, s.40-41). Ayrıca Kıbrıs'ta artan Enosis faaliyetlerine karşı Başbakan Menderes İstanbul ve Ankara'da yapılması planlanan mitinglere Balkan İttifakı'na zarar vereceği düşüncesiyle karşı çıkmıştı. Bu politika Yunanistan'ın 1954'te sorunu BM'ye taşımasıyla ve EOKA terörünün artmasıyla değişmeye başlayacaktı. 24 Ağustos 1955'te Menderes, İngiltere'ye Kıbrıs Türklerinin karşılaştığı tehlikelere karşı uyardıkları bir nota verdiklerini açıkladı. Menderes, şimdiye kadar Kıbrıs konusundaki tutumlarında Türk-Yunan dostluğuna verdikleri önemin yattığını ekledi (Mütercimler, 2007, s.99-100). 1955'in Eylül ayında Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığına dair haberin üzerine İstanbul'daki öğrenci dernekleri Kıbrıs Türk Cemiyeti çatısı altında toplanarak protesto gösterilerine başlamış ve olaylar gittikçe büyüyerek gayrimüslimlere yönelik yağmalama hareketine dönüşmüştü (Güven, 2005, s.13-23). Türkiye bu tarihten itibaren Kıbrıs'ta taksim planını savunmaya başladı. 1959'da Zürih ve Londra'da yapılan konferanslarda önemli rol oynadı ve 1960'ta Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi.

Bizim Radyo'nun yayınlarına başlamasının ardından Nazım Hikmet Kıbrıs meselesi üzerinden DP'yi eleştirmeyi sürdürdü. 6 Temmuz 1958'deki yayında Türkiye'de

Kıbrıs için yapılan mitinglere değinen Hikmet, bu mitinglerin Türkiye için de yapılması gerektiğini, fakat böyle bir şey olması durumunda DP'nin silahlı kuvvetleriyle bu mitingleri dağıtabileceğini söylüyordu. Menderes'in Kıbrıs mitinglerini halkın milli duygularını kendi partisi için sömürmek için kendisinin düzenlediği, lakin Menderes'in olur da meydanlarda yapılan mitinglerin Amerikan karşıtı mitinglere dönüşebileceğini düşünerek polis ve jandarmayı seferber ettiğini ifade ediyordu (Açıkgöz, 2002, s.18). 31 Temmuz 1959'daki yayında Nazım Hikmet, Kıbrıs'taki Türk ve Rumların yıllardır birlikte kardeşçe yaşadığını, tek arzularının emperyalistlere üs olmamak olduğunu belirtiyor ve DP ile Yunan hükümetinin bu halkları birbirine düşürdüğünü vurguluyordu. DP'nin Kıbrıs'taki tek amacının adanın İngiltere'nin hakimiyetinde devam etmesi yani Menderes'in elinde kalması olduğunu belirtiyordu (Açıkgöz, 2002, s.96-97).

1958-1960 yılları arasında Bizim Radyo'da Kıbrıs meselesiyle ilgili yayınlar yoğun bir şekilde yapılmaya devam etti. 22 Nisan 1958'deki yayında Kıbrıs'ta İngiliz-Yunan mücadelesinin sürdüğü ve Kıbrıslı Rumların İngilizleri adadan kovana dek bu mücadeleyi sürdürecekleri belirtiliyordu. Londra'da bulunan Kıbrıs Türk Topluluğu'nun başkanı Necati Sager'in İngiltere'nin Kıbrıs'taki tek gayesinin Türk-Yunan savaşını körükleyerek adadaki hakimiyetinin korumak istemesi olduğunu ifade eden açıklamasına yer veriliyordu. Yayında İngiliz halkı ve İşçi Partisi'nin Kıbrıs'tan çekilmek istediği, fakat İngiliz hükümetinin ABD'nin kendi yerlerini almaması için adada kalmak istediği, bu yüzden de Türk-Yunan savaşını tahrik ettiği vurgulanıyordu. ABD'nin tarafsız gibi görünse de Kıbrıs'ta Yunanistan'ı desteklediği söyleniyordu. Türkler ve Rumların adada ABD-İngiltere rekabeti nedeniyle acı çektiği, İngiltere'nin Kıbrıslı Türklerin haklarını tanıyormuş gibi yaparak Türk hükümetinin Yunanlılara karşı kullandığı ifade ediliyordu. Ne İngiltere'nin ne de ABD'nin adada Türkiye'nin haklarını tanıdığı belirtilirken ABD'nin Patrik Athenagoras'ı Türkiye'ye göndererek ABD'nin Kıbrıs'taki amaçlarını iletmediği söyleniyordu. Athenagoras'ın Atatürk döneminde ajanlık yaptığı için Türkiye'den gönderilen biri olduğuna ve Makarios'un adamı olduğuna dikkat çekiliyordu. Yayında son olarak Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs konusunda "aptalca" davrandığı ve Kıbrıs'ta İngiltere ve ABD'ye karşı Türk-Yunan topluluklarını desteklemesi gerektiği belirtiliyordu (FBIS, no.76-80, s.635).

5 Mayıs 1958'deki yayında Kıbrıs'ta durumun kötüye gittiği, Rumların iki İngiliz'i öldürdüğü ve İngiltere'nin Kıbrıs valisinin adadaki olağanüstü hal durumunu 3 ay daha uzattığı söyleniyordu. EOKA'nın siyasi tutuklulara yapılan kötü muamelelerin sürmesi halinde adada terörü arttıracığına dair yaptığı açıklamaya yer veriliyordu. İngiliz basınına dayandırılan haberde İngiltere'nin Kıbrıs'ı İngiliz Milletler Topluluğu'na katacağı ve adadaki üslerini koruyup Türk ve Rumlara karşı oyunlarına devam edeceği vurgulanıyordu (FBIS, no.86-90, s.505).

7 Mayıs 1958'deki yayında İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ve Türk mevkidaşı Fatin Rüştü Zorlu'nun Kopenhag'da Kıbrıs meselesini görüştüğüne değiniliyor ve Kıbrıs'ta Rumların İngiliz askerlerini öldürmesi üzerine dünyayı ayağa kaldırdığı, fakat Kıbrıs'ta ölen yüzlerce Türk ve Rumlar için hiçbir şey yapmadığına dikkat çekiliyordu. EOKA'nın 6 Mayıs'ta yayınladığı İngilizlerin adada yaşayamaz hale geleceğini söylediği bildiriye yer ayrılıyordu (FBIS, no.86-90, s.629).

2 Haziran 1958'deki yayında Kıbrıslı Türklerin Lefkoşe'de 10 bin kişilik büyük bir gösteri düzenlediği belirtiliyor, Makarios'un ise Mısır'da Nasır ile görüştüğü söyleniyordu. Kıbrıs üzerindeki İngiliz planının Kıbrıslı Türklerde öfkeye yol açtığı, Kıbrıs Türklerinin yöneticilerinin Türkiye'ye giderek hükümet yetkilileriyle görüştüğü ifade ediliyordu. Bu görüşmede Kıbrıs Türkleri, adada Rumlarla aynı yönetim altında yaşamak istemediklerini, adada bir Türk bölgesi kurulana dek mücadele edeceklerini ve İngilizlerin sözlerini tutmadığını söylüyorlardı (FBIS, no.106-110, s.310).

9 Haziran 1958'deki yayında İngiltere'nin Kıbrıs'ta eski politikası olan "böl ve yönet" politikasını uyguladığı, önce Türkleri ve Rumları ayırdığı, sonra Türk hükümetini Yunan hükümetine karşı kışkırttığı vurgulanıyordu. İngiltere'nin amacının adada kavga çıkarıp hakimiyetini bir süre daha uzatmak olduğu ifade ediliyordu. Türkiye'nin İngiltere'nin söz ve vaatlerine inandığı, fakat kandırıldığı söyleniyordu (FBIS, no.111-115, s.201).

15 Haziran 1958'deki yayında Türkiye'nin önünde bulunan üç problemden birinin Kıbrıs sorunu olduğu belirtiliyor ve DP'nin birkaç yıldır Kıbrıs konusunda tatlı rüyalar görse de İngiliz planının Türkiye'nin görüşlerine ters olduğunun ortaya çıktığı ifade ediliyordu. İngiltere'nin Türkiye'yi Kıbrıs konusunda kandıracağı vurgulanırken Türkiye'de yapılan Kıbrıs mitinglerinin amacının DP'nin Kıbrıs politikasındaki hatalarını örtbas etmesi olduğu söyleniyordu (FBIS, no.116-120, s.190).

30 Haziran 1958'deki yayında Kıbrıs'ta tansiyonun ve İngiliz baskısının arttığı, ABD'nin de Kıbrıs'a ilgisinin gitgide çoğaldığı söyleniyordu. Türk hükümetinin İngiltere ve ABD'nin emperyalist entrikalarının gönüllüsü olduğu ifade ediliyordu. "Faşist metotlar" kullanan hükümet liderlerinin Kıbrıs Türklerine demokrasi ve özgürlük getiremeyeceği vurgulanıyordu (FBIS, no.126-130, s.199).

2 Ağustos 1958'deki yayında Başbakan Adnan Menderes'in Londra'dan Kıbrıs Türklerine seslenerek onların Kıbrıs'ta terörü bırakmasını, barış ve huzuru bozmamasını söyleyen konuşmasına yer vererek Menderes'i Kıbrıs Türklerini terörle ilgili göstermesini nedeniyle eleştiriyordu. Bu konuşmanın hem Türkiye'de hem de Kıbrıslı Türklerde öfkeyle karşılandığı ve Kıbrıs sorununun çözümüne hiçbir katkı yapmadığı ifade ediliyordu (FBIS, no.146-150, s.661).

19 Ekim 1958'deki yayında Kıbrıs sorununun Paris'te NATO Konseyi tarafından ele alındığı, çünkü Yunanistan'ın NATO'dan çekilme tehditleri olduğu ve Kıbrıs'ta kurulacak konseye Türkiye'nin temsilci göndermesine karşı olduğu belirtiliyordu. Yunanistan'ın adanın planı konusunda erkenden bir bilgilendirme istediği, sonuçta İngiliz planının Türkiye'nin isteklerine zıt olacağına yüksek ihtimal olduğu ifade ediliyordu (FBIS, no.201-205, s.508).

25 Mart 1959'daki yayında ABD'nin Kıbrıs'a 2,7 milyon dolar kredi vermeye hazır olduğuna dair habere yer veriliyor ve bunun ABD'nin Kıbrıs'a doğrudan müdahalesinin başlangıcı olarak tanımlanıyordu. Bu kredinin uzun vadede Kıbrıs Türklerine borç olarak döneceği söyleniyor ve ada halkının zor durumda olmasının nedeni olarak DP'nin İngiltere'yi desteklemesi gösteriliyordu. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş gibi Kıbrıs Türklerinin önderleri sömürgecilerin çıkarına çalışan kişiler olarak tarif ediliyor ve Türkleri Yunanlılara karşı kışkırttıkları iddia ediliyordu (FBIS, no.56-60, s.629).

18 Ağustos 1959'daki yayında Kıbrıs halkının adayı bağımsız bir devlet olarak görmek istediği, Kıbrıs Komünist Partisi yani AKEL'in adada bağımsızlık mücadelesi verdiği söyleniyor ve buna karşı İngiltere ve Enosisçilerin AKEL üyelerini öldürdüğü belirtiliyordu. Buna rağmen AKEL'in üye sayısı ve prestijinin arttığı ifade ediliyordu (FBIS, no.161-165, s.184).

22 Ekim 1959'daki yayında Makarios'un Kıbrıs yönetimi konusundaki anayasayı hazırlayan komiteden Türk botlarının adaya silah taşınması nedeniyle ayrıldığı

söyleniyor ve bu silahlanmaların adada yeni bir çatışma ortamı yaratabileceği vurgulanıyordu. Rauf Denktaş'ın ise Makarios'un bu kararını eleştirdiği ifade ediliyordu (FBIS, no.206-210, s.302).

1958-1960 yılları arasındaki Bizim Radyo yayınlarından anlaşılacağı üzere Kıbrıs'ta İngiliz ve ABD gibi emperyalistlerin varlığının sonlanması için Türk-Yunan iş birliği yapılması gerektiği savunuluyor, hatta bunun için Türklerin Yunanlıları desteklemesi belirtiliyordu. Fakat bunun Enosis'e hizmet ettiği gerçeği göz önünde tutulmak istenmiyordu. DP'nin Kıbrıs'ta yanlış politika izlediği, Denktaş ve Küçük gibi önderlerin de aynı DP gibi doğru olmayan politikalar takip etmekle suçlanıyordu.

1960-1963 yılları arasında Kıbrıs'ta önceki yıllara göre çatışmalar yapılan antlaşmalar sonrası azalmıştı. Bu nedenle 1962 Leipzig'de yapılan dış büro toplantısında Kıbrıs meselesine değinilmedi. Fakat, 1963 yılında tekrar başlayan aralık ayında Kanlı Noel olayıyla zirveye ulaşan Enosis terörü Bizim Radyo'nun tekrar Kıbrıs meselesi hakkında yayınlar yapmasına neden oldu. Bu yıllardaki yayınlar 1958-1960 yılları arasındaki yayın politikasından pek de farklı değildi. Bizim Radyo'nun Kıbrıs konusundaki yayın politikası 1965 yılının başından itibaren radyodaki Bilal Şen ve Gün Benderli başta olmak üzere muhalifler tarafından eleştirildi ve radyoda bölünmelere yol açan konulardan bir diğeri oldu.

1964 yılı Leipzig grubunun parti komite raporunda Kıbrıs olayları ve gelişmelerine yer ayrıldı. Raporda TKP'nin Kıbrıs sorunundaki görüşünün en başında beri açık bir şekilde belli olduğu, adanın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünün savunulduğu ve tüm emperyalist müdahalelerden temizlenmesi gerektiğinin istendiği belirtildi. Raporda Zürih ve Londra Antlaşmalarının değiştirilmesi gerektiğinin de savunulduğu ifade edildi. Adada Türk ve Rumların kardeşçe yaşayabileceğinin radyo yayınlarında sürekli altının çizildiği, fakat Enosis meselesinde bazı görüş ayrılıklarının yaşandığı vurgulandı. Makarios'un siyasi hataları, Türklere ve Rumlara eşit yaklaşmaması ve katliamlardaki pasif görünüşünün yayınlarda eleştirilmediği ifade edildi (Akbulut, 2004, s.37-38).

Benderli'nin ifadesine göre Kıbrıs sorunu Bizim Radyo'daki Bilen-Baştımar-Pehlivan yönetimiyle muhalif grup arasındaki bardağı taşıran son damlaydı. Şen ve Benderli, yayınlanacak bildiriye TKP'nin Enosis'e kesinlikle karşı olduğunun belirtilmesi gerektiğinin altını çizirken, Baştımar her zaman yaptığı gibi Sovyetler'in

izleyeceği politikayı beklemişti. Baştımar daha sonra, Enosis'e karşı çıkmanın Yunan Komünist Partisi ile ters düşme anlamına geleceğini söylemişti (Benderli, 2003, s.419-420). Şen ise partinin Enosis'i destekleme kararını nasıl aldığını bilmediğini ifade etmekte ve AKEL'in Kıbrıs temsilcisi olan Derviş Kavazoğlu'nun sık sık Bizim Radyo'ya mektup göndererek AKEL'in Bizim Radyo'nun Enosis'i destekleyici yayınlarının büyük sevinçle karşıladığını belirtmektedir. Şen, Bilen'in kendisine Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olduğunu, kendi kaderlerini tayin etme haklarının bulunduğunu ve TKP'nin buna karşı duramayacağını söylediğini ifade etmektedir. Bilen'in bu cevabına karşı Şen, bağımsız bir devletin neden NATO üyesi Yunanistan ile birleşeceğini ve böylece ABD'nin Doğu Akdeniz'i kontrol edebileceğini sormuş, Bilen'in susması üzerine Baştımar, Yunan Komünist Partisi'nin tepkisini çekmemek için bu konulara girilmemesini söylemiştir (Şen, 2008, s.108).

18 Ocak 1965'te Leipzig parti grup toplantısı protokolünde AKEL'in programında Enosis'in bulunduğu ve bunun hakları olduğu belirtilmiştir. Kıbrıs'ta 100 bin Türkün bulunmasının Türkiye'nin adaya müdahale hakkına yol açamayacağı, adada Türk ve Rumların birlikte hareket etmesi gerektiği söylenmiştir. TKP'nin Enosis'e taraftar olmadığı, fakat ada halkının gerçek temsilcisi AKEL ile çelişmenin daha yanlış olacağı vurgulanarak Şen'in takındığı tutum eleştirilmiştir (Akbulut, 2004, s.50-51).

18 Nisan 1965'te Baştımar'ın Bilal Şen'in fraksiyoncu faaliyetleri üzerine yazdığı raporda Kıbrıs'ta Enosis'in tahrik ve parçalama fonksiyonunu sadece Türk gerici burjuvasının gördüğü, kendilerinin Enosisçi olmadıklarını, lakin Enosis'i parçalamaya çalışan NATO'nun emperyalist faaliyetlerini yayınlarda sürekli açığa vurduklarını belirtilmiştir (Akbulut, 2004, s.94).

4 Haziran 1965'te Leipzig grubundaki iç çekişmeler hakkında yazdığı yazıda Sabiha Sertel, Kıbrıs meselesinde başından beri Kıbrıs'ın tam bağımsızlığını, İngilizlerin adadan gitmesini, ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ın içişlerine karışmamasını savduklarını belirtmekte ancak Makarios'un Enosis'e sırtını dayadıktan sonra Kıbrıs'ın kendi kaderinin tayin hakkının artık konuşamayacağını, çünkü bunun adanın Yunanistan'a katılması anlamına geldiğini söylemekteydi. AKEL'in Enosis'i desteklemesiyle TKP'nin dayanışma kaygısı güderek Enosis'i desteklemesinin partinin halktan ayrılması anlamına gelmekte olduğunu belirten Sertel TKP'nin nefret yaratma pahasına Enosis'e destek verdiğini ifade etmekteydi (Akbulut, 2004, s.141-142).

28 Eylül 1965'te Osman Rauf Alper, Bulgaristan Komünist Partisi'ne yazdığı raporda Kıbrıs meselesinin parti içinde önemli görüş ayrılıklarından biri olduğunu belirterek Bilen ve Baştımara'nın Enosis'e karşı oldukları halde AKEL ile çelişkiye düşmemek için Enosis'ten yana olduklarını hissettirmeye çalıştığını, fakat böylece Kıbrıs konusunda Türk halkında TKP'ye kin ve nefret havasının arttığını vurgulamaktaydı (Akbulut, 2004, s.355). Alper, TKP'nin Kıbrıs konusunda açık ve net bir politikasının olmadığını söylemekte ve AKEL'in söylediği her şeyin radyoda yayınlandığını ve TKP'nin milli bir politika izlemediğini ifade etmekteydi (Alper, 1999, s.247).

30 Ekim 1965'te Bilal Şen'in Bulgaristan Komünist Partisi'ne yazdığı raporda Bilen ve Baştımara dışındaki Türk komünistlerinin çoğunun Enosis'e karşı çıkılması gerektiği düşüncesinde olduklarını belirtmekteydi. Şen, Kıbrıs konusundaki bu görüşlerini dile getirmesi üzerine milliyetçi olarak nitelendirilip partiden kovulduğunu söylemekteydi (Akbulut, 2004, s.372).

Benderli, Kıbrıs konusunun Türk-ABD ilişkilerini bozup Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir sayfa açmasının iyi değerlendirilmesi gerektiğini ve Türkiye'yi NATO'dan ayırma mücadelesinde akıllıca kullanılabilmesi gerektiği savunmaktaydı. Kıbrıs'ın milli bir dava olduğunu söyleyen Benderli, Bilen ve Baştımara'a muhalif olduğu gerekçesiyle Bilal Şen gibi partiden uzaklaştırılmıştı (Alper, 1999, s.252).

Sovyetlerin Kıbrıs politikasının değişmesiyle Bizim Radyo, Kıbrıs konusunda ABD ve NATO karşıtı bir refleks geliştirdi. 1960'lardaki yayınlarda ABD ve NATO karşıtlığı dikkat çekse de temel amaç emperyalist İngiltere'nin adadan uzaklaşması için Türk-Rum birliğinin sağlanması için yayın yapmaktı. 1970'lerden itibaren ise Bizim Radyo yayınlarının Kıbrıs konusundaki hedefi, aday ABD ve NATO'nun etkisinden kurtarmaya çalışmak oldu. Bu bağlamda 22 Eylül 1971'deki yayında Kıbrıs konusunda yeni bir pazarlığın New York'ta yapılacağı, 26. BM Genel Kurulu toplantılarına katılmak için New York'a giden Türkiye Dışişleri Bakanı Osman Olcay ile Yunanistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Palmas'ın Kıbrıs konusunda pazarlık yapacakları ifade ediliyordu. Amerikan emperyalistlerinin Kıbrıs'ı Türk ve Yunan faşist hükümetleri arasında bir anlaşma yoluyla paylaştırmaya çalıştıkları belirtiliyordu. "ABD ve NATO'nun yarıdağı" olarak ifade ettikleri Türkiye'nin, Kıbrıslı Türkler vasıtasıyla Klerides'e sunduğu görüşlerin, toplumlar arası görüşmeleri tam anlamıyla çıkmaza sürüklediği vurgulanıyordu. Kıbrıs'taki gericilerin ve emperyalist ajanların, Kıbrıs'ın Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılmasını

istediği, adada Amerikan ve NATO üslerinin kurulmasını, adanın bağımsızlığının baltalanmasını ve adanın Arap halklarına yönelik saldırganlık ve sosyalist ülkelere karşı provokasyon için bir üs haline gelmesini istedikleri ifade ediliyordu. Yunan faşist cuntasının Grivas'ı adadaki Türk ve Rum toplulukları arasında bu amaçla çatışmalar başlatmak üzere Kıbrıs'a gönderdiği bildiriliyordu (Giritli, 1972, s.143-144).

6 Ekim 1971'deki yayında Kıbrıs'ın stratejik konumu nedeniyle her zaman Ortadoğu'yu, özellikle Arap ülkelerini kontrol altında tutmak isteyen emperyalist ülkelerin iştahına hitap ettiği, bu nedenle NATO, yani Amerikan emperyalizminin adaya özel ilgi gösterdiği vurgulanıyordu. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de emperyalistler için stratejik bir konuma sahip olduğu ifade ediliyordu. Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de faşist bir hükümetin iktidara gelmesinin ardından Washington'un planlarına göre Grivas hem Kıbrıslı Türklere hem de Makarios hükümetine saldırarak, Zürih ve Londra Antlaşmaları kapsamında müdahale hakkına sahip olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adaya asker çıkaracak ve adanın bir NATO üssüne çevrilerek faşizmin kucağına atılacağı iddia ediliyordu (Giritli, 1972, s.144-145).

CIA'nın 1982 yılındaki dış ilişkiler raporuna göre Kıbrıs meselesinin çözümü konusunda Bizim Radyo Sovyet tutumuna, yani Moskova'nın Kıbrıs'ın bağımsızlığının uluslararası garantilerinin yanı sıra askeri üslerin dağıtılması ve tüm yabancı birliklerin geri çekilmesi için bir temsilci konferans çağrısı yapmasına bağlı kalmıştır. Aynı zamanda Bizim Radyo özellikle Kıbrıs'ta çıkmaza giren durum nedeniyle Türkiye'ye yönelik açık eleştirileriyle Moskova'nın da ötesine geçmiştir (United States. Dept. of State, 1982, s.3).

Bizim Radyo, yayımlarında Kıbrıs meselesinde adanın emperyalist İngiltere ve ABD'nin hakimiyetinden çıkması için Türk ve Rumların birlikte hareket etmesini savunmuş, bunun gerçekleşmesi için her ne kadar Enosis'e taraf olmadıklarını beyan etseler de buna yakın bir politika izlemişlerdir. Bilen ve Baştımar'ın Bizim Radyo'su Yunan Komünist Partisi ile çelişmemek için Türk halkıyla çelişmiş, bunu eleştiren partilileri ve radyo çalışanlarını görevlerinden uzaklaştırmıştır. Tıpkı 27 Mayıs süreci ve 1961 Anayasası'nda olduğu gibi Kıbrıs meselesi de Bizim Radyo'daki görüş ayrılıklarını alevlendiren ve Bilal Şen ile Gün Benderli gibi muhaliflere son darbenin vurulduğu bir olay olmuştur.

3.3.4. Türkiye'deki İşçi-Köylü Hareketleri

İşçi sınıfı ve işçi hareketleri sadece Türkiye Komünist Partisi'nin değil dünyadaki tüm komünist partilerin programlarında yer alan en önemli konulardan biridir. Çünkü, Marksist-Leninist ideolojide sosyalist devrimlerin işçi sınıfının önderliğinde gerçekleşeceği bulunmaktadır. Bu ideolojiye göre kapitalizmi devrimle yıkıp sosyalizm ve komünizmi kuracak tek sınıf işçi sınıfıdır. Marks ve Engels'in 1848'de kaleme aldıkları ve "bütün dünya işçileri, birleşin" düsturunu barındıran Komünist Manifesto'da burjuvazi karşısındaki tek gerçek devrimci sınıfın işçi sınıfı yani proletarya olduğu belirtilmektedir. İşçi sınıfının örgütlü bir şekilde sendikalar kurarak verdiği mücadele toplumun tamamını etkilediğinden işçilerin yaptığı grevler, mitingler, yürüyüşler, protestolar toplum hayatının akışında önemli rol oynamaktadır. Bütün uluslararası işçi sınıfının ortak düşmanı uluslararası burjuvazidir. Kapitalist veya sosyalist ülkelerde gerekli devrimlerin gerçekleşmesi için işçi sınıfına hem kendi ülkelerinde devrim için savaşmak hem de başka ülkelerde aynı gayeler için mücadele eden işçilerle omuz omuza vermek gibi misyonları bulunmaktadır. Sosyalist devrimle beraber burjuvaziye son verilmesinin ardından işçi sınıfının önderliğinde bir yönetim kurularak proletarya diktatörlüğüne geçilmesi işçi sınıfının tarihsel misyonuna işaret etmektedir. Devrimi gerçekleştirecek işçi sınıfının pusulası ise Marksizm-Leninizm ideolojisidir. Nitekim Lenin, işçi sınıfının tarihsel misyonunu Marksizm'in en önemli yanı olarak tanımaktadır. Kısacası işçi sınıfının ana hedefi proletarya diktatörlüğünü kurarak sosyalizmi oluşturup geliştirmektir. İşçi sınıfı bu mücadelesini verirken destek aldığı en mühim kesim ise emekçi köylülerdir. Bu sebeple işçi sınıfının mücadelesinin başarıya ulaşmasında işçi-köylü ittifakının özel bir yeri bulunmaktadır (İşçi Sınıfının Tarihsel Misyonu, s.4-18).

Parti tüzüğünde TKP işçi sınıfının ayrılmaz bir parçası, onun bilinçli, örgütlü ve devrimci öncüsü olarak tanımlanmaktadır. TKP programındaysa işçi sınıfının ulusal demokrasi amaçlı mücadelede baş aktör olması şartıyla anti-emperyalist demokratik halk devriminin başlatılıp geliştirilebileceği ifade edilmektedir. TKP, Türkiye'de sosyalist devrimin önünü açmak için başlatılacak bir halk devriminin işçi sınıfının önderliğinde gerçekleştirilmesi gerektiğini öngörmektedir. İşçi sınıfının tarihsel misyonunu Türkiye'de gerçekleştirmede Türk işçi sınıfına düşen sorumluluk ve görevler arasında işçi sınıfının önderliğinde kurulacak geniş cephede faşist diktatörlükleri yıkmak ve tüm emekçilerle birlikte hareket edip anti-emperyalist

demokratik halk devriminin sosyalist devrime dönüşmesini sağlayarak proletarya diktatörlüğü kurmak yer almaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için komünistlerin işçi sınıfının bizzat içinde çalışarak onların örgütlenmesini ve bilinçlenmesini sağlaması gerektiği, işçi yığınlarının en çok bulunduğu sendikalarda görev alarak onların günlük çalışmalarına aktif olarak katılım sağlanmasının gerektiği vurgulanmaktadır (İşçi Sınıfının Tarihsel Misyonu, s.3-33).

Cumhuriyetin 1923 yılında kurulmasının ardından işsizlik oldukça yaygın olmasına rağmen sanayinin gelişmiş olduğu bölgelerde sınırlı bir işçi örgütlenmesi mevcuttu. O dönem Türkiye'deki işçi sayısı 110 bin civarındaydı. 1924 Anayasası'nda işçilerle ilgili haklara yer verilmemesine rağmen 1925'ten itibaren işçi örgütlenmelerinde gözle görülür bir artış meydana geldi ve 1924'te kurulan Amele Teali Cemiyeti ertesi yıl ulusal sendikalar zirvesi toplantısı düzenledi. Bu süreçte Şeyh Sait İsyanı patlak verince Takrir-i Sükun kanunu çıkarıldı ve böylece tüm işçi örgütleri kapatıldı. 1928'de Amele Teali Cemiyeti'nin kapanmasının ardından 1925'te başlayan grevler 1933 yılına kadar devam etti. Greve katılan işçiler İstiklal Mahkemeleri'nde yargılandı ve ağır cezalar aldı. 1933'te Ceza Kanunu'nda değişiklikler yapıldı ve grev yapmanın cezaya sebep olacağı belirtildi. 1936'da İş Kanunu'na grevi ve sendika kurmayı yasaklayan maddeler eklendi. Sendika kurma yasağıysa 1946 yılına kadar sürdü. II. Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisi şartları altında günlük çalışma süresi 11 saate çıkarıldı, hafta tatili kaldırıldı ve işçilere çalışma zorunluluğu getirildi. 1947'de çıkartılan Sendikalar Kanunu'nda işçilere bireysel haklar verme konusunda olumlu adımlar atılsa da toplu haklar bağlamında yeni bir gelişme yaşanmadı. 1950'lerde işçi hareketi DP'nin otoriter yönetimi altında ilerlemeye çalıştı. DP grev hakkı ve memurlara sendika kurma hakkı konusundaki vaatlerini yerine getirmedi. DP döneminde küçük birçok sendika kurulmasına karşın 1952'de Türk-İş'in kurulması işçi hareketleri tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Sendikalı işçilerin sayısı 3 misli artarak 281 bin oldu. Grev yasağının bu dönem de devam etmesi nedeniyle toplam grev sayısı 27 idi (Duman&Bayburt, 2018, s.948-950).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ekonomide planlı gelişmeye geçildi. Beş yıllık planlar sayesinde sanayide atılım yaşandı. 1960'ta nüfusun sanayideki payı %7,5 idi. Bu dönemde çok sayıda fabrika kurularak işçi çalıştırılmaya başlandı. Ücretli çalışan sayısı 1960'ta 2 milyondan fazlaydı ve işçiler sendikalara girerek işçi hakları konusunda bilinçlendi. Tüm bu olaylar işçi hareketlerine ve işçi örgütlenmelerine

olumlu yansıdı. 1961 anayasası işçilere grev, sendika, toplu sözleşme ve çalışma gibi haklar tanıdı. Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu 1963 yılında kabul edildi. 1960'tan sonra Türk-İş'in başına MBK ile yakın bağları bulunan Seyfi Demirsoy geçti. Böylece MBK, Türk-İş'in Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üyeliği için hemen onay verdi. 1964'te Türk-İş'in içine çok sayıda AP'li sendikacılar yerleşti. AP'nin 1965'te iktidar olmasının ardından Türk-İş gittikçe AP tarafında konumlanmaya başladı. Türk-İş 1966'da kendi bünyesinde olmasına rağmen birçok grev ve gösteride önemli roller oynayan radikal sendikaları bünyesinden atmak için fırsat yakaladı ve 1966'taki Paşabahçe grevini bahane ederek Kristal-İş, Petrol-İş, Lastik-İş ve Basın-İş'i ihraç etti. Bu ihraç edilen sendikalar birkaç sendikanın da katılımıyla 13 Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurdu. DİSK'in kurulmasının ardından 1960'ta 280 bin civarında olan sendikalı işçi sayısı 1967'de 830 bin civarına ulaştı. 1970'te AP'nin DİSK'i kapatma girişimleri 15-16 Haziran 1970'te Türk işçi hareketi tarihindeki en büyük yürüyüşün ortaya çıkmasına sebep oldu. 100 bin kişilik işçi grubu İstanbul ve İzmit'te büyük bir protesto yürüyüşü düzenledi. 1973'ten sonra birçok sendika DİSK'e katıldı. 1978'de DİSK üye sayısının 600 bin olduğu belirtiliyordu. DİSK salt Türkiye'de değil, uluslararası alanda da işçi konfederasyonlarıyla da ilişkilerini geliştirdi. Sosyalist ülkeler arasında başı doğal olarak SSCB çekiyordu (Güzel, 2007, s.114-118).

Türkiye'de işçi hareketleri özelinde grev ve yürüyüşler 1960'lardan sonra artmaya başladı. Bunların ilki 1961 Saraçhane Mitingiydi. Ardından 15-16 Haziran 1970 genel grevi, 16 Eylül 1976 genel grevi ve Maden-İş işçilerinin toplu ve uzun grevleri ve 1980'de DİSK'in kurucusu ve ilk genel başkanı Kemal Türkler'in öldürülmesini protesto eylemi izledi (İşçi Sınıfının Tarihsel Misyonu, s.7).

Bizim Radyo yayın hayatına başladığında işçi hareketleri henüz bilinçli bir seviyeye ulaşmamış ve DP iktidarında işçilere verilen sözler yerine getirilmemişti. Bu durum yayınlarda işçiler üzerinden DP'yi eleştirmek için uygun ortam oluşturuyordu. Nitekim 1958 yılından itibaren yayınlarda işçi konusuna dikkati Nazım Hikmet çekecekti. 6 Temmuz 1958'deki yayında Türkiye ekonomisinin çok kötü bir durumda olduğu, İstanbullu işçilerin ücretlerine zam talep ettiği, iş ihtilafları çıkararak bu isteklerinin yerine getirilmesini istedikleri belirtiliyordu. İşçilerin hayat pahalılığına, düşük ücretlere karşı savaşmak için önce grev ve gösteri hakkı gibi hakları elde etmesinin gerektiği vurgulanıyordu. Yayında Tekel işçilerinin ücretlerine %60 zam

yapılması için toplu iş ihtilafı çıkardığı, eğer bu işçiler grev ve gösteri yapabilmeleri durumunda seslerini daha iyi duyuracakları ifade ediliyordu. Yine İzmit Boru Fabrikası işçilerinin zam taleplerinin hemen geri çevrildiği, işçilerin DP'nin gündeminde olmadığı söyleniyordu. İstanbul'daki gıda ve kordela işçilerinin diktatörlük rejimine karşı ellerinden geleni yaptığı, fakat daha teşkilatlı olmaları durumunda hükümetin işçilerden daha çok korkacağı vurgulanıyordu. Yayının sonundaysa işçilere başarı dilekleri iletiliyordu (Açıkgöz, 2002, s.15-17).

13 Temmuz 1958'de yapılan yayında, o dönem CHP milletvekili olan Bülent Ecevit'in işçi hakları konusunda, Türkiye'deki işçilerin haklarına, mücadele etmeden kavuştuğuna dair açıklamasına karşı, Türkiye'deki işçilerin yıllardır baskı ve işkenceye maruz kaldığı belirtiliyor ve Bülent Ecevit Bizim Radyo tarafından yalancılıkla suçlanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.32-33).

28 Şubat 1962'deki yayında Türk işçi sınıfının artık bilinçlendiği ve Amerikan kumpanyalarına karşı mitingler düzenlediği söyleniyordu. Yapı-İş Federasyonu başkanı Tahir Öztürk'ün ABD Başkan Yardımcısı Johnson'a yazdığı mektupta geçen Amerikan iş adamlarının Türk işçisine sömürgeci bir şekilde davrandıklarına, Türk işçisinin de Amerikan emperyalizmine karşı gösterdiği tepkilere yer veriliyordu (Açıkgöz, 2002, s.169).

31 Temmuz 1962'deki yayında Türk komünistlerin Türkiye'deki işçi sınıfının hakimiyetini propaganda ettiği için Türk Ceza Kanunu'nun 142.maddesi gereği suç işlediği gerekçesiyle yıllarca cezalandırıldığı ifade ediliyordu. Türkiye'de sosyalizmi kurmanın Türk komünistlerinin en büyük amacı olduğu vurgulanan yayında işçi gösterilerinde hiçbir komünist olmama ihtimaline rağmen bazı işçilerin taşıdıkları dövizlerde "kahrolsun komünizm" ve "biz komünist değiliz" gibi ifadelerin bulunduğu söyleniyordu. İşçiler arasında bu tür komünist düşmanlığı bulunmasının hiç kimseye faydasının olmayacağı ifade ediliyordu. İşçileri komünist kelimesinden bile korkacak duruma getirmeyi hedefleyenlerin hükümetin ve polisin isteği olduğu vurgulanırken işçi sınıfının boynuna tasma geçirerek onu istediği tarafa yönlendirmek için komünist düşmanlığını işçiler arasında hükümetin yaydığı vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.171-173).

9 Ağustos 1962'deki Bizim Radyo yayınındaysa Türk işçisinin bilgisinin ülkeyi yönetmede İsmet İnönü'den daha fazla olduğu ifade edilirken 17 Ağustos 1962'deki

yayıdaysa sömürgeci Amerika'ya, Alman'a ve İngiliz'e karşı koymanın temel hedef olduğu belirtiliyor ve Ankara'da polis barikatını çıplak ayakla aşan işçilerin hareketi “mutlu bir uyanış” olarak nitelendiriliyordu (Akis, 1962, s.14).

15 Ağustos 1962'deki yayında işçi sınıfının AP ile CHP arasındaki iktidar kavgasından uzak durmasının doğru olacağı savunulurken işçilerin politikaya katılmamasının sömürücü iktidar karşısında eli kolu bağlı kalması demek olduğu söyleniyordu. İşçi sınıfının anayasal bağlamda ve siyasi düzlemde haklarının aramasının gerekli olduğu vurgulanıyordu (Açıkgöz, 2002, s.174-175).

22 Ağustos 1962'deki yayında mevcut koalisyon hükümetinin elinden gelse işçileri İş Kanunu kapsamına almayacağı, sadece koalisyon hükümetinin değil önceki tüm hükümetlerin işçiyi ve emekçiyi bir kere bile kanunlarla korumadığı söyleniyordu. Hükümetin tarım işçilerini İş Kanunu kapsamına almamak istememesi, grev kanununu halen çıkarmamış olması eleştirilirken, şehirde yaşayan işçilerin tarım işçilerine göre daha bilinçli ve teşkilatlı oldukları ifade ediliyordu. Hükümetin orta çağlarda olduğu gibi tarım işçilerinin sömürülmesine aldırış etmediği, bunun nedeni olarak tarım işçilerinin teşkilatlanıp grev yaptığı taktirde büyük toprak ağalarının durumunu olumsuz etkilemesi gösteriliyordu. Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğu, tarım işçilerinin bilinçlenip teşkilatlanmalarının ölüm kalım meselesi olduğu vurgulanıyordu. Tarım işçilerinin emekçi köylüler arasında en ezilenler olduğu belirtilirken işçi-köylü ittifakının sömürücülere karşı çok önemli olduğu ifade ediliyordu (Açıkgöz, 2002, s.176-178).

23 Ağustos 1962'deki yayında Türk-İş'in tüm siyasi partilere karşı tam tarafsızlık ilkesini ortaya koyması ve politikayla aralarına mesafe koyma açıklaması kepezilik ve işçi sınıfına düşmanlık olarak nitelendiriliyordu. Bu kararı alan Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy'un maskesinin düştüğü belirtiliyor ve onun Amerika'dan emir aldığı iddia ediliyordu. Türk işçisine seslenilerek içlerindeki düşmanlara karşı gözlerini açması gerektiği söyleniyordu (Açıkgöz, 2002, s.178-180).

1 Eylül 1962'deki yayında yakında düzenlenmesi planlanan Zonguldak Maden-İş sendikasının kongresi selamlanıyordu. Kongreye maden işçilerinin delegelerini mutlaka göndermesi gerektiği söyleniyor ve kongrede işçi sınıfı ve emekçi köylüler arasında kardeşliğin güçlendirilmesine vurgu yapılması gerektiği belirtiliyordu (Açıkgöz, 2002, s.181-183).

Türkiye'deki işçi hareketleri TKP'nin 1962 Leipzig Konferansı'nda da tartışılan konulardan biriydi. Konferansın ikinci gününde söz alan Abidin Dino, radyoda işçilerin problemlerinden bahsetmenin faydalı olduğu ve bu konudaki yayınların iyiye gittiği, lakin köylü meselesinde eksiklikler olduğunu belirtti. Konferansın üçüncü gününde Bilen, amaçlarından birinin işçi sınıfını teşkilatlandırmak olduğunu söyledi (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.30;36). Konferansın dördüncü ve son gününde Nazım Hikmet, işçi sınıfının da arasında bulunduğu halk yığınları arasında anti-komünist propagandanın yapıldığını söyledi ve kendilerinin de yayınlarında işçi sınıfını destekleyen propaganda yapmaları gerektiğinin altını çizdi. İşçi sınıfının gittikçe bilinçli hale gelmeye başladığını fakat tam anlamıyla bilinçli bir sınıf olmadığını söyledi. Baştımar ise işçi sınıfının genel anlamda sınıf bilincine ulaştığını ifade ederken, Bilen sendikası ve partisi olan işçi sınıfının önceki dönemlerden daha bilinçli olduğunu belirtti. Bilal Şen ise işçi sınıfının kendiliğinden bilinçli hale gelemeyeceğini ve Türk işçi sınıfının bilinç konusunda ilk aşamada olduğunu savundu. Pehlivanyan ise Türkiye'deki işçi sınıfının birinci aşamada kaldığını, ikinci aşamaya geçmesinin yakın olduğu ve son dönemlerde yapılan işçi hareketlerinin bunu desteklediğini vurguladı. Hayk Açıkgöz ise işçi sınıfının başkaları tarafından sömürüldüğünü bildiğini, fakat bundan nasıl kurtulacağını bilmediğini söyledi. Vartan İhmalyan ise işçi hareketlerinin ikinci aşamaya geçmediğini ve bu hareketlerde hiçbir zaman anti-emperyalist bir gelişme görmediğini ifade etti (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.40-43). 1962 konferansında Baştımar'ın okuduğu raporda işçi sınıfının milli mücadele dönemindeki kadar zayıf olmadığı, şimdiyse sayısı 2 milyonu bulan, sınıf bilincine ulaşmış, ülkenin sosyal hayatındaki tarihsel misyonunu yerine getirmeye hazırlanan kudretli bir varlık olduğu ifade edildi. Raporda son aylarda gelişen işçi hareketlerinin TKP'nin işçilerle bağını kuvvetlendirmede yeni imkanlar yarattığı, TKP'nin birinci görevinin tüm işçi oluşumlarına girmek, bu oluşumlardaki yabancı ajanları ortaya çıkarmak ve işçi sınıfını bilinçlendirmek olduğu belirtildi. Yine aynı raporda işçi-köylü ittifakının gerçekleşmenin zaruri olduğu, fakat partinin en zayıf olduğu alanın köylüler olduğu vurgulandı. (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.63;78-79). Konferansta alınan kararda sayıları 2 milyonu bulan bilinçli işçi sınıfının tarihi misyonunu yerine getirmeye hazırlandığı ve partinin bu konuda işçi sınıfının arkasında olduğu belirtildi (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.96). Konferansta okunan Budapeşte grubunun raporundaysa işçilere yasal mücadele yolları göstermek, İş Kanunu'nun maddelerini tanıtmak,

dünyadaki grev ve boykotlar hakkında bilgi vermek ve işçileri aydınlatmak gibi görevlerin radyo yayınlarından yapılması gerektiği yer aldı (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.132).

Bizim Radyo yayınlarında işçi hareketleri kadar yer tutmasa da köylü hareketlerine de yer ayrılıyordu. 27 Ağustos 1962'deki yayında Bilen, Türkiye'de bir köylü ayaklanmasının başlayacağına dair belirtiler olduğunu söylemekte ve Türkiye'deki şartların olgunlaştığını belirtmektedir (Akbulut, 2004, s.366).

Mart 1963 tarihli Baştumar'ın uzun raporunda kurulacak geniş cephenin başında işçi sınıfının geldiği, işçi sınıfının birliğini sağlamanın kuvvetli bir geniş cephenin ilk şartı olduğu belirtildi. İşçi-köylü ittifakının gerekli olduğu, fakat köylüler arasında çok zayıf oldukları vurgulandı. Köylülerin desteği olmadıkça işçi sınıfının geniş cephe politikasında öncü rolünü oynayamayacağı ifade edildi. TKP'nin işçi-köylü ittifakını kuvvetlendirmenin yollarını aramak zorunda olduğu, her iki kesimin de birbirine destek olması gerektiği söylendi. TKP'nin Türkiye'deki ilk yasal işçi teşkilatı olduğu belirtilen raporda işçi sınıfının gittikçe bilinçlenmesinin ülkedeki ilerici aydınlarda sosyalizm umutlarının yeşermesine neden olduğu vurgulandı. Komünist olmadığı halde karakollara, hapisanelere düşen mahkemelere çıkan birçok işçinin bulunduğu, işçi liderlerinin buna hazırlıklı olması gerektiği ve devletin işçi hareketlerini bastırmada anti-komünizmi bir enstrüman olarak kullandığı ifade edildi. Bizim Radyo'nun işçi sınıfının başını çektiği ilerici grupların ortak dili haline gelmesini sağlamak için çok uğraşılması gerektiği belirtildi. 1960 yılından sonra Türkiye'de sendika hareketlerinin gelişmeye başlamasıyla işçi hareketlerinde yeni bir dönemin açıldığı, bir yılda sayısı 150'yi geçen sendika kurulduğu, işçi sendikalarının sayısının 530'a yükseldiği ve sendikalı işçilerin sayısının 350 bin olduğu vurgulandı. 1962 yılının Aralık ayında İstanbul'da grev ve toplu sözleşme hakkı için yapılan 150 bin kişilik miting, Yapı-İş'in Ankara'da düzenlediği gösteri yürüyüşü ve yine Yapı-İş'in Amerikan Morison şirketine karşı düzenlediği ve 210 bin kişinin katıldığı Ereğli mitingi ile 1963'te 36 gün süren Kavel grevinin bu yıllardaki önemli işçi hareketleri olduğu ifade edildi. Bu grevin işçi hareketlerinde yeni bir çığır açtığı, Kavel işçilerinin grev kavramının en karakteristik ve en başarılı örneklerinden birini verdiği söylendi. Bu grevin halk tarafından da desteklendiği ve 36 gün boyunca sürdüğü ve Kavel grevi nedeniyle birçok solcu sendikanın Türk-İş'ten ayrıldığı vurgulandı. Türk-İş'in başında anti-komünist unsurlarının bulunduğu, fakat bunun teşkilatı anti-komünist

yapmayacağı ve işçi sınıfının menfaati için çalışması gerektiği ifade edildi (Akbulut, 2003, s.22-33).

Baştımara'nın 1963 yılının sonunda kaleme aldığı ve *Yeniçağ* dergisinin 1964 yılındaki ilk sayısında çıkan yazıda, Türkiye'deki işçi sınıfının 40 yıl önceki gibi teşkilatsız ve sayıca az olmadığı belirtilerek sayılarının 2 milyonu bulduğu söylendi. 1961'deki Saraçhane mitinginin işsizliğin önüne geçilmesi, toplu sözleşme hakkının verilmesi gibi nedenlerle yapıldığı ve bu mitingin cumhuriyet tarihindeki en büyük gösteri olduğu ifade edildi. Morison ve Kavel grevlerinin anti-emperyalist bir karakter taşıdığı için önemli olduğu belirtildi. Bu grevlere katılan birçok işçi ve sendikacının TKP'ye üye olduğu gerekçesiyle tutuklandığı ve cezaevlerinde sürüldüğü iddia edildi. Türk-İş'in tamamen gericilerin eline düştüğü ve başlarında eski CHP'li Seyfi Demirsoy'un bulunduğu vurgulandı (Akbulut, 2003, s.90-93).

Bilal Şen'in sendikalar hakkında son gelişmeler adlı yazısında Saraçhane mitingi, Ankara yürüyüşü, Ereğli mitingi ve Kavel grevi hakkında bilgilere yer verdikten sonra TKP'nin sendika birliğinin sağlamayı en önemli amacı olarak gördüğünü belirtmektedir. Sendikaların işçi sınıfının siyasi teşkilatı olarak görülmesi gerektiğini söyleyen Şen, işçileri sendika birliğine çekebilmek için pratik hareket ve faaliyetlere öncelik verilmesinin gerektiğini vurgulamaktadır. Sendika hareketinde işçinin dikkatini onun baş düşmanına çekerek sendika birliğini kuvvetlendirmek gerektiğini ifade etmektedir (Akbulut, 2003, s.112). Yine Şen, TKP'nin işçi sendikaları içinde gizli bir şekilde çalışmak zorunda olduğunu, yıllardır burjuva partilerinin anti-komünist, anti-Sovyetik ve anti-demokratik işçi karşıtı politikalarının komünistlerin işçiler arasında çalışmasını zorlaştırdığını söylemektedir (Akbulut, 2003, s.130).

1964'te Berlin'de düzenlenen milletlerarası bilimsel toplantıda TKP adına konuşan Baştımara, Türkiye'nin son zamanlardaki en belirgin özelliğinin işçi sınıfındaki kalkınma ve işçi hareketlerindeki gelişmeler olduğunu vurgulayarak 2,5 milyonu bulan Türkiye'deki işçi sayısının 700 binden fazlasının sendikalara üye olduğunu açıkladı. Grevler, mitingler ve yürüyüşlerin artık Türkiye'de işçi hayatının olağan olayları olduğunu söyledi. Türkiye işçi sınıfının ilerleyişinin Türk burjuva hükümetlerinin desteğini alan yabancı ajanların bu sendikalara sızmasına imkan tanıdığını belirten Baştımara Türk-İş'in bu duruma örnek gösterdi. Baştımara ayrıca, 27 Mayıs'ı kastederek işçi sınıfının öncü olmadığı bir devrim denendiğini ve sonunun çok acı olduğunu vurguladı (Akbulut, 2003, s.145-149).

1964 yılının son aylarında çıkan Yeniçağ dergisinde hükümetin artan grev ve gösterilere karşı aldığı tutum değerlendirildi. ATAŞ grevinin hükümet tarafından durdurulması, Maden-İş'in Mart ayında Amerikan sermayesiyle kurulmuş olan Kartal'daki Singer fabrikasında 280 kişilik grev ilan etmesi karşısında hükümetin kuvvet kullanarak işçileri dağıtması, Bozkurt Mensucat Fabrikası'nda 1100 işçinin katıldığı grevin baskı sonucu dağıtılması eleştirildi. 8 Temmuz 1964'te Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın Batman Rafinerisi'nde Batman Petrol İşçileri Sendikası tarafından 1200 işçinin katıldığı ve on gün süren grevin ülkede büyük ilgi uyandırdığı ve Batman halkının grev yapanlardan yana tutum aldığı açıklandı. Yine Adana, Malatya ve Gaziantep'te yapılan mitinglere dikkat çekildi (Akbulut, 2003, s.155-156).

Leipzig parti grubunun 1964 yılı faaliyet raporunda, AP'nin işçi hareketleri karşısında zor durumda kaldığı belirtilerek Bizim Radyo'da işçi sınıfının siyasi bilincini gelişmesine katkıda bulunacak yayınların yapılmasına gayret gösterildiği ifade edildi. İşçi sınıfının her zaman daha geniş haklar talep etmesine yönelik telkinlerin yapıldığı söylendi. Bizim Radyo redaksiyonunda üzerinde durulan en önemli meselelerden birinin sendika hareketinde birlik konusu olduğu vurgulandı ve işçilerin grev ve gösteri gibi hareketleri daima desteklendiği söylendi (Açıkgöz, 2002, s.218).

Gelişen işçi hareketleri karşısında Bizim Radyo'dan işçilerle ilgili yapılan yayınlar 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında yoğunlaştı. 28 Nisan 1969'daki yayında gençliğin mücadelesiyle işçi sınıfının savaşının kenetlenerek Amerikan emperyalizmi ve NATO'nun Türkiye'deki temellerini sarstığı ifade ediliyordu. 4 Mayıs 1969'daki yayında AP ve polisine rağmen 1 Mayıs Dünya Emekçileri Günü'nün işçiler tarafından mitinglerle kutlandığı, hükümetin işçi bayramını bahar bayramı adı altında unutturma girişimlerinin sonuç vermediği belirtildi (Sayılğan, 1969, s.36).

26-27 Mayıs 1969'daki Bizim Radyo yayınında İzmir Çiğli Amerikan Hava Üssü'nde Amerikan askeri personelinin Türk işçilere saldırdığı ve sert çatışmaların meydana geldiği, AP polisinin Amerikalıların çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla Türk işçilerin karşısına silahlı olarak dikildiği söylendi (Sayılğan, 1969, s.28).

1 Haziran 1969'daki yayında Türk işçilerin Amerikan ve NATO üslerini işgal ederek grev yaptığı, Amerikalıların grevi kırabilmek için çeşitli yollar aradığı, işçilere tabanca

ve bıçakla saldırdığı ve işçilerin üzerlerine kurt köpeklerini saldırdığı ifade edildi (Sayılğan, 1969, s.29).

2 Temmuz 1969'daki yayındaysa Çorum'a bağlı özel sektöre ait Alpagut Linyit İşletmesi'nde çalışan 800 işçinin iki aydır paralarını alamadıkları gerekçesiyle greve gittiğine, kömür satışlarını bizzat kendilerinin yapmaya başladığına ve paralarını alana dek direnişlerine devam edeceklerine yer verildi (Sayılğan, 1969, s.40). Aynı yılın 20 Temmuz günü yapılan yayında Alpagut'taki işçilerin günlerdir yaptığı grev övüldü ve özel sektörün sömürüsüne hayır dendi (Sayılğan, 1969, s.87).

3 Ağustos 1969'daki Bizim Radyo yayınında Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Adana şubesinde yapılan memurların grev hakkı olmadığına dair basın toplantısına yer verildi ve Türkiye'de grev hakkı bulunmayan 600'den fazla memur sendikasının olduğu ifade edildi (Sayılğan, 1969, s.21-22).

15-16 Haziran 1970'te Türkiye'nin en büyük genel grevi yapıldı. Nedeni AP hükümeti ve Türk-İş yönetiminin gittikçe güçlenen DİSK'i ve bağımsız sendikaları kapatma girişimiydi. AP milletvekili ve Türk-İş yöneticisi Şevket Yılmaz'ın hazırladığı yasa tasarısının ana hedefi DİSK'i kapatmaktı. 15-16 Haziran 1970 genel grevinin başlama sebebi bu kapatma girişimini protesto etmektir. İstanbul ve İzmit başta olmak üzere birçok şehirde kadın-erkek birçok işçinin katılımıyla büyük bir direniş başladı. Taksim Meydanı'nda buluşup büyük bir miting yapma çabası gerçekleşmese de işçilerin yürüyüşü engellenemedi. Yürüyüşlerde "Demirel istifa" sloganları atıldı. Gösterilerin ikinci gününde polis müdahalesi sonucunda ölen ve yaralananlar oldu. Direnişçilere karşı görevlendirilen bazı subayların direnişçilere ateş açılmaması için çaba gösterince "ordu-işçi ele ele" sloganları atıldı. Güzel'e göre bu yürüyüşün arkasındaki bazı TİP'li DİSK üyelerinin devrim yapmak, devlete karşı gelmek gibi bir amacı yoktu. Sağ basının olayları "Bolşevik ihtilal provası" olarak yansıtması ve hükümetin sıkıyönetim ilanı dikkat çekici noktalardır. Türk-İş de sağ basınla ağız birliği yaparak olayları "kızıl ihtilal provası" şeklinde niteledi. Neticede tüm bu olaylar DİSK'in kapatılması yerine daha da güçlenmesini sonucunu doğurdu (Güzel, 2007, s.130-135).

15-16 Haziran 1970 genel grevinden birkaç gün sonra Bizim Radyo'da bu gelişmelerle ilgili yayımlara imza atıldı. 24 Haziran 1970'teki yayında işçi sınıfının verdiği savaşlar hem Türkiye tarihinin hem de devrimci hareketin en büyük çıkışları olarak nitelendirildi. Olaylar sınıf savaşlarının ve hak arama mücadelelerinin yeni bir

seviyeye ulaştığı, işçi sınıfının kitlesel bilinçlenme, örgütlenme ve ülke çapında eyleme geçme gibi fonksiyonlarının gittikçe yükseldiğini kanıtlayan gelişmeler olarak görüldü. Grevler, protesto gösterileri ve yürüyüşleri burjuva ve emperyalizme karşı yapılan ilerici eylemler olarak tanımlandı ve sınıf savaşları işçi sınıfının en güçlü devrim aracı olarak nitelendirildi. 25 Haziran'daki yayında işçi sınıfının birliğinin 15 Haziran hareketleri gibi savaş alanlarında yeniden kurulabileceği, bu hareketlerin 27 Mayısçı subaylardan destek görmesinin işçi-sosyalist hareketi birliğini sağlayacağı belirtildi. Ertesi günkü yayındaysa işçi sınıfının İstanbul ve İzmit'te iktidar ve sömürü düzenine karşı giriştiği mücadelenin tüm devrimci güçleri etrafında topladığı ve böylece devrimci bir ödevin yerine getirildiği söylendi. Emin Aytekin, *Dünya* gazetesinin 27 Temmuz 1970'teki haberinde bu dönemki Bizim Radyo yayınlarını yorumlamıştır. Ona göre 15-16 Haziran olayları bir komünist ihtilal provasıdır. Komünistlere başarı getirmese de faydalı tecrübeler getirmiştir. Bu olaylar gücünü TİP, DİSK ve TÖS gibi aşırı solcu örgütlerden almıştır. Bu hareketin şimdiki temel hedefi sıkıyönetimi eleştirmek olmuştur. Bu hareketin başındakiler demokratik hakları sömürerek, grev, yürüyüş, boykot yaparak sol kışkırtma neşriyatına imza atmakta ve bundan medet ummaktadır (Öztürk, 2001, s.110).

Bizim Radyo'da yapılan yayınlarda Türkiye'deki sol hareketin ve işçi hareketlerinin 12 Mart 1971 muhtırasına hazırlıksız yakalandığı için pasif kaldığı tespitleri yapıldı. Pasif kalan gruplar arasında Dev-Genç, TÖS, DİSK, İPSD (İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği), YİS (Yapı İşçileri Sendikası) ve İzmir Devrimci Kadınlar Derneği gibi isimler sayıldı ve kurulan Erim hükümeti hakkında olumsuz eleştiriler yöneltildi (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2012, s.454-455).

TKP, Atılım dönemiyle birlikte 1970'lerde Türkiye'deki işçi hareketinde ve sendikalarda daha aktif rol almaya başladı. TKP üyeleri işçi bölgelerinde yoğunlaştırdığı faaliyetlerine paralel olarak sendikalarda da aynı amaçlarla hareket etti. Daha sonra partinin başına geçecek olan Nabi Yağcı, Sıtkı Coşkun ve Berdan Dere gibi isimler Turizm-İş'e girdiler. Şeref Yıldız 1975'te Teknik-İş'e girerken o dönem bu sendikanın İstanbul şubesinin başında TKP'li Cahit Baylav vardı. Birçok parti üyesi de Maden-İş'te görev almaya başladı (Yıldız, 2008, s.151). TKP'nin Türkiye'deki işçi hareketleri üzerindeki etkisinin ve faaliyetlerinin artması TKP ile TİP arasında bir rekabeti doğurdu. Bu rekabetin ilk görüldüğü sendikalardan ikisi Turizm-İş ve Maden-İş idi. Bu sendikalarda TKP'nin etkisi gittikçe artarken TİP'in etkisi azalıyordu. TİP,

Turizm-İş'ten sosyalistlerin atıldığını ve sendikanın CHP'ye terkedildiğini iddia ediyordu. Yine Maden-İş'in Bursa'daki tartışmaları TKP-TİP rekabetine dönüştü. TKP, Bizim Radyo ve diğer mecralarından TİP'i eleştirirken, TİP de TKP'ye saldırıyordu. Bu rekabet daha sonra Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER)'e sıçradı (Yıldız, 2008, s.174-177).

Bizim Radyo yayınlarında 1960'tan sonra gelişen ve bilinçlenen işçi hareketleri, grevler, protestolar, yürüyüşler ve benzeri girişimler her zaman desteklendi. İşçi hareketleri üzerinden hükümeti eleştirme politikası uygulandı. İşçi sınıfı ülkeyi sosyalist devrime götürecektir yolda en önemli grup olarak görüldüğünden bu konudaki propaganda yayınları daha sert ve keskin bir biçimde yapıldı. Sendika hareketleri desteklendi ve köylülerin işçilerle ittifak yapması sık sık Bizim Radyo tarafından gündeme getirildi. Bizim Radyo'nun hedefine bu dönemden itibaren artık sadece Türkiye'deki işçi hareketleri değil, Batı Almanya'daki Türk işçileri de girmeye başladı.

3.3.5. Batı Almanya'daki Türk İşçiler

1961 Anayasası'nın tüm Türk vatandaşlarına seyahat özgürlüğü tanınması ve 1961'in Ekim ayında imzalanan Türk-Alman işgücü mübadelesi anlaşması Türk işçilerin Batı Almanya'ya göç etmesinin önünü açmıştı. Böylece Türkiye'den Batı Almanya'ya diğer bir ifadeyle Federal Almanya Cumhuriyeti'ne göçler sonucunda 1961-1962 yılında Federal Almanya'daki Türk işçilerin sayısı 11 bin civarına ulaşmıştı. Bu sayı on yıl sonra 1971'de 424 bine yükselecekti. Bu işçilerin daha çok İstanbul, Trakya ve Batı Anadolu'dan göç ettiği bilinmektedir. Türk işçilerin Federal Almanya'da en çok bulunduğu şehirler Köln, Münih, Hamburg ve Batı Berlin idi. 1963'te Batı Berlin'deki Türk işçi sayısı sadece 288 iken 1970'te bu sayı 25 bini 1971'deyse 32 bini bulmuştu (Abadan-Unat, 1972, s.20-28). Türk işçilerin Bizim Radyo'nun yayın yaptığı Leipzig'e oldukça yakın olan Batı Berlin'deki yoğunluğu dikkat çekicidir.

Batı Almanya Türkiye'nin yurtdışına işçi gönderdiği ilk ülke olması bakımından önemlidir ve Batı Almanya'ya giden Türk işçiler bu yeni ülkede doğal olarak birtakım zorluklar yaşadılar. İş bulmak, bağımsız işyeri açmak, mal edinmek, yeni bilgiler edinmek ve dünyayı tanımak gibi amaçlarla Almanya'ya göçen işçiler kültür farklılığı, ailevi sorunlar, dil, eğitim ve konut sorunları gibi sıkıntılarla karşılaştılar (Demirbaş, 1989, s.418-436). Bu gibi zorluklar Türk işçilerini örgütlenmeye ve bir arada hareket

etmeye yöneltti. Böylece bu sebeplerle Doğu Almanya'dan kendilerine yardım isteğinde bulunan ve orada örgütlenme hedefi olan TKP'nin yöneticileriyle temasa geçtiler.

TKP'nin Batı Almanya'da örgütlenmesinin ilk girişimleri 1960'ların başında Zeki Baştımar'ın, Berlin'de kurulan ilk işçi derneği olan Berlin Türk İşçileri Derneği'nin kurucuları arasında yer alan Mugaffer Erdoğan ile temasa geçmesiyle başladı. Kısa sürede TKP'nin Batı Almanya'daki kilit adamı durumuna gelen Erdoğan, Baştımar'ın Batı Almanya ve Avrupa ile ilişkilerini yürüten bir numaralı adamı konumuna ulaştı. Erdoğan Berlin Türk İşçi Derneği'nin maddi sıkıntıya girmesi ve paraya ihtiyaç duyması neticesinde kaynak bulmaya yönelmiş ve çareyi Demokratik Alman Cumhuriyeti ile temasa geçmekte bulmuştu. Doğu Berlin'deki girişimleri sonucu Baştımar ile tanışmış ve onun isteklerini yerine getirmek şartıyla maddi yardım almıştı. Erdoğan Doğu Berlin'den Yeni Çağ, Durum, Yurdun Sesi gibi TKP yayınlarını Batı Berlin'e geçirmekle görevlendirilmişti. Erdoğan'ın bu katkıları nedeniyle Baştımar onu daha sonra TKP üyesi yapmıştı. Sonrasında Baştımar, Batı Berlin'de bir gazete çıkarmayı hatta orada bir matbaa kurmayı planlamış, Sovyetlerin de maddi destek vereceğini belirtmişti. Doğu Almanya'daki Sovyet elçisi Abrasimov bu konuda Baştımar'ı çok tutmuş ve desteklemişti. Fakat bu gazete ancak 1974'te Doğu Almanya'da Atılım adıyla çıkacaktı (Gür, 2002, s.57-62).

Baştımar, Bilen ve Pehlivanlıyan Mugaffer Erdoğan'ın ardından Ali Durak (Şıço) ve Mustafa Demir (Yelkenci) adlı Batı Berlin'de yaşayan iki kişiyle daha temasa geçti. Bu kişiler kuruculuğu ve ilk başkanlığını Doğu Perinçek'in yaptığı Berlin'deki Türk Toplumcular Ocağı'nda çalışmışlar ve sosyalizme sempati duydukları için Baştımar ile görüşürülmüşlerdi. Durak ve Demir'in de içinde olduğu bu grup "Kurtuluş" adlı gazeteyi çıkararak Batı Almanya'daki Türk işçilere yönelik yayınlara imza atmıştı. Bu gazeteye en büyük maddi desteklerden birini Zeki Baştımar vermişti, fakat gazetenin bir işçi gazetesi olarak kalmasına dikkat ettiğinden TKP ile haberlere çok yer verilmiyordu. 1973'te Bilen'in genel sekreter olmasıyla birlikte bu gazetede sık sık TKP bildirimleri ve haberleri yayınlanmaya başladı. Durak ve Demir politbüro üyesi oldular. Bu tarihten itibaren Pehlivanlıyan ve yeni üyeleri Batı Berlin'de yeni bir örgütlenmeye gittiler. Batı Almanya'da şehirleri tek tek dolaşarak merkez komitesi üyeleri belirlendi. Bu üyeler buldukları şehirlerdeki sendika ve derneklerde

görevlendirildi. Böylece TKP'nin Batı Almanya'daki örgütlenmesi süreci olgunluğa erişmiş oldu (Gür, 2002, s.89-99).

Pehlivan, Ahmet Saydan ismiyle kaleme aldığı “Batı Almanya'daki İşçilerimizin Başlıca Meseleleri” adlı yazıda 1965 yılında Batı Almanya'da 120 bin Türk işçinin çalıştığı ve bunların büyük bir kısmının usta işçi olduğunu belirtti. Türkiye'deki burjuvazi yönetimin, işçi hareketlerinin artmasından dolayı ve işçilerin siyasi ve sosyal taleplerinden kurtulmak için işçilerin yurtdışına gitmelerine izin verdiğini vurguladı. Pehlivan yazısında Batı Almanya'daki Türk işçilerinin çoğunun merkez teşkilatının bulunmadığını ve dağınık bir durumda olduklarını ifade etti. Bu dağınıklığın yabancı şirketlerin onları sömürmesine neden olduğu ve Türk işçilerinden ayda 50 mark kilise vergisi kesildiğini iddia etti. Ayrıca Türk işçilerin diğer bir sorunu da dil bilmemeleriydi (Akbulut, 2003, s.292-296).

Batı Almanya'daki Türk işçileri dil bilmeme sorunları nedeniyle en çok etkileyen kitle iletişim aracı o dönemlerde televizyondan ziyade radyoydu. Türk işçilerin dinlediği radyoların başındaysa Leipzig'den yayın yapan Bizim Radyo gelmekteydi. Bunun yanında Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınları da ilgi görüyordu (Abadan, 1964, s.182). Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu ise 1963'te yayınladığı “Federal Almanya'da Yaşama Şartları” adlı kitapçıkta Batı Almanya'ya giden Türk işçilere Doğu Almanya'dan yayın yapan ve kendisine Bizim Radyo diyen kızıl radyoyu dinlememelerini, yazılarını okumamalarını, kızıl radyoların yalanlarına kapılabilecek kişiler olduğu takdirdeyse onları uyarmaları gerektiğini belirten ifadelere yer vermiştir (Duman, 2018, s.29).

Bizim Radyo'nun Batı Almanya'daki Türk işçilere yönelik yayınlarına örnekler elimizde bulunmamaktadır. Yine de Bizim Radyo'nun son dönemlerindeki yayınlarının daha çok Batı Almanya'daki Türk işçilere hitap ettiği bilinmektedir. Bizim Radyo'nun 1960'lardan itibaren Batı Almanya'daki Türk işçilere seslenmeye başlaması Türkiye'nin karşı adım atmasına neden oldu. Devlet Planlama Teşkilatı ve Almanya'daki yetkili kurumlarının girişimleriyle 1964'te Yüksel Pazarkaya'nın kurucusu olduğu Köln Radyosu yayınlarına başladı. Radyonun amacı Almanya'daki Türk işçilerin hakları konusunda bilgi ve haberler vermektir (Yücel, 2015, s.255). Köln Radyosu'nu, Bizim Radyo'dan ayıran özellik hem gizli radyo olmaması hem de propaganda yayınları yapmamasıydı. Radyo halen günümüzde yayınlarına devam etmektedir.

Türkiye’deki işçi hareketlerine yayınlarında yoğun bir şekilde yer veren Bizim Radyo için bu yıllarda Türk işçilerin hemen yakınlarındaki Batı Almanya’ya göç etmesi büyük bir fırsattı. Lakin Batı Almanya’da yeterli bir şekilde örgütlenmemiş olan TKP ilk yıllarda bunun zorluğunu yaşadı. 1970’lerden itibaren Batı Almanya’daki faaliyetlerinin arttıran ve örgütlenen parti böylece yayınlarının Türk işçiler tarafında daha çok dikkat çekmesini sağladı. TKP, Bizim Radyo yayınlarıyla Batı Almanya’daki birçok işçiyi yanına çekse de ana hedefi Türkiye olduğundan Batı Almanya her zaman ikinci planda kaldı.

3.3.6. Kürt Meselesi

Türkiye’de solun ve özellikle TKP’nin Kürtlere ve Kürt meselesine bakışında 1920’lere kadar gidilmesi halinde 1970 sonrası bakış ile bu tarihlerdeki genel görüş farklılıkları dikkat çeker. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede başta 1925 Şeyh Sait, 1930-1931 Ağrı ve 1937 Dersim gibi birçok Kürt isyanı patlak vermiş ve devlet bu isyanları askeri gücünü kullanarak bastırmıştı. Bu bağlamda Atatürk’ün kendisine ve kafasında planladığı politik sisteme karşı olabilecek her türlü oluşuma şüpheyle bakması, 1925 Şeyh Sait İsyanı nedeniyle 1925’te Takrir-i Sükûn Kanunu’nun çıkarılması ve tüm muhalif hareketlerin yok edilmesi sonucunu doğuracaktı (Ersanlı&Özdoğan, 2012, s.69).

Kürt isyanları karşısında Türkiye Komünist Partisi doğal olarak Sovyetler Birliği ile paralel görüşleri benimsemiş ve aynı ekseninde bir politika takip etmişti. Bu nedenle TKP’nin ilk yıllardaki Kürt meselesine bakışını anlayabilmemiz için Sovyetlerin Kürt isyanları hakkında izlediği politikaya bakmamız faydalı olacaktır.

Sovyetlere göre Türkiye’deki Kürt isyanları “emperyalist” İngiltere tarafından desteklenmekteydi. İngiltere’den önce Çarlık Rusya’sı Osmanlı’yı işgal etmek için Kürtleri kullanmış, fakat I. Dünya Savaşı’nda Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Türk orduları arasında yer almıştı. Sonrasında İngiltere, Mezopotamya’daki çıkarlarını Rusya ve Türkiye’ye karşı korumak için bağımsız bir Kürdistan kurulması için faaliyet göstermiş ve bunu Sevr Antlaşması maddeleri arasına koymuştu. Hindistan ve Güney İran’ın petrol yatakları ile bağlantı kurabileceği bir Kürdistan kurmak amacıyla İngiltere 1920-1921 yıllarında Musul’da yaşayan Kürtler tarafından oluşturulmuş bir tampon bölge kurmayı hedeflemişti. İngiltere’nin emperyalist girişimlerinin bir sonucu olarak gördüğü Kürt isyanları konusunda Sovyetler Türkiye’yi desteklemiş ve

askeri müdahalelerin meşru ve haklı olduğuna karar vermişti. Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin 1937 yılında basılan 35.cildinde Kürt isyanlarının emperyalist devletler tarafından yapay olarak ateşlendiği belirtilmektedir. Sovyetler ayrıca, Kürt isyanlarının karşıdevrimci özellikler taşıdığı için SSCB'ye yönelik olduğu da vurgulanmaktadır (Perinçek, 2014, s.15-22).

Komintern'in yayın organlarından Internationale Presse-Korrespondanz'ın 1925'teki 39.sayısında çıkan yazıda, 1925 yılındaki Şeyh Sait İsyanı İngiliz emperyalizminin Ortadoğu'daki yeni bir saldırı manevrası olarak nitelendirilmiş ve Türkiye'nin Musul üzerindeki tüm isteklerini bitirecek bir girişim olarak İngiltere tarafından desteklendiğini ifade etmiştir (Perinçek, 1994, s.23-24). SBKP'nin gazetesi *Pravda*'da çıkan haberler İngilizlerin Musul petrollerini sömürmek için Kürt kartını oynadığını ifade etmekte ve Kürt isyanlarının gerici nitelikte olduğunu belirtmektedir (Perinçek, 2014, s.86-87). Bunun yanında Sovyet şarkiyatçılarından Galkoviç, Kürt isyanlarının Türk-Sovyet ilişkilerini bozmak gibi bir amacının olduğunu ifade etmekteydi ve ona göre Sovyetler Türkiye'ye bu konuda hep destek olmuştu. Nitekim Musul meselesinin Türkiye aleyhine sonuçlanmasının ardından 17 Aralık 1925'te Türkiye ve SSCB arasında Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalanmıştı. (Perinçek, 2014, s.122-124).

Komintern'in Doğu Sekreteryası tarafından hazırlanan 5 Ocak 1930 tarihli "Türkiye Hakkında Kararlar" metninde Kürt isyanlarının İngiliz emperyalizmi tarafından hazırlanıp örgütlendiği belirtilirken Kürt feodal ağaların isyanlara önderlik ettiği vurgulanmıştır. Aynı metinde TKP'nin Kürt isyanları sırasında doğru yerde konumlandığı ifade edilmektedir. Komintern daha sonra TKP üyelerine Kürt isyanlarıyla ilgili bir mektup göndermiş ve TKP'nin görevlerini sıralamıştır. Bu mektuba göre Kürt köylüleriyle iletişime geçip onları örgütlemeli, feodallerin ve toprak ağalarının sömürücü olduğunu vurgulayıp Kürtler içinde bir sınıf mücadelesi ruhunu uyandırmalı, feodallerin ve üst düzey ruhban sınıfının İngiliz ve Fransız ajanları olduklarını Kürtlere anlatmalı, emperyalizme karşı verilecek savaşın ve Türk-SSCB iş birliğinin Kürtleri özgürleştireceği belirtilmelidir (Perinçek, 2014, s.139-142).

Sovyetlerin Kürt isyanlarına bakışına ve TKP'nin bu konuda nasıl bir politika izlemesi gerektiğine dair uyarılarına değindikten sonra TKP'nin Kürtlere ve Kürt isyanlarına bakışına yer verebiliriz. TKP yıllardır Kürt meselesinde devletin yanında yer almakla,

Kürtlerin sorunlarını görmezden gelmekle itham edilmiştir. Lakin TKP'nin bu dönemde Sovyetlerden farklı bir görüş benimsemesi mümkün değildi. Buna rağmen 1910 yılında daha sonra TKP'nin kurucusu olacak Mustafa Suphi'nin ulusların kendi kaderini özgürce tayin hakkı konusunda Kürtleri de anması önemliydi. Suphi, 1920'de TKP kuruluş kongresinde Kürtlerin işgalci kuvvetlere karşı birleştirilip ayaklandırılmasının gerekli olduğunu söylemekteydi. Yine Suphi, Türk ve Kürt komünistlerinin doğu illerinde faaliyette bulunmalarının önünde bir engel olmaması gerektiğini belirtirken ilk defa "Kürt komünistleri" kavramını kullanıyordu. Bu tarihlerden sonraysa TKP'nin Kürtlere bakışı değişecekti, çünkü Kürt kimlikli bir kişi ancak TKP üyesi olursa komünist olabilirdi (Karadeniz, 2018, s.31-35).

Kürt isyanlarının patlak verdiği yıllarda TKP Sovyet görüşünü benimseyerek devletin yanında Kürtlerin karşısında konum almıştı. 1925'te Şeyh Sait İsyanı'nın çıktığı sıralarda TKP'nin yayın organı *Orak-Çekiç* dergisinin 6.sayısında isyan irtica olarak nitelendiriliyordu. Derginin ilk sayfasında "Kahrolsun İrtica" başlığı görülmekte ve Kürt isyanına karşı çıkılıp Kemalist hükümet desteklenmekteydi. Derginin 7.sayısında Şeyh Sait, İngilizlerin kuklası olarak gösteriliyor ve isyanın eski bir İngiliz oyunu olduğu belirtiliyordu. Bunların yanında TKP'nin lideri Şefik Hüsnü'nün yazılarında Kürt isyanlarına karşı eleştiriler göze çarpmaktadır. Şefik Hüsnü bir yazısında Kürt isyanlarını, bazı aşiretlerin "cahilliğinden ve yobazlığından" yararlanarak onları Kemalistlerin laiklik reformlarına karşı ayaklanmaya kışkırtma girişimleri olarak tanımlamaktadır. Şefik Hüsnü "Ferdî" takma adıyla Komintern'e sunduğu raporda Kürt isyanlarını feodal ve gerici olarak tanımlamıştı (Perinçek, 2014, s.125-127). TKP'nin bu görüşünü destekleyen belgeler arasında 6 Şubat 1930 tarihli TKP damgalı "Türkiye Meselesi Üzerine Tezler" adlı Sovyet arşivlerinde yer alan yazıda, Kürt feodallerinin ve büyük toprak ağalarının emperyalizmin ajanlığını yaptıkları ve Türk milli devriminin düşmanı oldukları ifade ediliyordu (Perinçek, 2014, s.55). Yine Şefik Hüsnü 1930 ve 1931'de Komintern'e yazdığı raporlarda Kürt feodallerinin İngilizlere doğrudan bağlı olduğunu söylemektedir. Bunun yanında raporda Kürtlere yönelik sert müdahalelerin de eleştirildiği görülmektedir. TKP'nin merkez yayın organı İnkılap Yolu'nun 1930'da çıkan sayısında Ağrı isyanlarının dışarıdan körüklendiği belirtilmektedir (Perinçek, 2014, s.143-145).

29 Temmuz 1937'de Rasim Davaz adıyla Dersim isyanıyla ilgili yazı kaleme alan İsmail Bilen, isyanı feodal Kürt aşiretlerinin yeni bir çağ dışı ve gerici ayaklanması

olarak tanımlar. Dersim’de devlet otoritesinin sadece kâğıt üzerinde olduğunu, bölgenin ağalar ve şeyhler tarafından idare edildiğini belirten Bilen, ağaların Türk silahlı kuvvetlerinin kendilerine saldırması durumunda İngiltere ve Fransa’nın kendilerine yardım edeceğini düşündüklerini söylüyordu. Bilen bu yazısında Kürt isyanlarının tamamen haklı bir şekilde bastırıldığının altını çiziyordu (Perinçek, 1994, s.66-69).

1970’lerde kurulan Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) adlı grup da TKP’nin 1920-1940 yılları arasında ortaya çıkan Kürt ulusal hareketine karşı cephe alıp Kemalist diktatörlüğün yanında konumlandığını söylemekte ve bu hareketi emperyalistlerin kışkırtması olarak tanımladığını belirtip bunu Komintern’e kadar taşıdığını ifade etmektedir (Ballı, 1991, s.172).

1958’de Bizim Radyo’nun deneme yayınlarının başlamasından önce yapılan toplantılardan birinde Yıldız Sertel’in eşi, Memo lakaplı Mehmet Abuzer’in Kürt vatandaşlara Kürtçe yayın yapma konusu Bilen tarafından dile getirildi. Buna karşın Hayk Açıkgöz, başlangıç döneminde Kürtçe yayın yapılmasına karşı olduğunu açıkça söylüyordu ve düşmanlarının “Türkiye’yi parçalamak istiyorlar” şeklinde tepki göstereceğinden çekindiğini belirtiyordu. Ayrıca Açıkgöz’e göre yapılacak Kürtçe yayınları kontrol edebilecek birinin olmaması da olumsuz bir durum teşkil edecekti. Buna karşın Mehmet Abuzer Kürtçe yayınların yapılmasını savunsa ve Bilen ile Pehlivanın desteğini alsa da disiplinsiz hareketleri nedeniyle radyodan uzaklaştırılmasının ardından Kürtçe yayın meselesi uzun bir süre gündeme gelmedi (Açıkgöz, 2015, s.481-482, 503).

Bizim Radyo’da Kürtler hakkında yayınlar özellikle 27 Mayıs sonrası dönemde yer tutmaya başladı. Ağın (2006, s.37) her ne kadar “Bizim Radyo’nun ilk yıllarında Kürtlerle ilgili haberlere rastlanmıyor, TKP’nin gündeminde Kürtler yok, TKP’nin siyasi hedefleri arasında Kürtlere yer yok” dese de Bizim Radyo’da bu dönemde Kürtlerle ilgili haber ve yorumlara yer verilmiştir.

16 Haziran 1959’daki yayında İnönü ve Bayar’ın Kürtlerin haklarını hiçbir zaman tanımadığı, baskıcı politikalar izleyerek Kürtleri Türkleştirmeye çalıştığı, Bayar ve İnönü’nün “Kürtlerin cellatları” olduğu ve onların hükümetleri zamanında 1,5 milyon Kürdün öldürüldüğü ifade ediliyordu. Aynı yayında Ankara hükümetlerinin yüzbinlerce Kürdü doğudan batıya sürerek kocayı karısından, çocuğu annesinden

ayırıldığı, sayıları 4 milyonu bulan Kürtleri hiçbir zaman tanımadığı belirtiliyordu. CHP ve DP'nin devamlı Kürt beyleriyle anlaşarak Kürt halkına zulmettiği ve Kürdistan'da Kürtçe eğitim veren bir okulun bile olmadığına değiniliyordu. Kürtçe konuşmanın ve Kürtçe gazete çıkarmanın yasak olduğu, jandarma jargonunda Kürt kelimesinin “ayı” manasına geldiği, ordu ve jandarmanın köylere ateşe verdiği iddia ediliyordu. Yayının sonunda TKP'nin Kürtlerin haklarını sonuna kadar savunacağı ve Kürt halkının demokratik haklarını kazanımı için mücadele edeceğini söylüyordu (FBIS, no.116-120, s.466-467).

30 Haziran 1959'daki Nazım Hikmet'in yaptığı yayındaysa İran'da yaşayan Azeri Türkleriyle Türkiye'deki Kürtler arasında bir karşılaştırma yapılarak iki halkın da tanınmadığı, anadilde eğitim haklarının olmadığı, İran şahı onlara ne yapıyorsa Adnan Menderes'in de Kürtlere aynısını yaptığı belirtiliyordu (Açıkgöz, 2002, s.57).

29 Ağustos 1959'daki yayında, hükümetin Kürdistan'da baskısını arttırdığı, devlet terörünün doğu illerinde “muazzam” seviyeye çıktığı, polis ve jandarmanın köylerde evleri yakıp masum insanları tutukladığı iddia ediliyordu. İçişleri Bakanı'nın dağlarda mücadele veren Kürtleri haydut olarak nitelediği, ancak onun da Anadolu Ajansı'nın da Menderes ve Bayar'ın da “yalancı” olduğu ifade ediliyordu. Yayında halk karşıtı hükümetin Dersim'de 70 bin Kürdü öldürdüğü ve bunu kamufle etmek için yalan söylediği vurgulanıyordu. Ayrıca İnönü'nün Ağrı'da yüzlerce Kürt köyünü yaktığı söyleniyordu. Yayında Kürtlerin tarihi, kültürü ve gelenekleri olduğu söyleniyor ve devletin 1,5 milyon Kürdü Türkleştirmeye çalıştığı belirtiliyordu. 3 milyon Kürdün anadilde eğitim, mecliste temsil edilme gibi demokratik haklar istediği açıklanıyordu (FBIS, no.171-175, s.349).

5 Nisan 1960'taki yayında Fransa'nın *Le Monde* gazetesine dayandırılan haberde 1959'un Aralık ayından beri birçok Kürt aydınının tutuklanarak İstanbul Cezaevi'nde çürümeye terkedildiği, bunların arasında milletvekilleri, doktorlar, mühendisler, memurlar ve öğrencilerin olduğuna değiniliyor, bu tutuklamaların sebebi olarak Kürtlerin kendi dillerinde gazete çıkarmak istemesi gösteriliyordu (FBIS, no.66-70, s.343).

Kürtlerle ilgili yayınların 27 Mayıs 1960'tan sonra da artarak devam ettiği görülmektedir. 24 Temmuz 1960'taki yayında Gürsel'in Erzurum gezisinde Kürt sorunu diye bir şeyin olmadığını, bunu dile getirenlerin ülkeyi bölmek isteyenler

olduğunu söylediği konuşmasına yer veriliyor ve Kürtlere demokratik haklar tanındığı takdirde Türkiye'nin daha güçlü bir ülke olacağına vurgu yapılıyordu (FBIS, no.146-150, s.184).

1 Kasım 1960'taki yayında doğu ve güneydoğudan getirilen birçok Kürdün Sivas garnizonunda tutulduğu, bunların hepsinin ağa ve bey olmadığı belirtiliyor ve Kürt düşmanı olarak nitelendirdikleri Gürsel'in ordu diktatörlüğü kurarak Kürtleri Türkleştirme politikasını yoğunlaştırdığına dikkat çekiliyordu. Kürt halkının da aynı Türk halkı gibi ABD'nin boyunduruğu altında olduğu ve Türkler ile Kürtlerin omuz omuza mücadele etmesi gerektiği ifade ediliyordu. TKP'nin Kürt halkının kutsal mücadelesinde onların yanında olacağı ve destekleyeceği söyleniyordu (FBIS, no.211-215, s.667).

2 Kasım 1960'taki yayında İnönü ve Bayar'ın "kanlı birer katil" olduğu vurgulanıyor, İnönü'nün Ağrı'da binlerce Kürdün ölümünde, Bayar'ın da Dersim'de 70 bin Kürdün ölümünde payları olduğu iddia ediliyordu. Kürt beylerinin CHP ve DP ile yakın olduğu, Kasım Küfrevi adlı beyin başta CHP'ye sonra DP'ye katıldığı söyleniyordu. Doğu illerindeki birçok beyin İnönü'nün CHP'sini desteklediği vurgulanıyordu (FBIS, no.216-220, s.56-57).

8 Kasım 1960'taki yayında Gürsel'in doğu illerindeki gezisinde yaptığı Kürt diye bir milletin olmadığı, bunların hepsinin Türk olduğuna dair konuşmasına yer veriliyordu. Gürsel'in çok öfkeli olduğu, Amerikan tarzı bir üniforma giydiği ve NATO paşası olmasının kolay olmadığı ifade ediliyordu. Gürsel, Kürtlerin anadilde eğitim haklarına, gazetelerine ve radyo yayınlarına izin vermediği için eleştiriliyordu. Aynı yayında daha önce alınmış olduğu iddia edilen, olası bir savaş ve tehdit durumunda Kürtlerin yaşadığı bölgelerin atom bombasıyla yok edilmesi kararını Gürsel'in de desteklediği iddia ediliyordu (FBIS, no.216-220, s.518-520).

23 Kasım 1960'taki yayında Türkiye'nin Kürtleri ve diğer azınlıkları Türkleştirip, yabancı ülkelerdeki Türkleri Türkiye'ye getirip daha güçlü bir ülke yaratma gibi girişimleri Hitler'in güçlü Almanya kurma çabalarına benzetiliyordu. MBK faşist olarak nitelendiriliyor ve faşist bir diktatörlük kurduğu iddia ediliyordu (FBIS, no.226-220, s.505).

25 Kasım 1960'taki yayında sayıları 244'e ulaşan Kürtlerin neden Sivas garnizonunda tutulduğu sorgulanıyor ve Kürtlerin şeyhlerin köleleri konumunda olduğu ve

sayılarının 4 milyonu bulduğu vurgulanıyordu. Gürsel'in Kürtler konusunda yanlış politikasını halen sürdürdüğü ve onların demokratik haklarını görmezden geldiği ifade ediliyordu (FBIS, no.231-235, s.43).

Daha da çoğaltılabilecek bu yayınlar hem Ağın'ın iddialarının doğru olmadığını göstermesi hem de TKP'nin Kürt meselesine bakışındaki değişimleri gözler önüne sermesi bakımından değerlidir. Ayrıca, Türkiye'de Kürt sorununa ilk defa TİP lideri Mehmet Ali Aybar'ın 1963'te Gaziantep'te deşindiği iddiasının (Çakır, 2017, s.266) da yanlış olduğunu, bundan 3 yıl önce Bizim Radyo'nun Kürt sorununun varlığına dikkat çektiğini belirtmek gerekir. Lakin TKP bu dönemde Kürtler hakkında sadece Bizim Radyo yoluyla haber yapıp sesini duyurabilirdi. Dahasını yapabilmesi dönemin şartlarında pek de mümkün değildi.

Kürt meselesi TKP'nin 1962 Leipzig Konferansı'nda gündeme geldi. Baştımar'ın konferansın ilk günü okuduğu raporda halkı emperyalistlerin boyunduruğuna sokan Türk burjuvazisinin Kürt derebeylerden destek gördüğu, Türk halkının kurtuluğu kadar Kürt halkının da kurtuluşunun önemli olduğu ve Kürtlerin milli demokratik haklarına kavuşması gerektiği belirtiliyordu. Kürt halkının bugünkü durumunun başlıca sorumlusunun emperyalizm olduğu ifade edilirken çözüm için Kürtlerin Türk emekçileriyle ele ele vermesinin zaruri olduğu vurgulanıyordu. "Türkiye Kürtleri" arasında milli bir kurtuluş mücadelesinin son yıllarda öne çıktığını belirten raporda hükümet çevrelerinin bu mücadeleyi gizlemeye çalıştığı söyleniyordu (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.61-62). Bunun üzerine söz alan Fahri Erdiñç, bu zamana kadar Kürtlerin azınlık olduklarını desteklediklerini, lakin Kürtlerin milli kurtuluğu için başlattığı mücadelenin desteklenmesinin ilk defa ortaya atıldığını söylüyordu. Erdiñç'in sözleri sonrası Baştımar, TKP'nin görüşüne göre her milletin kendi kaderini belirleme hakkı olduğunu ve Kürtlerin anadil, eğitim ve iş gibi temel demokratik haklar istediğini ifade ediyordu. Pehlivanian ise TKP'nin Kürtlerin bağımsızlık mücadelesini desteklediği anlaşıldığı takdirde partiye karşı bir mücadelenin başlamasından korktuğunu söylüyordu. Nazım Hikmet ise Kürt hareketini yönetenlerin milli dil konusundaki taleplerini önemli bulunduğunu belirtiyordu (TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, 2002, s.40-41). Konferans kararında TKP'nin görevinin gerici feodallere karşı yapılacak savaşta Kürt halkının milli demokratik haklarına kavuşmasının önemli olduğu, TKP'nin Kürt milli savaşçılarla iş birliği yapması gerektiği ve Kürt halkının haklı davasında Türk halkının

da desteğini almak gerektiği açıklanıyordu (TKP MK Dış Büro 1962 Konferansı, 2002, s.97). Konferansta değinilen önemli noktalara bakıldığında TKP'nin Kürt meselesine 1920'ler ve 1930'lardaki görüşlerinden farklı bakmaya başladığı açıkça görülmektedir.

Nazım Hikmet'in Kürt meselesiyle ilgili görüşlerini 1962 konferansında detaylıca göremesek de bir yıl önce 1961'de Kürt aydınlarından Kamuran Bedirhan'a yazdığı mektupta bu açığı kapatmaktadır. Mektupta Hikmet, kökleri yüzyıllar öncesine dayanan tarih ve kültürüyle Kürtlerin çoğunun Anadolu'da yaşadığını söylüyor, kurtuluş mücadelesinin salt Türkler için değil, Kürtler için de tarihlerinin en şerefli sayfalarından biri olduğunu ifade ediyor ve Türk milletinin Kürt milletini kardeşi olarak gördüğünü vurguluyordu. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türk yöneticilerin Kürt hareketini tanımayı vaat ettiği, ancak bunu yapmayı Kürtleri inkara kadar gittiğini söyleyen Hikmet halen Türk yöneticilerin Kürtleri inkarda ısrar ettiğini ifade ediyordu. Çözümün Türk ve Kürt halkının elbirliğiyle geleceğini söyleyerek mektubu noktalıyordu (Ağın, 2006, s.252-253).

3 Ağustos 1969'da yapılan yayında Silvan'da açlık, yıkım ve yoksulluğa karşı yapılan miting ve yürüyüşlere Kars, Erzurum, Bitlis ve Van'dan birçok insanın katıldığı ve halkın adalet ve demokratik haklarını istedikleri belirtiliyordu. Bu mitinglerde Kürt halkına yıllardır yapılan zulüm ve terörün yerildiği ifade ediliyordu (Sayılğan, 1969, s.21).

TKP'nin 1960'larda Kürt meselesine bakışındaki değişim emareleri 1970'lerden yani Atılım döneminden itibaren artarak devam etmiştir. Artık TKP Kürt hareketini savunan görüşlerine programlarında yer vermeye başlayan bir parti haline gelmiştir. Bundaki en önemli etken Kürt hareketinin gittikçe yayılması, örgütlenmesi ve sesinin daha yüksek çıkmasıydı. Bu dönemde TKP'nin Kürtlere destek olmamasının beklenmesi güçtü. Ağın (2006, s.248) ise, İsmail Bilen'in hem Dersim İsyanı hakkındaki yazıyı yazan kişi olması hem de Atılım döneminde Kürt politikasındaki değişimin mimarı olmasının bir çelişki olduğunu ifade etmektedir.

1977 yılında yapılan Konya Konferansı'nda Kürt meselesi "Ulusal Azınlıklar Sorunu" başlığıyla Bilen'in okuduğu raporda yerini aldı. Bu raporda TKP'nin Kürt halkının özgürlük sorununu parti programına aldığını, Kürt halkının mücadelesinin Türk halkının mücadelesinden farklı görülmediği ve her iki halkın da sosyalizm için

savaştığı söyleniyordu. Kürtlere çok öncelerden bu yana Türkleştirme politikası uygulandığı, Türk ordusunun Kürt köylerini ateşe vererek burjuvaziye hizmet ettiği belirtiliyordu. Pehlivanın okuduğu rapordaysa Türkiye'deki en kalabalık azınlığın Kürtler olduğu vurgulanıyor, parti programının Kürt halkını baskı ve zulümden kurtulması ve kendi kaderini özgürce tayin edebilmesini savunduğunu belirtiyordu. Bununla birlikte Kürtlerin kendi kaderini tayin etmesinin "ayrılma" anlamına gelmeyeceğini, TKP'nin ayrılmaktan ziyade birlikten yana olduğunun altı çiziliyordu. Aynı raporda Türk ve Kürt işçilerin baskılara karşı birlikte savaşma çağrısı yapılıyordu (Karadeniz, 2018, s.159-161).

Konya Konferansı'ndaki programın Kürtlerle ilgili metnini hazırlayanlardan olan Şeref Yıldız, konferansın TKP'nin Kürt sorununa bakışında yeni bir anlayış getirdiğini savunmakta, Ulusal Sorun Bürosu'nun kurulması ve Bizim Radyo'da Kürtçe yayın yapma kararının alınmasının önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Yıldız, 2008, s.182).

Atılım döneminde TKP, Türkiye'de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı doğu bölgelerinde örgütlenmeye ve faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başladı. Kürtlerin yaşadığı şehirlerde örgütlenmesini arttıran TKP, özellikle 1980 yılından sonra Kürt hareketindeki ilerleme, Kürt komünist hareketinin faaliyetlerini artırması sonucunda Kürt meselesi konusunda ciddi adımlar attı. Kürtleri Türk devrimci hareketinin bir parçası olarak görmeye ve Kürt Komünist Partisi'nin kurulabileceğini söylemeye başladı (Ağın, 2006, s.254-255). TKP, 1980'den sonra Kürtlerin Türkiye'den ayrılarak bir devlet kurma hakkı konusunda kendilerinin bunu yasaklama haklarının olmadığını beyan etti. Ayrıca 1983'te toplanan TKP'nin beşinci kongresine katılanlar arasında Kürt delegelerin oranı %22 idi. Kongreye sunulan Kürt raporunda Türklerin ve Kürtlerin ortak mücadelesine yer verildi. Kürt ulusal hareketinin üzerine kongrede alınan kararda Türk şovenistlerin Kürtleri bölücülükle suçlamasına karşın Kürtlerin ayrılma hakkının savunulacağına ve Türkiye Kürdistanı'ndaki parti örgütlerinin faaliyetlerini güçlenerek devam ettireceğine değinildi (Karadeniz, 2018, s.177-186).

TKP'nin değişen Kürt politikası Bizim Radyo yayınlarına yansdı. 1958'de tartışılıp sonuca vardiirilmayan Kürtçe yayın meselesi 1980'lerde gündeme tekrar geldi. Bunun öncesinde 1970'lerde Kürtlerin yaşadığı bölgelerle ilgili haberler yoğunlaştı. Bizim Radyo yayınlarına neredeyse her gün haber konusu olan olaylar arasında komando baskınları, köy yakmalar, sürgünler, faili meçhuller ve cezaevi direnişleri gibi

gelişmeler bulunuyordu. Hatta Türk kamuoyuna bu olayları ilk açıklayan radyo çoğu zaman Bizim Radyo oluyordu. Bizim Radyo'nun Kürtlerle ilgili yaptığı ilk özel program ise “Acılarıyla, Özlemleriyle Kürt Halkı” adlı programdı. 1987-1989 yılları arasında yapılan bu programda Kürtlerin sorunlarına ağırlık verildi. (Karadeniz, 2018, s.373).

Programın 28 Mayıs 1987'deki ilk yayınında tabu olarak görülen Kürt sorununun çözümüyle ilgili üzerlerine düşenleri yapacakları söyleniyor, Kürt halkının çektiği korkunç acıları, kendi topraklarında tüm ulusal demokratik haklarından yoksun bırakılan Kürtlerin özlemlerini duyurmaya çalışacaklarını ifade ediliyordu. Kürt sorununun Türkiye'nin gündemindeki en önemli sorun olduğu vurgulanıyor ve programın amacının Kürt sorununun demokrasi platformu olmak olduğu açıklanıyordu (Karadeniz, 2018, s.374).

11 Haziran 1987'deki yayında Türkiye Kürdistanı'nda yıllardır devlet terörünün sürdüğü, “barbarca işkencelere” başvurulduğu belirtiliyor, işkenceyle öldürüldükten sonra, kaçarken vuruldu süsü verilen öğretmen Sıddık Bilgin olayına değiniliyordu. Bilgin'in cesedini kurşunladığı söylenen yüzbaşı ve jandarmaların herhangi bir ceza almadıkları ifade ediliyordu. Yine aynı şekilde öldürüldüğü iddia edilen Adnan Tüysüz ve Diyarbakır Pirinçlik'teki jandarma karakolunda işkenceyle öldürüldüğü söylenen Zülfikar Bayram'a değiniliyordu (Karadeniz, 2018, s.375-376).

25 Haziran 1987'deki yayında 1986 yılının Ekim ayında Mardin'in birçok ilçesiyle bu ilçelerdeki tüm köylerin askeri kordona alınıp köylerdeki tüm vatandaşların fotoğraflanıp fişlendiği ve kimliklerinin alındığı söyleniyordu. Bölgenin adeta işgal bölgesi haline getirildiği, Nusaybin'deki Doğanlı köyündeki tüm kadın ve erkeklerinin köy meydanında çırılçıplak soyulup dipçikten geçirildiği iddia ediliyordu. Kenan Evren ve Turgut Özal'ın bu gelişmeler karşısında “timsah gözyaşları” döktüğü belirtiliyordu (Karadeniz, 2018, s.377-378).

17 Eylül 1987'deki yayında Kürt şairlerden Fevzi Karadeniz'e ait olan “Delal” adlı şiir yayınlanıyordu (Karadeniz, 2018, s.379-380). Şiirden birkaç mısra şöyleydi:

He delal he

Doğudan gelmişem

Doğu, Doğu denilen

Dağları çıplak,

Toprağı kıraç,

İnsanı aç memleketten...

11 Şubat 1988'deki yayında Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde tutuklu bulunan 2.000 Kürt vatandaşın Kürtçenin yasaklanmasını protesto için başladığı açlık grevine yer veriliyordu. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Diyarbakır Cezaevi'nde 60'tan fazla Kürt vatandaşın işkence, dayak ve açlık grevi nedeniyle öldüğü ve yüzlerce kişinin ölümcül hastalıklara yakalandığı ifade ediliyordu (Karadeniz, 2018, s.381-383).

23 Haziran 1988'deki yayında *Milliyet* gazetesi yazarlarından Mehmet Ali Birand'ın terör örgütü PKK lideri Abdullah Öcalan ile yaptığı röportaj nedeniyle *Milliyet* gazetesinin yayınının durdurulmasına yer ayrılıyordu. *Milliyet* gazetesine polis ve jandarma tarafından el konmasının yasadışı, keyfi ve anti-demokratik olduğu vurgulanıyordu (Karadeniz, 2018, s.388-389).

22 Eylül 1988'deki yayında yıllardır Kürtler üzerinde yapılan askeri cezalandırma girişimlerinin yanlış olduğunu Başbakan Turgut Özal'ın da kabul ettiğine yer ayrılıyordu. Özal'ın Kürtler üzerinde yapılan "tedip" yani cezalandırma yönteminin hatalı olduğunu kabullendiği konuşmasına değiniliyordu (Karadeniz, 2018, s.390-391).

8 Aralık 1988'deki yayındaysa Türkiye Kürdistanı'nda işkenceler açılan ateşler sonucu öldürülmüş Kürt vatandaşlarına isimleri verilerek değiniliyor ve bölgedeki diğer olaylara yer veriliyordu. Bu isimler şunlardı: Derviş Savgat, Ramazan Dağ, Halil Ülkü, Bilal Kurt, Kenan Özçakmak, Sadık Çelebi (Karadeniz, 2018, s.393-395).

Bizim Radyo'nun Kürtçe ve Kürtlerle ilgili yayınlarının yanı sıra TKP'nin Sesi Radyosu'nda da bu tür yayınlara imza atılıyordu. O dönem TKP'nin Sesi Radyosu'nun Kürtçe yayınlarının sorumlusu Kürt komünistlerden Raşit Garzan idi. Garzan'ın Diyarbakır Cezaevi'ndeki olaylarla ilgili haberlerin yapılmasında önemli bir payı vardı (Ağın, 2006, s.260).

Sonuçta, TKP'nin Kürt meselesine yaklaşımındaki değişimler 1960'larda başlamış, 1970'lerde belirginleşmiş ve 1980'lerde olgunlaşmıştır. 1930'larda Kürt hareketi karşısında devletin yanında konumlanmış TKP ve Bilen'in daha sonra tam tersi bir politikaya dönmesi, Bilen'in diğer konulardaki fikri değişimleri göz önüne alındığında

çok da çarpıcı gelmemektedir. Bizim Radyo yayınlarında Kürtlerle ilgili özel bir programın yapılmasının 1980'lerin sonuna kalması eleştirileceği gibi bu yayınlarda Kürtçe müzik ve şiirlere yer verilmesi bir propaganda radyosunun uygulayacağı yöntemlerden biri olması bakımından kıymetlidir.

3.4. Bizim Radyo'nun Propaganda Yayınlarına Türkiye ve Türkiye Dışından Tepkiler

3.4.1. Bizim Radyo'ya Türkiye'den İlk Tepkiler

Bizim Radyo, 1958 yılında deneme yayınlarına Leipzig'den başladığında *Milliyet* gazetesi 19 Mart 1958'de "gizli radyo istasyonu", ertesi gün de "gizli istasyonun mahiyeti anlaşıldı" başlığını atarak Bizim Radyo ile ilgili Türkiye'de yapılan ilk haberlere imza attı. Bu haberlerde Bizim Radyo'nun "Türkiye Muhalefet Radyo İstasyonu" adıyla yayın yaptığı ve bu istasyonun İzmir Limanı'nda demirli Kayseri adlı şilebin modern cihazları sayesinde tespit edildiği belirtildi. Radyonun komünist propaganda yaptığı ve alaturka müzikler çaldığı vurgulandı. İzmir valisi Kemal Hadımlı'nın açıklamasına göre Bizim Radyo, Türkçe dışında İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Arapça ve Yunanca yayın yapmaktadır (Milliyet, 19.03.1958-20.03.1958, s.1-3). Bizim Radyo'nun günlük düzenli yayınlara başladığında bile yabancı dilde yayın yapmadığı bilindiğine göre deneme yayınları sırasında bu dillerde yayınlara imza atması pek muhtemel görünmemektedir. Fakat, tespit edilen radyonun Budapeşte, Moskova, Varşova radyolarının Türkçe servisleri olabileceği ihtimali dikkatlerden kaçmamalıdır.

Bizim Radyo'ya devlet seviyesinde ilk tepki Adnan Menderes'ten Yassıada duruşmaları sırasında geldi. Menderes, Bizim Radyo'nun kendilerini iki yıl boyunca tahrik ettiğini söyledi ve böylece Bizim Radyo'dan haberdar olduğunu kanıtlamış oldu (Ecevit, 1961, s.1-2). Bunun ardından, 1960 yılında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, SSCB'nin Türkiye'ye barış çağrılarını yaparken destekledikleri Bizim Radyo'nun yayınlarına anlam veremediğini Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e ifade etti. Bizim Radyo yayınlarından haberi olmayan Sarper Bizim Radyo'nun yayın bültenlerini okuduğunda SSCB'nin barış girişimlerini dile getirdiğinde öne süreceği bir argüman olarak gördü (Tellal, 2000, s.205-206). 1960 askeri darbesinden sonra MBK Başkanı olan Cemal Gürsel, 1961 yılında bir beyanat verdi ve Bizim Radyo'nun Doğu Almanya veya Polonya'dan yayın yaptığını açıkladı. Hatta dönemin Polonya

Büyükelçisi bu beyanat sonrası endişeye kapıldı ve Bizim Radyo'nun Polonya'dan yayın yapmadığını Türk hükümetine bildirdi (Sayılğan, 1969, s.10-11).

3.4.2. TBMM'de Bizim Radyo

Bizim Radyo konusu TBMM'ye ilk defa 1962 yılında geldi. 5 Şubat 1962'deki Cumhuriyet Senatosu'nda, Senato üyesi Ahmet Yıldız, seçimlerin hemen öncesinde ve sonrasında “alçak ve haince yayınlar yapan ahlaksızlık makinası” Bizim Radyo ile birçok dost ülkenin radyolarının ağız birliği yaptığını vurguladı (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, D:1, C:2, T:1, B:31, O:1, 1962, s.150). 9 Şubat 1962'deki oturumda Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Ankara Milletvekili Mansur Ulusoy, Bizim Radyo adında, “küstah bir dille yayın yapan” radyoya karşı halkın aydınlatılması gerektiğini ve Türk radyo idaresinin yabancı ideolojilere karşı halkı uyanık tutmasının gerektiğini belirtti (CSTD, D:1, C:18, T:3, B:42, O:1, 1962, s.944). 21 Şubat 1962'de Sovyetlerin tekrardan dostane ilişkiler tesis etme tekliflerinin önemli olduğu lakin Türkiye'nin iç politikasını ilgilendiren konularda komşu devletlerin daha dikkatli olması gerektiği ve özellikle radyo propagandasından geri durmaları gerektiği belirtilerek Bizim Radyo üstü kapalı bir biçimde tenkit edildi (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:3, Toplantı:1, Birleşim:52, Oturum:2, 1962, s.146). 26 Şubat 1962'deki oturumda CHP Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga söz alarak Türkiye'deki radyo istasyonlarının teknik anlamda zayıf olduklarına değindikten sonra, Bizim Radyo adlı “melun” radyonun zehirlerini Türkiye'ye akıttığını ifade etti (MMTD, B:57, O:1, 1962, s.579). 16 Nisan 1962'deki oturumda CHP İstanbul Milletvekili Suphi Baykam, işleri bakanının Bizim Radyo dahil olmak üzere tüm solcu neşriyate malzeme olduğunu söyleyerek Bizim Radyo'ya malzeme vermekten çekinmeleri gerektiğini belirtti. Ayrıca Baykam, 27 Mayıs öncesi Bizim Radyo'dan Türkiye'de ihtilal olacağını söylediğini, fakat bunun darbeyi komünistlerin yaptığını göstermediğini de ekledi (MMTD, B:75, O:1, 1962, s.518). 5 Nisan 1963'teki oturumda AP Samsun Milletvekili Kamran Evliyaoğlu, Bizim Radyo adlı komünist radyosunun 3 saatlik yayınlarının günde 5 saate çıktığını belirterek Bizim Radyo'nun bültenlerinin bazı milletvekili ve ilgili bakanlara gönderildiğini ifade etti. Hatta bu bültenlerin kendisine de gönderildiğini ve okuduğu bültenlerde Türkiye'de ihtilal havasının estiğini gösteren ifadeler mevcut olduğunu söyledi. (MTTD, D:1, C:16, T:2, B:62, O:2, 1963, s.108). 5 Ekim 1962'deki oturumda AP Erzurum Milletvekili Cevat Önder söz aldı ve Bizim Radyo hakkında konuştu. Önder, Bizim Radyo'nun 27

Eylül’de “Türkiye’de komünist ihtilali olacak” şeklinde yaptığı neşriyatı eleştirerek Bizim Radyo’nun tüm partileri gericilikle suçladığını ve TKP’nin Bizim Radyo aracılığıyla zehir saçtığını ifade etti. Önder yine Türkiye’de Bizim Radyo ağzıyla konuşan gazete, dergi ve kişilerin mevcut olduğunu belirterek TİP lideri Mehmet Ali Aybar’ın konuşmalarıyla Bizim Radyo yayınlarında benzerlikler olduğunu söyledi. Önder son olarak Bizim Radyo yayınlarının Türkiye’yi iç savaşa sürükleyecek atmosferin oluşmasına hizmet etmekle suçlayarak dikkatli olunmasının zaruri olduğunu vurguladı (MMTD, D:1, C:7, T:1, B:125, O:1, 1962, s.325-326). 17 Şubat 1963’teki oturumda Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmak istediklerini, fakat Türkiye’nin aleyhine yapılan radyo yayınlarının bu duruma zarar verdiğini ifade etti (MMTD, D:1, C:13, T:2, B:52, O:4, 1963, s.232-233). 6 Mayıs 1965’teki oturumda AP İçel Milletvekili Cavit Tefik Okyavuz, Bizim Radyo’nun 30 Mart 1965’teki yayınından örnek verdi. Bu yayında AP ve ortaklarının yerinin meclis değil suçlu sandalyesi olduğu söylendiğini, 3 Nisan’daki yayında ise AP’nin anayasayı 80 defa çiğnediği, katil ve suçlu olduğunun ifade edildiğini belirtti (CSTD, D:1, C:27, T:4, B:77, O:2, 1965, s.115). 14 Mayıs 1965’teki oturumda AP Kocaeli Milletvekili Haldan Kısayol, Almanya’daki Türk işçilerin TRT’nin yetersizliği nedeniyle bir iki Türkçe şarkı duymak için komünist Bizim Radyo’yu dinlemek ve komünizm propagandasına maruz kalmak zorunda kaldıklarını açıkladı. Ayrıca Kısayol bu konuşmasında, Bizim Radyo’nun Budapeşte Radyosu olduğunu ifade ederek bir yanlışa imza atmıştır (MMTD, B:104, O:3, 1965, s.150). 23 Mart 1966’daki oturumda AP İzmir milletvekili Zeki Efeoğlu, Bizim Radyo’dan günlerce Nazım Hikmet’in eserlerinin yayınlandığını söyleyerek bunlara ilgisiz kalınmaması ve komünizme karşı hep birlikte hareket edilmesinin gerektiğini belirtti ve Mehmet Ali Aybar ile Nazım Hikmet’in teyze çocukları olduğu için Aybar’ın buna tepki göstermesini beklemediğini ekledi (MMTD, B:71, O:1, 1966, s.524). 18 Şubat 1967’deki oturumda İçişleri Bakanı Faruk Sükan söz aldı ve Türkiye’de komünist faaliyetlerin ve komünizm propagandasının yasak olduğunu belirterek Bizim Radyo ile TİP’in bildirimlerinde ortak noktalar ve paralellikler olduğunu söyledi. Örnek olarak ise Bizim Radyo’nun da TİP’in de “Sükan’ın polisi” deyimini sıkça kullandığını ifade etti. (MMTD, D.2, C:13, T:2, B:57, O:1, 1967, s.441; 452).

27 Ocak 1971’deki oturumda AP Ankara Milletvekili Kemal Bağcıoğlu söz aldı ve Bizim Radyo yöneticilerinden Yakup Demir lakaplı Zeki Baştımar’ın Türkiye’de

planlı şekilde bir komünist örgütlenmesi organize ettiğine dikkat çekerek bu gayelerin gerçekleşmesine engel olunması gerektiğini belirtti (MMTD, D:3, C:10, T:2, B:42, O:1, 1971, s.259-261). 5 Eylül 1971’de yapılan oturumdaysa Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) Kastamonu Milletvekili Hasan Tosyalı, Bizim Radyo’nun günde yarım saatlik yayınlarıyla milli birliğe zarar verdiğini ve milleti zehirlediğini vurgulayarak Bizim Radyo’nun Türkiye’nin her yerinden dinlenilmesine seyirci kalınmaması gerektiğini ifade etti (MTTD, D:3, C:17, T:2, B:162, O:2, 1971, s.746). 6 Şubat 1973’teki oturumda CHP Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, Doğu Almanya’da kurulan ve Türkiye’yi hedef alan Bizim Radyo’nun ülke aleyhine ağır propagandalar yaptığını ve Doğu Alman yöneticilerle Bizim Radyo meselesinin ele alınıp olumlu bir biçimde sonuçlandırılması gerektiğini ifade etti. Bekata’ya göre Bizim Radyo yayınları sürerken Türkiye ile Doğu Almanya’nın dost ilişkiler kurması mümkün değildi (CSTD, C:9, T:12, B:28, O:2, 1973, s.179). 21 Şubat 1975’teki oturumda ise Bizim Radyo’da Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) gibi anti-faşist ve anti-emperyalist oluşumlarla ilgili neşriyat yapıldığı belirtildi (MTTD, D:4, C:9, T:2, B:44, O:1, 1975, s.421). 30 Temmuz 1977’deki oturumda AP Rize Milletvekili Tuncay Mataracı, CHP İstanbul Milletvekili Doğan Güneş’in konuşmasına müdahil olarak Bizim Radyo’nun söyledikleriyle CHP’nin söylediklerinin birbirinin aynı olduğunu ifade etti (MMTD, B:24, O:2, 1977, s.171). 21 Şubat 1978’deki oturumdaysa AP Bursa Milletvekili Ali Elverdi, ülkede komünist örgütlerin kurulduğunu ve bu örgütlerin Türkiye’yi bölüp parçalamaya çalıştığını belirttikten sonra bunların yayın organlarından birinin de Bizim Radyo olduğunu söyledi ve Bizim Radyo’ya inanan ve kulak verenlerin bulunduğunu vurguladı (MMTD, D:5, C:3, T:1, B:112, O:1, 1978, s.368). Yine aynı gün yapılan diğer oturumda AP Bolu Milletvekili Müfit Bayraktar, Bizim Radyo’nun kısa dalga 31 metreden komünist propaganda yayınları yaptığını, Türkiye’yi bölmek için çeşitli sloganların söylendiğini ve bu tür neşriyatların önüne geçilmesi gerektiğini vurguladı. Ayrıca Bayraktar, Bizim Radyo’nun CHP’ye yön verdiğini açıkladığını söyledi (MMTD, B:112, O:2, 1978, s.423). 26 Kasım 1978’deki oturumda Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Niğde Milletvekili Sadi Somuncuoğlu, DİSK’in Bizim Radyo’nun yayınlarındaki “kitle eylemlerine başlayın” talimatına uygun hareket ettiğini belirterek DİSK ile Bizim Radyo arasındaki bağlantıya dikkat çekti (MTTD, D:5, C:7, T:2, B:12, O:1, 1978, s.510). 28 Aralık 1978’deki oturumda MHP İstanbul Milletvekili Turan Koçal, TRT’ye olumsuz eleştiriler yönelttiği konuşmasında yasak yayınlara imza atan

Bizim Radyo ile milli olarak tanımlanan TRT arasında hiçbir fark olmadığını vurguladı (MMTD, B:28, O:1, 1978, s.176). 24 Ocak 1979'daki oturumda MHP Tokat Milletvekili Faruk Demirtola, CHP yanlısı *Taban* gazetesindeki bir habere değindi. Bu haberde TKP ve Bizim Radyo'dan emir alan bazı kişilerin CHP'nin içinde konumlandığını ve CHP sayesinde güçlendiği belirtilmektedir (MMTD, D:5, C:8, T:2, B.39, O:1, 1979, s.634-635).

16 Şubat 1980'deki oturumda MHP Gaziantep Milletvekili Cengiz Gökçek, son seçimlerde CHP'nin adayının TKP tarafından desteklendiğini, Ecevit iktidarının devlet kurumlarını komünist militanlara teslim ettiğini söyleyerek Bizim Radyo'da sıklıkla ülkede devrim şartlarının olgunlaştığı ve CHP'nin iktidarda kalmasından ne gibi yarar sağlayabileceklerinin konuşulduğunu ifade etti (MMTD, B:44, O:1, 1980, s.54). 22 Şubat 1980'deki oturumda İçişleri Bakanı Mustafa Gülcügil, DİSK ve diğer işçi gruplarının TKP tarafından desteklendiğinin Bizim Radyo'nun yaptığı yayınlardan anlaşıldığını belirtti. Gülcügil, Bizim Radyo'nun bu yayınlarında genel grevin desteklendiğini vurguladı (MMTD, D:5, C:14, T:3, B:50, O:1, 1980, s.573). 26 Şubat 1980'deki oturumda MHP Ankara Milletvekili Necati Gültekin komünist gizli Bizim Radyo'nun ülkeyi ve milleti parçalamak için sürekli talimatlar verdiğini ifade etti (MMTD, B:54, O:2, 1980, s.294). 12 Aralık 1984'teki oturumda Anavatan Partisi (ANAP) İstanbul Milletvekili Bülent Akarcalı, Türk-Sovyet ilişkilerine değindiği konuşmasında Doğu Berlin'den doğrudan Türkiye'nin siyasi istikrar ve toprak bütünlüğünü hedef alan insafsız Bizim Radyo yayınlarının Sovyetler tarafından durdurulmasının Türkiye tarafında jest olarak kabul edileceğini söyledi (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D:17, Yasama Yılı:2, B:44, O:1, 1984, s.6). Bizim Radyo'nun kapanmasının yaklaşık 8 ay sonra 21 Şubat 1990'da yapılan oturumda Başbakan Yıldırım Akbulut söz aldı ve Bizim Radyo'nun 21 Haziran 1989'da yayın hayatını sonlandırmasıyla Türkiye ile Alman Demokratik Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin düzelmesindeki en büyük engelin kalktığını ifade etti (TBMMTD, D:18, C:41, Y.Y:3, B:80, O:1, 1990, s.252).

Dönem dönem meclise taşınsa ve konuşulsa da Bizim Radyo konusu TBMM'de gündem olarak ciddi bir şekilde görüşülüp tartışılan bir konu haline hiçbir vakit gelmedi. 1990'daki oturumda Başbakan Akbulut'un Bizim Radyo'nun yayınlarının sona ermesini Türk-Sovyet ilişkileri değil Türk-Alman Demokratik Cumhuriyeti ilişkileri yönünden değerlendirmesi dikkate değerdir.

3.4.3. Antikomünist Neşriyatta Bizim Radyo

Soğuk Savaş dönemiyle birlikte, Türkiye’de var olan antikomünizm daha organize bir hal almıştır. Özellikle Demokrat Parti ve mirasçısı Adalet Partisi döneminde Komünizmle Mücadele Dernekleri kurulmuş ve komünist ideoloji karşıtı birçok yayına imza atılmıştır. İlk Komünizmle Mücadele Derneği 1950 yılında Zonguldak’ta, ikincisi 1956’da İstanbul’da ve üçüncüsü 1963’te İzmir’de kuruldu. İzmir’de kurulan derneğin içinde eski DP’li ve AP’li birçok üye yer almaktaydı ve fahri başkanlığını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yapmaktaydı. İzmir’deki derneğin kurulmasından 14 gün önceyse TBMM Komünizmle Mücadele Komisyonu meclisteki tüm partilerin katılımıyla oluşturulmuştu. Çarpıcı bir diğer noktaysa Meşe’nin aktardığına göre FETÖ terör örgütü lideri Fethullah Gülen’in 1963 yılında Erzurum’da başarısızlıkla sonuçlanacak bir komünizmle mücadele derneği kurma girişimiydi. (Meşe, 2016, s.119-135). Mirasını daha sonraki yıllarda Ülkü Ocakları’na devredecek olan bu derneklerin çıkardıkları dergiler, kitaplar ve broşürler oldukça fazladır. İstanbul’da 1950-1952 yılları arasında çıkarılan “Komünizme Karşı Mücadele”, İstanbul’da 1952’de çıkarılan “Komünizmle Mücadele”, İstanbul’da 1952-1957 yılları arasında çıkarılan “Komünizmle Mücadele Birliği”, İzmir’de 1964-1969 arasında çıkarılan “Mücadele”, İzmir’de 1965-1967 arası çıkarılan “Komünizmle Savaş” ve Aydın’da 1964-1965 arası çıkarılan “Komünizmle Mücadele” adlı dergiler komünizme karşı savaş açan yazılara yer vermektedir. Kitaplara bakıldığında dikkati Fethi Tevetoğlu, Nejdet Sançar ve Peyami Safa’nın eserleri çeker (Meşe, 2016, s.183-203). Çalışmamızda, tespit ettiğimiz bu kitaplarda yer alan Bizim Radyo’ya değinen kısımlara yer vereceğiz.

1965’te Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Genel Başkanı seçilecek, 1969’da AP’den milletvekili olacak antikomünist neşriyatın en aktif isimlerinden gazeteci yazar İlhan Darendelioğlu, 1961 yılında basılan “Türkiye’de Komünist Hareketleri” adlı kitabında devlet başkanı Cemal Gürsel’in milli birliği sarsıcı yazılarından dolayı Aziz Nesin’i uyarmasını komünist Bizim Radyo’nun eleştirdiğini ve radyoda Aziz Nesin’in bir yazısına yer verdiğini belirtti. Darendelioğlu, Nazım Hikmet ve Aziz Nesin dava arkadaşı olduklarına dikkat çekmek için Nesin’in Sabahattin Ali ile 1948 yılında çıkardıkları “Marko Paşa” ve “Öküz Paşa” gibi karikatür dergilerinden bahsederken komünistliğiyle de tanınan ünlü romancı Sabahattin Ali için “beynine indirilen sopa darbesiyle öldürülen” ifadesini kullanıyordu. Darendelioğlu aynı

kitabında Alman *Die Zeit* gazetesindeki Nazım Hikmet'in Bizim Radyo'nun idarecilerinden olduğu ve propaganda yayınları yaptığı haberine yer vererek bu haberi Son Havadis ve Tercüman gazeteleri dışında hiçbir gazetenin yer vermemesini tenkit ediyordu. Özellikle bu konuda Ahmet Emin Yalman ve Nadir Nadi Darendelioğlu'nun hedefindeydi (Darendelioğlu, 1961, s.186-191).

Yöneticiliğini Gökhan Evliyaoglu'nun yaptığı, Necip Fazıl Kısakürek, Peyami Safa, Ali Fuat Başgil ve Nurettin Topçu gibi isimlerin yazılarının yer aldığı ve milliyetçi bir yayın politikasıyla hareket eden *Yeni İstanbul* gazetesi 1962 yılında Bizim Radyo'dan bahsederken “ata yadigarı toprağı iki paraya değışen o köpekler, şimdi havlamalarına biraz daha fazla bir aksiseda bulmanın sinsi sevinci içinde, seslerini bir perde daha yükseltmiştir” demektedir (Cantek, 2017, s.782).

Antikomünist neşriyatın diğere bir önemli ismi milliyetçi muhafazakar kimliğiyle tanınan ve 1961 yılından itibaren Dünya Antikomünist Teşkilatı kurucu üyesi ve Ortadoğı ve Türkiye temsilcisi, 1967'den itibaren ise Asya Milletleri Komünizmle Mücadele Birliğı üyesi olan (Meşe, 2016, s.128) Fethi Tevetoğlu, 1963'te basılan “Faşist Yok Komünist Var” adlı kitabında Mustafa Kemal Atatürk'ün “koyu bir milliyetçi” ve “amansız bir komünist düşmanı” olduğunu belirtirken Nazım Hikmet'in arkadaşı Sabahattin Ali için “Bulgaristan hududunda gebertilen” ifadesini kullanıyordu. Nazım Hikmet'ten “Nazım Hikmetof” olarak bahseden Tevetoğlu, onun için “Bizim Radyo'dan Türk milletine kızıl salyalar saçan kuduz sanatçı” tanımlaması yapıyordu. Tevetoğlu'na göre komünist oldukları için ne Nazım ne de onun arkadaşları Atatürk ilkelerinin ve eserlerinin bekçisi olabilir (Tevetoğlu, 1963, s.72).

Gazeteci yazar, 1965 yılında AP'den milletvekili seçilen Tekin Erer “Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını” adlı fasikül şeklindeki kitaptaki “Komünizm Böyle Gelir!” adlı yazısında, “en büyük komünist” olarak nitelediğı Nazım Hikmet'in yıllarca Doğı Almanya'da yayın yapan Bizim Radyo'dan Türkiye komünistlerine öncülük ettiğini belirtmektedir. Yön, Meydan ve Akis gibi dergilerin “milli kahramana” sayfalar ayırmasından şikâyet eden Erer, kitapçıların Nazım'ın kitaplarıyla dolu olmasını tenkit etmektedir (Komünizme ve Komünistlere Karşı..., 1965, s.115). Aynı kitabın 2 yıl sonra basılan diğere fasikülünde, yazar ve spor adamı Burhan Felek, Rus Radyosu olarak tanımladığı Bizim Radyo'nun kendisini Türkiye'yi Amerikan boyunduruğuna sokan toprak ağalarından biri olarak göstermesini dile getiriyordu. Felek, Bizim Radyo için şu ifadeleri kullanıyordu:

“16 Haziran 1965 günü demir perde cennetinin hangi bahçesinde olduğunu söylemeyen ve kendisine Bizim Radyo” demekle Türklük iddia eden ve Türkçe yayın yapan bilhassa Türkiye ile pek çok meşgul olan.. Türkiye halkını kıskırtmakta ve birbirine düşürmekte son derece gayretli bir radyo, “Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi” nin bir beyannamesini tabii türkçe olarak yayınlıyor. Bu beyannamenin Türk halkı hakkında ne kadar insaniyetçi (!) bir ifade taşıdığını söylemeye hacet yok!” (Komünizme ve Komünistlere Karşı..., 1965, s.153).

1966 yılında basılan Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını özel sayısında Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’nu (TRT) CHP’nin propagandasını yaptığını, Türkiye’deki mezhepler içinde Kızılbaşlığı tercih ettiği ve dini değerlere ve milli geleneklere düşmanlık yaptığı gibi gerekçelerle tenkit ederken onu “bizim olmayan Bizim Radyo” olarak nitelendiriyordu (Komünizme ve Komünistlere Karşı..., 1966, s.83).

Mustafa Ziver 1966 yılında yayınlanan “Komünist İhtilalleri ve Subaylar Kitabının Solcular Üzerinde Yarattığı Telaşın Nedenleri” adlı kitabında TİP, Yön dergisi, Dönüşüm dergisi, Akşam gazetesi, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Çetin Altan ve Güner Samlı gibi yayın ve yayıncıların “Bizim Radyo Ağzı” ile konuştuğunu ve hepsinin komünist olduğunu iddia etmektedir. Özellikle Çetin Altan’ın bir yazısına yer veren Ziver, Bizim Radyo’nun söylediklerini tekrarladığı için Altan’ın sürekli komünistlik suçlamasına maruz kaldığını söylemektedir. Ziver daha da ileri giderek Türk’ün ebedi düşmanı Rusya dururken Amerika’yı düşman göstermenin “Moskova-Çin karışımı piç komünistlerin işi” olduğunu vurgulamaktadır. Ziver devamında Bizim Radyo ile yukarıda belirttiğimiz kişi ve yayıncıların yazılarını karşılaştırarak tümünün Bizim Radyo gibi propaganda yaptığını ifade etmektedir (Ziver, 1966, s.24-30).

Bahattin Korucu’nun 1967 yılında basılan “Sosyalist Kompradorlar 2: İlhan Selçuk” adlı kitabında Bizim Radyo’nun sık sık İlhan Selçuk’un yazılarına yer verdiğini ve yayınlarda en çok bahsedilen isimlerden biri olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun sonucunda Moskova’ya giden Selçuk’un mükafatını böylece aldığını söyleyen Korucu ayrıca “Bizim Radyo adlı baykuşun” İmam-Hatip Okulları’nı hedef aldığını söylemektedir. Korucu, kitabın geri kalanında Bizim Radyo yayınları ile İlhan Selçuk’un yazılarının karşılaştırmalarına yer vermektedir. (Korucu, 1967, s.7-30).

Nureddin Menekşe 1967 yılında basılan “Türkiye’de Komünizm” adlı kitabında Bizim Radyo’nun yıkıcı etkisi altında kalmış bazı yazarların milli birliği bozucu yazılarının gittikçe arttığını belirtiyordu. Bu yazarların sürekli Batı’nın ve Türkiye’nin demokrasisini eleştirdiğini ve Batı’ya düşmanlık yaptığını, lakin komünist bloğa toz kondurmayıp komünizm propagandası yaptığını ifade ediyordu (Menekşe, 1967, s.12).

1965-1969 yılları arasında İçişleri Bakanlığı görevini ifa eden Faruk Sükan’ın meclisteki ve senatodaki konuşmalarının derlendiği ve 1969 yılında basılan “Türkiye’de Aşırı Sol Hareketler Üzerine” adlı kitapta Sükan’ın Bizim Radyo ile Türkiye’deki sosyalistlerin aynı üslup, taktik ve stratejiyle konuştuklarını söylediği belirtiliyordu. Ardından Sükan’ın konuşmasında Bizim Radyo yayınından yer verdiği bazı alıntılara değiniliyordu. Bunlar: “*Altıncı filo gene geliyor, hazırlanalım. Türkiye Vietnam değildir.*”, “*Amerikan emperyalizmi ve yerli ortakları go home.*”, “*Amerikalı it defol git.*”, “*Topraklarıyla tanklarıyla gelseler dahi, bağımsız olacak Türkün ülkesi.*”, “*Çirkin Amerikalı insanlık biti.*”, “*Günün parolası dayanışmalı direnme.*” gibi örneklerdir (Sükan, 1969, s.11,40).

1969 senesinin Temmuz ayında milliyetçi siyasi yayın organlarından olan *Devlet* gazetesinde Milliyetçi Hareket Partisi kurucu genel başkanı Alparslan Türkeş yazısında Bizim Radyo’nun, antikomünist ülkücü gençlerin kamplarda eğitilenlerinden oluşan ve kamuoyunda “komando” olarak bilinen kişilerin Amerika tarafından beslendiği iddiasını yalanlamıştır (Cengiz, 2020, s.167).

Konya Halk Eğitimi Başkanı Ali Sert, 1970 yılında basılan “Yıkıcılar” adlı kitabında Kızıl Organ diye tanımladığı Bizim Radyo’nun sürekli işçiyi, köylüyü ve işsizleri hükümete karşı kışkırtıp ihtilallerin çıkması için aşırı solu ve militanlarını buna zorladığını söylemektedir. Sert, duyularına dayanarak Bizim Radyo’nun kendisi hakkında yaptığı yayında onu “komünist düşmanı” olarak nitelendirdiğini ve onun gibi emperyalistlerin maşalığını yapanlara dur deme zamanının geldiğini ve devrimcilerin onu ezeceğini söylediğini belirtmektedir (Sert, 1970, s.98-100).

1973 yılında Genel Kurmay Başkanlığı’na bağlı Selimiye’deki 1.Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı’nın uyarı kitabı niteliğinde basılan “Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyor?” adlı eserde 1965’te tesis edilen Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun içindeki üniversiteli öğrenciler tarafından kurulan sosyalist genç örgütlenmesi Devrimci Gençlik’in (DEV-GENÇ) militan bir örgütlenme olduğu,

komünist ihtilalcilerin resimlerini ve kitaplarını ceplerinde taşıdığı ve Doğu Almanya'daki Bizim Radyo tarafından devamlı bir şekilde övüldüğünden bahsedilmektedir (Komünistler Gençlerimizi..., 1973, s.12).

Antikomünist ve milliyetçi hareketin liderlerinden Alparslan Türkeş, 12 Eylül mahkemelerinde 14 Ekim 1981'deki yaptığı savunmasında, "illegal" Bizim Radyo'nun yıllardır MHP'nin kapatılmasını ve kendisinin tutuklanmasını istediğini ve bunu duvar yazılarıyla pankartlarla sürekli tekrarladıklarını vurguladı. Türkeş son zamanlarda Bizim Radyo'yu dinlediğini ve onların eskiden Türkiye'nin içişlerine çok karışmadığını ancak artık daha çok yayın yaptığını belirtti. Türkeş'e göre Bizim Radyo TKP, DİSK, Dev-Yol, Dev-Sol ve "Apo'nun bölücü örgütü" PKK'nın üyelerinin tutuklanmalarına karşı çıktığını açıkladı. Ayrıca Bizim Radyo'nun MHP hakkında eski yayınlarını şiddetlendirerek devam ettiğini vurgulayan Türkeş, Bizim Radyo'yu "Türkiye'nin düşmanı olan merkezlerin sesi" olarak tanımladı (Cengiz, 2020, s.269-270).

Mahmut İhsan Özgen 1982 yılında basılan "TKP ve Organize Gençlik Hareketleri" adlı kitabında 1967'de İstanbul'da yapılan Evrensel Barış Şenliği'nin 20 Ağustos 1967'deki Bizim Radyo yayınında övüldüğünü, tamamen komünizme hizmet ettiğinin söylendiğini ve Marksist-Leninist ideolojiyi yaydığının belirtildiğini vurgulamaktadır. Bizim Radyo'ya göre şenliğe katılan gençler halk oyunlarını oynarken ne kadar çocuksularsa ülkenin ve dünyanın sorunlarını tartışırken o kadar olgundurlar. Ayrıca, radyo yayınında şenliğe katılan gençlerin İstanbul halkı tarafından bağırllarına basıldığını ifade etmektedir (Özgen, 1982, s.163-164).

30 Temmuz 1982'de Sadettin Topuzoğlu'nun Türkistan'ın bağımsızlığına adanmış antikomünist tarihçi yazar Baymirza Hayit ile yaptığı röportajda Hayit'in 13 Kasım 1981'de Boğaziçi Üniversitesi'nde verdiği "Bazı Sovyet Kaynaklarının Atatürk Hakkındaki Düşünceleri" adlı tebliğe karşı Bizim Radyo'nun bu tebliğden 10 gün sonra Hayit karşıtı yayını kendisine sormuştur. Hayit, 1958 yılından beri kendisine karşı sistemli olarak Sovyet propagandasının yalan yayınlarının yapıldığını söylemekte ve Türkiye'ye komünizmi getirmek gayesindeki TKP'nin, Sovyetler Birliği'nin maddi desteği ve himayesiyle kurulan Bizim Radyo'nun her şekilde kendine yönelik yayınlara imza attığını ifade etmektedir (Kaynar, 1994, s.497). Burada Hayit'in vurguladığı propaganda başlangıç tarihinin Bizim Radyo'nun kurulduğu 1958 yılı olması dikkat çekicidir.

3.4.4. Türk-Sovyet Diplomatik Görüşmelerinde Bizim Radyo ve Türk Basınına Yansımaları

AP ve sonrasında kurulan hükümetler Bizim Radyo'nun kendilerine yönelik yayınlarını Sovyetler Birliği'ne şikâyet etme gibi bir politika takip etmeyi tercih etti. DP döneminde Türk-Sovyet ilişkileri gergin olduğundan ve diplomatik ziyaretler yapılamadığından DP hükümetinin böyle bir yol izleyemediği görülmektedir. 1960 yılındaki Menderes-Hruşçev görüşmesi eğer gerçekleşebilseydi Menderes'in Hruşçev'e Bizim Radyo yayınlarını şikâyet etme olasılığının yüksek olduğu bir gerçektir.

1966 yılında AP hükümetinin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Sovyetler Birliği Büyükelçisi Rijov arasında yapılan görüşmede Çağlayangil'in Bizim Radyo yayınlarından şikâyet etmesi üzerine Nikita Rijov, Bizim Radyo'nun Sovyetler Birliği'nin denetimi altında olmadığını iddia ediyordu (Arcayürek, 1992, s.135). 21 Aralık 1966'da Başbakan Süleyman Demirel ve Sovyetler Birliği Bakanları Kurulu Başkanı Aleksey Kosigin arasında yapılan görüşmede Demirel, Sovyet bloğunda bulunan bir radyonun kendi hükümetleri üzerinde olmasa da, Türkiye'de olumsuz etkiler bırakan yayınlar yaptığını ve Türk-Sovyet dostluğunu yıkıcı bir yayın anlayışı olduğunu ifade ederken, Kosigin radyoyu hiç dinlemediğini, radyonun Sovyet topraklarında olmadığını ve Sovyet dostu ülkelerin topraklarında bulunduğundan da haberinin olmadığı söylüyordu. Kosigin ayrıca Türkiye'nin dostlarının topraklarından Sovyetler aleyhine yapılan radyo yayınlarının ciltler alacağını da ekliyordu (Arcayürek, 1992, s.143-145).

AP, Bizim Radyo'yu Sovyetlere şikâyet ederken, Bizim Radyo Türk liderlerin Moskova'ya yaptığı ziyaretleri övüyor ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki artan samimiyeti onaylıyordu. Bununla birlikte Türk-Sovyet ilişkilerinin düzelmesinde hiç payı yokmuş gibi AP yönetimine saldırmaktan geri durmuyordu. Yayınlarda sürekli olarak AP hükümetini devirmek için birleşik bir ulusal-demokratik cephe çağrısı yapılıyordu (Harris, 1972, s.26).

Gazeteci Abdi İpekçi, 29 Haziran 1970'te *Milliyet* gazetesinde yazdığı "Türk-Sovyet İlişkileri ve Bizim Radyo" adlı yazısında Stalin sonrası SSCB'nin Türkiye ile dost ilişkiler kurmak istemesine, Türkiye'nin bir süre sonra bunu kabulüne ve iyi ekonomik ilişkiler kurmasına değindikten sonra Türk tarafında Sovyetlerle ilgili her zaman şüphe

bulduğunu ve bunun nedenlerinden birinin de Bizim Radyo yayınları olduğunu ifade etti. İpekçi'nin belirttiğine göre, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve ekibinin 1969'daki SSCB ziyaretinde Bizim Radyo konusu, Sovyet yetkililere hatırlatıldı, ama onlar Bizim Radyo ile alakalarının olmadığını belirtti. İpekçi son olarak Sovyetlerin Türkiye'nin güvenini sağlamak istiyorsa Bizim Radyo konusunu çözüme kavuşturması gerektiğini vurguladı (Milliyet, 29.06.1970, s.11).

1972 yılında Başbakan Nihat Erim, SSCB Yüksek Sovyeti Yönetim Riyaset Heyeti Başkanı Nikolay Podgorni'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında Bizim Radyo yayınlarının Türkiye'deki sol anarşiyi güçlendirdiğini ifade etti. Podgorni ise cevap olarak Bizim Radyo'yu ilk defa duyduğunu ve bir ilgilerinin olmadığını söyledi. Aynı ziyarette Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmesinde Bizim Radyo nedeniyle eleştirilmesi üzerine Podgorni radyonun TKP'ye ait olduğunu ve kendileriyle alakası bulunmadığını vurguladı (Qasımlı, 2013, s.382-383). Bu görüşmeler sonrasında Sovyet heyetinin Sultanahmet gezisi sırasında Komünizmle Mücadele Derneği'nin mensupları ellerinde "Bizim Radyo'yu Susturunuz" yazan afişler taşıdı (Dünya, 17.04.1972, s.1).

24 Haziran 1978'de *Tercüman* gazetesi yazarı Kemal Satır, SSCB'nin Bizim Radyo aracılığıyla direktifler vermeye devam ettiğini, buna rağmen Bizim Radyo'dan haberdar olmadıklarını "pervasız bir şekilde" dile getirmeye devam ettiklerini belirtti (Tercüman, 24.06.1978, s.?). Ertesi gün aynı gazetede yazan Nazlı Ilıcak, Sovyetlerin Türkiye'nin içişlerine karışmayacağına dair verdiği garantiyle ve gösterdikleri iyi niyetle Bizim Radyo yayınlarının bağdaşmadığını vurguladı (Tercüman, 25.06.1978, s.?). Ilıcak ertesi gün yazdığı yazıdaysa Ecevit'in SSCB gezisinde Bizim Radyo meselesini hiç açmamasını eleştirdi (Tercüman, 26.06.1978, s.?)

Bizim Radyo yayınlarını sık sık SSCB'ye şikâyet eden Türkiye, 1982 başlarında Doğu Almanya hükümetine başvurarak Bizim Radyo yayınlarının durdurulmasını talep etti, lakin Doğu Almanya hükümeti istasyonların yerlerinin nerede olduğunu bilmediklerini söyledi (CIA-RDP87T00787R000200170003-4, s.8). Doğu Almanya'nın da Bizim Radyo konusunda SSCB ile aynı söylemler içine girerek yalanlama politikasına gitmesi ve adeta ağız birliği yapması önemlidir.

Sovyet yöneticiler Bizim Radyo konusu kendilerine açıldığı zamanlarda ya haberleri yokmuş gibi yapıyor ya da kendileriyle alakasının olmadığını belirtiyordu. Yine de

Bizim Radyo yayınları gelişen Türk-Sovyet ilişkilerinde güven sorunları yaratsa da büyük problemlere yol açmamıştır.

3.4.5. Bizim Radyo Yayınlarına ABD ve Batı Bloğundan Yaklaşımlar

Bizim Radyo'nun propaganda yayınları da çoğu Doğu bloğu propaganda radyoları gibi CIA bünyesinde bulunan Foreign Broadcast Information Service tarafından takip ediliyor ve kayıt altına alınıyordu. Bunun yanında yukarıda değindiğimiz üzere başlarında Andrew Mango'nun bulunduğu BBC'nin Türkçe servisi de Bizim Radyo yayınlarını takip etmekteydi.

Türkiye ise Bizim Radyo yayınlarını Sovyetlere şikâyet etme politikasından bir sonuç alamayınca 1970'lerden itibaren bu şikâyetini müttefiki ABD'ye yapmaya başladı. Lakin, ABD'nin Bizim Radyo konusunda yapabileceği pek bir şey yoktu. Bunun en önemli sebebi ABD'nin CIA aracılığıyla desteklediği birçok gizli radyonun Bizim Radyo gibi propaganda yayınları yapıyor olmasıydı. ABD'nin Bizim Radyo'nun yayınlarına Sovyetlerden son vermesini talep etmesinin bu nedenle bir anlamı olmayacaktı.

Türkiye'nin 1972 yılının sonlarında, 1973 yılında toplanacak ve Doğu ve Batı bloklarından 32 ülkenin katılacağı Avrupa Güvenlik Konferansı'nda Bizim Radyo yayınlarının durdurulmasını talep edeceği belirtildi. Fakat Amerika ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin tam aksine bir politika izlediği, kendilerinin Sovyetlere karşı daha çok propaganda yayınları yaptığı için Türkiye'nin bu isteğine sıcak bakmadığı bilinmektedir. Bu konuda yalnızca Yunanistan ve Portekiz'in Türkiye'ye destek verdiği ifade edilmektedir (Milliyet, 14.11.1972, s.9).

1981 yılının Nisan ayında toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği İzleme Konferansı'nda Türk temsilci, Doğu Almanya'nın Bizim Radyo'nun propaganda yayınlarına yıllardır izin verdiği ve Helsinki Nihai Senedi'nde yer alan içişlerine karışmama ilkesine aykırı hareket ettiğini vurgulasa da bir sonuç alınamadı (Cumhuriyet, 29.04.1981, s.8).

ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin Bizim Radyo yayınlarına karşı zorunlu bir suskun politika izlemesine karşın bazı bireysel çıkışlar da yok değildi. Örneğin, Georgetown Üniversitesi Uluslararası ve Stratejik Etütler Merkezi ile Ankara Dış Politika Enstitüsü'nün ortaklaşa düzenlediği Türk-Amerikan konferansında ABD'li bir yetkili

Bizim Radyo'nun teröristlere destek veren yayınlara imza attığını ifade etmekten çekinmedi (Cumhuriyet, 17.06.1981, s.8).

1983 yılındaysa ABD, Voice of America radyosunun 11 anteninin, Sovyet parazitinden kurtulmak ve sesini daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için Türkiye'ye taşınması konusunda Türk yetkililerden destek istemiş, hatta TRT'nin de bu antenlerden faydalanabileceğini söylemiş, fakat Türkiye Sovyetlerle olan ilişkilerine zarar verebileceği ve ilişkileri gerginleştirebileceği endişesiyle ABD'nin bu isteğini reddetmiştir. Ayrıca bu durum yıllardır Bizim Radyo yayınlarından şikâyetçi olan Türkiye'nin politikasıyla da çelişeceğinden dolayı ABD'nin bu isteğinin kabul edilmemesi isabetli görülmüştür (Milliyet, 05.05.1983, s.9).

Sonuçta, Doğu bloğu ülkelerinin birçoğuna gizli propaganda radyolarıyla yayınlar yapan ABD'nin Bizim Radyo'nun yayınlarına son verilmesini istemesi tutarsız olacağından Türkiye'nin isteklerine karşılık verememiş, ABD'nin talebi karşısında da Türkiye tutarlı bir politika takip etmiştir. Eğer Türkiye VOA'nın antenlerinin ülke içinde yerleşmesine izin verseydi Bizim Radyo hakkındaki politikasıyla ters düşmüş olacaktı. Kısacası, Bizim Radyo yayınlarının sonlandırılması konusunda Sovyet tarafından bir sonuç alamayan Türkiye, ABD ve Batı bloğundan da bir destek görememiştir.

SONUÇ

Bizim Radyo, Soğuk Savaş döneminde Batı ya da Doğu bloğuna hizmet etmek için kurulmuş yüzlerce gizli radyodan biridir. Yayıncılık lisansının olmaması, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde illegal ilan edilen TKP'nin dış bürosu tarafından kurulması, Doğu Almanya'da kurulup Türkiye içinden Konya'dan yayın yaptığını ilan ederek yeri hakkında yanlış bilgi vermesi, kısa dalgadan yayın yapması, yayınlarda propaganda amaçlı şiirlere, şarkılara ve programlara yer vermesi gibi gizli bir radyoda bulunması gereken karakteristik özelliklere sahip olan Bizim Radyo'nun yaptığı propaganda yayınlarına bakıldığında onun gri ve kara propagandanın ortalarında konumlandığı söylenebilir. Bizim Radyo'nun Amerikan yanlısı olarak niteledikleri Türkiye'deki hükümetlerin devrilmesi için başvurduğu propaganda yayınlarında ülkede kaos ortamını alevlendirmeye çalışması da bir bakımdan onun gizli radyo kimliğinden kaynaklanmaktadır. Bizim Radyo'nun ilk yıllarında Türkiye'de oldukça tanınan ve halkta karşılığı olan bir şair konumundaki Nazım Hikmet ve şiirlerinden yararlanması, radyoya olan ilginin artmasını sağlamıştır.

Bizim Radyo'nun 1958 yılında Doğu Almanya'nın Leipzig şehrinde kurulmasının nedenlerinden en önemlisi Soğuk Savaş'ın Avrupa'daki merkezi olan Berlin şehrine çok yakın olmasıdır. Ayrıca Budapeşte, Viyana, Moskova ve Varşova radyolarının Türkçe servislerinin olması, fakat Doğu Almanya'da böyle bir servisin bulunmaması, Leipzig tercihi başka bir sebeptir. Sosyalizmle yönetilen Doğu Almanya'da TKP dış bürosu ile Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin koordineli çalışabilecek durumda olması da bir diğer neden olarak görülebilir. Nitekim, radyo binasının ve personelin güvenliği, çalışanların barınması ve maaşları gibi konular Alman Sosyalist Birlik Partisi tarafından sağlanmıştır. Ayrıca, Yunanistan Komünist Partisi'ne destek vermek amacıyla faaliyet gösteren Voice of Truth adlı radyo da yukarıda değindiğimiz üzere 1958 yılında Leipzig'de kurulmuştu.

İsmail Bilen, Nazım Hikmet ve Sertel ailesinin kuruluşunda büyük pay sahibi olduğu Bizim Radyo, TKP'nin dış bürosu tarafından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar idare edilmiş ve SSCB tarafından desteklenmiştir. Hatta Zeki Baştımar ve İsmail Bilen sık sık SBKP kongrelerine katılmıştır. Radyonun ilk kurulma girişimi 1951'de Bilen ve Hikmet'in SBKP'ye mektup göndermesiyle olsa da Sovyetler Birliği Stalin döneminde Türk-Sovyet ikili ilişkilerine zarar gelebileceği düşüncesiyle bunu reddetmiş, kuruluş

7 yıl sonrasına Hruşçev döneminde gerçekleşmiştir. Buradaki dikkat çekici nokta 1951 yılında Türk-Sovyet ilişkilerinin II. Dünya Savaşı'ndan beri gergin durumda olması ve Sovyetlerin bu talebi reddetme nedeninin inandırıcı olmamasıdır.

Bizim Radyo 1958 yılında yayınlarına başladığında bazı avantaj ve dezavantajlara sahipti. Avantajların başında kurucu ve çalışanların radyo yayıncılığı konusunda tecrübeli olmaları gelmekteydi. Nitekim Bilen ve Hikmet Moskova Radyosu'nun Türkçe servisinde, Serteller Budapeşte Radyosu'nun Türkçe servisinde, Fahri Erdinç Sofya Radyosu'nda, Açıkgöz ailesi Varşova Radyosu'nun Türkçe servisinde görev yapmıştı. Bu tecrübeli kişilerin varlığı yayın sürecinin planlı ve programlı bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Başka bir avantaj ise yöneticiliğini yapmasa ve radyoya çok sık gelmese de Nazım Hikmet'in radyodaki varlığıydı. Siyasi ve edebi kişiliğiyle ünü salt Türkiye'de değil, tüm dünyada yayılmış bir şairin propaganda radyosuna şiirlerle ve edebi üslubuyla katkısı, katı bir propaganda radyosuna çeşitlilik kazandırmış ve dinleyici sayısının artmasının önünü açmıştır. Üçüncü bir avantajısa, devlet radyolarının Türkçe servislerinde çalışanların propaganda yayınlarına özgürce imza atmaları gayet kısıtlıyken, Bizim Radyo'da bu konuda bir sınırlamalarının olmamasıdır. Örneğin, Budapeşte Radyosu'nun Türkçe servisinde Türkiye ile Macaristan'ın ilişkilerine zarar verebilecek endişesiyle Macar hükümetin görüşlerine ters düşebilecek yayınlar fazla yapılamıyorken, Bizim Radyo'da genel Sovyet ideolojisine uygun olmak kaydıyla rahatça yayın yapmak mümkündü. Nitekim, Bizim Radyo bir devlet radyosu değil, illegal bir grubun yönettiği bir gizli radyo olmanın avantajını iyi kullanmaktaydı. Bu avantajların yanında bazı dezavantajlar da bulunuyordu. Bunların başında özellikle ilk yıllarda kurucularının ve çalışanların aralarındaki görüş ayrılıkları gelmekteydi. Özellikle İsmail Bilen'in hem Nazım Hikmet ile hem de Sertellerle yukarıda değindiğimiz fikir çatışmaları radyonun daha başarılı bir yayın politikası yürütmesine engel teşkil etmiştir. Bu ortak paydada buluşamama, Bilen'in tüm rakiplerini saf dışı bırakması ve radyoda tek adamlığa erişmesinden sonra yok olacaktı. Yine ilk yıllar için bir dezavantaj olarak nitelendirilebilecek olay da radyo binasının ilkel koşullarıydı. Oldukça rutubetli ve yaşamamanın dahi zor olacağı bir binada yayın yapmaya odaklanmadaki sıkıntılar çalışanları oldukça zorluyordu. Dezavantajların bir diğeri, Türkiye'deki bağlantıların oldukça zayıf olması neticesinde iletişimin sağlıklı sağlanamaması ve Türkiye'deki siyasi gündemin gecikmeli olarak takip edilmesiydi. Gazeteler Türkiye'den gecikmeli

olarak Leipzig'e gelmekte, bu da yayınların yine Türkiye'ye gecikmeli olarak yapılmasına neden olmaktadır. Lakin bu sorun daha sonra Bilal Şen'in girişimleriyle çözülmüştür.

Bir gizli propaganda radyosunun en mühim özelliği gizliliğini korumaktır. Bu doğrultuda propaganda yayınlarının Konya'dan yapıldığı dile getirilse de Türkiye, Bizim Radyo'nun Doğu Almanya'dan yayın yaptığını deneme yayınlarından hemen birkaç gün sonra tespit etmişti. Fakat, Türkiye Cumhuriyeti ile Demokratik Alman Cumhuriyeti arasında siyasi ilişkiler tesis edilemediğinden Bizim Radyo'nun etkisiz hale getirilmesi konusunda uzun bir süre bir girişim yapılamamış, 1982 yılında Doğu Almanya hükümetine başvurulsa da bir sonuç alınamamıştır.

Bizim Radyo'nun esas hedefleri Türkiye'de komünizm propagandası ve Amerikan emperyalizmi karşıtlığı konusunda yayınlar yapmaktır. Radyonun ilk yıllarında komünist parti radyosu olmanın getirdiği görev ve sorumluluklarla Türkiye'de komünizme net bir karşı duruşun olması bir paradoks yaratıyordu. Bizim Radyo'nun açıkça komünizm propagandası yapmasının Türkiye'de olumsuz karşılanacağını düşünenlerle, ne olursa olsun katı bir propaganda yapılmasını isteyenlerin arasındaki anlaşmazlıklar daha sonra Bilen'in başını çektiği ikinci grup lehine sonuçlanacaktır. Bizim Radyo'nun kurulduğu 1958'de Türk-Sovyet ilişkileri yaklaşık 20 yıldır bir gerginlik dönemindeydi ve bunun aksine NATO'ya üyelik sonrası Türk-ABD ilişkileri oldukça gelişmişti. Yayınlarda dostane Türk-Sovyet ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi için çağrılar sürekli olarak yapıldı. Buna karşın, Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığının ABD'ye verildiğine dair yayınlar da bir o kadar fazla yer tutuyordu. Özellikle 1958-1960 yılları arasında Nazım Hikmet'in ABD emperyalizmi karşıtı yayınları bu konuda önemli yere sahipti. Türkiye'nin ABD hegemonyası altına girmesinin birincil sorumlusu Adnan Menderes ve DP olarak gösterilse de CHP ve sonrasında DP'nin siyasi mirasçısı olarak görülen AP başta olmak üzere diğer tüm siyasi partiler Bizim Radyo'nun eleştirisi oklarından kaçamıyordu. Kısacası Bizim Radyo'ya göre TKP ve TİP dışındaki tüm partiler Amerikan emperyalizmine hizmet ediyordu.

Nazım Hikmet, "küçük diktatör" lakabını taktığı Adnan Menderes'e ve DP'ye en sert yayınları yapmaktan imtina etmedi. Ona göre, ülkeyi ABD'ye Menderes ve DP'nin diğer önde gelenleri satmıştı. Ayrıca 1950'lerin ikinci yarısındaki Ortadoğu krizlerinden DP'yi birinci derecede sorumlu tutan yayınlara imza atıldı. Özellikle 1960

darbesine giden süreçte DP karşıtı propaganda yayınları şiddetlenerek arttı. CHP de DP gibi Bizim Radyo yayınlarında eleştirildi. Menderes'te olduğu gibi İsmet İnönü de "ihtiyar bir diktatör" olarak tanımlandı ve NATO'ya üyelik sürecinin CHP döneminde başladığına dikkat çekildi. Yine de zaman zaman Bizim Radyo'da seçim zamanlarında siyasi şartların gerektirdiği şekilde CHP'ye oy verilmesi istendi. DP'nin mirasçısı AP de Bizim Radyo yayınlarında eleştirildi. DP ile AP benzer konularda suçlandı ve halkın bu partilerin yöneticilerinden kurtulması gerektiği sıkça vurgulandı. Bizim Radyo'nun siyasi görüş olarak en yakın olduğu TİP ise ilk yıllarında eleştiriye maruz kalmayan tek siyasi partiydi. Ancak daha sonra TİP'teki bölünmelerden sonra Bizim Radyo'nun TİP'i eleştiren yayınlarına da rastlamaktayız.

Bizim Radyo'nun en faal olduğu olaylardan biri 27 Mayıs 1960 askeri darbe süreciydi. Bu süre zarfında DP'den kurtulmak için orduya görev düştüğüne dair yayınlara sıklıkla ve yoğun bir şekilde yer verildi. Darbeden sonraysa istenilen siyasi rejim kurulamadığı için darbeciler eleştirilmeye, NATO ve CENTO'ya bağlı kaldıkları ve Sovyetlerle ilişkilere öncelik vermedikleri için de Amerika yanlısı olarak suçlanmaya başlandı. 1971 ve 1980 darbelerinde bu tutum değişmedi. Darbe süreçlerinde askeri müdahalenin gerekli olduğunu savunan Bizim Radyo, durum komünizmin ve temsilcilerinin lehine işlemediğinde darbecileri kötüleme yoluna gitti.

Türk dış politikasının 1960'lar ve 1970'lerdeki en önemli meselelerinden olan Kıbrıs konusunda Bizim Radyo, ABD ve İngiltere'nin karşısında ve Türk-Rum ortak çözümünü öneren paralelde bir yayın politikası takip etse de Enosis'e taraf olmadıklarını ifade etmelerine rağmen Yunan Komünist Partisi ve SSCB ile ortak paydada buluşan propaganda yayınlarına imza atmıştır. Kıbrıs meselesi ayrıca, radyodaki görüş ayrılıklarının en üst seviyeye ulaşmasına neden olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Bizim Radyo'nun diğer bir yayın politikası Türkiye'deki işçi ve köylü hareketlerini desteklemek ve hükümetlerin devrilmesi amacıyla o grupları harekete geçirmek olmuştur. Türkiye'de eğer bir sosyalist rejim kurulacaksa bunun işçi ve köylülerin önderliğinde olacağı düşünüldüğünden özellikle 1960 ve 1970'lerdeki işçi grevlerine ve protestolarına yüksek önem verilmiş ve yayınlarda bunlar desteklenmiştir. Radyonun bir diğer hedefinde de 1960 yılından itibaren Batı Almanya'ya gelen Türk işçiler bulunmaktaydı. Aram Pehlivan'ın Batı Almanya'daki Türk işçileri kendi taraflarına çekmesi ve bu işçileri örgütlemesi faaliyetleri bu tarihten itibaren önemli

kazanmış ve yayınlar hem Bizim Radyo'da hem de TKP'nin Sesi Radyosu'nda bu doğrultuda yapılmıştır.

Bizim Radyo'da dikkat çekilen diğer önemli olay Kürt meselesiydi. Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtlerin büyük baskı ve şiddete maruz kaldığı ve bu durumun DP ve AP dönemlerinde de artarak devam ettiği, Kürtlerin haklarını aramasını gerektiğine dair yapılan yayınları daha sonra 1980'li yıllarda Kürtçe şiir ve şarkılara yer verilen özel programlar takip etmiştir.

Bizim Radyo TBMM'de, kuruluşundan 4 yıl kadar sonra 1962'de ilk defa görüşülmeye başlandı. Çoğunlukla AP'li milletvekillerinin komünizm tehlikesi konusunda sözünü ettiği radyonun çok tehlikeli olduğu ve zararlı neşriyat yaptığı ifade edildi. Bizim Radyo, mecliste hiçbir dönem ana görüşme konusu olmadı ve genellikle AP'lilerin şikâyet ettiği TİP'lilerin savunduğu bir radyo konumundaydı.

Bizim Radyo meclisten daha çok antikomünist neşriyatta kendine yer buldu. Tevetoğlu ve Darendelioğlu'nun başını çektiği yazarlar komünizmin ve komünistlerin savaşıması gereken bir düşman olduğunu eserlerinde devamlı dile getirdiler. Antikomünist neşriyatta Nazım Hikmet başta olmak üzere birçok komünist şiddetli eleştirilere maruz kaldı. Bizim Radyo ise komünistlerin Türkiye'yi ele geçirmek için kullandığı propaganda aracı olarak sürekli "kızıl radyo" şeklinde tanımlandı. Dahası Türkiye'de başta TİP ve CHP olmak üzere Bizim Radyo ile aynı söylemleri dile getiren parti, gazete veya yazarların "Bizim Radyo Ağzı" ile konuştukları ifade edildi. Böylece antikomünist neşriyat iç politikada muhafazakâr partilerin CHP ve TİP'i komünistlerle aynı kefeyle koyma reaksiyonunu vermelerini sağlıyordu.

Bizim Radyo'nun Türk-Sovyet ilişkilerinde bir etki yapıp yapmadığı diğer bir tartışma konusudur. Türk-Sovyet ilişkilerinin 1960'ların ortalarından itibaren düzelmesi ve diplomatik görüşmelerin başlamasıyla Bizim Radyo bu görüşmelerde Sovyet yetkililere sürekli şikâyet edildi ve ikili ilişkilerin daha da gelişmesi için bu gizli radyonun yayın hayatının sona ermesi talepleri dile getirildi. Ancak Sovyetler her görüşmede Bizim Radyo ile bir bağlarının olmadığını veya bir bilgilerinin bulunmadığını iddia ederek Türkiye'nin çağrılarını yanıtızsız bırakma yolunu tercih etti. Sonuç olarak yayın hayatının sonuna kadar Bizim Radyo, Türk-Sovyet ilişkilerinde çok büyük bir sorun yaratmasa da taraflar arasında tam bir güven ortamının sağlanmasında olumsuz bir etki bırakmıştır. Sovyetlerden hiçbir dönem beklediği

cevabı alamayan Türkiye, Bizim Radyo'yu ABD'ye şikâyet etse de buradan da bir sonuç çıkmamıştır. Çünkü, CIA aracılığıyla Batı bloğuna hizmet eden birçok gizli radyonun kurulmuş olması ABD'nin Bizim Radyo için Sovyetlerden bir şey talep etmesini anlamsız kılıyordu. Sonuç olarak Türkiye, Bizim Radyo'nun 1989 yılında kapanmasına kadar propaganda yayınları yapmasına engel olamamıştır.

1973 yılında İsmail Bilen'in genel sekreterlik döneminin başlamasıyla beraber Bizim Radyo'ya genç ve tecrübesiz birçok çalışan özellikle Bulgaristan'dan katıldı. Bu durum Bilen'in, sözünden çıkmayacak kişilerle çalışması, partide ve radyoda kendi otoritesini yükseltmesi manasına geliyordu. 1978'den itibaren Türkiye'deki faaliyetlerini çoğaltan TKP, Bizim Radyo ile de Türkiye'ye yönelik yayınlarını sürdürdü. Böylece Bizim Radyo, Bilen'in elinde bir enstrüman haline geldi ve 1983 yılındaki ölümüne kadar bu durum devam etti. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından birkaç gün önce misyonunu tamamladığı ifade edilen Bizim Radyo 31 yıllık yayın hayatını noktaladı. Bizim Radyo'nun Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olduğu Soğuk Savaş'ın bitmesine çok az bir süre kala yayınlarını noktalamasından anlaşılmasının dışında Haydar Kutlu ve Zülfü Dicleli gibi partililerin Türkiye'de legal yollarla siyaset yapma isteği de yayın hayatının bitmesinin diğer bir nedenidir.

Adının "Bizim Radyo" olmasına karşın Bilen ve Baştımaz gibi yöneticilerin propaganda yayınlarında Sovyet görüşünden ayrı bir politika izlememesi ve sürekli onlardan maddi destek görmeleri aslında radyonun "Bizim" değil, Sovyetlerin yani "Onların Radyosu" olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çalışmamızın en önemli sorusu Bizim Radyo'nun hedeflediği amaçlara ulaşip ulaşamadığı ve başarılı olup olamadığıdır. Bu açıdan bakıldığında İsmail Bilen'in 1962'deki Leipzig dış büro konferansında söylediği gibi, DP'nin devrilmesinde ve 1960 darbesinde Bizim Radyo'nun payının olduğu gözlerden kaçmamakla birlikte, sonrasında kurulan düzenin Bizim Radyo'nun çıkarlarına hizmet etmemesi bunun tam bir başarı olmadığını göstermektedir. Türkiye'de Amerikan emperyalizmine karşı bir bilincin oluşması, işçi hareketlerine verilen destek yayınlarının elde ettiği başarılar önemli olsa da komünist hareketin hiçbir zaman Türkiye'de istenilen seviyeye ulaşmaması Bizim Radyo'nun istediklerini tam olarak gerçekleştiremediğini kanıtlamaktadır. Türk-Sovyet ilişkilerinin 1960'lardan itibaren düzelmesine Bizim Radyo yayınlarının değil, Türk-ABD ilişkilerinin Johnson Mektubu sonrası yara alması sonrası Türk dış politikasındaki yeni açılımların neden olması mühimdir.

Kısacası Bizim Radyo'nun komünist propaganda yayınlarından ziyade Amerikan emperyalizmi karşıtı yayınları daha etkili olmuştur. Bu da yayın hayatının başlarında Sertellerin savunduğu fikirlerin Bizim Radyo'da daha çok etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Nazım Hikmet'in ölümü ve Sertellerin radyodan erken ayrılmamış olmaları durumunda Bizim Radyo'nun hedefleri üzerinde daha başarılı olacağına inanmak pek de hayalcilik olmayacaktır. Bu bağlamda Türk solundaki bölünmelerin, fraksiyonların ve fikir birliği sağlanamaması sonucundaki ayrışmaların bir mikro örneğinin Bizim Radyo'da da görüldüğü ve bunun hedeflere ulaşmada yarattığı sıkıntının, radyonun akıbetinde bir etken olduğu açıktır.

Soğuk Savaş döneminde Sovyet destekleriyle Doğu Almanya'da kurulan Bizim Radyo'nun yaptığı propaganda yayınlarıyla, Amerikan emperyalizmi karşıtlığının nasıl yapılacağını göstermesiyle Türk solunda, Komünist ihtilali hedefleyen bir düşman imgesi yaratmasıyla Türk sağında ve Sovyetler Birliği'ne karşı hiçbir zaman tam bir güven olamayacağını göstermesiyle Türk-Sovyet ilişkilerinde ve Türk dış politikasında iz bırakmıştır. Bizim Radyo'yu anlamanın komünistlerin Türkiye üzerinde ne gibi hedeflerinin olduğunu anlama konusunda yeni bir kapı açmıştır.

KAYNAKLAR

Arşivler

CIA, **1957-59 Propaganda Forgeries**. CIA-RDP78-00915R001200080005-5.

CIA, **Broadcast to Turkey**. CIA-RDP78-03061A000400070004-8.

CIA, **Sino-Soviet Bloc Propanda Fogeries 1 January 1957 to 1 July 1959**. CIA-RDP78-02646R000300130001-0.

CIA, **The Soviet Foreign Propaganda Apparatus**. CIA RDP87T00787R000200170003-4.

Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi.

Sürelî Yayınlar

Akis Dergisi.

Fedai Dergisi.

Cumhuriyet Gazetesi.

Dünya Gazetesi.

Hürriyet Gazetesi.

Milliyet Gazetesi.

Tercüman Gazetesi.

Ulus Gazetesi.

Kitaplar

Abadan, Nermin. (1964). **Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları**. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

Açıkgöz, Anjel (der.) (2002). **Bizim Radyoda Nazım Hikmet**. İstanbul: TÜSTAV.

Açıkgöz, Hayk. (2015). **Anadolulu Bir Ermeni Komünistin Anıları**. İstanbul: Belge Yayınları, 2.baskı.

Açıkgöz, Ebru Saliha. (2013). "Adalet Partisi". (der.) Kabasakal, Mehmet. **Türkiye'de Siyasi Partiler**. İstanbul: Es Yayınları.

Ağın, Ömer. (2006). **Kürtler, Kemalizm ve TKP**. İstanbul: Versus Kitap.

Akarcalı, Sezer. (2003). **2.Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**. Ankara: İmaj Yayınevi.

- Akbulut, Erden. (der.) (2003). **1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP**. İstanbul: TÜSTAV.
- Akbulut, Erden (der.) (2004). **TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları**. İstanbul: TÜSTAV.
- Akbulut, Erden (der.) (2011). **TKP 1965 Tartışmaları Muhalefet Mektupları**. İstanbul: TÜSTAV.
- Akbulut, Erden. (2017). “TKP ve Darbeler”. (haz.) Alkan, Mehmet Ö., **Osmanlıdan Günümüze Darbeler**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akbulut Erden, Tosun Ersin (der.) (2017). **TKP'nin Sesi Radyosu**. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akbulut, Erden (der.) (2018). **Zeki Baştımar: Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar**. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akbulut Erden, Tosun Ersin (der.). (2019). **Bilal Şen Anılar-Notlar**. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları. 2.baskı.
- Akbulut, Erden. (2020). **TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen Belgelerle Yaşam Öyküsü**. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akdere, İlhan, Karadeniz, Zeynep. (1994). **Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi 1908-1980**. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Akgül, Hikmet. (2002). **Nazım Hikmet Siyasi Biyografi**. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Aksoy, Muammer. (1960). **Partizan Radyo ve D.P.** Ankara: Forum Yayınları.
- Alankuş, Sevda. (2005). **Radyo ve Radyoculuk**. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alper, Osman Rauf. (1999). **Mülteci Komünist**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2.baskı.
- Altaylı, Enver. (2013). **Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Apak, Dilhan. (2018). **Soğuk Savaş Döneminde Algı Yönetimi ve Haber-Propaganda İlişkisi**. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Arcayürek, Cüneyt. (1992). **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 3.baskı.
- Armaoğlu, Fahir. (2012). **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul: Alkım Yayınevi, 18.baskı.
- Artuç, İbrahim. (1989). **Kıbrıs'ta Savaş ve Barış**. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Aslan, Yavuz. (1997). **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atılgan, Gökhan. (2019). “1960-1971 Sanayi Kapitalizminin Şafağında Siyasal Gelişmeler Yeni ve Yenilenen Partiler”. (yay haz.) Atılgan, Gökhan, Saraçoğlu, Cenk vd, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**. İstanbul: Yordam Kitap, 3.baskı.
- Avcı, Özkan. (2018). “Propaganda Çeşitleri”. (ed.) Karaca, Mustafa ve Çakı, Caner. **İletişim ve Propaganda**. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Aydınöglü, Ergun. (2007). **Türkiye Solu (1960-1989)**. İstanbul: Versus Kitap.

- Aykol, Hüseyin. (2010). **Türkiye’de Sol Örgütler**. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aziz, Aysel. (1981). **Radyo ve Televizyona Giriş**. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 2.baskı.
- Ballı, Rafet. (1991). **Kürt Dosyası**. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Barghoorn, Frederick Charles. (1964). **Soviet Foreign Propaganda**. New Jersey: Princeton University Press.
- Beadle, Mary E. (2004). “Clandestine Radio”. (ed.) Sterling, C.H., **Encyclopedia of Radio**. New York: Taylor&Francis Group.
- Benderli, Gün. (2003). **Su Başında Durmuşuz**. İstanbul: Belge Yayınları.
- Benderli, Gün. (2020). **Giderayak Anılarımdaki Nazım Hikmet**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berg, Jerome S. (2008). **Broadcasting on the Short Waves, 1945 to Today**. ABD: McFarland.
- Berkhoff, Karel C. (2012). **Motherland in Danger: Soviet Propaganda During War II**. Cambridge: Harvard University Press.
- Biçer, Burcu Ertuna. (2010). “Sabiha Sertel’de Kadın Sorunu ve İdeolojik Duruş”. Yaraman, Ayşegül (yay haz). **Biyografya: Sabiha Sertel**, 9, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bozdağ, İsmet. (2009). **Kürt İsyanları**. İstanbul: Truva Yayınları.
- Brown, James Alexander Campbell. (1992). **Siyasal Propaganda**. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Cantek, Funda Şenol. (2017). “Altmışlı Yıllarda Basın”. **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**. (haz.) Mete Kaan Kaynar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, Edward H. (2004). **Bolşevik Devrimi 1917-1923 III.Cilt**, çev. Birkan, Tuncay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cengiz, Oğuzhan. (2020). **Alparslan Türkeş Başbuğ**. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları. 2.baskı.
- Cheterian, Vicken. (2018). “Censorship, Indifference, Oblivion”. (ed.) Russell, A., **Truth, Silence and Violence Emerging States**. Londra: Routledge.
- Coşkun, Atilla. (1995). **Nazım’ın Siyasal Yaşamı ve Davaları**. İstanbul: Cem Yayınevi, 2.baskı.
- Cull, Nicholas J, Culbert, David. ve Welch, David. (2003). **Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present**. ABD: ABC-CLIO.
- Cummings, Richard H. (2009). **Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe 1950-1989**. North Carolina: MacFarland&Company Inc.
- Cole, Robert. (1998). **The Encyclopedia of Propaganda. Vol.1**. ABD: Sharpe Reference.
- Çetinkaya, Doğan, Doğan, Görkem. (2008). “TKP’nin Sosyalizmi (1920-1990)”. (ed.) Bora, Tanıl, Gültekingil, Murat. **Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, 8.

- Çınar, Menderes. (2011). **Türk Parlamento Tarihi TBMM XIII.Dönem (1965-1969) III.Cilt**. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Darendelioğlu, İlhan E. (1961). **Türkiye’de Komünist Hareketleri**. İstanbul: Toprak Dergisi Yayınları.
- Degras, Jane. (1956). **The Communist International Documents Volume I 1919-1922**, Birleşik Krallık: Oxford University Press.
- Demir, Deniz Cenk. (2017). “Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat’tan Adalet Partisi’ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni”. (haz.) Kaynar, Mete Kaan. **Türkiye’nin 1960’lı Yılları**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirbaş, Timur. (1997). “Federal Almanya’ya Türk İşçi Göçü ve Bunun Yarattığı Sorunlar”. **Prof. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:81.
- Dexter, Gerry L. (1987). “Broadcasting From Shadows”. (ed.) Frost, J.M. **World Radio Tv Handbook**, 41, Billboard A.G.
- Domenach, Jean M. (1969). **Politika ve Propaganda**. (çev.) Yücel, T, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Duman, Gökhan. (2018). **11.Peron**. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Duran, Ragıp. (2005). “Bir Haber Medyası Olarak Radyo”. (der.) Alankuş, Sevda. **Radyo ve Radyoculuk**. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2.baskı.
- Ellul, Jacques. (1973). **Propaganda**. ABD: Vintage Books.
- Erdoğan, Fahri. (2017). **Kalkın Nazım’a Gidelim**. İstanbul: Yordam Kitap.
- Erer, Tekin. (1965). **Yassıada ve Sonrası**. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Ersan, Vehbi. (2014). **1970’lerde Türkiye Solu**. İstanbul: İletişim Yayınları, 3.baskı.
- Ersanlı, Büşra, Özdoğan, Günay Göksu vd. (der.) (2012). **Türkiye Siyasetinde Kürtler**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersarı, Nevra (2019). “Ellili Yıllarda Radyo ve Siyaset”. (haz.) Kaynar, Mete Kaan. **Türkiye’nin 1950’li Yılları**. İstanbul: İletişim Yayınları, 3.baskı.
- Eryılmaz, Tuğrul. (2005). **Radyo ve Radyoculuk**. (der.) Alankuş, S, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2.baskı.
- Evans, Richard J. (2005). **The Third Reich in Power**. Londra: Penguin Books.
- Evtuhov, Catherine ve Stites, Richard. (2018). **1800’den İtibaren Rusya Tarihi Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler**. (çev.) Ahmet Cevdet Aşkın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eymür, Mehmet. (1991). **Analiz: Bir MİT Mensubunun Anıları**. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Faulkner, Neil. (2017). **Halkların Rus Devrimi Tarihi**. (çev.) Öncel, Tuncel. İstanbul: Yordam Kitap.
- Fuat, Memet. (2000). **Nazım Hikmet**. İstanbul: Adam Yayınları.
- Giritli, İsmet. (1972). **Superpowers in the Middle East**. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

- Gökay, Bülent. (2006). **Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991**. New York: Routledge.
- Gökay, Bülent. (2008). “Komünist Enternasyonel, Türkiye ve TKP”. (ed.) Bora, Tanıl, Gültekingil, Murat. **Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, 8.
- Göksu, Saime, Timms, Edward. (2011). **Romantik Komünist: Nazım Hikmet’in Yaşamı ve Eseri**. YKY: İstanbul.
- Gülizar, Jülide. (1985). “Türkiye Radyoları”. **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi**, Cilt 10, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güneş, M. Melih. (2017). **Suyun Şavkı: Leipzig’de Bir Aile ve Nazım Hikmet**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gür, Metin. (2002). **Diyardan Diyara TKP’nin Avrupa Yılları**. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- Gürel, Burak, Özkan, Fulya (2008). “İsmail Bilen (Laz İsmail)”. (ed.) Bora, Tanıl, Gültekingil, Murat. **Modern Türkiye’de Sol**, 8.
- Güven, Dilek. (2005). **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Güzel, M. Şehmus. (2007). **İşçi Tarihine Bakmak**. İstanbul: Sosyal Tarih Vakfı Yayınları.
- Güzel, M. Şehmus. (2010). “Sertel’ler Birkaç Anı”. (yay haz.) Yaraman, Ayşegül. **Biyografya9 Sabiha Sertel**, 9, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Hale, Julian. (1975). **Radio Power: Propaganda and International Broadcasting**. Londra: Paul Elek Press.
- Harris, George S. (1979). **Türkiye’de Komünizmin Kaynakları**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Hilmes, Martin. (2013). “The New Vehicle of Nationalism: Radio Goes to War”. ed. Auerbach, J. ve Castronovo, R., **The Oxford Handbook of Propaganda Studies**. New York: Oxford University Press.
- Hilmes, Martin. (2018). “The Broadcast Radio Era: 1920s-1940s”. (ed.) Bodroghkozy, A, **A Companion to the History of American Broadcasting**. ABD: Wiley Blackwell.
- Hitler, Adolf. (2005). **Kavgam**. (çev.) Yalçın, H.C, İstanbul: Manifesto Kitap.
- Holt, Robert T. (1958). **Radio Free Europe**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- İhmalyan, Vartan. (1989). **Bir Yaşam Öyküsü**. İstanbul: Cem Yayınevi, 2.baskı.
- İsmail Bilen Kısa Biyografi**. (2004). İstanbul: TÜSTAV.
- İşçi Sınıfının Tarihsel Misyonu**. (?). Essen: Ermis.
- Jeanneney, Jean N. (1998). **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**. (çev.) Atuk, E, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jowett, Garth S. ve O’Donnell, Victoria. (2012). **Propaganda and Persuasion**. Fifth Edition. ABD: SAGE Publications.

- Kadıoğlu, İdikut, M. (2007). **Yavuz Bıyıklıardan Bıyıkızlara: Milliyetçiliğin Yarınlarını Düşünmek**. İstanbul: Başlık Yayınları.
- Kallis, Aristotle A. (2005). **Nazi Propaganda and the Second World War**. New York: Palgrave Macmillian.
- Karadeniz, Fevzi. (2018). **Türkiye Komünist Partisi Yayınlarında Kürtler**. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kaynar, Ayfer (yay haz.) (1994). **Dr. Baymirza Hayit'in Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler (Batı Avrupa, A.B.D ve Şark) Cilt I**. Ankara: Karaduman Matbaası.
- Keser, Ulvi. (2006). **Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kirişçioğlu, Nusret. (1973). **12 Mart İnönü-Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporum**. İstanbul: Baha Matbaası.
- Korucu, Bahattin. (1967). **Sosyalist Kompradorlar 2: İlhan Selçuk**. İstanbul: Fatih Matbaası.
- Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını**. (Fasikül 2 ve 3). (1965). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını**. (Özel Sayı 1). (1966). İstanbul: Gazetecilik İşletmesi Matbaası.
- Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyor?**. (1973). İstanbul: T.C Genel Kurmay Başkanlığı 1.Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı.
- Kuruoğlu, Huriye. (2006). **Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kürkçüoğlu, Ömer. (1972). **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)**. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Labin, Suzanne. (1976). **Komünist Propaganda Taktikleri**. Ankara: Altınok Matbaası.
- Landau, Jacob M. (2016). **Radical Politics in Modern Turkey**. New York: Routledge.
- Lovell, Stephen. (2015). **Russia in Microphone Age**. Birleşik Krallık: Oxford University Press.
- Manning, Martin, Romerstein, Herbert. (2004). **Historical Dictionary of American Propaganda**, Birleşik Krallık: Greenwood Press.
- Menekşe, Nureddin. (1967). **Türkiye'de Komünizm**. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Meşe, Ertuğrul. (2016). **Komünizmle Mücadele Dernekleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mütercimler, Erol. (2007). **Satılık Ada Kıbrıs**. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Nazar, Zarif. (2001). **A Message of Freedom Nearly a Half Century of Turkmen Broadcasting to Turkmenistan**. Prag (?).
- Oehring, Otmar. (1984). **Die Türkei im Spannungsfeld Extremer Ideologien (1973-1980)**. Berlin: Verlag.

- Oral, Haluk. (2019). **Nazım Hikmet'in Yolculuğu**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oskay, Ünsal. (1971). **Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon**. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Öymen, Onur. (2014). **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özden, Mehmet. (2018). "Fikir Tarihi ve Sosyolojisi Eksenlerinde Türkiye'de Sosyalizmin Güzergahlarından Kesitler: Selanik'te Bir Rus ve İnebolu'da Spartakistler". **100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özgen, Mahmut İ. (1982). **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**. İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Öztan, Güven Gürkan. (2014). "Ezeli Düşmanla Hesaplaşmak: Türk Sağında Moskof İmgesi". (der.) Kerestecioğlu, İnci Özkan, Öztan, Güven Gürkan. **Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2.baskı.
- Öztekin, Hülya. (2016). **Tan: Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öztürk, Sırrı. (2001). **İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15-16 Haziran Olaylar- Nedenleri-Davalar- Belgeler-Anılar-Yorumlar**. İstanbul: Sorun Yayınları, 2.baskı.
- Pehlivan, Aram. (1999). **Özgürlük İki Adım Ötede Değil**. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Perinçek, Mehmet. (2014). **Sovyet Devlet Kaynaklarında Kürt İsyanları**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 5.baskı.
- Perinçek, Doğu (der.). (1994). **Komintern Belgelerinde Türkiye-3 Kürt Sorunu**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2.baskı.
- Puddington, Arch. (2000). **Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty**. ABD: University Press of Kentucky.
- Rawnsley, Gary D. (1996). **Radio Diplomacy and Propaganda**. Londra: Mac Millan.
- Rosenberg, Arthur. (1969). **Bolşevizm Tarihi**. (çev.) Emeç, Aydın. İstanbul: e Yayınları.
- Salihoğlu, Muhsin, Bagirov, Yusuf vd. (2004). **Yoldaşların Ateşle İmtihanı 1920'den Günümüze TKP**. İstanbul: Ürün Yayınları.
- Sayılgan, Aclan. (1968). **Solun 94 Yılı**. Ankara: Mars Matbaası.
- Sayılgan, Aclan. (1969). **Bizim Radyo ve Hoparlörleri**. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Schwarz, Fred. (1962). **Komünistlerin Söylediklerine İnanılabilir mi?**. Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası.
- Sert, Ali. (1970). **Yıkıcılar**. Konya: Ülkü Yayınları.
- Sertel, Sabiha. (1969). **Roman Gibi**. İstanbul: Ant Yayınları.
- Sertel, Yıldız. (2001a). **Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?**. İstanbul: Belge Yayınları, 3.baskı.

- Sertel, Yıldız. (2008). **Nazım Hikmet ile Serteller**. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sertel, Yıldız. (2018). **Ardımdaki Yıllar**. İstanbul: Can Yayınları.
- Sertel, Zekeriya. (2001b). **Hatırladıklarım**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5.baskı.
- Sertel, Zekeriya. (2001c). **Nazım Hikmet'in Son Yılları**. İstanbul: Remzi Kitabevi 3.baskı.
- Soley, Lawrence C, Nichols, John S. (1987). **Clandestine Radio Broadcasting: A Study of Revolutionary and Counter-revolutionary Electronic Communication**. ABD: Praeger.
- Somerville, Keith. (2012). **Radio Propaganda and the Broadcasting of Hatred**. New York: Palgrave Macmillan.
- Sönmezsoy, Refik. (1981). **Türkiye'de ve Dünyada İşçi Hareketleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Staar, Richard F. (1991). **Foreign Policies of the Soviet Union**. Stanford California: Hoover Institution Press.
- Sterling, Christopher H, Kitross, John M. (1990). **Stay Tuned: A Concise History of American Broadcasting**, California: Wadsworth Co.
- Sükan, Faruk. (1969). **Türkiye'de Aşırı Sol Hareketler Üzerine**. Ankara: Eroğlu Matbaası.
- Şardan, Tolga. (2019). **Komonist Masası'ndaki Nazım Hikmet**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şener, Mustafa. (2015). **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP**. İstanbul: Yordam Kitap, 2.basım.
- Şimşek, Abdulazim. (2021). **Komünistin Eşkali: Türkiye'de Antikomünizm (1945-1971)**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şişmanof, Dimitır. (1965). **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi**. (çev.) Deliorman, Tuğrul. Sofya: Narodna Prosveta Devlet Yayınevi.
- Tarhan, Nevzat. (2017). **Psikolojik Savaş**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taylor, Philip M. (2003). **Munitions of the Mind: A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era. Third Edition**. Birleşik Krallık: Manchester University Press.
- Tek, Hayati. (2006). **Darbeler ve Türk Basını**. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Tellal, Erel. (2000). **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tevetoğlu, Fethi. (1963). **Faşist Yok Komünist Var**. Ankara: Komünizmle Mücadele Yayınları. 3.baskı.
- Tevetoğlu, Fethi. (1967). **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Thussu, Daya Kishan. (2000). **International Communication**. Londra: Arnold.
- TKP Konferansı (Belgeler)**. (1978). Ankara: Temel Yayınlar.
- TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı**. (2002). İstanbul: TÜSTAV.

Tuncer, Hüner. (2014). **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Tunçay, Mete. (1992). **Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)**. İstanbul: BDS Yayınları.

Tunçay, Mete. (2008). "Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üzerine". (ed.) Bora, Tanıl, Gültekin, Murat. **Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol**, 8, İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar. (1985). Essen: Ermis.

Türkoğlu, H.Semiz. (2019). **İkinci Dünya Savaşı Döneminde İlk Kadın Gazeteci Sabiha Sertel**. Konya: Eğitim Yayınevi.

Qasımlı, Musa. (2013). **Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980**. (çev.) Altaylı, Alpertunga, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Ulus, Özgür Mutlu. (2016). **Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wood, James. (2000). **History of International Broadcasting. Vol 2**. United Kingdom: Institution of Engineering and Technology (IET).

Yaraman, Ayşegül. (2010). "Gün Benderli'nin Sabiha Sertel Hakkındaki Tanıklığı", **Biyografi: Sabiha Sertel**, 9, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yıldız, O. (2016). "Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi: ABD Enformasyon Ajansı (USIA) ve İlkler". **Algı İllüzyon Gerçeklik**. (der.) Keloğlu İşler, E.İ., Ankara: İmge Kitabevi.

Yıldız, Şeref. (2008). **1960'lardan 1990'a Fırtınada Yürüyüş**. İstanbul: TÜSTAV.

Yoder, Andrew R. (1990). **Pirate Radio Stations: Turning in to Underground Broadcasts**. ABD: TAB.

Zarakolu, Ragıp. (1988). "Komintern ve Türkiye". **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**. 6, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ziver, Mustafa. (1966). **Komünist İhtilalleri ve Subaylar Kitabının Solcular Üzerinde Yarattığı Telaşın Nedenleri**. İzmir: Anıl Matbaası.

Zürcher, Erik Jan. (2000). **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. (çev.) Gönen Saner, Yasemin. İstanbul: İletişim Yayınları, 7.baskı.

Makaleler

Abadan-Unat, Nermin. (1972). "Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 27(4): 17-52.

Active Measures: **A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns**. (1986). ABD: Department of State Publication 9630.

Açıkses, Erdal, Cankut, Ayhan. (2014). "Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri". **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**. IX. 4:1241-1259.

Akbulut, Erden. (2012). "Atardamar: Doğumunun 110. Yılında Nâzım Hikmet Üzerine Yeni Belgeler". **Kıyı Dergisi**, 275, 25-44.

- Akbulut, Erden. (2013). "TKP'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Komintern'in Etkisi". **Teori Dergisi**, 287, 62-73.
- An, Ahmet. (2001). "Kıbrıs Türkleri ve Nazım Hikmet". **Gelenek Dergisi**, 66.
- Annual Report on RFE/RL, INC.** (1991). The Board of International Broadcasting. ABD.
- Armağan, Ahsen. (1999). "Siyasal Bir İletişim Türü Olarak Propaganda". **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 9, 417-426.
- Artyomov, Vladimir, Semyonov, Vladimir. (1984). "The BBC: History, Apparatus, Methods of Radio Propaganda". *Historical Journal of Film, Radio and Television*. 1(4): 73-89.
- Aziz, Aysel İdil. (1969). "1964 Yılında Kıbrıs Buhranı ve Sovyetler Birliği". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, XXIV, 3: 167-210.
- Browne, Donald R. (1976). "The Voice of America: Policies and Problems". (ed.) Westley, B.H., **Journalism Monographs**. 43, 1-64.
- Burgeni, E.F, Jacobs, G. ve Martin, E.T. (1965). "The Voice of America: A Generation of Growth". **Cathode Press**. 1(22), 1-12.
- Canar, Burçin. (2018). "SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979)". **ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters**. 8: 223-246.
- Chodkowski, William M. (2012). "The United States Information Agency". **American Security Project**. 1-9.
- Communist Clandestine Broadcasting. (1982). **Foreign Affairs Note**. United States Department of State Washington, D.C.
- Costikyan, Simon. (1962). **Twelve Years of Communist Broadcasting 1948-1959**. ABD: Office of Research and Analysis U.S Information Agency.
- Current Developments: "Spiritual Bomb"- Truth and Radio Peking- Dahomey and CAR". (1966). **China Report**, 2(2), 4-7.
- Çetin, Beyzade Nadir. (2014). "Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(24), 239-265.
- Davison, W. Phillips. (1971). "Some Trends in International Propaganda". **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**. 1(398), 1-13.
- Doob, Leonard W. (1968). "Goebbels'in Propaganda İlkeleri". (çev.) Oskay, Ünsal, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 3(23), 337-366.
- Duman, Doğan, Bayburt, Berrin. (2018). "Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü". **Belgi Dergisi**, 16: 944-960.
- Ecevit, Bülent. (1961). "Bizim Radyo ve Bizim Radyo". **Ulus**, 14.02.1961, 1-2.
- Elliot, Kim A. (1989-1990). "Too Many Voices of America". **Foreign Policy**, 77, 113-131.
- Enserov, Vefalı. (2010). "Bağımsızlık Öncesinde ve Sonrasında Propaganda Aracı Olarak Azerbaycan Uluslararası Radyosunun Etkinliği". **Marmara İletişim Dergisi**, 16, 177-186.

- Erkiş, İbrahim U. ve Summak, M. Erhan. (2011). "Propaganda ve Dış Politika". **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 1-2(14), 293-310.
- Esen, Selin. (2010). "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu". **Mülkiye Dergisi**, 267, 167-192.
- Geçikli, Fatma. (1999). "Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı". **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 9, 265-276.
- Gürgen, Haluk. (1990). "Propaganda". **Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 8(8), 135-157.
- Harris, George. (1972). "Cross-Alliance Politics: Turkey and the Soviet Union". **The Turkish Yearbook of International Relations**, 12, 1-32.
- Harris, George. (1980). "The Left in Turkey". **Problems of Communism**. 29, 26-41.
- Houn, Franklin W. (1957). "Radio Broadcasting and Propaganda in Communist China". **Journalism Quarterly**. 34(3), 366-377.
- Howell, William S. (1960). "North American Service of Radio Moscow". **Quarterly Journal of Speech**. 46(3), 62-269.
- Johnson, A. Ross. (2018). "Managing Media Influence Operations: Lessons from Radio Free Europe/Radio Liberty". **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**. 31(4), 681-701.
- Lasswell, Harold D. (1951). "The Strategy of Soviet Propaganda". **Proceedings of the Academy of Political Science**. 2(24), 66-78.
- Lehrke, Gunter. (1991). "Radio and Television in the People's Republic of China". **Media Asia**, 18(4), 213-218.
- Lipovsky, Igor. (1991). "The Legal Socialist Parties of Turkey, 1960-80". **Middle Eastern Studies**. 27(1), 94-111.
- Lisenkov, Nikolay A. (2016). "Priезд Nazıma Hikmeta v Sovetskiy Soyuz v 1951 Godu". **Vostochny Arhiv**. 1(33), 75-87.
- Lodeesen, Jon. (1986). "Radio Liberty (Munich): Foundation for a History". **Historical Journal of Film, Radio and Television**. 6(2), 197-210.
- Mikkonen, Simo. (2010). "Radio Liberty- The Enemy Within? The Dissemination of Western Values through US Cold War Broadcasts". **Cross-Cultural Dialogues between the West, Russia, and Southeastern Europe**, 18, 243-257.
- Miller, Clyde R. (1941). "Radio and Propaganda". **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 1(213), 69-74.
- Naovaf, İbrahim. (2011). "Veşanie Moskovskavo Radio na Stranı Blijnevo i Srednevo Vostoka v Sovetskiy Period". **Vestnik Rossiyskavo Universiteta Drujbi Narodov. Seriya: Literaturovedeniye, Jurnalisitika**. 1, 64-72.
- Odyakmaz, Necla. (2012). "Propaganda Aracı Olarak Radyo". **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**. 1(12), 317-326.
- Öztürk, Gülcennet. (2017). "Bir Propaganda Aracı Olarak Radyo". **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**. 3(2), 157-174.

- Santosuosso, John. (1988). "The Sixties- Live on Shortwave". **Monitoring Times**. 7(3), 44.
- Schmelz, Peter J. (2009). "Alfred Schnittke's Nagasaki: Soviet Nuclear Culture, Radio Moscow, and the Global Cold War". **Journal of the American Musicology Society**. 62(2), 413-474.
- Smith, B.R. (2009). "FDR's Use of Radio During the War Years". **Journal of Radio Studies**. 4(1), 76-87.
- Soley, Lawrence. (1982). "Radio: Clandestine Broadcasting, 1948-1967". **Journal of Communication**. 32(1), 165-180.
- Soley, Lawrence. (1983). "The Political Context of Clandestine Radio Broadcasting in 1981". **Journal of Broadcasting**. 27(3), 233-250.
- Spiller, James. (2004). "This is War! Network Radio and World War II Propaganda in America". **Journal of Radio Studies**. 1(11), 55-72.
- Qualter, Terence H. (1980). "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi". (çev.) Oskay, Ünsal. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1(35), 255-307.
- United States. Dept. of State. (1982). **Communist Clandestine Broadcasting**. Washington, D.C.: U.S. Dept. of State.
- Uttaro, Robert A. (1982). "The Voices of America in International Propaganda". **Law and Contemporary Problems**, 45, 103-122.
- Üngör, Çağdaş. (2010). "Soğuk Savaş'ta Çin Dış Propagandası: Yabancı Dil Yayınları ve Pekin Radyosu". **Çin Konuşmaları**. (haz.) Temiz, K, Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi, 45-53.
- Üngör, Çağdaş. (2012). "China Reaches Turkey? Radio Peking's Turkish Language Broadcasts During the Cold War". **All Azimuth**. 1(2), 19-33.
- Winek, Mark D. (2009). "Radio as a Tool of the State: Radio Moscow and the Early Cold War". **Comparative Humanities Review**. 3(1), 99-113.
- Vatansever, Müge. (2010). "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi". **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. XII, Özel Sayı: 1487-1530.
- Yalçın, Durmuş. (2007). "Hayatımdan Kesitler". **Türk İdare Dergisi**. 79(254): 250-272.
- Yalçiner, Yılmaz. (1977). "Kızıl Radyo CHP'nin Desteklenmesini İstedi". **Sebil Dergisi**. 71(2), 1-16.
- Yücel, Alev. (2015). "Batı Avrupa'da Türkçe Medya: Almanya, Fransa ve Hollanda". **Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi**. 8(4), 244-265.

Sözlükler

TDK Türkçe Sözlük (1988). (haz.) Parlatur, İ., Gözaydın, N. ve Zülfikar, H. "Propaganda". 8.baskı, C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tezler

Babalık, Naciye. (2003). **Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Siyaset Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

İnternet Kaynakları

Becker, Jörg. (2010). **Bizim Radyo: Türkisches Radio in der DDR, ein Interview geführt von Thomas Muntschik**. 14 Mayıs 2010. Ses Kaydı. Erişim Tarihi: 19.03.2022. <http://profjoergbecker.de/multimedia/>

“Bizim Radyo 60 Yaşında”. <https://www.tustav.org/2018/04/01/radyo-60-yasinda/> Erişim:01.04.2022.

Devrim, Melishan. “Soğuk Savaş’ın Radyoları ve David Cerny”. <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2019/01/28/soguk-savasin-radyolari-ve-david-cerny/>, Erişim Tarihi: 30.11.2019.

Chodkowski, W.M. (2012). “What Was USIA: Overview, Mission, Structure”. <https://www.americansecurityproject.org/ASP%20Reports/Ref%200097%20-%20The%20United%20States%20Information%20Agency.pdf> Erişim Tarihi: 20.08.2019.

Foreign Broadcast Information Service (FBIS). Daily Reports: Foreign Radio Broadcasts. Washington. ABD. <https://catalog.hathitrust.org/Record/000080237>. Erişim Tarihi: 03.06.2023.

<https://www.insidevoa.com/p/5831.html> Erişim Tarihi: 22.08.2019.

<https://pressroom.rferl.org/history> Erişim Tarihi: 30.11.2019.

<https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/yeni-cag/> Erişim Tarihi: 08.06.2020.

<https://www.tustav.org/2018/04/01/radyo-60-yasinda/> Erişim Tarihi: 12.07.2020.

https://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/TKPnin_Sesi_derleme_yayini/TKP_S_1980_7.pdf Erişim Tarihi: 08.06.2020.

“Komünist Parti Yöneticiliğinden Sözde Çağdaş Sosyal Demokrasiye”. <https://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=1615> Erişim: 01.04.2022.

Voice of America: A Brief History. http://www.ontheshortwaves.com/Stations/VOA-A_Brief_History.pdf. Erişim Tarihi: 16.07.2019.

EKLER

EK-A: Bizim Radyo Binası

Kaynak: Sertel, Yıldız. (2008). Nazım Hikmet ile Serteller.

EK-B: Nazım Hikmet- Sabiha Sertel- Zekeriya Sertel

Kaynak: Sertel, Yıldız. (2008). Nazım Hikmet ile Serteller.

EK-C: Nazım Hikmet ve Anjel Açıkgöz

Kaynak: Güneş, M. Melih. (2017). Suyun Şavkı: Leipzig’de Bir Aile ve Nazım Hikmet, s.152.

EK-D: Yıldız Sertel- Fahri Erdiñç- Hayk Açıkgöz

Kaynak: Sertel, Yıldız. (2008). Nazım Hikmet ile Serteller.

EK-E: Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel

Kaynak: Sertel, Yıldız. (2008). Nazım Hikmet ile Serteller.

EK- F: Yıldız Sertel ve Asta

Kaynak: Sertel, Yıldız. (2008). Nazım Hikmet ile Serteller.

EK- G: İsmail Bilen ve Zeki Başımar

Kaynak: İsmail Bilen Kısa Biyografı (2004), s.122.

GİZLİ RADYO İSTASYONU

Hür. P. Bahar havası için çalışacak

ANKARA, HUSUSİ

Hür. P. siyasi buhranı hal yolunda girişeceği her teşebbüste iktidara yardımcı olmayı bir vatan borcu bildiğini açıklamıştır. İki gün devam eden istişari kongre ile ilgili olarak yayınlanan tebliğde, partinin müstakil bir politika takip edeceği bildirilmektedir. İşbirliği teşebbüsünün iktidarın tedbirlerinden istifade ederek, C.H.P. tarafından akamete uğratıldığı ve bu suretle tarihi bir fırsatın kaçırıldığı ifade edilerek şöyle devam edilmektedir: «Küçük hesapların tahrik ettiği çekişme havasının üstüne çıkarak, fikir ve kanaatlerimizden hiç bir fedakârlık yapmadan, medeni insan münasebetleri içerisinde yaşama duygusunda olduğumuzu bildirmeyi bir vazife sayarız. Bugünkü buhran, 1950 den evvelki ve sonraki devirlerin antidemokratik kanunları ile Türk milletinden alınmış olan hakların, kendilerine iade olunmamasından antidemokratik tatabikata ve vatandaşlar arasındaki eşitli-

“ Türkiye Muhalefet Radyo İstasyonu „ adı altında yayın yaptığı söylenen radyo hakkındaki iddia tevsik edilemedi

İZMİR, HUSUSİ

İzmir’de Bornova’da gizli bir radyo istasyonu neşriyatının duyulduğu iddia edilmektedir.

Geceleri saat 20 ile 20.30 arasında kısa dalga 3.30 metre üzerinden «Türkiye muhalefet radyo istasyonu» adı altında yayın yaptığı ileri sürülen radyo haberini, Bornova Belediye Reisi Topuzoğlu ile üyelere İbrahim Bakırcı vermiştir. Bakırcı neşriyata tesadüf eseri muttali olduğunu, bir adamın temiz bir Türkçe ile tecrübe yayınlarının 1 Nisana kadar devam edeceğini, bu tarihten sonra esaslı neşriyata başlanacağını bildirdiğini söylemiştir.

ANKARA’DAKİ TAHKİKAT

ANKARA, HUSUSİ

Gizli radyo istasyonu haberi Ankara’da büyük alâka uyandırmıştır. Bu hususta malûmatına müracaat ettiğimiz Dahiliye Vekâleti Müsteşarı Ethem Yetkiner ile Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürü Munis Faik Ozansoy’un direktifi ile alâkalılar tahkikata başlamıştır.

Milli Emniyet ve Dahiliye Vekâleti telsizcileri ile askerî haber alma tesisleri ve radyo idaresi, malûm saatte kısa dalgayı kontrol altına alarak takip etmişlerdir. Kontrol sonunda kısa dalgada verilen metrede, çok kuvvetli bir neşriyat tesbit edilmişse de Türkçe bir yayına rastlanmamıştır. Bunun Arap radyolarından biri olduğu üzerinde durulmakta ve yurt içinde bu isimde gizli bir radyo istasyonunun faaliyetine ihtimal verilmemektedir. Dün gece dinlenen yayın da Arapça yapılmıştır. Tahkikata devam edilmektedir.

inönü Sivas’a

EK- H

Kaynak: Milliyet, 19.03.1958, s.1.

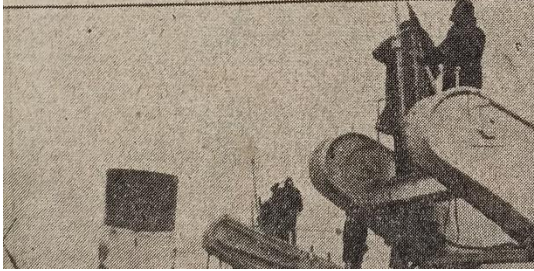
19 GÜN SONRA

Uskudar vapurunun kurtarılması için girişilen nihai çalışma dün sabahın saat 5 inden itibaren başlamış ve öğleden sonra 15.45'e kadar devam etmiştir. Geminin hafifce yerinden oynatılması ile başlayan çalışmalar, teknenin tamamen su yüzüne yükselmesiyle tamamlanmıştır. Ancak «Uskudar» in dibinde yara olabileceğini nazarı itibare alan ilgiller, gemiyi bugün yedekte Gölcük'e kadar getireceklerdir.

GİZLİ İSTASYONUN mahiyeti anlaşıldı

UM Çalışmalar öğleden sonra ameliyenin müspet bir safhaya girdiğini ortaya koydu ve saat 15.15 te tekne devlumbazına kadar su yüzüne yükselmiştir.

«Muhalefetin Sesi», ismini kullanarak neşriyat yapan istasyonun Doğu Almanyada bulunduğu tesbit edildi

ANKARA, HUSUSİ

«Muhalefetin Sesi» adı altında neşriyat yapan radyonun Doğu Almanyada bulunduğu tesbit olmuştur.

Alâkadarlar yaptıkları tetkikat sonunda «Bizim radyo» ismiyle yayınına başlayan ve muhalefetin görüşünü belirteceği iddiasıyla neşriyat yapan radyonun kullandığı taktikle halk efkârını bulandırmaya çalıştığı tesbit olmuştur.

Dün gece de aynı dalga ve metre üzerinden neşriyata başlan ve halen tecrübe yayını yaptığını, Nisan'ın başından itibaren de esas yayına geçeceğini bildiren radyonun, Moskova, Sofya ve Budapeşte radyoları gibi komünist propagandası yaptığı görülmüştür. Yapılan tetkiklerde neşriyat merkezinin Doğu Almanyada olduğu anlaşılmıştır. Halk türküleri ve alaturka müzik neşriyatı yapan radyoda konuşan epiker, radyonun «Muhalefetin sesi» ni duyuracağını iddia etmiş ve komünist propagandası yapmağa başlamıştır. Türkçe neşriyatı müteakip, aynı radyonun İtalyanca, Arabça ve Rumca aynı şekilde yayın yapması ve bu yayınlar sırasında o memleketlere ait milli müziklerin çalınması, radyonun mahiyetini ortaya koymuştur.

Bu suretle, şimdiye kadar yapılan neşriyatta komünist bloku memleketinin isminin verilmesinin alâka uyandırmadığının anlaşılması üzerine, kızılarmın, Türk halkını, yanlış yollara sevk etmek

Devamı Sa. 3, Sü. 3 de

Rasvekil Sinop'a

EK-I

Kaynak: Milliyet, 20.03.1958, s.1.

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretim ve liseyi Küçükçekmece’de tamamladı. 2011 yılında İstanbul Aydın Üniversitesi’nde Yerel Yönetimler bölümünü bitirdikten sonra Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümüne dikey geçiş yapıp daha sonra buradan da 2013 yılında mezun oldu. Trakya Üniversitesi Tarih bölümünde 1 yıl öğrenim gördükten sonra Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih bölümüne yatay geçiş yaptı. Tarih lisans öğrenimini burada tamamladıktan sonra 2014 yılında Genel Türk Tarihi programında yüksek lisansa başladı ve 2017 yılında “Soğuk Savaşın Başlangıcından 12 Mart Muhtırasına Türk-Sovyet İlişkilerinde ABD Etkisi” adlı yüksek lisans tezini Prof. Dr. Abdulvahap KARA danışmanlığında savunarak mezun oldu. Aynı yıl aynı programda Prof. Dr. Abdulvahap KARA danışmanlığında doktora başladı.

